

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський університет Uskudar (Туреччина)
Асоціація Кавказьких Університетів у місті Стамбулі (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

VII Міжнародна науково-практична
конференція

ЦІННИСІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Збірник тез

Тернопіль
15-16 травня 2025 року

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський університет Üsküdar (Туреччина)
Асоціація Кавказьких Університетів у місті Стамбулі (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

VII Міжнародної науково-практичної конференції:
**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
15-16 травня 2025 року

УДК 13:316.752]:005.745

Ц 62

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка
(протокол № 12 від 27.05.2025 року)*

Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 травня 2025 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В. 2025. 264 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Микола БАРМАК – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Василь БРИЧ – доктор економічних наук, професор, Академік Академії економічних наук, директор навчально-наукового інституту інноватики, природокористування та інфраструктури Західноукраїнського національного університету

Тетяна ЧОЛАЧ-ГОНЧАРУК – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології Західноукраїнського національного університету

Збірник містить тези доповідей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 15-16 травня 2025 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми цінностей у сучасному світі.

УДК 13:316.752]:005.745

Усі матеріали подаються у авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Автори статей, 2025

© ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025

*Ми звикли до болю і звикли до крові...
Звикаєм до щоденних смертей...
Але ніколи, ніколи не звикнем,
До втрати країни і рідних для серця людей...*

Четвертий рік триває повномасштабна війна, четвертий рік ми живемо в екзистенційному вимірі... Четвертий рік ми утверджуємо своє право БУТИ нашою щоденною працею, можливо невеликими кроками, але розвитком української освіти і науки, постійною волонтерською допомогою, співучастю, співпереживанням....

*Ми Є! Ми творимо! Ми живемо!
Ми осмислюємо і переосмислюємо цінності....*

Уже сьомий рік поспіль у переддень науки України проводиться наша Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», незважаючи на усі виклики, які зустрічаються...

За час роботи конференції розвинулася тісна наукова співпраця між вітчизняними та закордонними закладами вищої освіти, сформувалися певні традиції, з'явилися нові наукові секції та сотні цікавих тем для наукових досліджень.

Уже сьомий рік ми рефлексуємо над цінностями, викристалізовуємо те, що є вартісним для гідного, морального та гармонійного існування людини й суспільства.

Життя, свобода, гідність, справедливість, відповідальність, любов, добро, мир – це базові цінності людського життя!

Але найбільшою цінністю сьогодні є сама людина і її життя! ...не вироджена, не вдоконалена, не доповнена штучними можливостями, а людина – унікальна у своєму природному та божественному задумах!

*В тисячолітті технологій і досягнень,
Коли щодень вражають відкриття,
Серед можливостей, розвою і амбітних прагнень –
Усе змартвіло перед цінністю ЛЮДИНИ і ЖИТТЯ!*

Дякуємо нашим мужнім воїнам, нашим славним захисникам, за те, що ми маємо можливість жити і працювати сьогодні!

*Слава Україні!
Героям Слава!*

Наталія МОРСЬКА,
кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:

Ilham MIRAC

*Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor,
Istanbul Uskudar University,
Turkey
ilham.mirac@uskudar.edu.tr*

SYSTEM OF VALUES: HARMONY OF MAN, NATURE AND THE CREATOR

The modern world faces numerous challenges – loss of spiritual orientation, environmental crises, bloody wars and social disunity.

Universal human values are the principles and ideals that people share regardless of their national, cultural or religious affiliation. Such values include: justice, honesty, freedom, dignity, peace, love, family, education, care for nature, etc.

Why have universal human values become so devalued in the modern world?

Because the most important value has been lost: the value of human life.

When human life loses its significance, other principles and values based on respect, justice and mercy also become secondary or are ignored altogether.

Reasons The loss of value of human life are: military conflicts, economic crises, etc. Military actions in various parts of the world, such as the war in Ukraine or Gaza, show that the interests of states and their rulers are placed above human life.

When economic gains are put above human life, the destruction of infrastructure and mass migrations become “side effects” that are treated as inevitable.

In these bloody wars, governments of states that should symbolize Christian or Jewish values show disdain for human life, and some governments of countries, acting on the basis of national interests, take a neutral position and disregard universal human ideals. One of the ten commandments is “Thou shalt not kill”, i.e. do not cause suffering and harm to other people, but help and care for all their needs.

The Holy Quran says: Whoever kills one person, it is as if he has killed all people, and whoever saves a person, it is as if he has saved all people [1].

Murder is one of the gravest sins in all religions.

It should be noted here that the Turkish state is a secular state, and is not Islamic by law, but the government is guided by Islamic and universal human values, and always advocates peace and respect for human life.

The UN Charter defines its main purposes as follows: to save future generations from the scourge of war, to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women, of large and

small nations, to create conditions for maintaining fairness and respect for treaty obligations and obligations under other sources of international law, to promote social progress and higher standards of living in larger freedom.

Within the framework of the international project “Living Values Education Programme (LVEP)”, supported by UNESCO, the UNICEF Education Cluster prepared living values under 12 names, including “Happiness, honesty, humility, cooperation, freedom, love, peace, respect, responsibility, simplicity, tolerance, unity” and recognized by UNESCO.

Article 1 of the UN Universal Declaration of Human Rights states: “All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood”.

Abu Nasr Muhammad al-Farabi, one of the leading thinkers of the Golden Age of Islam, the author of metaphysics, psychology and political theories, the second teacher of the world, a scientist and philosopher of world renown from the Turkic world, considers virtues in two headings: ethical (I) and intellectual (II).

Ethical virtues include:

- moderation - courage - generosity - justice;
- intellectual virtues;
- wisdom - emotional intelligence - social intelligence.

Thus, according to Al-Farabi, the most important provisions of ethics define true happiness as the possession of all these 7 virtues.

Moreover, al-Farabi calls virtuous people free by nature and summarizes: “Our planet Earth becomes virtuous and turns into a perfect universal state only when all nations cooperate and help each other with the goal of achieving happiness.”

World-renowned theologian, spiritual mentor, teacher, poet, philosopher, religious figure Khoja Ahmed Yassevi, in his poems he emphasizes the importance of such virtues as wisdom (1), patience (2) and perfection (3), and how they contribute to true dignity (4) and the development of the individual (5), highlighting the virtues of love (6) and trust in man, country (7) and faith in God (8).

Said Nursi, an outstanding Islamic thinker of the 20th century, had a significant impact on the spiritual revival of the Muslim community, including through the prism of universal human values. His works, united in the collection “Risale-i Nur”, reveal a deep connection between the Islamic tradition and universal moral principles that are important for all of humanity.

In the works of Said Nursi, justice occupies a central place as a divine principle regulating relations between people and societies. Mercy, in turn, is emphasized as the basis of relations between individuals. He views these concepts as universal, important not only for Muslims, but for all of humanity.

Said Nursi argues that true enlightenment is achieved through the synthesis of religious knowledge and natural sciences. He emphasizes that the study of nature and the Universe helps to understand the signs of the Creator, which is relevant for all cultures and religions.

Nursi called for respect for religious differences and tolerance. He believed that peaceful coexistence of people of different beliefs is possible only through sincere respect for each other.

In his works, Nursi often spoke about the importance of love as a universal force that unites people. He emphasized that hatred and hostility destroy society, while love and solidarity lead to progress and prosperity.

Said Nursi spoke about the need to leave the next generation in a world based on justice, spirituality and knowledge. He believed that each person is responsible for contributing to the construction of such a world.

Said Nursi's views are particularly relevant in the modern era of globalization, when the issue of universal human values is becoming increasingly important. His ideas about love, justice, unity and respect help overcome differences between cultures and religions, and serve as a basis for dialogue and mutual understanding.

Looking back at the history of civilizations, humanity hoped that the 21st century would usher in a new era of global cooperation. However, the results of the first quarter showed that, unfortunately, this did not happen. Racism and xenophobia, inequality and flagrant violations of human rights continue to grow. In fundamental respects, the world has been turned upside down and is once again under threat. The risks cannot be underestimated, because the threat is a deadly war on a global scale. Because conflicts have deepened and new dangers have emerged. Global concerns about nuclear weapons are at their highest level since the Cold War, and climate change is happening at an enormous and rapid pace. In recent years, we have seen examples in the Middle East, Central Asia and Africa, as well as in the heart of Europe. The events in Gaza and Ukraine were striking examples. It is noteworthy that the world consciousness is shaken by terror and violence, reaching the level of genocide, which are broadcast live on social media.

The modern value system has lost its significance, which requires personal rethinking. New thinking must be oriented towards the protection of human life, harmony with nature and spiritual development.

1. Human life as the highest value

Life, in all its manifestations, is a fundamental value. Respect for the life of man, animals and nature forms the basis for the harmonious existence of man. Man has a unique ability for awareness, creativity and spiritual development, which makes him a key figure in maintaining the harmony of the world.

2. The value of human knowledge

Knowledge is what distinguishes man from other creatures. Through science, reflection and common-sense man learns about the world, nature, society and himself. It serves as a bridge between the material and the spiritual, helps to realize the greatness of the Creator and the responsibility for human life.

The value of reason and reflection: Man is given reason to know the world and make it better. Reflections on the meaning of life, the role of man and the Creator are the path to harmony.

The value of common sense: Common sense is a universal guideline that helps people find a common language. It allows them to understand the need for environmental cleanliness, ending wars, preserving human lives and nature. Common sense helps to coordinate the interests of different peoples and build mutual understanding.

The value of science: Through science, man learns the truth and wisdom of the Creator. The study of nature helps not only to understand the structure of the world, but also to realize its greatness and harmony.

In Islam, science and religion do not contradict each other. The study of nature, space, the human body is the path to understanding the Creator who created the entire Universe. The Holy Quran calls for reflection on the signs in the surrounding world and on oneself, which makes science a part of spiritual practice.

If we look around us, we will see that we are surrounded by natural phenomena, and they are studied by various sciences. For example, if we look at the starry sky, we will see the patterns of the movement of planets and stars, these patterns are studied by the science of astronomy.

If you look at plants, you will see patterns of plant growth, these patterns are studied by biology. From elementary particles to huge planets, everything is subject to patterns. If there are patterns, then they must have been established by someone.

A living organism is not just a mechanical accumulation of substances or a chemical compound of atoms, but something more, because there are already mechanisms of life here.

Many great scientists have said that "Science leads man to God". For example, Louis Pasteur, a famous scientist in the history of medicine, "The more I study nature, the more my faith in Him increases in the face of the Creator's creations", and the great Isaac Newton said "The amazing structure of the Sun, planets and comets can only be the work of a Reasonable and Almighty Being!"

Great scholars of Islam, such as Muhammad Kharezmi, the founder of algebra, Nasir al-Din Tusi, Omar Khayyam, who contributed to mathematics, Abu Ali ibn Sina (Avicenna), the founder of medicine, Abu Reyhan Biruni, who contributed to astronomy, said that science is a way of studying the Universe, through which knowledge, wisdom, and the power of the Creator are revealed. Therefore, it can be

said that the religion of Islam accepts science as a way of knowing the Lord and His creations.

3. The value of human spiritual qualities

Love, mercy, compassion and respect for the world around us and people are the basis of harmonious existence. These qualities make society stable and a person morally mature.

The heart is the source of love, mercy and compassion, which are necessary for building a harmonious society.

Love is a universal feeling that unites people, nature and the Creator. Love encourages the preservation of life, care for the weak and protection of the surrounding world.

Helping those in need and forgiving mistakes are the foundation of a sustainable society. Mercy is the bridge between rationality and spirituality.

Love and mercy, like reason, are certainly gifts from God that help man fulfill his highest role.

4. The value of faith in the Creator.

Faith is what connects a person with his Creator. It gives meaning to life, fills it with spirituality and teaches to live in harmony with oneself, others and nature. Faith reminds of the highest responsibility of a person to the Creator and the world. Faith is the foundation that connects all aspects of the value system.

The Creator as the Source of Life: God gave man life, reason and heart. This awareness leads to gratitude, responsibility and the desire for spiritual development.

According to Islamic scholars, such as Said Nursi, a person's conscience confirms the existence of God and encourages a person to live in harmony with himself and the world around him.

Concept Belief in the Day of Judgement helps a person to observe moral standards and think about the long-term consequences of their actions. Belief in the Day of Judgement, according to Islamic teaching, plays a key role in the formation of human morality. Said Nursi in his works repeatedly emphasized that awareness of responsibility before Allah and conviction in the inevitability of Divine judgment contribute to the development of high moral qualities.

Said Nursi in his book "The Fruits of Faith" speaks about the benefits of the faith of Eternal Peace for a person's personal and social life:

"Each city is a kind of big house for its inhabitants. If faith in Eternal Peace does not reign among the members of this big family, then instead of such moral principles as sincerity, sincerity, good behavior, civic spirit, selflessness, beneficence and charity for the sake of Divine blessing, such vices as greed, profit, fraud, egoism, pretense, hypocrisy, bribery and deception will spread widely. Behind the external order and humanity, the spirit of anarchism and savagery will reign, and the public

life of the city will be poisoned. Children will start to misbehave, the youth will drink, the strong will oppress, the old will cry.

Also, any country is a kind of home and fatherland – a family of nations. If faith in the Other World reigns in these great houses, then immediately in this public life there will begin to appear sincere respect, real mercy, selfless friendship and mutual assistance, honest work and relationships, sincere beneficence and virtue, unselfish generosity and dignity”.

Man gains value through his connection with the creator. Man is a unique creation, endowed with the ability to surpass other creatures in mental and spiritual development. Although he may be inferior to animals in physical abilities such as speed or strength, it is the mind and spirituality that make man the highest creation.

Faith is the basis of moral and spiritual development, helping a person find the meaning of life and guide his actions.

Islam considers the main duty of man to be the knowledge of the Supreme Creator and worship of Him.

A person of faith will live with the awareness of the presence of the Almighty God, striving for righteousness and sincerity in every action, and will also be in the awareness of responsibility to the Creator, which encourages avoiding sins and striving for goodness and in the performance of religious duties, expressing gratitude and love for the Almighty God.

Man is responsible for maintaining order and balance on Earth. This includes caring for nature and using its resources fairly.

Thus, this paper proposes the following system of values, which consists of four foundations:

- The value of human life.
- The value of human knowledge.
- The value of human spiritual qualities.
- The value of faith in the Creator.

This distribution emphasizes the relationship between life, knowledge, spiritual qualities and faith, creating a holistic system

Conclusion

The proposed system of values represents an integration of spiritual, ecological and social principles. It is based on respect for life, human dignity, responsibility for nature and the desire for harmony with the Creator.

This system can become the basis for overcoming modern challenges and creating a more just and sustainable society, where people live in peace with themselves, the world around them and the Creator.

LITERATURE

1. The Holy Quran, Surah 5. The Table, 32nd verse.
2. Bediuzzaman Said Nursi. Words. Published by Diyanet Ministry of Religious Affairs of the Republic of Turkey, 2020.
3. Bediuzzaman Said Nursi. Fruits of Faith. Diyanet Publishing House, Ministry of Religious Affairs of the Republic of Turkey, 2022.
4. Şükran Vahide. Islam in Modern Türkiye. State University of New York Press. New York, 2005
5. Tanabaeva A., Masalimova A., Relevance of the socio-ethical views of Al-Farabi in the modern world, Bulletin of KazNU. Series «Philosophy». Series «Cultural Studies». Series «Political Science». 3, (57). 2016
6. Gardner, H. (1983). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books

Ганна ЗВАРИЧ

*Доктор філософії,
Тернопільська богословська академія
імені Патріарха Йосифа Сліпого,
директор Освітньо-наукового Патріарха Йосифа,
Тернопіль, Україна
avzvarych@gmail.com*

СИНЕРГІЯ ЛЮБОВІ І ВІРИ ЯК ДОСКОНАЛА ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ СОФІЇ ШЕПТИЦЬКОЇ

Із метою консолідації та формування історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті, відповідно до постанови Верховної Ради України від 21 грудня 2023 року № 3536-IX «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках» на державному рівні відзначатиметься ювілей видатної особистості, а саме, 29 липня – 160 років із дня народження Андрея Шептицького (1865-1944), церковного та громадського діяча, митрополита (предстоятеля) Української Греко-Католицької Церкви, мецената [1].

Сьогодні, коли маємо можливість вільно молитися Богові, потрібно гідно відзначити 160-річчя цього великого церковного мужа, громадського діяча з активною життєвою позицією. Митрополит Андрей – найбільший ієрарх Вселенської, а зокрема Української Греко-Католицької Церкви, видатний богослова, знавець східного і західного богослов'я та традицій, аскет, учитель Церкви, якого можна порівняти з такими учителями, як святий Василій Великий та Іван Золотоустий, знаменитий місіонер і проповідник духовного життя. Український народ називає його рідним Мойсеєм, українським Князем. У нинішній час дії правового режиму воєнного стану постать митрополита Андрея Шептицького, Великого Українця, є надзвичайно актуальна. З молоком матері і раннього дитинства митрополит успадкував християнські чесноти, як

доброзичливість, милосердя, добродійність, гуманність. «Добра наука і добре виховання дітей – то річ така важна і так цінна, що майже на то ціни нема» [5]. Андрей Шептицький наполегливо наголошував батькам про важливість доброго виховання своїх дітей. «Пам'ятайте, християнські родичі, що Ви перед Господом Богом є строго зобов'язані дбати та працювати над вихованням своїх дітей! Пам'ятайте й те, що ваша хата є першою найважливішою школою, в якій діти Ваші мають навчитися любити Бога й людей. А якою буде ця школа, – такою буде, очевидно і наука!» [6]. За такою методикою постійної молитви, любові та взаєморозуміння усіх членів сім'ї, у любові до Бога зростав малий Роман (Андрей Шептицький). На формування світогляду Митрополита впливали безліч факторів, однак найголовнішу роль, безперечно, відігравала родина, його батьки, зокрема його мати – Софія з Фредрів Шептицька.

Софія Шептицька – надзвичайно шляхетний образ українки, духовний взірець матері, приклад святої жінки, яка просвітлювала все на своєму шляху. Виростаючи у графській родині, де мама була більш суворою, а батько люблячим, жінка змогла сформуватися як цілісна сильна особистість. «То була дуже вихована і культурна жінка: крім рідної мови, добре знала французьку, добре володіла українською, німецькою і, можливо, англійською» [3].

Кожна жінка носить у своєму лоні поклик до життя; материнство обдаровує її унікальною благодаттю і саме у ньому найповніше реалізується гідність і відповідальність жінки. Йдеться не лише про біологічне материнство, а й психічне, моральне, духовне, релігійне. Мати в родині є берегинею тепла, любові, ніжності, а також найкращих родинних традицій, моральних засад у вихованні дітей. Софія Шептицька була матір'ю великої родини. Вона народила семеро синів, з яких тільки п'ятеро дожили до зрілого віку. З моментом народження першої дитини прийняла нові обов'язки та права. Постійний зв'язок з Богом мав великий вплив на особисте освячення Софії Шептицької як матері та надавав їй щоденному життю справді релігійного достоїнства та гідності. Молода мама усвідомлювала відповідальність за дітей, якими обдарував її Бог. «Софія знала, що це Бог довіряє їй виховання дітей. І хоча мала право на любов своїх дітей, однак вміла пожертвувати їй і годилася з волею Бога, коли цього вимагало виховання» [4]. Наступним кроком після фізичного народження дитини є народження її духовної природи, тобто формування психіки. Це духовне народження відбувається через постійне дарування дитині своєї душі. «Принцип Софії стосовно виховання дітей полягав у тому, щоб утримувати своє серце у вірності Богові і просити Його про благословення для дітей» [4]. Фундаментом виховної системи Софії Шептицької було цілковите довір'я до Бога. Вона була в усьому відданою та вірною Богові і багато молилася. Софія ще з дитинства інстинктивно відчувала,

що шляхетне, а що малодушне, і цього без найменших роздумів уникала. «У молодості вона чітко розділяла час між щоденними заняттями: малюванням, духовним читанням, молитвою, листуванням та уроками зі слугами. Вона вчила слуг читати та основ катехизму. (...)

Узявши на себе роль дружини та матері, Софія старанно виконувала всі свої завдання та обов'язки. Вона дбала про всі деталі родинного життя, про добру атмосферу вдома та в господарстві» [4]. Її віра в Бога була сповнена особистого свідчення, так як завдяки вірі вона виховувала у собі чесноти, що допомогли їй стати доброю матір'ю для своїх дітей. Виховуючи дітей, Софія також і сама вдосконалювалася. Це був її шлях зростання у любові і святості. Виховання дітей забирало майже весь час Софії, ставало предметом її трудів, набувало щораз інтенсивнішого змісту в її молитвах, думках та почуттях. Вона дивилася в серце кожної дитини, спостерігала за ними, помічала їхні нахили та вподобання, плекала і леліяла в душі покликання кожного із своїх синів. Мати настановляла їх, спонукала слухати Голос Божий, не бути квапливим і виконувати свою роботу, працю на своєму місці, не побиватися, не метушитися. Всі сини Софії, стали гідними людьми, двоє з них вирости в стовпи в духовному та політичному житті країни. Коли Софію питали про те, яку систему виховання вона використовувала, які педагогічні методи втілювала, вона відповідала, що нічого не робила. Лише довіряла Богу та в кожну, навіть маленьку, ситуацію просила Його втручання та благословення, та мудрості, як чинити. Цього ж вчила вона і своїх синів. Бути щирими, бути чесними та завжди слухати своє серце. Слухати, що Бог говорить до твого серця, до якого служіння Він заохочує. «Коли одного разу Софію спитали, що вона робила, щоби так шляхетно виховати синів, вона відповіла: «Я любила їх і старалася пізнати, яким кожний із них є. Моя єдина система виховання – це Богородице Діво. Ніщо інше, – лише Богородице Діво. Хлопець добрий, чемний, вчиться, слухає, є здоровий – Богородице Діво. І навпаки – хлопець зле робить лекції, є непослушний, доказує, наражується на небезпечний випадок – знов Богородице Діво» [4]. Софія вірила у Божу допомогу у виховній роботі і наставляла синів так, щоб вони могли стати не просто успішними людьми, а саме послужити Божому плану та побачити своє справжнє призначення. «Вона перша давала дітям знання про Бога, пробуджуючи в їхній волі та почуттях першу цікавість про Нього» [4].

Від материнської уваги Софії не сховалися особливі благодаті, якими Господь обдарував її дітей. Поза сумнівом вона мала великий вплив на формування монашого покликання сина Романа, з турботливістю дбала й плекала його. На таку турботливу любов, діти відповідали взаємністю. Родина Шептицьких, як школа людяності і суспільних чеснот, відіграла важливу роль у

сфері апостольського виховання. Софія намагалася виховати своїх синів хорошими людьми. Вчила їх бути самостійними. Своїм прикладом заохочувала синів турбуватися про потреби ближніх – матеріальні і духовні. Дбала про належну освіту для синів і про відповідне товариство. Друзі та знайомі родини, навідуючись у Прилбичі, стверджували, що «Софія Шептицька цілком посвятила себе вихованню синів, а родинна атмосфера в Прилбичах була на надзвичайно високому рівні розумової, мистецької культури, а також мала виразні риси релігійності та патріотичності» [4]. Згодом митрополит Андрей напише: «Думаю, що одною з найважливіших справ є плекання в молоді високих ідеалів. Виховання, яке даємо, повинно виробляти героїв, бодай так, щоб деякі з вихованих Церквою стали великими християнами. Можна і треба плекати різні великі ідеали: ідеал наукової праці, ідеал витривалості, послідовної та ідейної праці для родин і для народу тощо. Але кожній молодій людині безумовно потрібний ідеал бути добрим, а то й великим християнином. Молодь мусить зрозуміти, що від цього залежить успіх у досягненні інших ідеалів» [2].

Багато в сімейному житті залежить від розумної жінки. Істинне покликання жінки – закласти в серцях своїх дітей духовні основи, щоб потім вони прилучалися до життя з Богом. Постать Софії Шептицької виняткова і під тим оглядом, що свідченням її стосунків з Богом є не лише її власне життя, а й життєвий шлях її дітей, особливо, що двоє з них Роман (Андрей) та Казимир (Климентій) стали велетнями Церкви. Аналізуючи життя Софії з Фредрів Шептицької, можна ствердити, що духовні цінності мали для неї основне значення. Софія може стати гідним взірцем для наслідування, оскільки вона справді є автентичним прикладом реалізації покликання до святості в родинному житті. Вона була хоронителькою і захисницею родинного вогнища, серцем родини й оберігала її єдність. Навколо неї все ставало на свої місця, єдналося, віднаходило гармонію, розквітало. Усе організовувалося, бо вона сковувала зв'язки між усіма, поєднувала дітей з батьком і батька з дітьми, вислуховувала, потішала, підбадьорювала, прощала, примиряла й поступалася кожному. Вона піклувалася про щастя кожного, цілковито втілювала віру в конкретну реальність дитини. Через умиротворене серце Господь може встановити царство миру, спочатку в наших родинах, а згодом у світі. Випромінювання жіночого серця змінює людей і ситуації самою лише своєю присутністю – не тим, чим воно наповнене, а силою свого єства. Софія з Фредрів Шептицька досконало виконала свою шляхетну освітню місію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-IX#Text>

2. Декрет Митрополита Андрея «Про виховання» та правила до Декрету «Про виховання молоді», Львів. 1942
3. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / пер. з фр. Я. Кравець. Вид. 2-ге, виправл. Львів: Свічадо, 2020.
4. Манькут Олена Данута. Софія з Фредрів Шептицька / переклад з польської О. Мандрики. Львів: Свічадо, 2016.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті//Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик.-2001.-№ 54-55
6. Шептицький А. Християнська родина// Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944 / Церква і суспільне питання. Т. 2, кн.1. Львів. 1998

Мар'яна ДРОБОТЕНКО

*Доктор філософських наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

ТЕОЛОГІЯ ДИТИНСТВА У ПОСТСЕКУЛЯРНИХ КОНТЕКСТАХ СУЧАСНОСТІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Ствердження демократії та її цінностей, що відбувається у сучасному світі, легітимує плюралізм світоглядних настанов та ідеологічних пропозицій, духовних практик і стилів життя. Сучасні розвинуті суспільства переживають кризу світоглядної орієнтації через поширення дезорієнтирів життєтворчості. Усе це є викликами для сучасної системи освіти, яка повинна дати відповіді, як здійснювати селекцію світоглядних опцій, як треба виховувати дітей і молодь. Сучасна теорія і практика виховання вимагає пошуків не тільки нових форм і технологій, а й нових ресурсів для модернізації їхнього змісту та розв'язання нових завдань. У постсекулярну добу розвитку людської цивілізації таким ресурсом виступають релігійні смисли та універсальні цінності, інтерпретаційні схеми і функціональний потенціал яких переосмислюються у сучасних соціокультурних контекстах. рамкові умови адаптації релігійних смислів до секулярної освіти й виховання, які полягають у визнанні культурної і суспільної цінності цих смислів, толерантності, неприпустимості репресивних комунікацій в освітньому просторі.

Практика застосування релігійних смислів у сучасному вихованні не є ретроінновацією, бо постсекулярна інтерпретація цих смислів відрізняється від канонізованих інтерпретаційних схем посиленням акцентуванням їхньої гуманістичної складової. Основними функції релігійних смислів у системі сучасного постсекулярного виховання є орієнтаційна, людинотворча,

суспільно-об'єднуюча та спонукальна. Разом з тим, можливість становлення «постсекулярної освіти», яка відповідала б реаліям постсекулярного суспільства і не обмежувалась виключно релігієзнавчими дисциплінами, а й формувала релігійно-світоглядні та релігійно-практичні компетентності, уможлиблює перспективи оновлення і дидактичної адаптації теологічних дисциплін.

Перед сучасними практиками релігійного виховання нагальними постають питання дослідження методології вивчення богослов'я з дітьми, що посилює активність, співпрацю та участь самих дітей як суб'єктів і спів-дослідників теології. Водночас, таким чином сформульоване запитання є пошуком методології богослов'я, яка утверджуватиме людську гідність дітей, і тим самим відновити та надати їм повноважень як носіїв образу Бога, які можуть внести власне розуміння рівноправні суб'єкти у богослов'я. Формування практики теології з дітьми з необхідністю актуалізує зміну парадигми дитини і дитинства, притаманних класичній систематичній теології, яка розглядає дітей як духовно незрілих (духовно зрілими можуть бути лише дорослі), не здатних до духовних прозрінь, формулювання і логічного спілкування на рівні дорослих теологів.

За Бунге (1, с. 569–570), поєднання теології та дитинства/дитини можливе у декількох методологічних напрямках:

- дитячі теології (child theologies);
- теології дитинства (theologies of childhood);
- теології для дітей (theologies for children);
- дитяче богослов'я (children's theology).

Оскільки теологія дитинства виступає релігійним обґрунтуванням самоцінності дитячого буття, її дидактичні додатково посилюють екзистенціальні та феноменологічні смисли дитинства, цінностей та інтересів дітей. Тут світ дітей виступає символом дорослих, а світ дорослих – дитини.

Способи залучення дітей до теології та теологізування разом з дітьми можуть бути різноманітними, але підпорядковуються принципам етики відподальності, між поколінної відповідальності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Теоретичні рефлексії щодо природи дитинства у новітніх проектах теології дитинства відкривають перспективи для подальшого осмислення практик релігійного виховання та аналізу функціонального та антропологічного потенціалу релігійних смислів у постсекулярних соціокультурних контекстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bunge, M.J., 2006, 'The child, religion and the academy. Developing robust theological and religious understandings of children and childhood', *Journal of Religion* 86(4), 549–579. <https://doi.org/10.1086/505894>

Віктор ШАНДРИГОСЬ

*Кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
shandrygos.v@gmail.com*

Галина ШАНДРИГОСЬ

Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №28

Тарас АРКУША

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

СПОРТИВНА БОРОТЬБА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Вступ. Спортивна боротьба – це не лише змагання двох атлетів, а складне соціокультурне явище, що об'єднує елементи традиції, ритуалу, виховання та ідеології [1; 2; 3]. Вона супроводжує людство з прадавніх часів, символізуючи мужність, честь і духовну силу [4; 5; 6; 7]. Сьогодні боротьба постає як універсальна платформа для вираження культурних ідентичностей, патріотизму, виховання молоді й міжкультурного діалогу [8; 9].

1. Історичний контекст. Боротьба існує з найдавніших часів і була частиною ритуалів, військової підготовки та навіть політичного життя. Боротьба не лише один із найдавніших видів спорту, але й глибоко символічна форма змагання, яка зустрічається у багатьох культурах світу. У різних народів боротьба виконувала роль не тільки фізичного випробування, але й ритуалу. Загалом, у багатьох культурах боротьба – це не лише фізичне протистояння, а метафора мужності, честі, дисципліни та єдності з традицією.

2. Національна ідентичність. Боротьба – це не лише змагання м'язів, а й дзеркало національного духу. Національна ідентичність спортивної боротьби формувалася в тісному зв'язку з культурними традиціями, історичним досвідом і цінностями кожного народу. У багатьох народів вона зросла з глибокого коріння традицій, звичаїв і вірувань, перетворившись на символ національної ідентичності. Вона стала засобом вираження сили, волі та гідності, що втілює характер нації.

3. Боротьба як засіб соціалізації. Цей вид спорту виховує витривалість, силу волі, повагу до суперника, дисципліну, самодисципліну, наполегливість та відповідальність – цінності, важливі і в повсякденному житті. Боротьба дозволяє молоді з різних соціальних груп інтегруватися в суспільство, знаходити наставників і розвиватися. Боротьба як засіб соціалізації

проявляється перш за все у вихованні характеру, соціальній інтеграції, формуванні життєвих цінностей через спорт.

Для молоді, особливо з вразливих верств населення, боротьба може стати шляхом до соціальної адаптації, уникнення негативного впливу середовища, а також здобуття освіти через спортивні стипендії.

4. Політичний та ідеологічний вплив. У радянські часи спорт, зокрема боротьба, мав не лише фізичне, а й ідеологічне значення. Виховання «нової людини» – сильної, витривалої, дисциплінованої – було частиною комуністичної доктрини, боротьба використовувалася як спосіб демонстрації фізичної переваги «нової людини».

Сьогодні спортивна боротьба є елементом «м'якої сили» держав, які через спорт популяризують свої традиції та культуру (наприклад, азербайджанське самбо чи бразильське джиу-джитсу). Через підтримку та організацію міжнародних турнірів, держави формують позитивний образ своєї країни. Участь у спортивній боротьбі – це вже не лише про медалі, а й про визнання культури, мови, традицій народу.

5. Патріотичне значення. У багатьох країнах, зокрема в Україні та США, борці часто є прикладом для наслідування й гордістю нації на міжнародній арені. Патріотичне значення боротьби є дуже важливим аспектом, особливо в контексті сучасної України. Коли молодь бачить своїх співвітчизників на п'єдесталах, це створює відчуття спільної приналежності та гордості. Спортивна боротьба стає способом згуртувати націю, особливо в періоди зовнішніх або внутрішніх криз.

6. Боротьба в сучасному медіапросторі. Боротьба перетворилася зі «спорту для своїх» на глобальне медіа-явище: інтеграція в поп-культуру; глобальні трансляції; соціальні мережі та стримінгові платформи; можливості для культурного діалогу.

7. Міжкультурна комунікація. Міжкультурна комунікація через боротьбу – це ще один важливий аспект, який показує, що спорт виходить далеко за межі фізичного суперництва. Участь у міжнародних турнірах сприяє обміну культурним досвідом, взаємоповазі між народами та популяризації національних традицій. Через боротьбу формуються дружні зв'язки, які в майбутньому можуть стати основою для співпраці в інших сферах.

Висновок. Отже, спортивна боротьба – це більше, ніж спорт. Це традиція, культура, філософія, яка формує ментальність, єдність і силу духу націй.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатова, М. М. (2017). Боротьба. Енциклопедія в запитаннях і відповідях. Навчальне видання. Олімпійська література, Київ.

2. Вацеба, О. М. (2001). Специфіка історичного розвитку сучасного спорту як соціального явища. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. № 18, С. 21-26.
3. Дутчак, М. В. (2007). *Спорт для всіх у світовому контексті*. Олімпійська література, Київ.
4. Шандригось, В. І. (2006). Місце спортивної боротьби у навчальних програмах з фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання*. № 6, С. 18-37.
5. Шандригось, В. І. (2004). Спортивна боротьба як засіб фізичного виховання школярів. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. № 4, С. 61-64.
6. Шандригось, В. І., Блажейко, А. І., Латишев, М. В. (2022). Стан і перспективи розвитку вільної боротьби в Україні. *Єдиноборства*, №2 (24), С. 96-116. URL: <https://doi.10.15391/ed.2022-2.09>
7. Шандригось, В. І., Шандригось, Г. А. (2022). Вплив засобів спортивної боротьби на рівень розвитку окремих рухових здібностей учнів старших класів. *Єдиноборства*, №1 (23), С. 70-81. URL: <https://DOI:10.15391/ed.2022-1.07>
8. Sehmbi, Dalbir S. (2002).»Wrestling and Popular Culture.» *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 4.1: URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1144>
9. Philippe, T. (2014). Wrestling Styles and the Cultural Reinterpretation Process. *The International Journal of the History of Sport*, 31(4), 492–508. URL: <https://doi.org/10.1080/09523367.2013.869218>

Катерина ГОНЧАРЕНКО

*Кандидат філософських наук, доцент,
Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
k.s.honcharenko@npu.edu.ua*

НАРИС ПРО ПЕРВЕРСИВНЕ РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ЦІНОСТЕЙ СУЧАСНОЮ ЛЮДИНОЮ

Цінності – це такий хитромудрий винахід людства, яким воно навчилася прикривати власну розгубленість перед питанням «в чому полягає мета життя?». І саме в пошуку відповіді встановлюється умовне мірило, яке для когось вивершується категоріями на кшталт честі та гідності, а комусь стискається до відповідей з набору пристойностей, сакралізованих звичок та моральних фіксацій, відлитої у бронзі загальноприйнятих слів. Античний грек називав це ἀξία – вага, яку можна підняти, і вже тоді підозрював, що «доблесть» і «ціна» похідні з одного кореня. Римлянин додав до цього латинський *valor*, перетворивши етику на фінансову метафору. Середньовічний богослов запевняв, що справжня цінність лише в причетності до божественного порядку, через що відьом палили не за лиходійство, а за обвалення духовного курсу валюти. Модерн, в постаті Іммануїла Канта, перелицював цінність в автономну

норму: людина настільки шляхетна, що повинна сама себе оцінювати, що вже Артур Шопенгауер іронічно висміяв, адже цей високий самоконтроль базувався на глухоті ірраціональної волі. Фрідріх Ніцше ж, прорізавши очі цим дерев'яним ідейним ідолам, показав, що цінності лише маски могутніх бажань, а тому «переоцінка всіх цінностей» звучала не як академічний семінар, а як оголошення про банкрутство моральної біржі.

Хизуючись ультрамодними кросівками прогресу – сучасний світ голосно рекламує свої цінності як остаточний розпродаж історії: індивідуальна автономія, багатобарвна палітра «ідентичності-на-вибір», права людини, що розчинені в хмарі Big Data, і, зрозуміло, свята безготівкова транзакція, що остаточно підводить ризику під традицією. Традицією, яка навпаки, стояла на тому, що сенс існування відлито в бронзі колективного обряду: сім'я як нерухома вісь, ієрархія як страховий поліс від екзистенційного запаморочення, а також обов'язок і честь як незмінні кам'яні щаблі цього храму. Сьогодні ж всюдисуще публічне «я» запевняє, що свобода – це право щомиті відписуватися від старих світо- та цінностепорядків, (що власне і демонструють), тоді як умовно «застаріла» система традиції, трималася на розумінні про те, що справжня свобода починається там, де ти приймаєш обмеження як необхідну форму буття.

Так звана парадигма contemporary наполегливо сповідує прозорість і фактчекінг, але робить це у формі перформативної вистави: постити всілякі викриття чи оприлюднювати різнобічні аспекти свого особистого життя в TikTok рівноцінно колишньому самотництву в келії, тільки зараз молитовним зверненням служить алгоритм рекомендацій/лайф-хаків. Modernity ж її прибічницею традиції, з її повільним нудним континуумом, яка дивилася на час як на вертикаль – минуле підтримує майбутнє, анулюється цифровим горизонтом, що обнуляє пам'ять, перетворюючи кожне «зараз» на старт-ап без кредитної історії. Якщо античний *nomos* утримував людину всередині спільного світу, то нинішній *homo optionis* живе в супермаркеті смислів, де цінників більше, ніж товарів, а повернення неможливе: «індивідуальність без упаковки не приймається».

Прикметно, що в цій феєрії розчеплення старі терміни воскресають у новому гримі: турбота про себе Сенеки повертається як індустрія wellness, чернеча практика рахунку гріхів – як *quantified-self*, а середньовічні індульгенції перероджуються у «вуглецеві кредити». Ми гордо оголошуємо, що повалили авторитет предків, але миттєво замінюємо його суворим алгоритмом, який вирішує, хто вартий лайка, кредиту чи трансплантату. Так, традиція чіплялася за міф, але той міф формував довгострокову перспективу солідарності; сучасність же мерехтить фактами як видовищами, а тому

колектив проживає історію як серію пілотних епізодів, які стрімінгова платформа буття може в будь-який момент закрити.

Висновок парадоксальний: ми вільніші у формі, але залежніші у субстанції; голосніше говоримо про цінності, але рідше готові заплатити за них певну ціну; зневажаємо ланцюг минулого, але з насолодою куємо нові з титану зручності чим власноруч себе поневолюємо. Традиція знала міру та тяжкість вкладу, сучасність віддає перевагу швидкості та легкості; однак і та й інша, як не крути, вимагають одного – визнання меж. І поки постсекулярний натовп жонглює правами, самовираженням і стійким розвитком, десь за лаштунками чи то обценного закулісся, чи захмарного буття – Жан Бодрійяр з все тією ж втомленою іронією нагадує нам: цінності існують рівно настільки, наскільки ми готові терпіти їх наслідки, а все інше – вміло поставлений перформанс на арендованій історії та пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніцше Ф. По той бік добра і зла (Прелюдія до філософії майбутнього). Генеалогія моралі. Львів: Літопис, 2002. 320 с.
2. Baudrillard J. L'échange symbolique et la mort, L'ordre des simulacres. Paris, Gallimard, 1975. 118 p.

Галина РАДЧУК

*Доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
radchuk@tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗБУДОВИ ОСВІТИ З ПОЗИЦІЇ СИНЕРГЕТИКИ

Однією з провідних особливостей сучасного етапу розвитку вищої освіти є пошук нових підходів до підвищення рівня її відповідності вимогам двадцять першого століття. На думку багатьох дослідників, саме синергетика, як новий постнекласичний напрямок міждисциплінарних цілісних досліджень процесів самоорганізації та саморозвитку, що відбуваються у відкритих нелінійних і далеких від рівноваги системах, могла б зіграти роль нової парадигми освіти ХХІ століття (І.Єршова-Бабенко, В.Лутай, П.Лушин, В.Кремінь, Г.Нестеренко, О.Остапчук, Г.Хакен та ін.). В освітній сфері виклик ХХІ століття може полягати в усвідомленні теорії синергетики і пов'язаної з нею ключової тези про відкритий характер будь-якої суспільної системи, зокрема, освітньої.

У 80 – х роках минулого століття основна синергетична модель Г.Хакена була поширена на опис людської поведінки. Г.Хакен характеризує синергетику як науку про «загальні закони або принципи», які управляють процесами «співробітництва, кооперації» елементів будь-яких систем – від молекул і рідин до людських індивідів і спільнот [5].

Відтак, на відміну від усіх попередніх наукових картин у синергетичній картині світу вихідним пунктом є змінюваність, процесуальність, становлення нового цілого, – тобто, все те, що характеризує процеси самоорганізації, котрі відбуваються у нелінійних середовищах. Самоорганізація точніше та повніше розкриває сутність процесу, оскільки реакція на зовнішні впливи залежить не лише від величини цього впливу, але і від власних властивостей системи. Самоорганізація – це процес спонтанного виникнення у відкритих, неврівноважених системах нових структур, як правило, таких, що володіють вищою складністю і більшою енергією, ніж старі. Це перетворення пов'язане як із внутрішніми змінами системи, так із впливом зовнішнього середовища. Серед законів самоорганізації важливе місце займає закон розвитку систем, котрі самоорганізуються. Він полягає в тому, що становлення сильнішої, нової системи відбувається в умовах її відкритості, перебування в критичному (або в біфуркаційному) становищі, яке характеризується нестійкістю, неврівноваженістю, нелінійністю. При цьому нова структура в процесі еволюції і супроводжуючих її відхилень, випадковостей повинна самостійно «вижити», щоб досягнути певної стійкості. Разом з тим випадковість і відхилення можуть вирішальним чином вплинути на спонтанне виникнення нового, а хаос може виконувати конструктивну функцію. Важливий висновок полягає в тому, що в періоди неврівноваженості в критичних точках руйнування старих структур можливі неоднозначні, різні варіанти розвитку подій [2; 4; 5].

Основною властивістю цих систем є внутрішня здатність вирощувати в собі, вибудовувати із себе нові якості, що необхідні для виживання. Синергічною за своєю суттю є й освітня система, і прибічники синергетичного підходу розглядають її як динамічну систему, здатну до самоорганізації. Синергетика особистості, комунікації, середовищних феноменів дозволяє інакше підійти до процесів становлення цілісної особистості. Відтак, синергетичний підхід до освіти може бути базовим для вирішення багатьох проблем [2]. Синергетика виступає і як метод освіти, і як її зміст.

Розгляд освітнього процесу через призму синергетики привів до виникнення нової науки – педагогічної синергетики (В.Лутай, Г.Нестеренко, О.Остапчук, О.Плахотнік та ін.). Врахування синергетичного принципу самоорганізації відкритих систем розширює можливості аналізу моделювання освіти, створює найоптимальніші умови для її системного осмислення. У цьому

контексті стереотипне лінійне мислення, орієнтоване на універсальність дії динамічних законів, на думку дослідників, є принципово непридатним. Справді, сьогодні, як ніколи, потрібен цілісний трансдисциплінарний погляд на освіту. Потрібно враховувати динаміку і механізми самоорганізації суб'єктів освітнього простору, єдність навчання і виховання, освіту цілісної креативної особистості. При цьому найважливішими цінностями сучасної освіти виступають такі універсальні людські цінності, як свобода і творчість. Свобода, як можливість діяти при відсутності зовнішнього цілеспрямування, і творчість, як діяльність людини зі створення нових якостей, знань, смислів, стають базовими аксіологічними вимірами освіти [1; 2; 3; 6].

Таким чином, у контексті методології синергетичної парадигми центр дослідження і моделювання освітніх систем зміщується в сторону внутрішніх механізмів розвитку, іманентних для освітніх систем.

Окрім того, через призму синергетичного бачення розглядають сутність особистості, що включена в цілісну систему освіти. Особистість є складною, відкритою, дисипативною, нелінійною системою сутнісних сил, тому застосування принципів синергетики для дослідження її буття є цілком правомірним [3]. Власне синергетика найкращим чином висвітлює спонтанність саморозгортання внутрішнього змісту особистості.

Представляючи сучасний освітній простір у вигляді відкритої системи, дослідники виокремлюють деякі її ознаки. Зокрема, відкритість освітньої системи опосередковано впливає на процес пізнання як такий. У свідомості сучасного учня (студента) є важливим не зафіксований результат, а, перш за все, процес його безпосереднього емоційно-інтелектуального переживання. Внутрішні прагнення кожної індивідуальності багатократно посилюються у взаємодії творчих потенціалів всередині малої групи, завдяки чому спільна пізнавальна діяльність набагато продуктивніша, ніж індивідуальна [2].

Важливо підкреслити, що, з позиції теорії педагогічної синергетики, смисл і значення принципово не можуть бути повідомлені учневі (чи студентові) у готовому вигляді, дані ззовні, а вимагають внутрішньої самоорганізації. Саме знання не тотожне ні предмету, ні психічному образу предмету, ні знаку, за допомогою якого позначається предмет. Це те, що притаманне переживанню, воно ідеальне і непередметне; воно завжди є ставленням до предмету, але не є сам предмет.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що синергетичні засади освіти вимагають переходу до особистісно орієнтованого навчання на основі створення нової, відкритої системи освіти, де людина розкривається як особистість. Педагогічна синергетика актуалізує необхідність розробки нової парадигми освіти, яка дозволяє перейти від процесу наповнення учня певним

мінімумом знань, засвоєння освітнього стандарту, до його занурення у проблеми взаємостосунків людини з природою і суспільством [4; 5].

Відтак, основні зусилля вчених повинні бути спрямовані на вивчення внутрішнього джерела світогляду особистості як освітньої цінності і реальна взаємодія між учнем і вчителем, між викладачем і студентом повинна створювати зовнішнє середовище для прояву внутрішніх джерел саморозвитку і самоорганізації.

Що ж до навчального процесу, то згідно з методологією синергетики, шлях пізнання повинен бути таким же відкритим, як і предмет, що вивчається. Інакше відтворення навчального предмету у свідомості людини буде спотвореним, збідненим, редукованим. Процес навчання, спосіб взаємозв'язку вчителя і учня, викладача і студента – це взаємна циклічна детермінація та взаємне конструювання, становлення та розвиток. Навчання – це не передача знань від однієї людини до іншої, це – нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і опосередкованого синергійного зв'язку. У результаті виникає збагачене освітнє середовище з поліваріантним вибором, що живе за своїми синергетичними законами, законами самоорганізації і креативного динамічного хаосу, який породжує нові смисли, цінності та творчі імпульси [2; 4].

Особливого значення набувають указані вище положення для вирішення проблеми створення сприятливого освітнього середовища щодо становлення особистості, орієнтуючись не на жорстко визначену систему дій, а на гнучке зовнішнє ініціювання, котре виступає спонукую до внутрішнього розгортання сутнісних сил особистості учня (студента) через організацію розвивального простору, побудованого як діалогічна взаємодія усіх суб'єктів освітнього процесу.

Проведений аналіз показує, що сучасна наука розглядає синергетику і як наукову парадигму, і як загальнонаукову теорію, і як конкретно-наукову теорію різних наук, у тому числі педагогіки та психології. Орієнтація на ідеї та принципи синергетики необхідна як атрибут нового способу мислення, постановки та розв'язання дослідницьких завдань при вивченні складних динамічних процесів сучасної освіти, спрямованої на цілісне становлення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестеренко Г.О. Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2003. 18 с.
2. Остапчук О.Є. Можливості синергетики в розбудові інноваційного освітнього простору. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 4. С. 16-28.

3. Плахотнік О.В. Суб'єкт в освітньому просторі: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Харків, 2004. 19 с.
4. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. Тернопіль, ТННУ ім. В.Гнаюка, 2014. 380 с.
5. Радчук Г.К. Теоретико-методологічний аналіз суб'єкта освіти в контексті постнекласичної парадигми. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2006. Випуск IX. С. 92-98.
6. Синергетика і творчість: монографія / За ред. В. Г. Кременя. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 314 с.

Алла СТЕПАНЮК

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
alstep@tnpu.edu.ua*

Вікторія БАК

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Дніпровська академія музики,
Дніпро, Україна
vikazarechnaya@gmail.com*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЦІЇ БІОЛОГІЧНИХ ТА ЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ

З 2014 року людство потрапило в еволюційно закономірну епоху великих трансформацій. Період, який ми переживаємо, називають періодом *постправди, постгуманізму, метамодерну, інформаційним суспільством, епістемологічним зсувом*. Кожен день ми стикаємось з чимось новим, чому не можемо дати пояснення і що потребує негайного реагування, але як реагувати, більшість з нас не розуміє. Ми всі перебуваємо в стані невизначеності і це свідчить про народження чогось нового у всіх сферах людської діяльності, в тому числі і в освіті. Про те, що світ вступив в зону постійної турбулентності, свідчить війна р.ф. проти України, а також нові методи її ведення. Європейські гуманістичні цінності, які мають своє методологічне обґрунтування в «Загальній декларації прав людини», документ прийнятий 10.12.1948 р. [1], знаходяться під руйнівним тиском зростаючих ентропійних процесів у всьому світі. І саме в цих умовах можемо стверджувати про пробудження у багатьох сучасних людей внутрішніх духовних сенсів людського буття, які можна назвати *метасенсами*.

Метасенси – це формотворчі сенси існування людського життя та цивілізації, вони закладаються духовним життям людей, яке відповідає вищим

етичним нормам. Метасенси слугують дороговказом для розвитку всього людства. Це *прогнозування* майбутнім в семантиці синергетики, бо через метасенси це майбутнє стає реальністю. На мові синергетики – це *атрактор еволюції*, тобто ідеальна мета, до якої рухається суспільство. Щоб метасенси існували упродовж тривалого часу та стали основою формотворчого процесу нового, їх потрібно довести своїм життям. Найважливіший для розвитку європейської цивілізації *метасенс* дві тисячі років тому приніс Ісус Христос, – це *Любов* у вищому її прояві, альтруїстична *любов* – *agape*.

Сенс – сутність будь-чого, його духовна складова, те, що надає матеріальному тривимірному світові багатовимірність. Густав Юнг писав, що «людина може витримати найтяжчі випробування, якщо вбачає у них сенс. Вся складність полягає у створенні цього сенсу. А розуміння сенсу існування виводить людину за межі буденного задоволення потреб» [2, с. 30].

Сучасні часи потребують від людини швидкого реагування на зовнішні зміни при цьому незмінні внутрішні метасенси слугують стрижнем цього реагування і збереженням гомеостазу особистості. Важливою стає самоідентифікація особистості, її розуміння того, ким вона є, яке має коріння, в якому напрямку рухається. Коли людина ставить собі ці екзистенційні питання і шукає на них відповіді, тоді вона отримує чіткий орієнтир у власному житті і може протистояти руйнівному впливу ентропійних процесів суспільства перехідного періоду.

Природничі науки, і біологія серед них, – галузь людського знання, яка повинна включати людину не тільки у якості об'єкта пізнання, а також і у якості суб'єкта, який через пізнання природничої картини світу дає власні відповіді на питання: «Хто я? Який світ навколо мене? Що мені робити в цьому світі, щоб бути щасливим?» [3]. Покликання будь-якої людини – бути щасливою і якщо освіта задовольняє потребу учня в пошуках власного щастя, через відповіді на сутності питання людського буття, які закладено в природничо-науковій картині світу, то вирішується складна проблема мотивації навчання. Тому ми запропонували викладання навчального матеріалу з біології на основі сутнісної або *метасенсової інтеграції* між біологічними знаннями та етичними поняттями. Ми виходимо з розуміння того, що світ побудовано на основі загальних законів природи, а на мові людських відносин – це етичні або моральні закони. Людина – частина біосфери і тому етичні закони не можуть бути лише домовленістю між людьми та суто людським проявом, це також закони природи задля мислячої істоти, яка має свободу волі [4].

Живі системи побудовані та працюють на основі цих законів і не мають свободи вибору, на відміну від людини, яка має свободу вибору і тому може обирати чи не обирати етичну поведінку в конкретних ситуаціях власного

життя і в залежності від цього отримувати різні наслідки, які приводять її до щастя чи навпаки роблять нещасливою. Викладання біології на основі єдності загальних законів буття та законів етики, об'єднання, на перший погляд, різних явищ, через *метасенсові аналогії*, дають можливість суб'єктам педагогічної діяльності через навчання біології поставити або отримати відповіді на сутнісні питання життя.

Особливістю людства сучасного періоду є саме те, що сутнісні питання життя починають поставати перед людиною як життєва необхідність з підліткового, а іноді і з молодшого шкільного віку, тому діти потребують середовища, в якому на ці питання відповідають, або хоча б їх висловлюють та дають можливість семантично оформити дітям ті глибинні зсуви, які відбуваються у їхньому внутрішньому світі. Тому викладання біології з використанням *метасенсових аналогій* між законами природи та етики створює відповідне середовище та дає можливість дозрівати внутрішньому світу дитини та самостійно обирати таку траєкторію власного розвитку, яка не суперечить загальним законам буття і паралельно розв'язує проблему мотивації навчання, бо з зовнішньої площини пошуку відповідей на питання: «Чому або для кого я вчуся?» переводять у внутрішню площину людського виміру дитини: «Навіщо я вчуся, що дає мені навчання для розуміння самого або самої себе?»

З 2021 року в музичному коледжі Дніпровської академії музики було введено навчання з природничих наук за програмою, в якій запропоновано інтеграційний підхід в викладання біології та інших наук природничого напрямку з використанням метасенсової інтеграції. Відповідно до модельної програми [5, с. 125 – 149] було розроблено підручник «Природничі науки» [5]. В межах курсу пропонується розглянути загальні закони існування систем, або загальні закони Буття, а потім ознайомитись з тим, як ці закони працюють на рівні Всесвіту, на рівні живих систем і на рівні людини та соціуму. Навчальний матеріал за підручником «Природничі науки» не відсторонений від учня або студента, він не є набором наукових понять, фактів і законів, а навпаки, активно взаємодіє з тими, хто навчається або навчає, пробуджуючі *екзистенційний* питання життя як у викладача, так і у студентів або учнів. Проводяться аналогії між законами природи та етики. Закон збереження та перетворення речовини енергії та інформації на рівні фізичного та біологічного світу розглядається в єдності з етичним законом любові на рівні людини та соціуму. Закон еволюції в єдності з законом розвитку особистості, який має свої ароморфози та ідіоадаптації, ритмічні явища в живій та косній природі та дуальна єдність антиномних якостей та властивостей в біологічних процесах розглядаються в аналогії з ритмічними процесами зростання особистості та з вмінням складності власного зростання сприймати, як ресурс для подальшого розвитку. Зростанням

ентропії в фізичних системах при нерівноважних станах розглядається в аналогії між зростанням у соціумі хаотичних тенденцій руйнації, які породжені егоїстичними споживацькими потребами людини, а необхідність приведення системи до рівноважного стану в аналогії зі здатністю людини структурувати простір через прояв любові та творчості. Любов та краса, які на основі власного вибору сприйняті людиною та трансформовані у перетворювальну енергію творчості, аналогічно розглядаються як структуруючі антїентропійні характеристики соціуми, які ведуть до сталого розвитку та коеволюції людини та суспільства.

Антропний принцип організації всесвіту та його усвідомлення суб'єктами педагогічної діяльності, надають розуміння цінності власного життя, яке може впливати на астрофізичні процеси, а тому суб'єкти педагогічної діяльності роблять висновок про те, що немає маленьких людей, а є лише ті, хто не усвідомив свої можливості. Якщо за словами Володимира Вернадського «Життя стоїть поперек розпаду, породжуючи безкінечну різноманітність. Воно надає матерії та енергії те, що в ній відсутнє – дісиметрію та незворотність. Без цього збагачуючого початку у Всесвіті царив би лише розпад» [5, с. 46], – то і людина, яка свідомо обирає для себе життя за законами природи, збагачує Всесвіт тим, чого в ньому без людини не було б, – енергію любові та творчості.

Важливим методологічним принципом викладання природничих наук є розуміння викладачем того факту, що студенти або учні не готуються до життя через навчання, а *вже живуть* під час навчання, тому «олюднення» і гуманізація освітнього процесу не можливі без особливих тем, які торкаються глибоких таємниць життя та мають *екзистенційне* спрямування. Пропонуються такі одухотворені теми як, – «Минуле, сучасне та майбутнє в будові ДНК»; «ДНК – машина часу?»; «Клітина – голограма Всесвіту»; «Мозок – образ Всесвіту або прообраз ІІІ?»; «Еволюція органічного світу Землі або, які ароморфози майбутнього на нас чекають»; «Синергетичні уявлення про світ»; «Закони Краси в будові клітини»; «Квантові явища в біології»; «Роздуми про автотрофне людство»; «Закони любові в будові живих систем»; «Уроки Серця»; «Онтогенез та щастя людини»; «Простір та час живих систем»; «Мрії про *Неозой*» та ін.

Ми живемо в часи постійних змін, які лише починаються, нас очікують швидкі і непрогнозовані зміни у всіх сферах соціуму і біосфери, тому реформування освіти повинно стати не окремим етапом її існуванні, а постійним процесом, що триває до того часу, поки соціум не перейде з періоду трансформацій в новий більш стабільний етап свого розвитку. Все змінюється і це нормально. На що ж можна спиратись людині в мінливому світі – на

стрижень внутрішнього життя людини, що не можливо без цінностей та сенсів, які є природними та відповідають загальним законам існування Буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Ігор Козловський. Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект. К. : В-во «Колесо Життя», 2024. 119с.
3. Бак Вікторія. Природничі науки в світлі сучасних еволюційних тенденцій в розвитку людства. *Біологія. Шкільний світ*. 2019. № 7 (859). С. 54–63.
4. Троцька О. С., Назарко І. С., Степанюк А. В. Біо(еко)етичне виховання: теорія і практика : монографія / вид. 2-ге, переробл. й доповн. Тернопіль : ТНПУ, 2012. 240 с
5. Природничі науки. Інтегрований природничий курс / укладач В. Ф. Бак. Дніпро : ТОВ «Домінанта Прінт», 2020. 155 с.

Микола БАРМАК

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

ФІЛОСОФІЯ БОЛЮ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР СТРАЖДАННЯ

З початком російсько-української війни українське суспільство занурилося у реальність, де біль став щоденним супутником мільйонів: військових, цивільних, біженців, волонтерів. У цьому контексті постає потреба не лише емоційного співчуття, а глибшого філософського осмислення болю як частини людського буття.

Біль проявляється в щоденних новинах про загиблих, у звуках повітряних тривог, у переживаннях за долю рідних. Для тих, хто на фронті, це фізична боротьба за виживання. Для тих, хто в тилу, – моральний тягар провини за те, що «не на передовій», або виснаження від спроб підтримувати нормальне життя. Діти відчують біль через розлуку з батьками чи втрату звичного світу, а старше покоління – через повторення історичних травм. Війна – це простір граничного. У ній концентрується досвід смерті, втрати, болю, який одночасно є інтимним і публічним.

Війна руйнує безпеку. Коли гинуть близькі, знищуються домівки, тіла стають уразливими, людина постає перед фактом крихкості буття. Особистий біль стає подією, яка несе екзистенційну розгубленість: світ більше не зрозумілий, не передбачуваний, не захищений.

Втім, цей досвід болю – це також досвід істинного пізнання себе. В екстремальних умовах відкривається глибина особистості: що є справжнім, кого я люблю, за що готовий страждати, кого рятувати. У цьому сенсі біль – не лише руйнівна сила, але й виклик, що дозволяє людині пережити трансформацію.

Україна сьогодні – це поранене суспільство. Вибухи, втрати, новини про загиблих, про поранених дітей, зруйновані школи – це не винятки, а норма, що торкається кожного. Колективний біль народжує солідарність. Люди об'єднуються – у чергах до пунктів допомоги, у волонтерських центрах, у спільних молитвах.

У цьому сенсі війна парадоксально стала і точкою людського піднесення. В умовах болю українці почали ділитися теплом, ресурсами, увагою. Психологічна травма перетворилася на простір нової етики – етики взаємності, гідності, жертвності.

Філософи екзистенціалізму вчили, що біль – це точка, в якій людина може зустрітися з істинним сенсом. У війні ця зустріч неминуча. Біль – це дзеркало, в якому кожен бачить, ким він є насправді.

Умови війни змушують поставити запитання: «Навіщо я живу?», «Чи можу я зберегти людяність в умовах страждання?». Відповіді на ці запитання не завжди чіткі, але саме пошук робить людину живою. Біль у війні – це екзистенційний процес, у якому народжується новий сенс життя.

Історія показує: суспільства, які пережили біль, здатні народжувати нову культуру, нову мораль. Україна вже сьогодні демонструє приклади такої трансформації. Творчість воєнного часу, література, мистецькі акції, щоденні вчинки солідарності – все це приклади того, як біль може стати джерелом нової глибини.

Найбільша небезпека – це замовчування болю або його баналізація. Тому завдання філософії, культури, освіти – зберігати пам'ять, давати слова тому, що не має слів, і допомагати людині пройти крізь темряву болю, не втрачаючи гідності.

Феномен болю супроводжує людину з перших хвилин її існування. Універсальність цього досвіду робить біль не лише медичною або психологічною проблемою, а й філософською категорією. У болю зосереджується гранична реальність людського буття – вразливість, самотність, залежність, водночас – можливість смислу, глибини, ідентичності. Філософія болю – це не спроба уникнути страждання, а шлях до його осмислення.

Античні стоїки, зокрема Сенека та Епіктет, вчили, що біль слід витримати, не дозволяючи йому керувати внутрішнім станом людини. У давньогрецькій філософії біль розглядався в межах природи (φύσις) і людського характеру

(ἥθος). Стоїки, зокрема Епіктет і Сенека, вважали біль частиною логосу – вселенського порядку. Прийняття болю без страждання, без нарікання – шлях до внутрішньої свободи: «Не біль є злом, а те, як ми його сприймаємо» (Сенека). Для епікурейців біль був «злом», але здебільшого тимчасовим, а отже – нестрашним. Вони вчили уникати надмірних пристрастей, аби мінімізувати болісні переживання.

У християнстві біль не є лише результатом тілесного недосконалого буття. Він постає як частина божественного задуму: через біль Христос викупає світ. У болі – шанс на співстраждання, жертву, духовне очищення. У християнській традиції біль розглядався як наслідок гріха і можливість духовного очищення (Августин, Фома Аквінський). Святий Августин осмислює біль як наслідок гріха, але водночас як засіб Божої педагогіки. У сучасному богослов'ї біль тлумачиться як шлях до відкриття глибини міжособистісної любові: там, де є справжнє співчуття, там завжди є досвід болю.

У модерній добі зростає інтерес до тілесності болю: у Декарта – через дуалізм душі й тіла, у Шопенгауера – як фундаментальної волі до життя, що спричиняє страждання. Ніцше бачить біль як джерело трансформації: той, хто витримує біль, здатен до переоцінки цінностей. В екзистенціалізмі (Камю, Франкл, Сартр) біль набуває значення екзистенційного виклику, у відповідь на який особа здатна сформувати автентичну відповідальність і сенс.

Карл Ясперс визначає біль як одну з «граничних ситуацій», в яких людина стикається з обмеженнями буття і мусить обирати між втечею або самопізнанням. У досвіді болю постають питання сенсу: «Чому саме я?», «Що це означає для мого життя?». Віктор Франкл показує, що навіть у межових ситуаціях (наприклад, у концтаборі) людина може зберегти гідність, якщо знаходить сенс у переживаному. Біль тут стає нагодою для внутрішнього прориву – точкою екзистенційного зростання. Справжня свобода людини полягає не у втечі від болю, а в усвідомленому прийнятті його як частини буття.

Філософія XX століття – від Гайдеггера до Камю – говорить про біль не лише як біологічний факт, а як існування у його крайності. У болі людина здирає з себе ілюзії буденності, стикається з фактом смерті, випадковості, абсурду. Віктор Франкл, переживши концтабори, доводить, що навіть у нестерпному стражданні можливо знайти сенс. У логотерапії він пише: «Той, хто має навіщо жити, витримає будь-яке як». Біль стає знаком глибокого внутрішнього життя, трансформації, зустрічі з собою.

Біль може бути не лише індивідуальним, але й колективним – історичним. Український досвід XX–XXI століть є прикладом культури, сформованої болем. Голодомор, репресії, війни, еміграції – ці травми зберігаються в піснях, поезії,

філософії. Поезія Стуса, творчість Лесі Українки, проза Василя Барки – це не втеча від болю, а шлях його олюднення, його перетворення в духовний ресурс. В умовах сучасної війни, коли біль – це вже не метафора, а щоденна реальність, ми знову стикаємося з потребою філософського осмислення страждання як частини історичної долі.

Сучасні дослідження болю виходять за межі метафізики. Біоетика, медицина, психологія – всі говорять про тілесний біль, але не завжди здатні його осмислити. Філософія ж, на відміну від терапії, ставить питання: «Чи має цей біль сенс?». В умовах війни, втрат, вимушеної еміграції ми спостерігаємо зростання травмованості, але водночас – і зростання солідарності, самопожертви, духовного спротиву.

Біль – не лише індивідуальний, а й колективний феномен. Історичні травми (Голодомор, війни, депортації) формують колективну пам'ять і свідомість. Український досвід 2022–2025 рр. виявив глибоку солідарність у болі: через втрату, розпач і жертви народжується нова громадянська культура. Соціальна трансформація болю відбувається через мистецтво, волонтерство, пам'ять. У такому ключі біль стає джерелом колективної ідентичності й національного відродження.

Українська культура – це культура, що неодноразово проходила через досвід болю: поезія Лесі Українки, філософія Сковороди, боротьба дисидентів. Після 2014 року, а особливо після 2022 року, формування філософії болю в Україні стало необхідністю. Цей досвід потребує осмислення – як в академічному, так і в громадському просторі. Українська філософія болю повинна стати майданчиком для осмислення втрат, викликів і шляхів трансформації через культуру, освіту, пам'ять, молитву.

Отже, анатомія людського болю багатшарова. Історично він був каталізатором прогресу й віри, філософськи – дзеркалом існування, психологічно – ключем до розуміння себе. Біль починається в тілі через нервові сигнали, але його сприйняття формується культурою, думками й емоціями. Це одночасно біологічний факт і суб'єктивний наратив. Наприклад, одна й та сама травма може бути для когось трагедією, а для іншого – джерелом натхнення, залежно від контексту й світогляду.

Біль у війні – це більше, ніж фізичне страждання. Це духовна подія, яка може як зламати, так і відродити. Осмислення болю – необхідний етап для особистого і суспільного відновлення. Український досвід болю є унікальним і водночас універсальним – він може стати підґрунтям для нової філософії людяності, побудованої на правді, пам'яті й любові до життя.

Біль – це феномен, що не лише руйнує, а й може відкривати нові горизонти буття. Екзистенційна філософія закликає не уникати болю, а зустрітися з ним як

із викликом і можливістю для внутрішнього зростання. У часи війни й кризи, осмислення болю стає передумовою духовного та суспільного відновлення. Український досвід вимагає розбудови

Біль – це не лише те, чого варто уникати. Це досвід, через який людина може наблизитися до самої себе, до істини, до іншого. Філософія болю не пропонує рецепти, але вчить слухати біль, давати йому слово, бачити в ньому шлях – не кінець. Сьогодні, як ніколи, ми потребуємо не знеболення, а смислу. І філософія може дати цей смисл – через мову, через думку, через співчуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франкл В. Сказати життю «Так!»: психолог у концтаборі / пер. з нім. І. Єгорової. Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 224 с.
2. Камю А. Міф про Сізіфа / пер. з фр. Н. Корчак. Харків: Фоліо, 2020. 224 с.
3. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. Т. Комаринця. Львів: Астролябія, 2016. 368 с.
4. Шопенгауер А. Світ як воля і уявлення / пер. з нім. О. Кульчицького. Київ: Основи, 2001. 456 с.
5. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцилія / пер. з лат. Ю. Цимбала. Київ: Юніверс, 2003. 288 с.
6. Сковорода Г. Роздуми про щастя. Вибрані твори. Харків: Фоліо, 2019. 320 с.
7. Андрухович Ю. Тексти зі зламаного часу. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 304 с.
8. Ковальов А. Філософія війни та екзистенція болю в умовах сучасної України // Філософські обрії. 2023. № 1 (29). С. 54–61.
9. Український інститут національної пам'яті. Війна і пам'ять. Київ, 2024.
10. Волонтерські щоденники: Голоси війни. Харків: Vivat, 2023.

Секція:
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
malexiyevets@ukr.net*

ЦІЛІСНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ

За умов сучасного світу, викликів воєнних і мирних, питання ціннісних аспектів особистості й людського життя набуває різних просторових конвенцій та поза часових трактувань. В основі сьогоднішніх уявлень, як і давнішніх, є цілісність, яка збирає усі спектри в один промінь та фокусує увагою й енергією самопочуття людини, її внутрішній баланс, мир, як результат – зміну енергетичного поля навколо неї.

Словами Любомира Гузара, серед основних вмінь - бути Людиною. А отже, відчуваючи в собі силу Духу, адекватно проявлятися у цьому. Вираз «Бути Людиною» став знаним ще за життя Блаженнішого, котрий казав: «Моя мрія в житті – бути людиною, навіть моя молитва, щиро Вам скажу, щоб я був людиною, доброю, нормальною людиною» [1].

Щодо українського соціуму сьогодні постає потужно ще одне питання - збереження ідентичності. Ось цієї української цілісності, яка, вбираючи традицію українства, відкрита до нових культур. Разом з тим, чітко залишаючись на українському ґрунті. Потужну роль відіграють тут мова, звичаї, менталітет, духовність та культура загалом.

Щоранку, пробуджуючись є мить, коли людина чітко відчуває лише одне – Я є. І в цьому її цілісність. Далі вона починає згадувати й обирати, примірюючи різні ролі у соціумі, водночас залишаючись великою свідомістю, розуміння чого і дозволяє проявити ось цю цілісність, у якій кожне важливе місце

займають любов, добро, світло, справедливість, свобода, шляхетність..., проявляючись у людяність, про яку говорили раніше.

Справжність й сміливість просто бути – означає не просто приймати усе, що відбувається навколо. А навпаки, зберігаючи мир і баланс за усіх зовнішньополітичних викликів та криз, розуміти мудрість Творця й діяти, згідно цього внутрішнього знання.

Наукові розвідки й історична пам'ять констатують циклічність подій, життєвих ситуацій, мов замикаючи коло.

Погляд зсередини понад цим дозволяє вийти за межі цих повторень і вийти на інший рівень пізнання і творення світів.

Власне, на цьому побудована робота штучного інтелекту й нейромереж. Що, з одного боку, полегшують операційні пошуки й творення проєктів різного характеру, так з іншого, на новому щаблі задають питання ціннісні.

Адже повертають людину до тих якостей, які визначають її як таку.

Тож, цілісність, яка починається з усвідомлення себе, й внутрішнього балансу допомагає відтворити рівновагу і цілісність у зовнішньому світі. Залишаючи Людині першість на планеті.

Порушення цілісності приводить до дисбалансу, що повертає пошуки на нову траєкторію, за якою, або віднайдення її, або руйнування.

У цьому часі вибір залишається за Кожним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузар Любомир. Бути Людиною. https://youtu.be/MbPfiwJ_oIA?si=j_IwngebwdS1PylH

Любов КОНДРАТЮК

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
kondrliuba@ukr.net*

Артур ФРИЗ

*Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

КОНЦЕПЦІЯ БОЖОЇ ВСЕБЛАГОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Проблема осмислення Божественної природи та її атрибутів, зокрема Всеблагості Бога, залишається одним із центральних питань як релігійної

філософії, так і теології. В умовах сучасної світоглядної кризи та пошуку духовних орієнтирів звернення до античної філософської спадщини набуває особливої актуальності, оскільки в працях античних мислителів, зокрема, Платона, неоплатоніків, Северина Боеція, були закладені фундаментальні ідеї розуміння Божественного блага, які згодом істотно вплинули на розвиток європейської філософської та теологічної думки.

У філософії Платона концепція Всеблагості безпосередньо пов'язана з його вченням про ейдоси. Згідно з платонівською онтологією, справжнє буття існує за межами чуттєво сприйманого світу у формі вічних, незмінних ідей. Найвища з них – Ідея Блага, яка об'єднує в собі Добро, Істину та Красу. Платон стверджував: «Визнай також і те, що пізнаваність предметів пізнання можлива лише завдяки добру і що воно є джерелом їхнього буття та існування, хоч саме добро насправді не є існуванням, воно понад усяке існування – щось найдостойніше і найсильніше з усього» [5, с. 205]. Ступінь причетності кожної речі до справжнього буття визначає й міру її благості – чим більше щось причетне до буття, тим більше воно причетне до Блага. Фізичний світ, за Платоном, є лише відображенням світу ідей, створеним Деміургом – божественним майстром, який творить космос, споглядаючи вічні ідеї та надаючи форму безформній матерії.

Неоплатонізм, що бере початок від «божественних» концепцій Платона, представляє більш глибокий погляд на його спадщину, надаючи їй містичного тлумачення. Неоплатоніки розробили складну модель світотворення, в центрі якої – трансцендентне абстрактне Єдине, що не піддається осягненню чи опису через позитивні характеристики.

Єдине є найвищою сутністю, що перебуває над буттям – надсущим, абсолютною повнотою існування. Воно є Благом, або вищим добром, природа якого не дозволяє йому залишатися замкненим у собі. Добро прагне відкритості до інаковості як свого необхідного доповнення, що зумовлює процес еманції – «виливання» Єдиного за власні межі з породженням всього існуючого. Через процес еманції поступово виникає Світовий Розум (сфера ідей), космічна божественна Душа і, зрештою, матеріальний світ чуттєвого сприйняття. Ця діалектична модель дозволяє подолати дуалізм між трансцендентним та іманентним, пояснюючи походження множинності з абсолютної єдності.

Боецій, представник пізньої Античності та раннього Середньовіччя, розробив оригінальну концепцію Всеблагості Бога у своєму трактаті «Розрада від Філософії». Через діалог з алегоричним образом Філософії мислитель проводить методичне дослідження природи істинного блага.

Центральним аспектом концепції Боеція є ототожнення Бога з найвищим Благом: «Спільним, таким, що єднає душі всіх людей, є їхнє уявлення про те,

що Бог, повелитель усього сущого, – це благо» [1, с. 125]. Розвиваючи цю думку, Філософія аргументує: «сам розум доводить, що Бог – це благо; розум же домірковує, що це благо – досконале» [1, с. 125].

Боецій використовує серію логічних силогізмів для доведення необхідності існування вищого блага (*summum bonum*): «Отже, якщо припускаємо, що в чомусь є якась недосконалість, то в цьому ж таки неминуче повинно бути й щось досконале. Адже, тільки-но усунемо досконале, навіть уявити не зможемо, звідки могло взятися те, що існує як недосконале» [1, с. 125]. Ця аргументація вказує на аристотелівський принцип, згідно з яким якщо існує недосконале певного роду, то неодмінно має існувати й досконале цього ж роду.

Всеблагість Бога, за Боецієм, має онтологічний характер: «Що є началом всього сущого, те й у своїй субстанції є найвищим благом» [1, с. 127]. Це означає, що Бог не просто благий, а є самою Благістю за своєю сутністю. Важливим наслідком цієї концепції є розуміння зла як відсутності блага: «А це означає, що зло – це ніщо, раз його не може вчинити той, хто все може» [1, с. 139].

Проведений аналіз виявляє спільні риси та відмінності у підходах розглянутих філософських традицій. Спільними елементами є: визнання онтологічного пріоритету Блага в структурі буття; розуміння Блага як основи космічного порядку і джерела існування; встановлення зв'язку між метафізичним і етичним вимірами Блага; прагнення подолати дуалізм між трансцендентним і іманентним через різні форми посередництва.

Відмінності простежуються у методологічних підходах: у Платона використовується діалектико-аналітичний метод дослідження Блага; у неоплатоніків – містико-інтуїтивний підхід до осягнення Блага; у Боеція – логіко-дедуктивний метод обґрунтування Блага. Космологічні моделі також різняться: у Платона представлена парадигматична модель (Благо як взірець для наслідування); у неоплатоніків – еманацийна модель (Благо як джерело випромінювання буття); у Боеція – онтологічна модель (Бог як сама сутність Блага). Відношення до проблеми теодицеї у Платона недостатньо розроблене; у неоплатоніків – вирішене через ієрархічну градацію буття, де матерія є найвіддаленішою від Блага; у Боеція – систематично розроблене через концепцію зла як відсутності блага.

Таким чином, античні концепції Всеблагості заклали фундаментальні основи для подальшого розвитку європейської філософської та теологічної думки, демонструючи глибину та різноманітність підходів до осмислення Божественної природи та її атрибутів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боецій Северин. Розрада від Філософії / Северин Боецій; Пер. з лат. Андрій Содомори; передм. Володимира Кондзьолки; прим., покажч. Ростислава Паранька. Вид. 3-тє, випр. і доп. Львів: Апріорі, 2024. 208 с.
2. Історія філософія. Античність та Середньовіччя / за ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі; пер. з італ. О.В.Сминтини, О.А.Юдіна, Ю.В.Григоренко, Д.Ю.Кондакової; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2024. 555с.
3. Мозговий, І. П. Неоплатонізм і патристика, або Світло в приємках великої цивілізації [Текст] : монографія / Іван Мозговий. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. 471 с.
4. Платон Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355с.
5. Платон. Діалоги: пер. з давньогрецької / передмова В.В.Шкоди, Г.М.Куц; прим. Й. Кобова; ілюстрації І.І.Яхіна; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 349 с.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Анастасія ШВЕДИК

*Здобувач першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
anastasiiashvedyk@gmail.com*

ЦІННОСТІ СЬОГОДЕННЯ ЗА УМОВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, суттєво вплинуло на трансформацію ціннісних орієнтирів українського суспільства. Цей збройний конфлікт став каталізатором прискорених соціокультурних змін, переосмислення базових аксіологічних установок та формування нової системи цінностей, що відповідає викликам воєнного часу. Як зазначає Є. Головаха: «війна — це не лише зіткнення збройних сил, а й конфронтація різних ціннісних систем, що має далекосяжні наслідки для колективної свідомості» [1].

Актуальність дослідження цінностей сьогодення за умов російсько-української війни зумовлена необхідністю розуміння глибинних трансформацій, що відбуваються в суспільстві під впливом екзистенційної загрози та потребою у формуванні стійкої ціннісної системи, яка сприятиме національній консолідації та резильєнтності.

З початком повномасштабного вторгнення відбулося значне посилення національної ідентичності українців. За даними досліджень Київського міжнародного інституту соціології, частка громадян, які ідентифікують себе передусім як українці, зросла з 65% у 2021 році до 91% у 2023 році [2]. Патріотизм перетворився з абстрактного поняття на дієву цінність, що знаходить вираження у конкретних формах громадянської активності. Як зазначає Кульчицький війна стала своєрідним каталізатором консолідації української політичної нації, прискоривши процеси, які в мирний час тривали б десятиліттями [3]. Національна ідентичність українців набула виразних громадянських рис, що ґрунтуються на спільних цінностях та колективному досвіді протистояння агресору.

Військова агресія актуалізувала питання історичної пам'яті та національної спадщини. Відбувається інтенсивна деколонізація культурного простору та критичне переосмислення історичних наративів. Дослідження Інституту національної пам'яті свідчать про зростання підтримки українських історичних наративів та символів серед населення [4]. Як зазначає Я. Грицак, переосмислення історії відбувається не як абстрактний академічний процес, а як екзистенційна необхідність самовизначення в умовах загрози національному буттю [5].

Одним із найпомітніших ціннісних зрушень стало посилення соціальної солідарності та культури взаємодопомоги. За даними дослідження «Суспільна трансформація в умовах війни» 78% респондентів зазначили, що почали більше допомагати іншим людям після початку повномасштабного вторгнення [6].

Волонтерство перетворилося на масовий соціальний рух та важливий елемент громадянської ідентичності. Як зазначає О. Кожем'якіна, волонтерська діяльність стала не просто формою допомоги, але й способом самореалізації та відновлення контролю над ситуацією в умовах кризи [7].

Військові дії призвели до кардинальної переоцінки цінності безпеки. За результатами опитувань, безпека посіла перше місце в ієрархії цінностей українців у 2022-2023 роках, витіснивши матеріальний добробут, який домінував у довоєнний період [8].

Цікаво, що поняття безпеки трансформувалося – від індивідуального захисту до колективної безпеки та резильєнтності спільнот. Як зазначає В. Степаненко, в умовах війни безпека розглядається не лише як відсутність безпосередньої загрози, але й як здатність громади до самоорганізації та взаємопідтримки [9]. Дослідження свідчать про зростання підтримки демократичних цінностей та європейського вектору розвитку. За даними Фонду «Демократичні ініціативи», підтримка вступу України до ЄС зросла з 68% у 2021 році до 91% у 2023 році [10].

Водночас змінюється розуміння демократії – від формальних процедур до сутнісних характеристик, пов'язаних із захистом свободи, гідності та верховенства права. Як зазначає М. Розумний, війна підкреслила цінність демократії не як набору інституційних механізмів, а як системи, що захищає людську гідність та свободу вибору [11].

В умовах екзистенційної загрози відбувається глибинна переоцінка ставлення до життя та смерті. Дослідження психологічних змін серед населення виявляють зростання цінності «тут і зараз», усвідомленого проживання кожного дня та формування зрілішого ставлення до скінченності буття [12].

Як зазначає Т. Титаренко, досвід близькості смерті часто призводить до парадоксального ефекту – підвищення інтенсивності переживання життя та переоцінки його пріоритетів [13]. Важливою індивідуальною цінністю стала психологічна стійкість (резильєнтність). За даними досліджень, проведених у 2022-2023 роках, понад 60% українців зазначили, що розвинули нові навички психологічної адаптації до стресових ситуацій [14].

«Резильєнтність в умовах війни – це не просто здатність витримувати стрес, але й спроможність зберігати осмисленість існування та особистісне зростання в екстремальних умовах,» – слушно зазначає О. Чабан [15]. Війна призвела до суттєвого переосмислення матеріальних цінностей. Соціологічні дослідження фіксують зниження значущості матеріального добробуту як ключового показника життєвого успіху. Натомість зростає цінність безпеки, родинних зв'язків та можливості самореалізації [16]. Як зазначає О. Балакірєва, криза, спричинена війною, змушує переоцінити споживацькі установки та формує раціональніше ставлення до матеріальних благ [17]. Одним із центральних ціннісних конфліктів воєнного часу є суперечність між цінностями безпеки та свободи. Дослідження демонструють, що українське суспільство загалом схильне шукати баланс між цими цінностями, не жертвуючи критично жодною з них [18].

Марія Кармазіна зазначає, що, на відміну від російського суспільства, де безпека інтерпретується як легітимація обмеження індивідуальних прав, українці розглядають безпеку як необхідну умову збереження свободи, а не її альтернативу [19].

Інший важливий ціннісний конфлікт розгортається між національними особливостями та універсальними демократичними цінностями. Результати досліджень свідчать про формування синтетичної моделі, де національна ідентичність розглядається як особливий шлях реалізації універсальних гуманістичних цінностей [20].

Згідно з дослідженням В. Смолія, в умовах війни українці схильні інтерпретувати європейські цінності не як зовнішній запозичений концепт, а як органічний компонент власної національної ідентичності [21].

Російсько-українська війна спричинила глибинну трансформацію ціннісної системи українського суспільства. На національному рівні відбулося зміцнення ідентичності та патріотизму, на соціальному – посилення солідарності та переоцінка безпеки, на індивідуальному – переосмислення ставлення до життя і смерті та розвиток резильєнтності.

Ці зміни мають амбівалентний характер, поєднуючи як тривожні тенденції (травматизація, мілітаризація свідомості), так і конструктивні (посилення громадянської відповідальності, солідарності, демократичних установок). Розвиток ціннісної системи в повоєнний період залежатиме від здатності суспільства інтегрувати травматичний досвід та трансформувати спонтанні форми солідарності у сталі інституційні практики.

Дослідження цінностей сьогодення в умовах російсько-української війни має не лише теоретичне, а й практичне значення для розробки державної політики, спрямованої на соціальну консолідацію, подолання наслідків війни та формування стійкого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Є. Ціннісні трансформації українського суспільства в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 3. С. 5-21.
2. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка патріотичних настроїв українців: 2021-2023. Київ, 2023. 45 с.
3. Кульчицький С. Процеси формування політичної нації в умовах російсько-української війни. Український історичний журнал. 2023. № 2. С. 4-18.
4. Інститут національної пам'яті. Деколонізація культурного простору України: аналітичний звіт. Київ, 2023. 78 с.
5. Грицак Я. Історична пам'ять як ресурс національної стійкості під час війни. Україна модерна. 2023. № 31. С. 7-28.
6. Інститут соціології НАН України. Суспільна трансформація в умовах війни: аналітичний звіт. Київ, 2023. 112 с.
7. Кожем'якіна О. Волонтерство як форма громадянської активності в умовах війни. Український соціум. 2023. № 1. С. 54-67.
8. Центр Разумкова. Ціннісні орієнтації українців: динаміка змін 2021-2023. Київ, 2023. 65 с.
9. Степаненко В. Трансформація концепту безпеки в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2023. № 2. С. 23-41.
10. Фонд «Демократичні ініціативи». Європейська інтеграція очима українців: 2021-2023. Київ, 2023. 52 с.
11. Розумний М. Демократичні цінності в умовах екзистенційних викликів. Політичний менеджмент. 2023. № 1. С. 12-29.
12. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Психологічні зміни в суспільстві під час війни. Київ, 2023. 89 с.

13. Титаренко Т. Переосмислення життєвих пріоритетів в умовах війни: психологічний аналіз. Психологічні перспективи. 2023. № 1. С. 86-101.
14. Національний інститут стратегічних досліджень. Резильєнтність українського суспільства: виміри та фактори. Київ, 2023. 73 с.
15. Чабан О. Психологічна стійкість українців в умовах війни: чинники та механізми. Психологічний часопис. 2023. № 2. С. 15-31.
16. Балакірева О. та ін. Соціально-економічні наслідки війни: переоцінка матеріальних цінностей. Економіка України. 2023. № 4. С. 43-59.
17. Балакірева О. Трансформація споживацьких установок українців в умовах війни. Український соціум. 2023. № 2. С. 32-48.
18. Центр соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS». Безпека vs свобода: ціннісні орієнтації українців. Київ, 2023. 56 с.
19. Кармазіна М. Політичні цінності українців крізь призму російсько-української війни. Політичний менеджмент. 2023. № 2. С. 5-21.
20. Національний інститут стратегічних досліджень. Національна ідентичність та універсальні цінності: пошук балансу. Київ, 2023. 81 с.
21. Смолій В. Європейські цінності в українському культурно-історичному контексті. Український історичний журнал. 2023. № 3. С. 22-36.

Наталія МОРСЬКА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
morska_nataliia@tnpu.edu.ua*

ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Вагома характеристика сучасної об'єктивної реальності – нестабільність, що проявляється у соціальній, політичній, економічній, військовій та ін. галузях суспільного життя. І людство знову і знову потребує фундаментальних моральних орієнтирів, серед яких важливу роль відіграє гуманізм. Гуманізм (лат. *humanitas* – «людяність», *humanus* – «людяний», *homo* – «людина») – це система поглядів, що проголошує найвищою цінністю людину, її гідність, права та свободи. У кризових обставинах саме гуманізм стає тим стрижнем, який здатен утримати суспільство від дегуманізації, жорстокості й руйнації, від «виродження» чи «спотворення» самої сутності людини.

Перші паростки гуманістичної позиції сягають ще стародавніх часів, де у системі поглядів Сократа, Протагора, Демокріта, Аристотеля, Епікура, Конфуція та інших зустрічаються акценти на цінності людини, так званий «древній гуманізм». У класичному розумінні гуманістичні ідеї виникли в епоху Відродження, коли мислителі закликали бачити в людині творця, особистість із правом на розвиток і повагу. Нова ідеологія з'являється як заперечення середньовічної жорстокості, міждержавних війн, безвідповідального ставлення

до природи, знецінення людьми один одного, а відстоює найкраще в людині та стосунках між людьми, відкидає ідею «нерівності» в особистісному, майновому, фінансовому та ін. вимірах. Класичне розуміння гуманізму полягає в закріпленні норм людяності у суспільстві та звільненні людини від рабського способу мислення. Відтоді гуманізм пройшов складний шлях, але його головна суть залишилася незмінною: підкреслювати цінність кожної окремої людини, незалежно від її походження, національності, переконань чи соціального статусу.

На особливу увагу заслуговує екзистенціальний гуманізм – напрям, що ставить в центр філософського осмислення людину як вільну, самотворчу істоту, що існує в умовах абсурду, невизначеності та обмежень, але водночас несе відповідальність за створення сенсу свого життя. Основні акценти: визнання унікальності людини; людина – творить сама себе (Ж.-П. Сартр: «існування передує сутності»); вільний вибір та моральна відповідальність за кожне рішення; створення сенсу життя через вибір та дії; антитоталітарність – відкидання будь-яких систем, що знецінюють особистість (диктатури, догматичні релігії, колективізм без свободи).

Популярним в історії був і сьогодні залишається напрям теїстичного гуманізму, який поєднує ідеї гуманізму (визнання цінності, гідності й унікальності людини) з вірою в Бога як джерело морального сенсу, людської свободи і вищої мети життя. Теїстичний гуманізм стверджує, що: людина має цінність, бо створена за образом і подобою Бога; свобода, гідність і моральність людини – це не просто людські вигадки, а фундаментальні основи, вкорінені у Божественному порядку; сенс життя, істина й мораль мають трансцендентне джерело (тобто не лише від людини, а й від Бога).

У другій половині XX століття почали з'являтися неогуманістичні напрями, т. зв. новий гуманізм, який подекуди відрізняється від класичного розуміння гуманізму. Відомий натуралістичний (науковий) гуманізм – вища цінність і самовдосконалення людини як особистості; комуністичний гуманізм – цінність людини як рушія економічного розвитку суспільства; нормативний гуманізм – цінність людини із її специфічними людськими потребами та ін.

Сьогодні стрімко поширюється соціально-філософська течія – постгуманізм, що переосмислює людську ідентичність та роль людини у контексті розвитку науки, технологій та культури. Постгуманізм відкидає ідею антропоцентризму, постулюючи натомість ідею кібогрізації та можливостей вдосконалення людського організму (Д. Гаравей: «A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century», 2006) [1]. В структурі постгуманізму виникає поняття трансгуманізму, як системи поглядів на «досягнення і перспективи науки, як міжнародний рух на підтримку

використання науки і технологій з метою вдосконалення розумових і фізичних можливостей людини, як зусилля до створення Homo Perfectus (досконалої людини), яка позбудеться власних біологічних обмежень за допомогою нанотехнологій, генної інженерії, психофармакології, інформованості та пізнавальних прийомів тощо» [Dancak 2017] [2].

У сучасних умовах нестабільності класична позиція гуманізму не лише не втрачає свої сили, а навпаки, стає ще більш затребуваною. Зовнішні та внутрішні загрози виродження людини як людини можуть призвести до втрати людської сутності – людськості [3], гідності, моральних орієнтирів, здатності до співпереживання, мислення й духовного розвитку. Маніпуляції, неетичність ЗМІ, пропаганда: люди втрачають критичне мислення, моральну автономію, перетворюються на пасивних споживачів. Технократизація та дегуманізація суспільства, коли людина починає сприйматись як функція, механізм, елемент системи, що знеособлює її (залежність від ШІ). Соціальна нерівність та маргіналізація, коли людина втрачає доступ до освіти, культури, духовного розвитку, дегуманізується в умовах бідності чи відчуження. Екологічна криза – загроза не лише фізичному існуванню, а й моральній відповідальності перед природою і майбутніми поколіннями. Війни, збройні конфлікти, насильство, міграційні кризи, терористичні загрози, тоталітаризм – коли принижується людська гідність, особистість стає «гарматним м'ясом» або інструментом ідеології. Знецінення культури, мислення, творчості, а перевага розваг над рефлексією, відмова від самопізнання, деградація духовного життя. Втрата духовних і моральних орієнтирів: невизначення мети, втрата сенсу, піддавання цинізму, нігілізму, аморальності. Егоцентризм, індивідуалізм без відповідальності: пріоритет особистої вигоди над спільним добром, байдужість до інших, деградація соціальності. Страх перед свободою та відповідальністю (екзистенційна криза): уникнення прийняття рішень, перекладання відповідальності на інших – політиків, суспільство, долю. Психологічна ізоляція та відчуження: відчуття самотності, незрозумілості, що руйнує здатність до емпатії та морального вибору. Усе це випробовує людяність і саме тоді виявляється, хто здатен залишатися людиною, а хто піддається агресії, страху й ненависті.

Місія гуманізму – це протидія такому «виродженню» людини як людини, коли вона втрачає здатність бути вільною, відповідальною, моральною, духовною істотою, яка здатна співчувати, мислити та творити сенси. Умови нестабільності у суспільстві породжують тенденції поляризації, зростає рівень ворожнечі, агресії. Люди частіше починають сприймати одне одного як «чужих», «небезпечних», «ворогів». У таких умовах гуманізм потребує активного втілення не лише на словах, а й через освіту, культуру, відповідальну

роботу медіа. Саме освіта формує здатність до емпатії, критичного мислення і поваги до іншого. Саме культура дає можливість пережити досвід іншої людини, побачити біль і надію зсередини. А медіа, якщо вони дотримуються гуманістичних принципів, здатні об'єднувати, а не розділяти, пояснювати, а не розпалювати страх.

Яскравим прикладом сучасного прояву гуманізму стала реакція українського суспільства на повномасштабну війну. Тисячі волонтерів, медиків, рятувальників і звичайних громадян щодня допомагають тим, хто потребує підтримки. Це не просто дії – це свідоме втілення гуманістичних принципів у життя: допомагати слабшим, захищати гідність, не залишатися байдужим.

Як підсумок варто зазначити, що гуманізм – це не абстрактна ідея. Це конкретний вибір, який кожен із нас робить щодня: у словах, вчинках, ставленні до інших. І в часи нестабільності цей вибір стає особливо важливим. Лише зберігаючи в собі людяність і людськість, ми зможемо зберегти саму ідею людства. Гуманізм сьогодні – це цінність і збереження людини як людини в її природному й божественному задумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постгуманізм. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-879890>.
2. Сухомлинська О. Від гуманізму до неогуманізму, постгуманізму та трансгуманізму: педагогічне прочитання. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2024. 30 (1).
3. Морська Н. Трагізм нашого часу: людськість як реалізація людини, природне право на самоцінність. Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм. Матеріали Міжнародної наукової конференції 14-15 жовтня 2013 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 376 с., С.81- 85.

Володимир НАУМЧУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v_i_n@tnpu.edu.ua*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ГРИ У ТВОРАХ Х. ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Багатовимірність існування гри виникає тільки у бутті людини, оскільки вона є і природною, і суспільною, і культурною. Визнання гри глобальним й універсальним явищем, невід'ємною складовою життя означає, що будь-які

перетворення та зміни в життєдіяльності кожної людини прямо чи опосередковано співвідносяться з ігровим чинником.

Постійний інтерес до гри як об'єкта пізнання пов'язаний із пошуком ідеалів та альтернатив індивідуального і суспільного розвитку. На кожному історичному етапі гра, акумулюючи попередні надбання та досвід, виступає специфічним показником стану суспільства і відображає його провідні ціннісні орієнтації та свідомість. Ретроспективний аналіз становлення та розвитку ігрового феномена дозволяє виявити і розкрити внутрішню єдність різноманітних поглядів на гру, стрижнем якої є філософсько-педагогічна ідея перетворення світу через духовно-моральне зростання і фізичне вдосконалення особистості, формування у неї гуманістичних й ціннісних орієнтирів [4, с. 172].

У процесі розвитку західноєвропейської філософії розуміння гри, як моделі «ідеального суспільства», на початку XX століття поступово змінюється на її інтерпретацію, що передбачає можливість побудови ігрового світу для однієї конкретної людини у межах реального соціального поля. В ідеях вчення Х. Ортеги-і-Гассета така трансформація має глибокий гуманістичний зміст і знаходить своє відображення у пошуку основ ідеального суспільства, пов'язаного з розкриттям особистості людини, її свободи, бажання самовизначення і творчості.

У своїх поглядах іспанський філософ виходить з початкової роздвоєності людства на «масу» і «еліту», що обґрунтовується наявністю чи відсутністю в особи самовизначення та власних роздумів. «По суті, щоб відчувати масу як психологічну реальність, не потрібно людських збіговиськ. За одною-єдиною людиною можна визначити, маса це чи ні. Маса – це кожний, хто сам не дає собі належної оцінки – доброї чи злої, а натомість відчуває, що він «такий, як усі», і не тільки тим не переймається, а навіть задоволений власною нерозрізненістю» [1, с. 310].

«Масова» людина пливе за течією і не має життєвих орієнтирів, а значить – нічого не створює. Вона втілює «відмову від співіснування культурного, тобто впорядкованого, і повернення до варварського» [1, с. 325]. Альтернативою повсякденному життю мас, її утилітаристському стану є гра, виразником якої виступає еліта – правдива меншина високої духовності та моральності, благородна, відповідальна, вимоглива до себе, з внутрішньою потребою до самовдосконалення й творчості. Саме еліта має повернутися до концепту гри і тільки вона через гру може творити культуру. У цьому контексті гра розглядається як важливий інструмент висміювання і протистояння буденності та вульгарності людського буття, як необхідний спосіб соціального життя, що підтримує ідеал, який, у свою чергу, визначає культуру. Вона постає спонтанним розгортанням енергії людини, добровільним проявом її сил, не

передбаченим заздалегідь поривом життєвої активності. На відміну від інших видів діяльності, пов'язаних з досягненням певних цілей, вона не є вимушеним рухом [3, с. 92].

Протиставляючи тоталітарному суспільству життя «людини, яка грає», мислитель виступає за побудову на основі «чистої гри» культури «гуманної цивілізації», заснованої на міжнародному правопорядку, самоцінності людини та її надбаннях. Цивілізоване існування – це вміння зважати на думку інших людей, враховувати їх інтереси, невпинно культивувати в собі норми та правила моралі.

Як вказує Х. Ортега-і-Гассет, культури не існує, якщо немає підґрунтя, на якому вона може базуватися, якщо відсутні основи законності, до яких можна вдатися. У культурній площині, що ототожнюється з ідеями людства, основою для досягнення істини є правила гри, оскільки саме вони залишаються незмінними. А якщо більша частина суспільства перестає сприймати правила гри, то воно втрачає свої культурні корені. «Тому що ідеї масової людини такими не є і культурою вона не обзавелася. Ідея – це шах істині. Хто жадає ідей, повинен перед цим домагатися істини та прийняти ті правила гри, які вона ставить. Безглуздо говорити про ідеї і погляди, не визнаючи системи, у якій вони вивіряються, зведення правил, до яких можна апелювати у суперечці. Ці правила – основи культури» [1, с. 323].

Буття людини визначає створення життєвих проєктів – перегравання різних ситуацій та забезпечення можливості бути іншою. Життя людини постає драмою, яка постійно здійснюється, а людина – обов'язковим персонажем цього дійства. Тому повернення до гри, беззаперечно значущої для особистості, є обов'язковим, адже «Життя вбачає більше інтересу та цінностей у своїй власній грі, ніж у колись престижних цілях культури...» [2, с. 158].

Таким чином, за допомогою гри Х. Ортега-і-Гассет розкриває складність культурно-трансформаційних проблем суспільства. Гра є не лише одним із способів порятунку культури від порожнечі та пітьми, а й представляється винятковою культурною цінністю і вищою людською пристрастю. Реалізуючи творчий потенціал особистості, вона постає як автентична і максимально вільна діяльність. Через прояв усього багатства фізичних та психічних сил людини, гра підноситься до самодіяльності як засобу самовираження та самореалізації особистості. При цьому провідним полем розгортання гри є духовна сфера людини, у якій інтегруються свобода, творчість та самовираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. 424 с.
2. Ортега-і-Гассет Х. Нові симптоми. Читанка з філософії. У 6 кн. Кн. 6. Зарубіжна філософія XX ст. К.: Довіра, 1993. 240 с.

3. Naumchuk V. I. Essential characteristics of game in the cultural dimension. *Agathos: An International Review of the Humanities and Social Sciences*, 2024. Vol. 15, no. 1 (28). P. 87-98. DOI 10.5281/zenodo.10967960
4. Naumchuk V. I. Retrospective Analysis of the Development of the Game Phenomenon (from Antiques to the Twentieth Century). *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 2019. 8(3), 159-173. DOI: 10.26655/IJAEP.2019.9.20

Галина ПЕТРИШИН

*Кандидат політичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
pgr190364@tnpu.edu.ua*

Володимир КОРШИЛІВСЬКИЙ

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vova5302003@gmail.com*

ЗМІНА ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСВІ

Сучасне суспільство позначене глобальними перетвореннями в усіх сферах життя, що обумовлено розвитком Інтернету, ІТ-технологій і нових медіа. Доступність Інтернету та зменшення розміру комп'ютера до розмірів кишені спонукають людей все більше занурюватися у кіберпростір та утворювати в його межах новий вид соціальних відносин між людьми – мережевий, який надає соціальності людини та її системі цінностей мережевого характеру.

Феномен мережі, мережевого суспільства та мережевих взаємодій висвітлений у низці філософських, соціологічних, культурологічних тощо досліджень. Зокрема, за М. Кастельсом «мережа – це колективна взаємодія, котра через волокно та ефір пов'язує в єдине ціле об'єкти живої і неживої природи, кількість яких швидко зростає. Вузлом мережі може стати все, що здатне вдаватись до обміну даними» [1, с. 5]. А «мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка характеризується настанням інформаційної доби», де «влада інформаційних потоків переважає над потоками влади» [4].

Мережа як форма соціальної організації є вільною від будь-яких форм регламентації. Основними ознаками мережі є неформальність, дискретність, мобільність, добровільність, спонтанність, відкритість та горизонтальний характер соціальних зв'язків.

Мережеве суспільство встановлює нові цінності: індивідуальну свободу та відкриту комунікацію [2, с. 53]. Ці цінності реалізуються через свободу користування комп'ютерною технікою, адже у мережі немає цензури і людина сама обирає, що їй дивитися, кого слухати, що слухати, і головне – що самій висловлювати в мережі Інтернет. Більше немає потреби вмикати радіо чи телевізор та чекати випуску новин, чи йти в бібліотеку, щоб дізнатися будь-яку інформацію. В Інтернеті існує безліч ресурсів на яких можна дізнатись буквально все: від побутових речей і закінчуючи бесідою провідних науковців про квантову фізику. Навіть більше, можна спитати в них напряду про будь-що не виходячи з дому.

Постає нова людська реальність буття і комунікації, де соціальна взаємодія та активна присутність у віртуальному світі є такими ж важливими, як і звичайне повсякденне життя. Поширюється комунікаційний гібрид, який зводить воєдино місце у фізичному просторі і кіберпросторі. Якщо людина будь-яким чином не представлена в Інтернеті або соціальній мережі, то можна сказати, що вона відсутня і у реальності, її складно відшукати за потреби [2, с. 53].

Життя людини ніби подвоюється на існування у фізичному світі та існування у віртуальному. Люди часто компенсують своє незадоволення фізичним світом, задоволеннями у світі віртуальної реальності. В межах віртуальної реальності люди можуть поводити себе так, як би ніколи не повели себе у реальності. Наскільки по-різному люди поводять себе у фізичній реальності, настільки й по-різному поводять себе у віртуальній реальності.

Люди по-різному також використовують і Інтернет: хтось для саморозвитку і навчання, хтось для творчості і розваг, а є й такі, які живуть з цього. Можливість взяти комп'ютер з собою позбавляє потреби працівників багатьох галузей ходити в офіс. Цілком можна працювати віддалено, що ми й спостерігаємо сьогодні. Особливо це стосується ІТ сфери, де чи не більшість програмістів працює з дому.

Серед головних цінностей запроваджених Інтернет є такі: вільного обміну інформації, освіти, знання, пізнання, творчого самовираження та відпочинку. Попри позитивний аспект цих цінностей, мережа також має і негативний. Великі обсяги інформації, які стали доступними кожному користувачеві, призвели до не сприйняття великих текстів та обсягів інформації та вплинули на формування «кліпового мислення», суть якого полягає в тому, що «людина виявляється не в змозі осмислити інформаційний простір, вона фіксує миттєві події, при цьому не обтяжуючи себе питаннями про їх сутність і сенс» [3, с. 47]. Це спричинило фрагментарність свідомості та духовного світу людини.

З позиції сьогодення можна чітко побачити, як цінності мережевого суспільства контрастують з цінностями індустріальної епохи. В індустріальну епоху домінували матеріальні, більш приземлені цінності, а саме: знайти хорошу роботу, заробляти багато грошей, забезпечити собі і своїй сім'ї високу позицію у суспільстві. Було нормою працювати на одній роботі все працездатне життя та не покидати свого місця проживання. Мережеве суспільство не відмінняє попередніх цінностей, але змінює їх місце серед інших.

Розвиток ІКТ та штучного інтелекту вже відминив потребу в деяких професіях та значно полегшив роботу в ряді інших. Прогнозується, що ця тенденція буде посилюватись, а отже потреба у ще ряді професій буде скасована. Тяжко спрогнозувати, в яких саме професій та коли штучний інтелект відбере роботу. Стає загрозливою ситуація коли ви здобуваєте якусь вузьку спеціальність, а потім вона стає неактуальна через ШІ. І все ваше навчання та перспективи розвитку в цій галузі опиняються перекресленими. Ви раптом опиняєтесь перед вибором: піти заробляти фізичною працею чи знов ризикнути вчитися іншій справі, до якої ШІ ще не добрався.

У зв'язку із цим актуалізується потреба у постійному навчанні впродовж життя. Здатність до постійного навчання та перенавчання вже стала цінністю у багатьох галузях. Це є цінністю, як для роботодавця, оскільки його працівники здатні швидко освоїти нові технології та методи роботи, а отже працювати ефективніше, так і для окремо взятих працівників, оскільки знають, що можуть швидко навчитися чомусь новому та змінити не тільки місце роботи, а й сферу професійної діяльності.

Особливо важливу роль у становленні мережевого суспільства зіграла глобалізація. Люди стали менш залежними від місця свого проживання, бо розвиток ІКТ не обмежився окремою країною чи групою країн, а поширився по земній кулі. Люди змогли утворити комунікаційні мережі не тільки у своїй країні і місцевості, а й по всьому світі. У зв'язку із цим надзвичайно актуальним сьогодні є знання іноземної мови.

Мережі використовуються не тільки і не стільки в розважальних цілях, а, перш за все, в політичних та економічних. Глобальні медіа, транснаціональні корпорації, міжнародні компанії та блогосфера - це характерні риси мережевого суспільства. Таким чином, найбільшою цінністю мережевого суспільства стає комунікація, а також на перший план виходять цінності свободи, вільного вибору, задоволення творчого самовираження [2, с. 56]. Люди отримали більше свободи та менше прив'язаності до соціальних інститутів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/voitovych_merezheve.pdf
2. Гурова І.В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проєкт розвитку людства. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/276/7542/15717-1?inline=1>
3. Зеленов Є.А., Сідаш Н.С. Вплив кліпового мислення на світосприйняття молодого покоління. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/download/647/616/627
4. Castells Manuel. The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (1996) (second edition, 2000). 597 p

Ярослав СЕКО

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Sekoyar@ukr.net*

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ПЕРШИХ ДВОХ КНИГАХ «ВІД ЗАСНУВАННЯ МІСТА» ТИТА ЛІВІЯ

Питання свободи виступає одним із центральних у перших двох книгах праці Тита Лівія «Від заснування міста» [1]. За його допомогою античний історик обґрунтовував законність вигнання царів і встановлення Республіки.

Свобода для Лівія – це звільнення від влади царів (Liv. I, 46, 3), це життя без царів (Liv. I, 17, 3), але не повне заперечення царської влади. Навпаки, історик дав високу оцінку першим шістьом царям, і застерігав від «передчасної свободи» (Liv. II, 1, 3). Отже, свобода постає певним станом суспільної свідомості до якого має прийти суспільство, і умовою його усвідомлення до самоорганізації та саморозвитку.

Царі заклали основи Риму, але їх влада, на думку Лівія, визначалася вільним волевиявленням римлян. Царі, в умовах політичної незрілості ранньої громади, ставали чинником, який стримував жадобу отців-сенаторів до царювання і боротьбу за неї. З іншого боку, царі були гарантами для плебсу, тиск на якого за умови боротьби патриціїв зростав (Liv. I, 17, 7).

Така незрілість римлян до самоуправління складає зміст першої книги. Навіть Ромул – легендарний засновник міста, не позбавлений цієї вади. Адже «правічне зло – жадоба царювання» (Liv. I, 6, 4), привело до братовбивства. Не все гаразд і з завершенням життя Ромула. Згідно офіційної версії, він був

вознесений на небо (Liv. I, 16, 1). Але це настільки неісторично, що Лівій не міг не зазначити, що «царя розтерзано руками отців (сенаторів)» (Liv. I, 16, 4).

Не випадково, деякі наступні царі періодично виявлялися чужинцями: Нума Помпілій, Луцій Тарквіній Старий, Сервій Тулій. Найпевніше це свідчить, що безконфліктно обрати з-поміж себе царя сенатори не могли. Показовою є оцінка Лівієм діяльності «корінних римлян» – синів Анка Марція. вони замовили вбивство Тарквінія Старого, але не змогли зайняти престол, який відійшов до чужинця Сервія Тулія (Liv. I, 40). У цьому випадку «жага царювання» протиставляється свободі вибору царя римлянами.

Кульмінацією царського періоду Риму у викладі Лівія стало правління Луція Тарквінія Пихатого. Воно змальоване в кривавих кольорах. Увесь його шлях до влади супроводжувався вбивствами, тож царський дім став «місцем трагічного зlodіяння» (Liv. I, 46, 3). Лівій називав Тарквінія «беззаконним» (Liv. I, 53, 1), хоча й віддавав належне його військовим здобуткам. Але й там він діяв не по римськи, а «обманом і хитрощами» (Liv. I, 53, 4).

Тарквіній втратив законні підстави на царювання коли почав царювати «без волевиявлення народу й без затвердження сенатом» (Liv. I, 49, 3). Тож і царювання спиралося не на свідому покору римлян, а на страх. На думку Лівія, Тарквіній порушив головну умову стабільності Риму – консенсус між царем і сенаторами. Та й і на плебеїв, всупереч традиції, були покладені публічні трудові повинності (Liv. I, 56, 1-2). Не випадково, саме патриції під впливом (або приводом) наруги над знатною римлянкою Лукрецією з боку царського сина Секста Тарквінія, кинули виклик царській сваволі. Вони не лише вигнали Тарквінія з міста, але й відмовилися від царської влади як такої.

Очевидно, римська свобода з'явилася не на порожньому місці. Один із відомих коментаторів Лівія – флорентієць Ніколо Макіавеллі, зауважив, що Ромул та інші царі створили багато добрих законів, які відповідали вимогам свободи. Однак, їх метою було заснування і зміцнення царства. Тому, звільнившись від царів, римляни були змушені створювати нові інститути. Макіавеллі розглядав зміни республіканського часу в контексті полеміки щодо моделей державної влади, що велася ще з часів Арістотеля. І прийшов до висновку, що змішавши царську, аристократичну та демократичні моделі, римляни створили довершену республіку [2, р. 14].

На думку Макіавеллі, Рим за правління Тарквінія опинився у важливому моменті. Продовження розпутного правління у кількох наступних поколіннях привело б до занепаду Риму. Та попри зіпсутість царя і його нащадків, на той час вже виникло й існувало «тіло непошкоджене» – суспільство. Воно перейняло царську свободу, і плодом цієї свободи стало повернення до «життя вільного й упорядкованого» й створення республіки [2, р. 47].

Саме у середовищі патриціїв ідеї свободи визріли найперше. Лівій подає благородні образи перших консулів Луція Юнія Брута та Валерія Публія Публіколи, героя боротьби з етруським царем Ларсом Порсеною Гая Луція Сцеволи, сміливої Клелії, диктатора Тита Ларція тощо. Свобода постає головним імперативом їх діяльності. У відповідь на ультиматум Ларса Порсени щодо повернення на царство Тарквінія Пихатого, римські послы заявили: «Позаяк же Порсена просить того, що суперечило би свободі римського народу, то римляни, хоч і не бажають легковажити власною загибеллю, мусять відмовити тому, кому не хотіли б ні в чому відмовляти. Римський народ кориться не царству, а свободі. І вже вирішено, що вони відкриють свої ворота радше ворогам, аніж царям; урочиста обітниця є такою, що кінець свободи в їхньому місті стане й кінцем самого міста. Отож вони просять: якщо Порсена бажає добра Римові, то нехай притерпиться до його свободи» (Liv. II, 15, 2-4).

Цікаво, що образи Секста Тарквінія і його братів подаються Лівієм негативно, насамперед, із морального боку. Протиставляючи царських нащадків новим героям республіки, сваволлю перших свободі других, Лівій вказував на складність межі й працював із відтінками. Так, сини Брута постають зрадниками, а патрицій Коріолан очолив ворогів Риму.

Утім, повнота свободи давніх римлян розкривається не лише в патриціїв. Інша частина – плебеї, також усвідомили себе в категоріях свободи. Їх боротьба за права розпочалася під час першої сецесії 494 р. до н.е. – виходу за межу міста на Священну гору. Цікаво, що сам конфлікт із патриціями розпочався лише після смерті Тарквінія Пихатого, тобто коли зник зовнішній чинник, який консолідував патриціїв і плебеїв. У нових обставинах патриції вирішили скористатися своїми перевагами й закріпити здобуту владу.

Примирення двох груп відбулося навколо запровадження посади народного трибуна, який мав захищати свободи плебеїв. Утім, сама боротьба станів тривала ще майже два століття. На її продовження вплинув голод у Римі. Користуючись цим, патрицій Гней Марцій Коріолан запропонував дати харчі плебеям за умови відновлення попереднього права senatorів на управління (Liv. II, 34, 9). Іншими словами, харчі в обмін на свободу. Вигнаний через тиск плебеїв з Риму, Коріолан опинився у таборі вольсків – ворожого до римлян народу, й повів їх на Рим. Через те ім'я ненависного Коріолана стало для римлян символом найвищого ступеня зради батьківщини.

Як бачимо, обидва конфлікти – римлян і їх царів, патриціїв і плебеїв, які визначили проголошення і становлення республіки, Тит Лівій описав за допомогою категорії свободи. У цьому контексті постає важлива проблема: наскільки такий підхід відповідав реаліям римської історії VI–V ст. до н.е.? Іншими словами, наскільки «історичний» історик Тит Лівій? Сучасні

дослідники вказують на складність інтерпретаційної складової. Очевидно, працюючи із легендарним римським минулим в умовах браку фактів, Лівій застосовував щодо нього категорії і поняття значно пізніших періодів [3, с. 84]. Тому його примат свободи – не що інше як перенесення сучасних йому понять на минуле. І навпаки, його історія – спосіб зрозуміти власну сучасність – завершення епохи громадянських війн та встановлення принципату Августа крізь призму римської історії. Відомо, що свою владу Август подавав як повернення до давніх римських республіканських цінностей і чеснот, як відновлення доброчесності й свободи.

Дослідниця Мері Берд відзначає, що римська Республіка була не просто політичною системою, а складною системою взаємозв'язків політики, часу, географії та міського рельєфу. Але підтримував цю систему в цілісності один панівний принцип: «libertas» – свобода. Саме цей принцип звучав у всій римській літературі й відлунював у радикальних рухах пізніших століть у Європі та США [3, с. 109].

Попри складність визначення поняття римської свободи не лише в Лівія, але в усій республіканській традиції, можна констатувати, що саме свобода стала однією з фундаментальних рис, які визначали римську ідентичність. Розглядаючи її в якості умови виникнення Республіки, Лівій водночас розглядав її потенціал у подоланні наслідків періоду громадянських війн, що закладалося в реставраційну політику Августа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тит Лівій. Від заснування міста. Книги I–V. Пер. Н. Яковенко. К.: Laurus, 2022. 384 с.
2. MachIavelli N. Discourses on Livy. Translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov. Chicago & London: The University Of Chicago Press, 1998. 368 p.
3. Берд М. S.P.Q.R. Історія давнього Риму. К.: BooKChef, 2024. 480 с.

Віктор СІТКАР

*Кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Sitkarv@gmail.com*

Степан СІТКАР

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДИНАМІКИ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність. «Російсько-українська війна дуже виразно розгортається у просторі світу цінностей. Ця сфера проявилася дуже яскраво. Найбільш помітно різні ієрархії цінностей по обидва боки воєнного фронту. Ще невідомо – з огляду на короткий проміжок часу, – якими будуть наслідки», – зазначає професор Марек Мельник у своїй статті «Аксіологія війни» [1].

Війна змінює не тільки навколишній світ, але й кожного з нас всередині. Іноді здається, що зовні всі ми такі самі, але всередині – все інше. Там, де колись був спокій, тепер боротьба. Боротьба зі страхом, з болем, з тим, що бачиш і відчуваєш. Але серед цього хаосу є щось справжнє – твоя сила, твоя людяність. Збереження цього – твоя головна перемога [3].

Війна – це величезний ціннісний струс, який призводить до переосмислення найголовніших етичних принципів. Через кров і біль війна увиразнює, що стається з людьми, коли вони ці принципи топчуть, і спонукає до переформатування ціннісної платформи. Згодом довкола по-новому переосмислених цінностей формується міжнародний консенсус, з якого може вирости нова конфігурація системи глобальної безпеки [9].

Все вищезазначене зумовило **мету статті**, а саме – висвітлити з позицій соціально-психологічного підходу динаміку життєвих цінностей українців в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, особливо в умовах війни, цінності стають важливими підпорами для особистості, допомагаючи зберегти психологічну стійкість та здатність адаптуватися до складних ситуацій. Вони забезпечують стабільність і впевненість у собі, незважаючи на екстремальні обставини, формують стресостійкість особистості.

Цінності – це те, у що ми віримо і до чого прагнемо. Це наші переконання. Вони є стандартом та критерієм для оцінювання як власних дій, так і дій інших людей. Цінності обґрунтовують наші рішення. Це чесноти, які цементують

наше життєве кредо, і «червоні» лінії, за які ми не повинні заступати. Важливо навчитися розрізняти/розділяти два поняття: «ціна» і «цінність». Коли мова йде про «ціну» – говорять про матеріальні блага (речі), що можна обрахувати грішми. Коли мова йде про «цінності» – мають на увазі чесноти людини, говорять про її внутрішній стан, переконання, силу, що є всередині кожного з нас і нами керує: визначає поведінку, підказує вибір між альтернативами. Те, що прийнято називати «цінністю» немає ціни – безцінне! (Свобода, гідність, рівність, справедливість, довіра, солідарність, толерантність, права людини, любов, патріотизм, повага, визнання, шляхетність, хоробрість, креативність, цілеспрямованість, чесність, навчання, досконалість, доброта) [5].

У час війни по-іншому бачиш цінність життя людини. Звідси виникає запитання: *«Що ж є ціннісними підпорами особистості в умовах російсько-української війни?»* В наукових джерелах виявлено такі основні та внутрішні опори особистості (табл. 1).

Таблиця 1

Ціннісні підпори для особистості під час війни [10]

Основні опори	Внутрішні опори
1. Люди	1. Впевненість у собі та самодостатність
2. Дім	2. Формування внутрішніх опор
3. Тіло	3. Відповідальність за реальність

Вважаємо за доцільне розглянути детальніше зазначені вище компоненти. Отже, **перша основна опора** – **люди**. Це найближчі до вас батьки, подружжя, родичі чи близькі друзі. Їхня підтримка надає відчуття безпеки та стабільності.

Друга опора – **дім**. Це місце, де можна відчувати себе в безпеці. Навіть якщо умови проживання скромні, важливо мати особистий простір для комфорту.

Третя опора – **тіло**. Фізичний комфорт є запорукою внутрішньої стабільності. Необхідно піклуватися про своє тіло, адже його стан впливає на загальне самопочуття.

До внутрішніх опор включають: 1) **Впевненість у собі та самодостатність**. У складних ситуаціях важливо звертатися за підтримкою не лише до інших, а й до себе. Зовнішні опори, такі як підтримка від інших людей, важливі, але внутрішні опори – знання та розуміння себе, своїх цінностей та світогляду – є основою стійкості. 2) **Формування внутрішніх опор**. Навіть якщо внутрішня опора не була сформована в дитинстві, її можна розвинути в будь-якому віці. Важливо знати себе, розуміти свої емоції, розрізняти їх, бути чутливими до запасу своїх сил та енергії, а також знати, що може слугувати ресурсом. 3) **Відповідальність за реальність**. Світ – це дзеркало, і відносини з іншими відображають наше справжнє обличчя. Прийняття цієї реальності,

навіть якщо вона не відповідає ідеальним образам, створеним нашою психікою, вимагає відповідальності та готовності до змін [10].

В умовах російсько-української війни, як зазначає психолог Іван Рудий, «... наше життя поділилось на «До» і «Після». Люди потрапили в ситуацію зміни звичного способу речей, ситуацію травматичного досвіду війни. Але нам необхідно жити, єднатися, допомагати один одному. Питання цінностей, якими ми керуємось у нашому житті, є дуже важливим, особливо у воєнний період. (...) В умовах найважчих випробувань цінності не зникають з нашого життя і суттєво не змінюються. Цінності, що їх пережила, відчула людина, залишаються з нею впродовж усього життя. Феномен людських цінностей полягає у тому, що за певних умов, особливо таких як війна, у наше поле зору потрапляють найактуальніші цінності (орієнтири) [5].

До того ж, аналіз теоретичних джерел, щодо динаміки життєвих цінностей в умовах війни виявив, думку, яка стосується всіх нас. Зокрема, життя обнулилося, хтось поїхав і ще сам не знає, що назавжди. Хтось залишився і чекає на диво, не знаючи, що все буде не так, як він малює собі в картинках. Хтось повернеться і почне все спочатку. Колишнього життя більше немає, але життя є і все буде, не так, отже, інакше, але якось буде! І зараз найголовніше бути готовим приймати нову реальність і не чинити опір їй. Бути гнучким і йти вперед, попереду двері до невідомості, яку кожному необхідно відкрити та увійти самотійно. Страшно? Дуже! Але це дорога до життя! Зараз від кожного з нас вимагається лише одне – йти вперед і не зупинятися, бо зупинка – це крок у депресію та апатію, це крок назустріч смерті [8].

В контексті зазначеного заслуговує на увагу і розмова з **Ігорем Попком** – сержантом з матеріального забезпечення 53-ї окремої механізованої бригади імені князя Володимира Мономаха, про те, **як він себе почував психічно і емоційно в умовах війни?** Воїн зазначає: *«Морально війна дуже виснажує, це стан постійної невідомості та небезпеки. Але тримає на плаву віра у краще та певні люди, які тебе оточують, яких розумієш вже з пів слова, навіть з погляду. Все це дає можливість абстрагуватися від того, що відбувається навколо. Ми тримаємося одне за одного. Просто приходить вище розуміння, що так треба і все. Що ми виконуємо своє бойове завдання тут і зараз. Що ми призначені для цього завдання і хто, як не ми. Головне – не прокручувати у голові якісь сумніви, типу «а ось я міг би піти в інший підрозділ чи в іншу бригаду» і таке інше. Так, іноді буває, що хтось не так щось скаже чи зробить те, що нам не до вподоби, але ти береш свої емоції в міцний кулак та чимось відволікаєшся чи знову пропускаєш ситуацію через гумор. Бо емоційно важко багато чого сприймати, бо наші нерви вже на межі. Але військові не можуть*

діяти емоційно. Ми маємо бути сильні, як фізично, так і психічно. Не можемо собі дозволити «розвалитися» [6].

На думку професора М. Мельника, війна, за своєю суттю, так би мовити, переоцінює погляд на реальність. Ми переважно змушені стикатися з болючою правдою, що змінює наявний порядок цінностей. Це означає новий спосіб переживання самого існування цінності. Це той час, коли життя набирає іншої цінності. **Це справжня переоцінка реальності; це насамперед зміна, яка робить те, що є цінністю в мирний час, несуттєвим.** Постають запитання, відповідь на які не є простою та очевидною, як у часи миру і природного почуття безпеки. Під час війни те, що є очевидним у мирний час, вимагає глибшої оцінки цінностей. Раптом **з'являються «нові» цінності: захист життя, небо без бомб і літаків, безпека тощо [1].**

Війна підсвітила справжні цінності. За 1166 днів від початку повномасштабного вторгнення рашистів в Україну, 4093 дні від початку окупації ними Криму та Севастополя, українці не просто навчилися воювати – вони переосмислили своє ставлення до держави та цінностей громадян. За період війни, зазначають філософи Вікторія та Володимир Фуркало, рівень очікувань та претензій стосовно задоволення власних потреб знизився. З кожним днем війни люди все більше починають розуміти, що всіх чекає важкий та досить тривалий процес відновлення. Всі люди намагаються зберегти власну цілісність і захистити себе від негативного та психотравматичного впливу війни [7, с. 60].

Ми, українці, опинилися між двома ціннісними системами – колективістською (в якій індивід повинен жертвувати своїми інтересами заради колективних інтересів, як їх визначає авторитарний правитель) та індивідуалістською (в якій пріоритет надається самовираженню особи). Загрозами для нас є як авторитаризм, так і надмірний індивідуалізм. Як у будь-якому демократичному суспільстві ми маємо знайти баланс між колективізмом та індивідуалізмом, завдяки якому особистість знайде повноту самореалізації, але також зможе вписати себе в захист і розвиток спільноти, при цьому не втрачаючи себе та своєї особистої гідності [9].

Про те, що війна підсвітила справжні цінності зазначає також комбриг «Хартії» Ігор Оболенський. Він розповідає, як за три роки війни переосмислив **цінність держави Україна.** Війну я, як і багато хто, розпочинав словами «Я воюю за свою родину і за свободу». Тоді доєднався до добровольчого формування «Хартія» і більшість часу проводив в окопі з хлопцями. Перебування поруч із людьми давало відчуття впевненості, бо я робив те, що міг особисто контролювати. Війна показала, що є цінним. Через біль і

випробування приходить усвідомлення, що саме треба відстоювати та оберігати.

Держава потрібна, щоб захистити тебе від насильства. Бо інші можуть підтримати, а можуть і ні. Крім своєї держави, ти нікому не потрібен – кожна країна дбає передусім про своїх громадян. Щоб держава вистояла, потрібні мова й національна свідомість. Не вчиш свою – вчитимеш чужу. Те саме зі свідомістю суспільства. Держава потрібна, щоб людям було краще. Але це «краще» залежить від нашої навченості та розуміння, що кожен може змінювати світ довкола на краще. Від того, наскільки добре ми усвідомимо природу та цінність людини й власної держави [4].

На запитання *«Чого, нам, українцям, зараз, під час війни, бракує для остаточної перемоги?»* капелан Майдану, професор Українського католицького університету о. Михайло Димид, зазначає: «Сьогодні ми втрачаємо внутрішній спокій, бо хотіли б якогось чуда. Нам потрібно дякувати Богові й людям за все, що маємо, – нам бракує вдячності. Також треба просити мудрості, щоб розуміти, що маємо робити в цьому моменті. Ми добре боремося, але не є одним кулаком, – нам треба єдності в боротьбі. Має бути пошана до кожного, хто бореться» [2].

Висновки. Війна є однією з найбільш стомлюючих та дестабілізуючих подій для психіки людини. Вона може мати дуже серйозні наслідки, які можуть переслідувати людину навіть після закінчення конфлікту – нестабільність психіки, емоційні качелі тощо.

Вже в перші дні війни багато хто зрозумів, що життя кардинально змінилося, зруйнувалися плани і змінилися наші цінності. Хтось зняв з себе маски і сказав, «я більше так не хочу, я більше так не можу жити...». Дехто побачив своїх партнерів, з якими живе, з іншого боку. І не кожен був до цього готовий.

Через війну змінилися цінності, важливішим стало саме життя, близькі люди, час із ними. Хочеться дати більше дітям, любити і шанувати рідну землю, мову. До того ж війна може змінювати переконання людей. Важливість миру, свободи, людського життя та співчуття зазвичай зазнають переоцінки під впливом війни. Люди можуть переосмислювати свої погляди на політику, військові дії та міжнаціональні відносини. Війна може змінювати свідомість людей, підсилюючи націоналістичні настрої та збільшуючи групову ідентичність. Люди можуть відчувати більшу приналежність до своєї нації чи групи, активніше підтримувати її цінності та цілі, а також бути більш обережними або неприйнятливими до інших національностей чи груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головна небезпека цієї війни – щоб вона не перетворилася у «священну». URL: <https://credo.pro/2022/05/319478/>
2. Від Революції Гідності до війни: життєві цінності та настанови капелана Майдану отця Михайла Димида. URL: <https://ucu.edu.ua/news/vid-revolutsiyi-gidnosti-do-vijny-zhyttyevi-tsinnosti-ta-nastanovy-kapelana-majdanu-ottsya-myhajla-dymyda/>
3. Війна змінює не тільки навколишній світ, але й тебе всередині. URL: <https://www.threads.net/@iins.wolff/post/DBFz-5Yojfw>
4. Війна підсвітила справжні цінності. Комбриг «Хартії» Ігор Оболенський розповідає, як за три роки війни він переосмислив цінність держави Україна. URL: <https://forbes.ua/leadership/viyna-pidsvitila-spravzhni-tsinnosti-kombrig-khartii-igor-obolenskiy-rozpovidaє-yak-za-tri-roki-viyni-vin-pereosmisliv-tsinnist-derzhavi-ukraina-26022025-27547>
5. Суспільні цінності та пріоритети в умовах війни. URL: https://www.citizen.in.ua/photos/topic/f/20230315_102423_1.5.pdf
6. У час війни по-іншому бачиш цінності життя людини. URL: <https://nasze-slowo.pl/u-chas-vijny-po-inshomu-bachysh-czinnist-zhyttya-lyudyny/>
7. Фуркало В, Фуркало В. Життєві цінності під час війни. Knowledge, Education, Law, Management. 2022, № 4 (48). С. 57-61.
8. Це про всіх нас. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1007670529944722&id=245389386172844&set=a.245391082839341>
9. Цінності в час війни. URL : https://lb.ua/blog/pershe_grudnya/650470_tsinnosti_chas_viyni.html
10. Цінності як опори під час війни. URL: <https://top-people.com.ua/articles/cinnosti-yak-opori-pid-chas-viyni>

Ірина ТИМКІВ

*Кандидатка філософських наук, доцентка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
tymkiv@tnpu.edu.ua*

Іван ТИМКІВ

*Кандидат історичних наук, асистент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Timkivvan@tnpu.edu.ua*

**ТРАЄКТОРІЇ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ВИБОРУ:
ЛОГОТЕРАПЕВТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ**

Сучасне суспільство характеризується системними ціннісними та ідентичнісними кризами. За умов постмодерної культури, де розмиваються стабільні смисли, роль екзистенційного вибору стає ключовою для формування автентичної особистісної ідентичності. Тож наша мета – розкрити смислотворчий потенціал екзистенційного вибору як ключового фактора у формуванні особистісної ідентичності у контексті логотерапії В. Франкла.

Тема ідентичності у контексті екзистенційної психології та філософії аналізується у працях Серена К'єркегора, Ганса-Георга Гадамера, Карла Ясперса, Людвіга Бінсвангера. Українські дослідники аналізують сучасні траєкторії формування ідентичності у контексті смислових криз та переосмислень (Г. Філіпчук, Н. Скляр, А. Карачинський). Логотерапія в ідеї В. Франкла розглядає сенс як фундамент буття людини, а вибір цього сенсу як вияв її трансцендентності. У стані екзистенційної кризи суб'єкт стикається з радикальним запитанням: «У чому смисл мого існування?». Це запитання стає актом рефлексії, що орієнтує особистість на самовизначення та трансформацію. Екзистенційний вибір, у такому ракурсі, виступає не просто відповіддю на кризу, але способом конструювання ідентичності через смислове зусилля. Франкл вказував, що людина є тією істотою, яка винаходить себе через вільне ставлення до обставин. Це означає, що ідентичність не задана, а формується в актах відповідального вибору перед ціннісними дилемами.

Формування ідентичності в умовах екзистенційної кризи, відповідно до логотерапевтичної парадигми, є процесом, у якому суб'єкт усвідомлює свою унікальність і відповідальність за власне життя. Смисл не є універсальною категорією – він індивідуальний, залежить від життєвого контексту, і потребує

зусиль для його досягнення. Водночас, як зазначав Франкл, смисл не можна створити довільно – його можна лише відкрити у відповіді на життєві виклики. У цьому аспекті логотерапія перетинається з ідеями Гайдеггера про покликаність до автентичного існування через «турботу» (Sorge) як фундаментальну екзистенційну структуру буття-у-світі.

Постмодерні умови з їхньою багатоваріантністю ідентичностей, фрагментацією соціальних наративів та інфляцією цінностей ставлять людину перед новим типом екзистенційної кризи: кризою сенсу, що виникає не лише в ситуаціях втрати, а як постійний фон у культурі невизначеності. І саме в цій культурі зростає потреба в логотерапевтичному підході, який виводить проблему ідентичності з психологічної площини у площину етичної та філософської відповідальності.

Коли індивід опиняється перед граничною ситуацією (за Ясперсом), він стикається з необхідністю зробити екзистенційний вибір: або уникати болісного осмислення, залишаючись у стані відчуження, або визнати кризу як онтологічну можливість для переходу до нового рівня буття. Логотерапія, у цьому сенсі, є не просто методом – вона є практикою свободи. Через неї людина досягає, що навіть у стані втрати, страждання чи абсурду життя може мати сенс, а тому ідентичність може бути реконструйована через нову смислову перспективу.

Формування ідентичності, таким чином, є не результатом соціального нав'язування, а наслідком свідомого і повторюваного вибору. Як зазначав Ч. Тейлор, автентичність можлива лише тоді, коли суб'єкт не відмовляється від морального горизонту, а шукає смисл у діалозі з культурою, історією та власним досвідом. Франкл акцентує, що життя ставить запитання людині, а не навпаки, тому ідентичність формується як відповідь на ці запитання.

Особистість, що пройшла через екзистенційну кризу й не втекла від болісного пізнання себе, здатна інтегрувати новий досвід у власну смислову матрицю. Це інтегрування супроводжується внутрішньою перебудовою, зміною ціннісних орієнтирів, і часто – народженням нової, більш стійкої й відповідальної ідентичності. Таке становлення не є лінійним чи разовим актом: це тривалий процес, де криза стає не винятком, а необхідною умовою росту.

У логотерапевтичному розумінні, ідентичність – це не стабільна структура, а живий процес смислотворення, у якому свобода, відповідальність і віра в унікальність людського існування постають базовими екзистенційними цінностями. Саме через ці поняття логотерапія вступає у діалог з філософією екзистенціалізму, герменевтики та наративної психології. У цьому діалозі народжується сучасне розуміння ідентичності як відкритого, динамічного, смислового й етично забарвленого конструкту.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що екзистенційний вибір, як його тлумачить логотерапія, є актом створення не лише нового сенсу, а й нового «Я». Ідентичність не зводиться до ролей, наративів чи соціальних атрибутів – вона є тим, що народжується у відповідальному зусиллі знайти сенс у власному існуванні, навіть попри біль, втрату чи розгубленість. І в цьому її особливий сенс у сучасних реаліях, які проживає український народ.

Екзистенційний вибір відіграє ключову роль у формуванні особистісної ідентичності, оскільки саме у моменті смислової кризи суб'єкт отримує змогу перейти від зовнішньо зумовлених ролей до автентичного самовизначення. Логотерапія В. Франкла пропонує концептуальні інструменти для осмислення цієї динаміки як процесу творення сенсу, що водночас є процесом становлення нового «Я». Таким чином, криза постає не як загроза, а як філософська можливість трансценденції й оновлення ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bauman Z. Liquid Modernity. Polity Press, 2000. 240 pp.
2. Gadamer H.-G. Truth and Method. Continuum, 2004. 601 p.
3. Frankl V.E. Man's Search for Meaning. Beacon Press, 2006. 184 p.

Андрій ЗАГОРСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
andrianozhuk15@gmail.com*

СІМЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ О.ТИСОВСЬКОГО

Олександр Тисовський (1886–1968) – видатний український педагог, біолог і громадський діяч, засновник «Пласту» – першої української скаутської організації. Його світогляд формувався під впливом наукових знань, християнської моралі, національно-патріотичних ідей та служіння суспільству. Розглянемо основні чинники, що визначили становлення його світоглядної позиції.

Народжений у Львові в інтелігентній родині священника, Олександр Тисовський із ранніх літ перебував у середовищі, де культивувались висока мораль, працьовитість, дисципліна і відповідальність перед суспільством. Його батько — священник Української греко-католицької церкви – відіграв ключову роль у формуванні духовного обличчя майбутнього педагога. Отець Омелян Тисовський, належав до інтелігентного духовенства, яке відігравало важливу

роль не лише у церковному, а й у суспільно-культурному житті Галичини. Матір – Ганна з дому Шухевич – походила з роду, що дбав про освіченість, моральну чистоту та пошану до традицій. У таких обставинах майбутній педагог зростав у середовищі, де поєднувалися релігійне служіння, патріотизм, освіченість та громадянська активність.

Саме в родинному колі він здобув перший досвід християнського життя, де щоденна молитва, участь у церковному житті та пошана до батьків були нормою.

З дитинства Олександр був занурений у ритм християнського життя: щоденні молитви, участь у богослужіннях, дотримання постів та християнських свят формували в ньому глибоку внутрішню дисципліну. У родині велике значення надавалося не лише вірі, але й практичному втіленню її в житті – у взаємоповазі, допомозі ближнім, працьовитості, чесності.

Таке виховання було типовим для родин галицької інтелігенції, зокрема духовенства. Воно передбачало не лише вивчення катехизму, а й формування духовної зрілості через приклад старших. Дитина вчилася не просто виконувати правила, а розуміти їхній сенс, що було надзвичайно важливо для формування особистісної відповідальності та моральної автономії.

Дослідниця О. Соломаха зазначає, що «традиційна українська родина початку ХХ ст., особливо родини духовенства, відігравала роль першої виховної інституції, де дитина отримувала як релігійне, так і національне самовизначення» [2, с. 47].

Уже в підлітковому віці Тисовський вирізнявся послухом, акуратністю та схильністю до самодисципліни – якостей, що закладалися насамперед у родинному середовищі. Саме цей досвід він згодом переносить у пластову систему, розглядаючи родину як «першу школу характеру», яка має формувати основу для всіх наступних виховних інституцій [4, с. 38].

Як вказує О. Соломаха, родинне середовище для Тисовського було «персоніфікованим моральним кодексом, що визначив його подальші дії як педагога і громадського діяча» [2, с. 47].

Релігія відігравала в житті Олександра Тисовського не лише обрядову роль, а стала внутрішнім моральним орієнтиром. Християнські засади – любов до ближнього, жертвність, милосердя, щирість – стали фундаментом його педагогіки. Зокрема, ці принципи пізніше були втілені в «Пласті», де важливу роль відігравали чеснота, духовний розвиток і служіння іншим.

На думку І. Зубрицького, «Тисовський розглядав релігію як чинник, що формує зрілу особистість, спроможну до критичного мислення і морального вибору» [1, с. 13].

Пластова ідеологія була глибоко закорінена у християнській традиції. Основний пластовий закон, сформульований Тисовським, містив положення про любов до Бога, Батьківщини, повагу до старших, дотримання слова, самодисципліну та постійне самовдосконалення. Таким чином, релігійне виховання не залишилось приватною справою, а набуло суспільного значення через систему громадянського і духовного формування молоді.

Цей підхід відрізнявся від європейських скаутських моделей тим, що в «Пласті» духовність не була нейтральною – вона була чітко пов'язана з християнськими цінностями. Це, на думку В. Струганця, «зумовило особливу моральну атмосферу, яка відрізняла пластовий рух від інших молодіжних організацій» [3, с. 84].

Світогляд Олександра Тисовського формувался під впливом християнських цінностей, наукового підходу до світу, ідеї національного відродження та активної громадської участі. Його життя стало прикладом втілення цих ідей на практиці. Через «Пласт» він створив систему виховання, яка й досі формує свідомих, відповідальних і патріотичних громадян. Тисовський довів, що справжнє служіння ідеї починається з виховання серця й розуму молодої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубрицький І. О. Олександр Тисовський про систему соціального виховання. *Наша школа*, 2013, №1, С.12–15.
2. Соломаха О. (2021). Виховання ціннісних орієнтацій у дітей на прикладі діяльності «Пласту»: історико-педагогічні аспекти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 2021, №1, Ч.2, С.45–50.
3. Струганець В. Бачення Олександром Тисовським проблем виховання української молоді в Східній Галичині у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, 2014, №1(2), С.82–89.
4. Тисовський О. Життя в Пласті : посібник для українського пластового юнацтва. 4-те вид. Торонто : Головна Пластова Булава, 1997. 551с.

Андрій ЛАЗАРУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
lazaruk@ukr.net*

ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У період глобалізації, технологічних інновацій та суттєвих інформаційних перевантажень людина стикається з численними викликами, що вимагають

чіткої самоідентифікації та розуміння своїх життєвих орієнтирів. В умовах постійних трансформацій соціуму важливість цінностей, які формують індивідуальну свідомість, стає визначальним фактором для адаптації особи до нових реалій та вибору власного життєвого шляху. Цінності постають основою, яка визначає життєву позицію суб'єкта, його спонуки, інтереси, мету і способи досягнення поставлених цілей, не лише забезпечуючи внутрішню стабільність і цілісність, але й виступаючи орієнтирами для взаємодії з довкіллям. До того ж вивчення цінностей як основи самовизначення дає змогу зрозуміти процеси формування особистості, її мотивацію та соціальну активність, що робить аналізовану проблему надзвичайно важливою для філософсько-психологічного осмислення.

Аналіз наукової літератури (І. Карівець [2], О. Коберник [1], А. Лазарук [3; 4], В. Мельник [5], В. Роменець [6], А. А. Фурман [7], А. В. Фурман [7] та ін.) показує, що вченими визначено сутнісний зміст цінностей як міждисциплінарної категорії, виявлено значущість їх в індивідуальному бутті людини, а також детально охарактеризовано важливі орієнтири сучасного світу. Проте цінності сучасного світу як основа самоздійснення людини детально не визначені.

Мета статті – обґрунтування цінностей як основи самоздійснення людини в сучасному світі.

Сутнісний зміст сучасного світу полягає в тому, що в умовах стрімкого соціального розвитку й кардинальних культурних змін традиційні ціннісні орієнтири часто втрачають свою значущість. Оскільки сучасні цінності відіграють важливу роль у виборі особистістю життєвого шляху, визначаючи його ключові орієнтири, саме вони постають в основі самовизначення, сприяючи внутрішньому зростанню та адаптації до мінливого світу. При цьому людина у процесі оприявлення та найповнішого розкриття внутрішнього потенціалу свого Я постає перед необхідністю переосмислення індивідуальних пріоритетів й вирішення накопичених суперечностей, що актуалізує проблему цінностей як внутрішніх опор для її подальшого самоздійснення й самоактуалізації.

У сучасній філософії та психології існують різні погляди на природу цінностей – від наголошування на їх об'єктивності до віднесення до сфери суб'єктивних уявлень людини, і від трактування цінностей як вроджених архетипів – до їх суцільної соціальної зумовленості. В рамках концепції інтеріоризації відбувається засвоєння людиною трансльованих ззовні цінностей, їх привласнення, прийняття і перетворення на особистісні орієнтири. В результаті екстеріоризації людина, навпаки, виявляє свої внутрішні цінності через поведінку, соціальні інститути, норми або культурні продукти, змінюючи

і трансформуючи довкілля. Цей процес уможлиблює трансформацію й переведення індивідуально-ціннісних переконань в колективні норми [1; 4].

Зазначимо, що цінності завжди були основою для формування моральних орієнтирів людини, визначаючи її уявлення про добро і зло. В умовах сучасного світу, де змінюються політичні, економічні та соціальні структури, цінності служать моральним компасом, який вказує людині правильний шлях у часи невизначеності. В умовах, коли всі навколо шукають відповіді на питання про сенс життя, напрямок і цілі, цінності стають незмінним орієнтиром, який допомагає не втратити себе в хаосі. Цінності визначають не лише те, як людина реагує на зовнішній світ, але й те, як вона будує стосунки з іншими людьми. Вони формують основи для прийняття важливих рішень у житті, визначаючи, що є справжнім і важливим. Наприклад, такі цінності, як чесність, співчуття та взаємоповага, дозволяють людині залишатися на правильному шляху навіть у складних ситуаціях. Моральний компас, що формується на основі цих цінностей, допомагає зберігати внутрішній спокій і не піддаватися впливу обставин, що надає людині впевненості та стабільності, необхідної для життєвого розвитку [5]. Саме цінності постають тим фундаментом, який допомагає людині не лише приймати правильні рішення, а й знаходити сенс у складних ситуаціях, надаючи їй можливість адаптуватися до світу, що швидко змінюється.

У сучасному мінливому світі стійкість особистості є важливою рисою, яка дозволяє зберігати рівновагу в умовах постійних викликів. Цінності постають в основі такої стійкості, адже вони забезпечують внутрішню силу, що допомагає впоратися з кризами і непередбачуваними ситуаціями. Людина, яка чітко розуміє і дотримується своїх моральних переконань, наполеглива у досягненні своїх цілей, вона не піддається зовнішнім обставинам, а через внутрішню впевненість у правильності своїх рішень знайде в собі сили для подолання труднощів. Слід враховувати, що цінності формують внутрішню стійкість, оскільки дають людині чітке розуміння того, що важливо для неї в житті. Усвідомлення цього допомагає приймати важливі рішення навіть у кризових ситуаціях. У моменти труднощів або непередбачуваних змін саме цінності стають тим, на що людина спирається, аби зберегти свою моральну стійкість. Вони допомагають зберігати ясність думок і не втрачати орієнтирів. Наприклад, коли людині доводиться вирішувати питання, що стосуються її кар'єри або особистого життя, вона може орієнтуватися на такі цінності, як чесність, справедливість і відповідальність, що дає змогу зберегти впевненість у прийнятих рішеннях. Цим самим цінності допомагають людині не лише долати труднощі, а й виявляти свою внутрішню силу. На їх основі формуються важливі особистісні якості й риси людини, такі як самоконтроль, стійкість до

стресу чи здатність до адаптації [2]. Це особливо важливо в умовах глобальних змін, де кожен день приносить нові виклики і потребує від особистості гнучкості та рішучості. Людина, яка опирається на свої цінності, може не зберігати внутрішню стабільність, але й здійснювати вчинки [6; 7], що дозволяє їй не лише виживати, а й процвітати в мінливому світі.

Окрім того, вважаємо за необхідне проаналізувати значення цінностей у сфері міжособистісних взаємин. Так, цінності є важливим чинником формування позитивних стосунків, оскільки саме вони визначають ставлення до соціального довкілля і прийнятні стандарти поведінки. Суб'єкт, який чітко усвідомлює свої цінності, здатен будувати стосунки на основі взаємної поваги, довіри та чесності, навіть коли соціальні правила, норми та уявлення про зло і добро кардинально змінюються. Коли людина дотримується своїх цінностей, вона здатна не лише забезпечити своє власне благополуччя, а й позитивно впливати на оточуючих. Це виявляється у готовності до співпраці, відкритості та уважності до інших людей [1]. Принципи взаємоповаги та відповідальності стають основою для створення здорових стосунків у родині, на роботі, у громадських організаціях. У сфері міжособистісних взаємин цінності також допомагають людині залишатися морально стійкою, забезпечуючи основу для конструктивної комунікації та ефективної взаємодії, дозволяючи вирішувати конфлікти, уникати непорозумінь і досягати спільних цілей. Вони дають можливість будувати взаємини не лише з людьми, а й з макро- і мікросоціумом, орієнтуючись на принципи рівності, справедливості та підтримки інших [3]. В умовах постійних змін, де соціальні норми та цінності можуть коливатися і навіть істотно змінюватися під впливом державної ідеології, здатність орієнтуватися на сталі моральні принципи дозволяє людині, яка має чітке розуміння правильного і важливого у відносинах з іншими людьми залишатися відповідальною насамперед перед собою. Проте у відносинах між людьми важливо, щоб цінності були спільними або хоча б узгодженими, що сприяє гармонії і взаєморозумінню.

Отже, цінності відіграють важливу роль у самоздійсненні людини. Вони служать моральним компасом, який дозволяє орієнтуватися в умовах постійних змін і невизначеності, що характерні для глобалізованого та турбулентного середовища. Під впливом мінливих соціокультурних обставин людина, котра опирається на свої внутрішні цінності, здатна зберігати стійкість, незважаючи на зовнішні труднощі. Цінності, виступаючи як основа для прийняття етичних рішень, допомагають не тільки знаходити правильний шлях у складних ситуаціях, але й формувати здорові взаємодії з іншими людьми, підтримувати емоційну рівновагу та рухатися вперед навіть у часи криз. Також цінності є основою внутрішнього спокою та гармонії, дозволяючи людині ефективно

діяти, зберігаючи ясність думок і рішучість, в напрямку самореалізації. Саме через збереження життєвих пріоритетів особа здатна адаптуватися до нових умов, залишаючись вірною собі й не втрачаючи внутрішньої сутності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховання цінностей особистості : європейський вектор та національний контекст : кол. моногр. / [Н. Безлюдна, В. Бойченко, О. Бялик [та ін.]; за ред. О. М. Коберника. Умань: Візаві, 2023. 392 с.
2. Карівець І. Деякі екзистенціальні рефлексії про самовизначення в умовах війни. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Філософські науки»*. 2022. Том 8, число 2. С. 28-33. DOI : <https://doi.org/10.23939/shv2022.02.028>.
3. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи : базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131>.
4. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 19-37.
5. Наука і цінності людського буття : колективна монографія / за ред. В.П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 550 с.
6. Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1999. 632 с.
7. Фурман А. А., Фурман А. В. Вчинкова буттєвість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.

Олександр МОРЗИНСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
morzinsky_o@tnpu.edu.ua*

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ

Особливості інформаційного аспекту російсько-українського конфлікту, порівняно з іншими гібридними війнами, полягають у таких характеристиках:

1) надзвичайній масштабності та глобальному охопленні аудиторії, що піддається інформаційним маніпуляціям;

2) послідовному й багатогранному використанні традиційних і сучасних медійних платформ, де соціальні мережі відіграють провідну роль;

3) формуванні нового наративу війни, спрямованого на руйнування усталених смислових структур і створення спотворених, часто неправдивих інтерпретацій реальності.

Дослідження мови гібридного протистояння передбачає аналіз передусім її словесної складової та соціально-семіотичних моделей, які вона породжує. Для цього використано приклади з матеріалів медіа, дописів у соціальних мережах

(з урахуванням результатів медіамоніторингу), лексику, що характеризує сторони конфлікту, а також випадки мовних маніпуляцій як засобу зміни дискурсивних конструктів. Додатково залучено фрагменти транскриптів особистих інтерв'ю. Лексика конфлікту в Україні аналізувалася в роботах Світлани Жаботинської, окремі висновки якої враховано в цьому дослідженні. Дискурс війни не обмежується сферою медіа, а пронизує різні рівні соціальної взаємодії – від особистих бесід до міжнародних дипломатичних переговорів, спрямованих на мирне врегулювання російсько-українського конфлікту. Сам вираз «дипломатичне врегулювання» є прикладом дискурсивної конструкції, що відсилає до ідеї миру та вписується в ширший європейський наратив, який сформувався після Другої світової війни, акцентуючи мир як абсолютну цінність. Цей концепт належить до глобального рівня дискурсу війни.

Перешкодами для мирного врегулювання та миротворчих ініціатив українських і світових лідерів, окрім військової сили, є мова конфлікту, яка в умовах війни домінує над «мовою миру». При зіткненні цих двох дискурсів «мова війни» не лише зберігає свою силу, а й отримує додаткові аргументи. У контексті війни, особливо для її безпосередніх учасників, мирні концепти часто виявляються малоефективними, а їхнє пряме застосування може створювати нові конфліктні смисли.

Дискурсивні стратегії втілюються через наративи, які формують сприйняття подій. Інтерпретація війни залежить від способу її концептуалізації. Різні наративні моделі виокремлюють події та визначають їхніх учасників по-різному. Наприклад, терміни, що позначають конфлікт («міждержавна війна», «внутрішній конфлікт», «окупація», «холодна війна»), задають певні сюжетні рамки та визначають ролі учасників – противників, союзників, місцевих жителів, біженців, партизанів чи колаборантів. Вибір термінології впливає на характер відносин між цими групами.

Конфліктні смисли, створені медіа та соціальними мережами в гібридній війні, можна розглядати як соціально-семіотичні конструкції, сформовані через наративи. Для їхньої зміни необхідно трансформувати самі наративи, що передбачає переосмислення принципів висвітлення подій в Україні та їхніх наслідків. Однак спершу слід визначити характеристики мови війни в межах наявних наративів, з'ясувати механізми їхньої дії та фактори ефективності. В умовах війни створення нових стратегічних наративів є питанням національної безпеки, хоча це завдання стикається з серйозними викликами.

Фактор перспективи має вирішальне значення для аналізу гібридної війни, але поки що недостатньо досліджений. Йдеться про різні підходи до концептуалізації конфлікту залежно від позиції сторін – агресора, жертви нападу чи спостерігача, який може підтримати одну зі сторін або стати

учасником іншого конфлікту. Історія гібридних воєн дозволяє виокремити три основні перспективи: нападника, об'єкта агресії та нейтрального спостерігача.

У російсько-українській війні ролі розподілені чітко: Росія виступає агресором, порушуючи суверенітет України через анексію Криму та підтримку бойових дій на Донбасі. Україна є об'єктом нападу, а країни НАТО, США та більшість держав ЄС відіграють роль спостерігачів і союзників України в невійськових аспектах конфлікту. Ця схема підкреслює важливість перспективи для розуміння інтересів і цілей учасників.

Кожна перспектива формує специфічні поведінкові моделі та цілі. Агресор прагне приховати свою роль, представляючи себе миротворцем. Спостерігачі, орієнтуючись на об'єктивність, можуть частково підтримувати наративи агресора, що створює суперечності. Наприклад, країни Нормандського формату, прагнучи нейтральності, іноді визнають елементи правоти нападника, що ускладнює стримування агресії. Для України, як об'єкта нападу, зміна перспективи неможлива, оскільки це послабило б її позицію в когнітивному протистоянні.

Росія, як агресор, застосовує комплексний набір засобів: військові операції, спецоперації, проксі-війну через сепаратистські угруповання, а також інформаційний, економічний і дипломатичний тиск. Дискурсивні стратегії дозволяють їй заперечувати свою участь, представляючи Україну як ініціатора конфлікту. Україна, як жертва агресії, має морально обґрунтовану позицію захисту, але стикається з труднощами через переважання військового потенціалу агресора та міжнародні формули «мирного врегулювання», які обмежують її можливості.

Спостерігачі, зокрема європейські країни, прагнуть швидкого завершення конфлікту, що створює напругу між підтримкою України та уникненням ескалації. Їхня об'єктивність часто призводить до часткового визнання наративів агресора, що викривлює суть подій. Наприклад, інтерпретація конфлікту на Донбасі як «внутрішнього» відображає вплив російського дискурсу.

У гібридній війні інтерпретація подій перетворюється на зброю. Факти втрачають значення, а наративи домінують над реальністю. Когнітивний фрейм війни, що включає сторони, мету, інструменти та результати, отримує множинні інтерпретації. Наприклад, Росія просуває версію «громадянської війни», тоді як Україна наполягає на міжнародному конфлікті. Міжнародні медіа можуть називати бойові дії «конфліктом із повстанцями», що додає невизначеності. Ці розбіжності посилюють інформаційну війну.

Концепт миру в гібридній війні є похідним від концепту війни. Термін «громадянська війна» нівелює ідею перемоги, акцентуючи примирення, тоді як

«справедлива війна» передбачає перемогу над агресором для встановлення миру. У когнітивно-семіотичному аналізі мир виявляється залежним від способу категоризації війни.

Гібридна війна характеризується невизначеністю когнітивного фрейму, що породжує непередбачувані ефекти для політичних і військових рішень. Наприклад, Росія просуває версію «війни із Заходом», тоді як в Україні конфлікт сприймається як боротьба з агресором. Ці інтерпретації не узгоджуються, що ускладнює дипломатичні зусилля та посилює інформаційне протистояння.

Конфлікт наративів у гібридній війні не є тотожним фізичним бойовим діям. Це радше тривале змагання, ніж битва з чіткими переможцями. Суперечності в інтерпретаціях корелюють із різними позначеннями конфлікту – проксі-війна, неоголошена війна, гібридна війна. Наявність численних термінів підкреслює складність сприйняття подій міжнародною спільнотою.

Незаперечні докази міжнародного збройного конфлікту часто ігноруються частиною світової спільноти. Наприклад, західні політики та експерти нерідко сприймають події на Донбасі як внутрішній конфлікт, підтримуючи російський наратив. Формат Мінських перемовин, побудований на припущенні внутрішньоукраїнського конфлікту, обмежує ефективність дипломатичних зусиль України. Невизнання Росії як агресора спотворює суть подій, ускладнюючи досягнення справедливого миру.

Російсько-українська війна вирізняється унікальною інформаційною складовою, що характеризується глобальним охопленням, системним використанням медійних і цифрових платформ та створенням маніпулятивних дискурсів, спрямованих на викривлення реальності. Соціальні мережі відіграють провідну роль у швидкому поширенні фальшивих наративів, які руйнують усталені смислові конструкти та ускладнюють сприйняття фактів. Дискурсивні практики, реалізовані через вербальні засоби та соціально-семіотичні конструкції, формують конфліктні інтерпретації, що стають зброєю в когнітивному вимірі війни. Фактор перспективи – позиції агресора, об'єкта нападу та спостерігача – визначає поведінку сторін і впливає на міжнародне сприйняття конфлікту. Для України, як жертви агресії, ключовим завданням є розробка стратегічних контрнاراتивів, які б чітко ідентифікували Росію як нападника та посилили позицію країни на глобальній арені. Успішна протидія в інформаційній війні вимагає комплексного підходу, що поєднує медійні, дипломатичні та суспільні ресурси, і є невід'ємною умовою національної безпеки в умовах гібридного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинська С. Лексика конфлікту в українському медійному дискурсі. Київ: Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. 270 с.
2. Бойко О. Гібридна війна: інформаційні стратегії Росії проти України. Український історичний журнал, 2021, № 5, С. 67–84.
3. Гринишин Я. Соціальні мережі як інструмент гібридної війни: російсько-український контекст. Вісник ХНУ ім. В. Каразіна, 2020, Вип. 17, С. 92–108.
4. Коваль Н. Дискурсивні маніпуляції в інформаційній війні: аналіз наративів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 310 с.
5. Мельник В. Когнітивно-семіотичний аналіз російсько-української війни. Стратегічні комунікації, 2023, № 8, С. 45–60.
6. Павликівська О. Мова миру та війни: дипломатичні конструкти в гібридних конфліктах. Журнал європейських студій, 2020, Вип. 9, С. 78–95.
7. Сидоренко І. Перспективизація гібридної війни: роль міжнародних спостерігачів. Київ: Інститут міжнародних відносин, 2021. 290 с.
8. Ткачук П. Мінські перемовини: дискурсивні виклики для України. Політичні дослідження, 2022, Вип. 7, С. 112–128.
9. Хоменко А. Інформаційна агресія Росії: інструменти та наслідки. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 260 с.
10. Яворська Г. Наративи гібридної війни: семіотичний підхід до аналізу. Збірник наукових праць Черкаського університету, 2021, Вип. 14, С. 55–70.

Секція:
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Світлана СТОРОЖУК

*Доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlana.storozhuk@knu.ua*

**МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

З початком російського повномасштабного вторгнення в українському суспільно-політичному дискурсі помітно загострилася наріжна від часів здобуття Україною мовна тема. В поле суспільної уваги вона повернулася завдяки тому, що громадські активісти, політики та публічні інтелектуали почали прикладати чимало зусиль для пришвидшення процесу українізації. На їхню думку, спільна мова сприятиме формування національної згуртованості у спротиві ворогу та утвердженню інклюзивного суспільства, в якому кожен завдяки мові буде відчувати свою приналежність до української нації. Як не дивно, але така активність навіть в умовах повномасштабної війни, досить неоднозначно, а подекуди навіть вороже сприймається суспільством. Нерідко супротивники українізації підкреслюють маніпулятивний характер мовного питання, апелюючи до політики толерантності таких країн як Канада, Швейцарія, Бельгія тощо. Така ситуація цілком закономірно викликає певне сум'яття у сприйнятті мовної проблеми, яка, попри довготривалу історію присутності у полі суспільної уваги, наразі не отримала однозначної оцінки в громадській думці України.

Очевидно, що здолати суспільні розбіжності та протидіяти політичним маніпуляціям мовним питанням не можливо без об'єктивного та науково неупередженого дослідження ролі мови у формуванні національної ідентичності. Останню, як свідчить дефініція запропонована відомою іспанською дослідницею М. Гібернау, розглядають як «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй» [3, с. 20]. Важливу роль у формуванні цього чуття, на думку дослідниці, відіграє спільна культура, яка «сприяє створенню зв'язків солідарності серед членів даної спільноти, даючи їм змогу

визнати одне одного як належних до однієї нації та уявляти собі, що їхня спільнота окрема від інших і відрізняється від них» [3, с. 24]. Цікаво, що національна мова у формуванні цього чуття, на думку М. Гібернау, може мати певне значення, яке «походить від її здатності створювати єдині поля обміну та комунікації» [3, с. 24]. Дослідниця вважає, що для постання чи скріплення національної ідентичності важливо не тільки і не стільки використовувати національну мову, як послуговуватися якоюсь спільною мовою, яка забезпечить комунікацію всередині спільноти.

Попри те, що позиція М. Гібернау не позбавлена раціонального зерна, на наш погляд, запропоновані нею теоретичні узагальнення та висновки добре пояснюють причини суспільних розбіжностей в сучасній Україні, втім мало сприяють розв'язанню мовного питання. Більш плідними в цьому контексті видаються теоретичні узагальнення німецького філософа В. Гумбольдта. Досить показовою в цьому контексті може стати посмертно опублікована його робота «Про різноманіття будови людських мов і його вплив на духовний розвиток людства» («Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts») (1836). Саме тут він пропонує та обґрунтовує сьогодні вже крилате своє висловлювання про те, що «мова – орган внутрішнього буття, навіть саме це буття» народу, тим самим стверджуючи, що «розподіл людства на народи та племена та відмінність його мов та прислівників тісно пов'язані між собою» [1, с. 4]. На думку філософа, це зумовлено тим, що мова – це самодіяльний початок, «і в цьому плані вона зовсім не продукт нічиєї діяльності, а мимовільна еманация духу, не творіння народів, а дар, що дістався їм у спадок, їх внутрішня доля» [1, с. 5]. Це, на думку В. Гумбольдта, спричинено тим, що мова «тісно переплетена з духовним розвитком людства і супроводжує його на кожному щаблі його локального прогресу чи регресу, відбиваючи у собі кожен етап культури» [1, с. 4].

Як бачимо, для В. Гумбольдта, мова – це «не просто зовнішній засіб спілкування людей, підтримки суспільних зв'язків, мова, – на його думку, – закладена у самій природі людини і необхідна для розвитку її духовних сил та формування світогляду, а цього людина тільки тоді зможе досягнути, коли своє мислення поставить у зв'язок із громадським мисленням» [1, с. 9–10]. Це ж, своєю чергою, означає, що народ без своєї мови не може повною мірою розкрити особливості своєї історії, свого світогляду, свої культурні надбання. Власне кажучи, без мови, згідно з переконанням вченого, вкрай проблематичним стає існування самого народу, а відтак і його ідентичності.

Очевидно, що висновки вченого, який жив і працював на зламі XVIII–XIX ст., а відтак і описував сучасному йому соціокультурну ситуацію, сьогодні

можуть видаватися застарілими, а їхній пояснювальний потенціал сумнівним. Розкривати значення мови апелюючи до концепту «духу народу» чи інших «есенціалістських» концепцій наразі видається дещо небезпечним як з огляду на їх спекулятивний потенціал, так і через широке використання цих конструктів для виправдання національної переваги, в тому числі й великоросійського шовінізму.

Значно вищим порівняно з натуралістичними концепціями аналітичним потенціалом, в сучасному інтелектуальному дискурсі наділені підходи, які розглядають нації та національні ідентичності як сконструйовані конструкти. Показовою в цьому контексті може стати концепція «уявної спільноти», запропонована американським вченим Б. Андерсоном. Згідно з нею, нація – це «уявлена політична спільнота», яка виникла завдяки союзу «протестантизму й капіталістичного друкарства», який забезпечивши мовно різномірне населення ранньомодерної Європи, дешевими популярними виданням, «швидко створив нову читацьку публіку – не в останню чергу серед торговців і жінок, котрі, як правило, майже (або цілком) не знали латини» [2, с. 61]. Завдяки цьому, на думку вченого, склалися підвалини для виникнення унікального простору «взаємообміну й комунікації, нижче від латини, але вище розмовних діалектів. Носії величезної кількості французьких, англійських чи іспанських мов, з труднощами або й цілком не розуміючи один одного під час розмов, отримали змогу порозумітися через друк і папір. Упродовж цього процесу вони поступово доходили до усвідомлення існувань сотень тисяч, навіть мільйонів людей у своєму власному мовному просторі, а водночас до того, що тільки ці сотні тисячі чи мільйонів до нього належать. Ці читачі, пов'язані між собою за допомогою друку, формували, у своїй секулярній, специфічній, видимій невидимості, ембріон національно уявленої спільноти» [2, с. 65].

Підкреслюючи важливе значення сформованого «друкарським капіталізмом» однорідного комунікативного простору у формуванні нації та національної ідентичності, Б. Андерсон, тим самим висловлює діаметрально протилежні висновкам В. Гумбольдту твердження. Він вважає, що формування національних мов тривало залишалось процесом «поступовим, неусвідомленим, прагматичним, щоб не сказати довільним», і саме цим відрізнялося «від свідомої мовної політики, яку проводили династичні правителі XIX ст.» [2, с. 63]. На перший погляд, таке твердження вказує на спекулятивний характер мовного питання в сучасному світі, проте в контексті андерсонівської концепції воно несе зовсім інше смислове навантаження. Вчений вважає, що саме єдність комунікативного простору забезпечує існування нації як «уявної спільноти», а єдність ми відчуваємо насамперед з тими, хто розмовляє з нами однією мовою.

Як бачимо, теоретичні узагальнення Б. Андерсона, не апелюючи до «есенціалізму», дають можливість зробити висновок, що єдність мови має надзвичайно важливе значення для формування національної єдності та може істотно полегшити утвердження національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Humboldt W. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Berlin: Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1936. 511 s.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 273 с.
3. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 304 с.
4. Сторожук С. В. Український «Вавилон» в контексті світової та вітчизняної філософської думки Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2012. Вип. 28 (41). С. 218–224.

Наталія СУПРУН

*Докторка економічних наук, професорка,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
Київ, Україна
suprun.nataliia@gmail.com*

ЦІННІСНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Суспільні цінності є формоутворюючим елементом усталених патернів суспільної взаємодії, в т.ч. і норм економічної поведінки. У відповідності до прийнятих у суспільстві цінностей формуються ті чи інші форми господарської взаємодії.

Економічна наука упродовж тривалого часу не приділяла уваги дослідженню впливу цінностей на господарські процеси та економічну поведінку людей, розглядаючи її крізь призму суто раціонального економічного вибору. Цей підхід був закладений ще у XVIII ст. Адамом Смітом, який обґрунтував модель «Homo oeconomicus», яка вже кілька століть продовжує домінувати у неокласичній теорії, доводячи, що рішення господарюючих суб'єктів і звичайних учасників економічної взаємодії визначаються суто матеріальними мотивами і потребою задоволення індивідуального інтересу.

Проте, людей, які постійно приймають економічно-обґрунтовані та економічно-доцільні рішення, діючи суто раціонально, насправді у будь-якому суспільстві меншість. Більшість, на противагу раціональній «людині

економічній», повсякчас робить економічний вибір під впливом тих чи інших емоцій, інтуїтивних прагнень, у формуванні яких важливу роль відіграють суспільні цінності.

Якщо розглянути генезу суспільних цінностей в ході людської історії – від традиційних суспільств до сучасного розвитку цивілізації – можемо побачити, що вони змінюються під дією економічних змін, і при цьому самі виступають рушієм економічного розвитку. Тобто з одного боку цінності є чинником, а з іншого – продуктом суспільного прогресу.

На доіндустріальному етапі розвитку, коли основним способом господарювання було натуральне аграрне господарство домінуючими цінностями були колективізм; повага до влади; дотримання релігійних норм і традицій; трудова етика. У традиційних суспільствах людина практично не мала права вибору ким бути, як заробляти собі на життя і яким чином задовольняти власні потреби. Її можливості та обов'язки визначалися приналежністю до страти, в якій вона народилася. Наскрізною цінністю була вірність традиціям, а новації сприймалися як загроза руйнації усталеному порядку і стабільності.

Кардинальна зміна цінностей розпочалася у *epochу індустріалізації економіки* (XVIII – поч. XX ст.), у якій почали формуватися нові ціннісні норми: прагнення особистої свободи; раціональність; віра в науку, технології, освіту. Ці зміни були значною мірою обумовлені промисловою революцією, яка актуалізувала потребу у великій кількості робочої сили, а значить стимулювала економічну мобільність людини, підштовхуючи її до конкуренції, вищої продуктивності, прагнення успіху. Людина певною мірою стала придатком до механізованого обладнання фабрик і заводів. На цьому тлі виникла принципово нова етика праці, що спиралась на дисципліну, організованість. Як показав свого часу Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» саме протестантська культура і притаманні їй цінності працьовитості, ощадливості, справили вирішальну роль у ринковій модернізації економіки у європейських країнах та США.

На постіндустріальному етапі розвитку економіки у др. пол. XX ст. набули актуальності цінності свободи, гуманізму, захисту прав людини та соціальної справедливості, що набули особливого звучання після Другої світової війни, впродовж якої ці цінності тотально порушувались. Прагнення до матеріального достатку після десятиліть війни, розрухи і зубожіння спричинило появу цінності масового споживання, яка стала ключовим стимулом економічного життя.

В сучасний період (*доба глобалізації і цифровізації, XXI ст.*) переважаючими цінностями стали ментальне та духовне благополуччя (на противагу матеріальному, яке почало втрачати своє критичне значення

внаслідок задоволення базових потреб у розвинутих країнах). На цьому тлі виникають потреби у самореалізації, пошуку власного призначення. Провідною цінністю стає збереження приватності на протигагу колективізму минулих епох. Набувають важливого значення культура екологічної відповідальності та етичного споживання. Економічні рішення (пошук роботи, працевлаштування, вибір товарів та послуг) здійснюються з урахуванням вимог толерантності.

Поряд із цим на сучасному етапі спостерігаються і протилежні суспільні тенденції у розвитку цінностей, а саме: зростання націоналізму, політичного авторитаризму, що свідчить про протистояння між «традиційними» і «постмодерністськими» цінностями.

Усталені у певному періоді розвитку цивілізації цінності визначають не лише суспільні та макроекономічні тренди, а й індивідуальну поведінку економічних агентів на мікрорівні, спричиняючи схильність до надмірних витрат (як це було на етапі, коли домінували цінності масового споживання).

Коли на межі XX-XXI ст. однією із провідних цінностей стає ідея сталого розвитку, економічні агенти починають проявляти схильність до ощадливості, етичного споживання, що спричиняє зміну традиційної моделі споживання на модель підтримки локального виробництва, повторного використання ресурсів. Коли набуває поширення цінність збереження ментального та духовного благополуччя, збільшуються витрати на освіту, збереження здоров'я, професійний і особистий розвиток.

Водночас, екологізація та соціалізація цінностей позначається на зміні не лише споживацької, а й інвестиційної поведінки економічних агентів, та відповідної трансформації моделей виробництва і маркетингу. Це позначається на зміні економічних трендів та формуванні альтернативних моделей економіки – циркулярної, шерінгової економіки.

Як наслідок, на кожному із історичних етапів кардинальна зміна у аксіологічному фундаменті суспільства і поява нових цінностей спричиняє зміни у співвідношенні попиту і пропозиції на ринку товарів і послуг і таким чином впливає на зміну структури ринку, напрями і пріоритети економічного розвитку.

Сучасні дослідники (Ф.Фукуяма, Д.Норт, Д.Аджемоглу та ін.) на методологічній платформі інституціоналізму підтверджують, що цінності відіграють не допоміжну, а провідну роль в економічному розвитку. Такі цінності як довіра, громадянська активність, солідаризм істотно впливають на якість економічного розвитку та можливість запобігання кризовим явищам в економіці. Таким чином, цінності є базовим компонентом інституційної структури економіки, які впливають як на індивідуальні вибори, так і на загальні тренди і напрями економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. Київ: Основи, 1994. 261 с.

Надія ДРОБИК

*Доктор біологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
drobyk.n@gmail.com*

Ольга СОРОКА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
soroka.olha01@gmail.com*

АКСІОЛОГІЯ ПРИРОДИ: БІОТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЧЕРВОНОКНИЖНИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Природа для людини – це не лише носій цінностей, необхідних для забезпечення життєдіяльності, але й як самодостатня система із внутрішньою значущістю. Вона є джерелом біорізноманіття, екологічної рівноваги, гармонії та натхнення, а також відіграє важливу роль у культурних, релігійних та етичних уявленнях суспільства. У філософському сенсі природа формує моральні орієнтири у людини, пробуджує почуття відповідальності за навколишній світ. Визнання її цінності виходить за межі утилітарного підходу, оскільки природний світ має естетичне, духовне та екзистенційне значення для людства, що вимагає його збереження та шанобливого ставлення [4–6].

Одним із найважливіших аспектів є естетична цінність природи. Споглядання за природою допомагає людині відчувати спокій, знайти внутрішню рівновагу та оцінити красу світу. У багатьох культурах природні об'єкти мають сакральне значення. Українські традиції тісно пов'язані із природними циклами, що відображають єдність людини і природи: купальські вінки, використання рослин як оберегів, лікувальні чаї. У народній медицині вони часто асоціюються не лише з лікуванням тіла, а й з духовним оновленням. Екзистенційний вимір природи пов'язаний із пошуком сенсу життя та місця людини у світі. Вона нагадує про циклічність життя, про невідворотність змін та про необхідність гармонійного співіснування з довкіллям.

Природа і людство нерозривно пов'язані між собою, людина завжди взаємодіє з природою, оскільки є її безпосередньою частиною, а також

використовує природні ресурси для забезпечення власних потреб. Із розвитком цивілізації рівень антропогенного впливу (урбанізація, забруднення навколишнього середовища, вирубування лісів, науково необґрунтовані меліоративні заходи тощо) значно підвищився, що призвело до масового знищення природних екосистем. Як результат, багато видів рослин, зокрема лікарських, опинилися на межі зникнення або вже зникли назавжди. Видатний український філософ, Сергій Кримський зазначав, що людство підійшло до межі свого існування і мусить змінитися, адже далі ігнорування проблем спричинить непоправні зміни [2; 3].

Зважаючи на це, збереження червонокнижних лікарських рослин потребує комплексного підходу. Людство повинно усвідомлювати цінність природи, важливість збереження природного середовища, частиною якого є, та дотримуватися правил сталого використання ресурсів. Ключовим науковим рішенням є застосування методів біотехнології, таких як мікроклональне розмноження, клітинна та генна інженерія, що сприятимуть не лише відновленню популяцій рідкісних лікарських рослин, а й зменшенню екологічного тиску на природні екосистеми, отримання альтернативних джерел лікарської рослинної сировини. Використання цих технологій сприяє підтриманню біорізноманіття та забезпеченню сталого розвитку. Впровадження наукових методів у вирощування лікарських рослин є необхідним кроком для гармонійного співіснування людини та природи [1].

З точки зору аксіології, використання біотехнологічних методів для збереження природи є проявом відповідального ставлення людини до навколишнього світу та морального обов'язку перед майбутніми поколіннями. Використовуючи методи біотехнології, людство не лише компенсує шкоду, заподіяну природі, а й формує нову культуру взаємодії з довкіллям, що базується на її збереженні, а не експлуатації. Крім того, біотехнологічне збереження рідкісних рослин є важливим кроком у формуванні нової екологічної етики, яка передбачає шанобливе ставлення до всього живого.

Природа – це не лише середовище для людського життя, а його невід'ємна частина. Вона формує людей як особистостей, дає натхнення та відповіді на найглибші питання буття. Втрата природного середовища – це загроза для духовного і морального розвитку людства. У контексті аксіології природи, важливість збереження рідкісних лікарських рослин полягає не лише у медичній чи економічній цінності для людини, а й у естетичній та духовній. Збереження природи людиною – це збереження самих себе. Саме тому використання біотехнологій для збереження рідкісних видів рослин – це не лише науковий прогрес, а моральний обов'язок перед майбутніми поколіннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буценко Л.М., Пирог Т.П. Біотехнологічні методи захисту рослин: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2018. 346 с.
2. Дзюба І. Поет філософської думки (Сергій Кримський). *Слово і Час*. 2011. № 7. С. 4–15.
3. Кримський С. Б. Ранкові роздуми. Київ : Майстер. Біл., 2009. 120 с.
4. Масюк О. П., Глазунов В. В., Краснокутський О. В. Аксіологія: науково-методичний посібник для здобувачів ступеня доктор філософії зі спеціальності «Філософія» освітньо-наукової програми «Філософія». Запоріжжя : КСК-Альянс, 2024. 113 с.
5. Мельничук В. В. Ціннісна сутність природи в контексті розвитку соціальної держави (філософсько-релігійний аспект). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 1. С. 12–16.
6. Шевчук С. Ціннісні аспекти ставлення людини до природи. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2017. № 10. С. 104–109.

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grushko.vs@gmail.com*

Сергій ГРУШКО

*Українська спілка художників комп'ютерної графіки,
Львів, Україна
sgi.hrushko@gmail.com*

КРИЗА РАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЗАГРОЗ ВІД ЕКСПОНЕНТНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ

Американський філософ Френсіс Фукуяма у 1992 році гучно заявив про кінець історії, яку здавалось би згодом заперечив бурхливий розвиток подальших подій, Однак багато тенденцій засвідчують про щонайменше невпинне наближення людства до моменту завершення нинішньої епохи. Аналіз виявлених закономірностей засвідчує, що є межі можливого розвитку існуючих тенденцій, до яких сучасна цивілізація швидко наближається [3].

Інформаційний вибух який переживає на сучасному етапі людство піддає помітній ерозії віру у раціональну картину світу, що абсолютно панувала тривалий час у суспільстві, дозволяючи ще донедавна людям з більшою чи меншою ефективністю встигати реагувати на потік викликів і проблем, які поставали перед ними. Однак інформаційна революція кінця ХХ століття радикально змінила існуючі реалії, різко ускладнила їх, а разом з цим і

можливість старими раціональними підходами вчасно осмислювати потік подій, змін, спрямованість трансформаційних процесів, що невпинно масштабуються. Разом з цим, зі зростаючою всепроникністю, машинні алгоритми, витісняють традиційні інститути, де ще важливу роль відіграє людський фактор в організації суспільства та прийнятті щораз більшої кількості рішень від яких залежить життя, на сьогодні вже мільярдів людей.

Раціональна логіка штучного інтелекту перевищуючи на нинішній час вже багато в чому своїми можливостями інтелектуальні спроможності людства, допомагає тим, хто ним озброївся, значно швидше і більш результативно досягати певних меркантильних чи політичних цілей. Однак успіхи в одних сферах, для обмеженого кола вигодоодержувачів одночасно актуалізовували проблему здатності широкого кола пересічних людей контролювати своє життя, залишатись господарями самих себе і свого майбутнього.

Максимізація раціональної організації зовнішніх аспектів життя людей у соціумі, парадоксальним чином радикально збільшує ірраціональність і непередбачуваність наслідків від втрати індивідуами можливостей реалізовувати повсякчас свою особисту свободу вибору. Алгоритмізована інформаційними машинами дійсність доводить зовнішні форми до певного ідеалу і водночас нівелює внутрішній смисловий бік життя людей [4]. Інформаційні технології дозволяють відточувати дії доводячи їх до певних ідеальних рефлексорних реакцій, знижуючи при цьому потребу думати, необхідність осмислювати суть і спрямованість існуючої динаміки.

Водночас ідеально відточена раціональність дій, при поступовому звуженні можливостей у людей формувати і реалізовувати, вільні від нав'язаних зовнішнім світом власні цілі і прагнення, стають причиною їх знеособлення та наростання смислової кризи у їх житті. Машина здатна визначити найефективніший шлях і спосіб досягнення наймасштабніших вузькопрофільних цілей, але не в її компетенції якісний ріст людей від істот, що обмежується прагненням задовольняти свої базові потреби до осіб націлених на свій неповторний шлях розкриття свого, несхожого на інші, внутрішнього потенціалу, без чого неможливе відчуття досягнення ними зрілості як особистостей, повноти свого життя і досягнення ними щастя.

Математичні алгоритми інформаційних машин детермінують життя людей, закріплюючи у масовій свідомості панування фатуму, року, долі, фактично повертаючи їх на кілька тисячоліть назад. Таким чином еволюція зовнішніх форм, під впливом науково-технічного прогресу стала причиною інволюції людей як особистостей, здатних робити свій вільний вибір, незалежний від диктату зовнішніх факторів, де панують чужі для кожного, чийсь егоїстичні інтереси. В основі цих інтересів, як підмітив Нікколо Мак'явеллі, – чиясь

жадоба влади і багатства [2]. Не всі звичайно люди одержимі цими пристрастями, однак не високодуховні, шляхетні люди протягом більшого відрізка історії людства, формують панівні правила соціальної взаємодії. Разом з цим раціоналістичний цинізм до останнього часу не мав можливості набути тотальної всеохопності. Саме завдяки інформаційним технологіям відкрилась можливість стандартизувати і максимально поширити як норму машинні алгоритми, як чи не єдиний загальноприйнятніший порядок, для все ширшого переліку різновидів соціальної взаємодії. Процес конструювання реальності все більше перекладається на машину, адже зростаючий вал інформації невпинно ускладнює пересічній людині розуміння сенсу і кінцевої мети масштабування процесу втягування індивідів у гонитву кожного за збільшенням власної успішності, особливо за умов коли більшість приречена її досягнути, оскільки владних посад обмаль і ресурсів на планеті недостатньо для досягнення усіма високих матеріальних стандартів свого життя.

Паралельно з інформаційним перевантаженням людей, їх почуття і здатність до емпатії атрофуються, тому що запит на них невпинно падає, оскільки пропускати через власні переживання зростаючий калейдоскоп щораз нової інформації все складніше. Інформації стає у суспільстві повсякчас більше, а розуміння того куди прямує людство все менше. Швидке зростання кількості інформації, у свою чергу, це лише часткове відображення складних процесів які розвиваються у різних сферах життя соціуму, що спрямовують людство у все менш контрольоване людьми майбутнє.

Фразеологізм «ідеальний шторм» набув поширення після публікації однойменної книги німецького письменника і культуролога Дірка Райнгардта і почав використовуватись для позначення особливо складних ситуацій у різних сферах суспільного життя. У той же час, жодна, навіть найскладніша криза, яку після входження в обіг цієї ємкої за своїм змістом метафори, ще не набувала достатніх масштабів, щоб вона могла б похитнути звичні для людей спосіб життя, мислення, форми самореалізації, панівні системи цінностей, ідеалів, пріоритетів. Аналіз негативних тенденцій, які з прискоренням розвиваються на планеті, охоплюючи ледь не всі сфери життя людей у нинішній час, засвідчують, що проблеми нагромаджуються помітно швидше ніж здатність, як існуючих інститутів суспільства вчасно на них реагувати, так і соціуму встигати осмислювати виклики, що постають перед ним.

Стає все більш очевидно, що попереду людство очікує досягнення відразу низки піків ескалації деструктивних процесів, які тривалий час нарастають за експонентою, перевищення яких, в силу обмежених можливостей планети, несе вже екзистенційні загрози для всіх [3].

Серед виявлених закономірностей, які динамічно розгортаються, в рамках, очевидних меж свого розвитку, визначених ємністю планети, котрі навряд чи вдасться швидко помітно загальмувати і тим більше зупинити, слід виділити: економічне зростання; вичерпання ресурсів і їх здорожчання до непідйомних цін, а разом з цим на їжу; деградація довкілля; неконтрольований ріст міграції некваліфікованих людей з бідних країн у високорозвинуті, для більшості з яких немає роботи; загострення конкурентної боротьби між окремими людьми, спільнотами і різними соціально-економічними структурами за засоби виживання; ескалація міжнародних конфліктів аж до реальної загрози війни всіх проти всіх. При цьому соціальні контрасти продовжують зростати, у результаті чого формуються ледь не певні касти, люди в яких на сьогодні живуть життям яке все менше має спільного із способом існування в інших соціальних стратах.

Паралельно з цим науково-технічний прогрес також підходить впритул до певної межі, після досягнення якої людству загрожує втрата здатності контролювати процеси на планеті. У першу чергу це стосується бурхливого розвитку штучного інтелекту, неконтрольовані можливості якого спроможні нести невідомі досі загрози людству. Цілком очевидно, що вже близький час коли соціальну стратифікацію помітно ускладнить прагнення удосконалення людьми себе за допомогою досягнень науково-технічного прогресу [5].

Всі цивілізації рано чи пізно припиняють своє існування і тому навряд чи слід сподіватись, що вдасться зберегти від занепаду і нинішню. Важливо, щоб сучасна цивілізація, породжена раціоналістичними ідеями Прсвітництва, гинучи, не поховала під своїми руїнами людство. Для чого вже сьогодні слід переорієнтовувати як людей на альтернативні варіанти їх самореалізації і самоствердження, так і суспільство на досягнення безпечніших для себе цілей, наповнення життя людей і людства в цілому смислами, які утверджуватимуть життя, а не нестимуть загрозу самого його існування. Головним фактором, що спричинює надшвидке підвищення ризикогенності у сучасному соціумі є панування у суспільстві раціонального особистого (егоїстичного) інтересу: для верхів у формі нагромадження багатства і концентрації влади, а для низів – задоволення споживацьких запитів та гедоністичних прагнень [1].

Сумарно нічим необмежені запити людей в масштабах планети стали причиною формування багатьох експонетних процесів, які і наближають людство до небезпечної межі. Інерцію, яка розвивалась сотні років і на сьогодні вже втягнула в себе мільярди людей навряд чи є можливість швидко зупинити і недопустити тих чи інших деструктивних наслідків, однак є ще можливість закласти основи альтернативної системи, яка б націлювала представників *Homo sapiens* на забезпечення балансів інтересів кожного та збереження природи, як

джерела ресурсів та середовища життя. Щоб у момент руйнування існуючої цивілізації вже існували осередки нових форм організації життя людей, що не нестимуть екзистенційних загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б., Грушко В., Грушко С. Максимізація особистої вигоди як джерело експонентного зростання економіки та причина збільшення загроз. Галицький економічний вісник. 2024. Том 91. № 6. С. 29-39.
2. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з італ. А. Перепаді. Харків: Фоліо, 2007. 511 с.
3. Медоуз Дон., Рандерс Й., Медоуз Ден. Межі зростання. 30 років потому / пер. з англ. К. Гуменюк, О. Кендзіор. К.: Пабулум. 2018. 464 с.
4. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т.Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
5. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / пер. з англ. Я. Лебеденко. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. 544 с.

Наталія САРАЙ

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
nsaray@ukr.net*

Ростислав СМІРНОВ

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
rossmirnov123@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Четвертий рік поспіль в Україні триває війна. Криза, зумовлена воєнними діями, торкнулася усіх сфер суспільного життя, однак вітчизняний бізнес зазнав чи не найбільших випробувань. Незважаючи на складні економічні й політичні умови, підприємці швидко адаптувалися до нових реалій та продовжують працювати, відновлюючи українську економіку. Саме завдяки функціонуванню суб'єктів бізнесу поповнюється державний бюджет податковими надходженнями, створюються робочі місця, здійснюється виробництво, задовольняються потреби споживачів товарами та послугами. Нині представники вітчизняного бізнесу стоять на захисті економічної безпеки нашої держави, тому нагальною проблемою для уряду є формування сприятливого

середовища для стимулювання та провадження бізнесової діяльності будь-яких організаційно-правових форм.

Як відомо, фінансово стабільним та успішним є те підприємство, котре володіє конкурентними перевагами та дбає про активний попит на продукцію та послуги. Ми погоджуємося з думкою вчених М.В. Мальчик та В.В. Василіва, що формування конкурентних переваг є динамічним процесом, який передбачає створення або коригування унікальної цінності [2, с. 81]. Ця цінність не лише має бути відмінною від аналогів конкурентів, але й повинна задовольняти запити покупців та бути складною для наслідування. Варто акцентувати увагу на комплексному характері створення конкурентних переваг, адже в умовах гострої конкурентної боротьби на ринку суб'єкти бізнесу мають упроваджувати цілий спектр заходів задля підвищення власної конкурентоспроможності, як-от: інновації у виробничі процеси, якість продукції та послуг, удосконалення управлінських процесів, мотивація персоналу, розвиток бренду, цінова політика тощо.

Вважаємо цілком аргументованим твердження науковців В.О. Чегорки та О.Є. Гордійчука, що конкурентні переваги зорієнтовані не лише на короткотермінову перспективу, а покликані забезпечити фірмі досягнення ринкового успіху в довготерміновому періоді [4, с. 98]. З огляду на це доцільно оцінювати ймовірність забезпечення переваг над конкурентами в усіх сферах функціонування підприємства (табл. 1).

Варто зауважити, що досягнення конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності бізнесу в сучасний період ускладнене через російську агресію та воєнні дії. Адже робота в умовах війни є складною та виснажливою. Існують проблеми з персоналом – працівники психологічно нестійкі, емоційно неврівноважені через війну, що створює додаткову напругу та провокує виникнення конфліктів. Складна ситуація з енергетичним забезпеченням та можливістю швидкого фінансування бізнесу, відсутнє страхування від ризиків війни. З огляду на зазначені проблеми пріоритетність державного регулювання та підтримки бізнесу в умовах війни зумовлює необхідність вироблення дієвих інструментів [1, с. 43; 3, с. 4].

Підсумовуючи, зауважимо, що стимулювання підприємництва з боку держави покликане спростити адаптацію підприємств до нових умов та забезпечити їх ефективний розвиток й існування в ринковому середовищі. Державна підтримка передбачає регулювання підприємницької діяльності та формування державними структурами певних прямих та опосередкованих інструментів підтримки бізнесу, зокрема, створення стимулів, використання матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, що залучаються для його суб'єктів.

Види конкурентних переваг підприємств

Вид	Характеристика
Ціна товару чи послуги	Досягаються шляхом зниження витрат на виробництво продукції, що дає змогу встановити конкурентоспроможну ціну.
Якість товару чи послуги	Підприємство повинно пропонувати споживачам продукцію чи послуги вищої якості, ніж конкуренти.
Застосування інновацій	Передбачає впровадження інноваційних технологій, процесів або продуктів, що забезпечать для фірми лідерство на ринку
Переваги в технологіях	Досягаються шляхом застосування ефективних технологічних процесів чи виробничих потужностей, які сприяють підвищенню продуктивності
Ділова репутація	Передбачає позитивний імідж серед ділових партнерів та стійку довіру споживачів до бренду фірми.
Логістика	Забезпечується швидкістю та ефективністю надання послуг та доставки продукції споживачам, що надає перевагу в сервісі
Застосування маркетингових інструментів	Передбачають ефективне використання інструментів маркетингу для просування продукції до споживача: реклама, виставки, ярмарки, дегустації тощо.
Персонал	Передбачає залучення висококваліфікованих фахівців та управлінського персоналу для продуктивної роботи та максимальної віддачі.
Географічне розташування	Вигідна локація фірми та її філій сприяє зниженню витрат на логістику та швидкому просуванню продукції до споживача.

Джерело: узагальнено на основі [4, с. 99]

ЛІТЕРАТУРА

1. Красноносова О.М., Харченко Р.В. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 42–47.
2. Мальчик М.В., Василів В.В. Сучасні проблеми формування конкурентних переваг вітчизняними промисловими підприємствами. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 81-86. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ecpros_2024_191_17.pdf
3. Мельник Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка*. 2022. № 2 (100). С. 3-11. URL: https://www.researchgate.net/publication/362673151_Derzavna_pidtrimka_ta_stimuluva_nna_rozvitku_biznesu_v_Ukraini_pid_cas_dii_voennogo_stanu
4. Чегорка В.О., Гордійчук О.Є. Теоретичні аспекти формування конкурентних переваг підприємства. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2024. № 2 (9). С. 95-103. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/319076-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-739351-1-10-20241226.pdf>

Елеонора Богдана АТАМАНЧУК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
eleonoraatamancuk@gmail.com*

ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ РЕПЕРТУАРУ ВОКАЛЬНОГО КВАРТЕТУ «АКОРД» У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У добу глобалізації та цифрових трансформацій, духовно-культурні цінності народу набувають особливої значущості як фундамент ідентичності нації. Вокальне мистецтво, зокрема хорове та ансамблеве, виступає могутнім засобом збереження та трансляції українських аксіологічних домінант. Вокальний чоловічий квартет «Акорд» – яскраве явище в культурному просторі Тернопільщини, відоме своїм професіоналізмом, сценічною культурою та ідейною спрямованістю репертуару, який базується на духовних піснеспівах, українській народній творчості та високохудожніх творах класичного мистецтва. Засновником і художнім керівником ансамблю був Євген Гунько (06.02.1940-05.07.2019) – заслужений артист України, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Саме його професійне бачення, духовні орієнтири та педагогічна діяльність сформували ідейне обличчя колективу, зробивши його справжнім носієм ціннісної музичної традиції Тернопільщини.

Вокальний квартет «Акорд» виник у 1998 році в середовищі студентів музично-педагогічного факультету ТНПУ імені В. Гнатюка [3, с. 320]. Євген Гунько як художній керівник не лише формував репертуар, а й здійснював авторські гармонізації більшості творів, які стали візитівками ансамблю. Репертуар «Акорду» демонструє виважений баланс між традиційною духовною музикою, українською народною піснею та професійною, авторською вокальною класикою. Серед визначальних альбомів квартету – «Допоки музика звучить», «Ой радуйся земле», «Нехай святиться Ім'я Твоє», «Душі криниця», «Z miłością do pieśni» [5, с. 96].

Особливу увагу варто приділити репертуару, який квартет «Акорд» вибудовує з позиції збереження національної ідентичності. Це не лише популяризація української пісні, а втілення колективної історичної пам'яті, осмисленої у музичній формі. Українські народні пісні в обробках Євгена Гунька звучать з оновленою актуальністю, що вражає автентичністю та одночасно глибокою сценічною культурою виконання.

Варто відзначити твір «Стою я в лісі самотою» – повстанську пісню, яка посідає особливе місце у репертуарі квартету [2].

«А пісня та, що селом лине
Мені надію подає,
Що наша Ненька Україна
У боротьбі з колін встає», –

цей текст є не просто ліричним спогадом, а символом незламної надії самотнього повстанця, що зберігає у собі любов до рідного краю. Така поезія, підкріплена глибокою інтонаційною драматургією, пробирає до серця, особливо у виконанні квартету, де звучить кожен голос, як емоційна лінія національної драми.

У репертуарі також присутні такі знакові твори як «Гей, степами», «Ой у лузі березовім», що належать до скарбниці повстанської пісенності. Вони не лише музично насичені, а й несуть у собі цінності національного спротиву, боротьби за свободу, гідність і життя. Характерною особливістю творів є те, що кожен куплет наповнений новими гармонічними зворотами.

Поряд з патріотичним репертуаром, вагому частку у творчості колективу займає українська народна лірика. Прикладом є пісня «Світи, місяченьку» в обробці Євгена Гунька, яку квартет виконує на різноманітних концертних програмах, зокрема на урочистому врученні дипломів магістрам факультету мистецтв ТНПУ у 2025 році. Це приклад тонкої, делікатної музичної поезії, в якій вокальна культура ансамблю підкреслює образну мову, ліризм і душевність української пісні.

Ще одним знаковим твором є «Ой чий то кінь стоїть» – українська народна пісня, яка стала справжньою візитівкою квартету. Саме завдяки цьому виконанню «Акорд» отримав чотири розвернуті крісла на шоу «Голос країни», а також одностайну підтримку суддів у польському телевізійному проєкті «Tylko muzyka» [1, с. 226]. Це яскраве свідчення того, що автентична українська пісня у високоякісному сучасному аранжуванні здатна знайти відгук не лише в українського, а й міжнародного слухача. Також саме цей твір увійшов до збірника обробок Євгена Гунька для хору та чоловічого квартету «Ой, музику дуже люблю», виданого у 2010 році до 70-літнього ювілею митця [4, с. 7–9].

Значне місце у творчому доробку вокального квартету «Акорд» займає духовна музика, яка несе глибоке християнське змістове наповнення та виконує роль носія сакральних, морально-етичних і національно-духовних цінностей. У творчій історії колективу неодноразово влаштовувалися концерти духовної музики, зокрема у Тернопільській обласній філармонії, де були представлені зразки українського та європейського духовного репертуару.

До програм таких концертів входили твори, що вражають глибиною змісту та різноплановістю емоційного звучання: «Отче наш», «Достойно і правдиво є»

Михайла Вербицького, «Святий Боже» й «Хваліте Господа з небес» Олександра Кошиця, «Світе тихий» Артемія Веделя, а також духовні канти, серед яких «Нехай святиться Ім'я Твоє», «Через поле широкее», «Кант покаєння» Михайла Гайворонського. Окремо варто відзначити звернення квартету до зарубіжної духовної спадщини: твори Франца Шуберта «Ave Maria», «Kyrie eleison», Джованні П'єрлуїджі да Палестріни «Adoramus te, Christe», Ромуальда Твардовського «Alleluia», які в інтерпретації «Акорду» набули живої емоційної виразності [5, с. 100].

Особливої уваги заслуговує виконання «Великоднього канту», адаптованого для виконання українською, латинською, грецькою, польською, німецькою та грузинською мовами, що засвідчує відкритість колективу до міжкультурного діалогу та поширення універсальних християнських цінностей через вокальне мистецтво.

Окрему й надзвичайно вагому частину духовного репертуару квартету становлять колядки – твори, які поєднують народну поетичну основу з релігійним змістом. У виконанні квартету звучать такі колядки, як «А у цього хазяїна», «Коляда» (слова Марії Підгірянки, музика – Соломії Теслі), «Крізь наші села», «Lulaj Jezuniu», «Щедрий вечір, Маланочка» та інші. Не можна не згадати і всесвітньо відому колядку «Свята ніч», яка у виконанні «акордівців» набуває особливої мелодійності, камерної щирості та глибини, завдяки витонченій гармонійній обробці і точному інтонаційному балансуванню між голосами.

Не менш важливо й те, що переважна більшість духовного репертуару квартету – це не просто відтворення готових хорових творів, а авторські аранжування Євгена Гунька, які базуються на переосмисленні хорового матеріалу (зокрема з мішаних або однорідних складів) з урахуванням можливостей конкретного ансамблю. Такий підхід дозволив надати йому нове звучання, що максимально відповідає характеру чоловічого вокального квартету. Варто зауважити, що адаптація духовної музики для такого типу ансамблю є доволі складною з огляду на обмеженість відповідного нотного матеріалу – адже більшість духовних творів написано для хору або сольного виконання. Євген Гунько ж зумів перетворити цю складність на перевагу, створивши унікальні інтерпретації, які природно звучать у виконанні «Акорду».

Євген Іванович Гунько – не лише талановитий хормейстер і виконавець, але й педагог, завідувач кафедри, який пропагував духовні, культурні та національні цінності у своїй освітній діяльності. Він неодноразово наголошував на важливості пісні як джерела виховання особистості, формування патріотизму, моральних орієнтирів, естетичного смаку.

Вокальний квартет «Акорд» під керівництвом Євгена Гунька – це колектив, що поєднує в собі художню довершеність, технічну точність та культурну місію. Його репертуар – це пісенна енциклопедія української душі, що об'єднує в собі духовну та національну самобутність.

Ціннісні домінанти творчості колективу – любов до Батьківщини, віра, моральність та шана до традиції – стали основою для формування естетичних і світоглядних орієнтирів цілого покоління слухачів. У контексті глобальних викликів саме такі мистецькі явища утверджують і зберігають українську культурну ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Е. Творча постать диригента-хормейстера Євгена Гунька в контексті хорового мистецтва та музичної освіти Тернопільщини. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку*: матер. міжнар. наук. конф., присвяч. 95-річчю ХДАК (21–22 листоп. 2024 р.) У 2 ч. Ч. 2 / Харків. держ. акад. культури ; [під ред. доц. Н. Рябухи та ін.]. Харків : ХДАК, 2024. С.225-227.
2. Гапій В. Вокальний квартет Акорд-Стою я в лісі самотою. *YouTube*. 23.03.2012. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vTwRZhy-YKs> (дата звернення: 03.03.2025)
3. Канюка А. Г., Проців Л. Й. Творча діяльність диригентського класу Євгена Гунька. Мистецька діяльність у сучасному соціокультурному просторі (25-літній творчий внесок факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка): колективна монографія. Тернопіль, 2018. С. 315-321.
4. Ой, музику дуже люблю. Обробки для хору та чоловічого квартету Євгена Гунька. Тернопіль: кафедра музикознавства, методики музичного виховання та вокально-хорових дисциплін, 2010.
5. Топорівська Я. В. Чоловічий вокальний квартет «Акорд». Мистецька діяльність у сучасному соціокультурному просторі (25-літній творчий внесок факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка): колективна монографія. Тернопіль, 2018. С. 94-107.

Ярослав БАРАНЦЕВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЙНОГО ПОТРАКТУВАННЯ СУЧАСНОГО МЕДІАДИСКУРСУ

Сучасний медіадискурс є багатовимірним явищем, у якому мова постає активним виразником не лише інформаційного аспекту трансльованих повідомлень, але й цілого світогляду, ціннісних орієнтирів і соціальних норм, що в ній відбиваються. Цілком небезпідставно британський мовознавець й один з основоположників критичного дискурс-аналізу Н. Ферклаф, який вивчає мову

як конструктор соціальної реальності, у своїй дослідницькій програмі зауважує, що аналіз текстів і практик доцільно поєднувати з аналізом інституційного й ширшого соціального та культурного контекстів медіапрактик, зокрема відносин влади й ідеології [6, с. 33]. Зазначений погляд на дискурс прокладає шлях до інтеграції засад науки про мову з теоретичними положеннями інших галузей людського знання, що, зрештою, має сформувати дослідницьку базу для лінгвокультурологічного підходу до вивчення текстів різної природи як репрезентантів суспільної свідомості, який можна узагальнити у вигляді єдиної формули: як власне лінгвальні засоби, що належать до різних рівнів мовної ієрархії, розкривають і – що не менш важливо – формують культурні цінності та соціальні норми, відбиті в когнітивній площині породжуваних дискурсів у вигляді лінгвокультурних феноменів. Як наслідок активної взаємодії та взаємопроникнення гуманітарних наук в останні десятиліття заявила про себе галузь, що покликана досліджувати феномен цінностей у сукупності всіх його виявів і шляхів реалізації в мові, – лінгвоаксіологія, яка, зі свого боку, сягає власними витокami загальної аксіології як філософської теорії цінностей.

Власне, класична філософія здійснила вагомий внесок до розуміння аксіологічного модусу мови. Так, Арістотелю належить розроблення підвалин для методологічної основи дослідження того, у який спосіб мова, що її давньогрецький філософ визначав як засіб, через котрий відбивається внутрішній світ людини, формується під впливом внутрішніх чинників морального порядку. У своєму фундаментальному творі «Нікомахова етика» мислитель викладає міркування про людські чесноти, які, згідно з його вченням, сприяють досягненню щастя та що їх, водночас, зумовлює діяльність душі: «Людське благо являє собою діяльність душі ($\psi\upsilon\chi\eta\varsigma$ ἐνέργεια) згідно доброчесності, а якщо доброчесностей декілька – то згідно найкращої і найбільш довершеної [1, с. 29]. Зі свого боку, така діяльність людини опосередкована мовою, що визначає перебіг когнітивних процесів і надає їм формального вираження.

Питання мови та цінностей набуло подальшого розвитку в працях Августина Блаженного; зокрема, теолог дефініює мову як систему заданих знаків, за допомогою яких вона позначає або речі, або думки й емоції [4]. На основі положень, що їх християнський філософ виклав у творі «Сповідь», можна зробити висновок: мова здатна віддзеркалювати Божественний порядок у людській душі й опосередковує процес формування системи цінностей людини.

Водночас І. Кант зауважував, що мова як засіб передавання знань стикається з обмеженнями, коли намагається охопити велич і різноманітність виявів буття: «Нинішній світ відкриває нам таку невимірну арену різноманіття, порядку, доцільності й краси, – чи простежуємо ми їх у нескінченності простору, чи в

необмеженому поділі його, що навіть і з тими знаннями, що міг про них набути наш слабкий розсудок, усякій мові перед такими численними і неозоро великими чудесами бракує сили, усім числам – спроможності вимірювати, і навіть наша думка втрачає всяку окресленість (*Begrenzung*), так, що наше судження про Ціле мусить вилитися в безмовне, але тим промовистіше подивування» [3, с. 364]. Саме це усвідомлення меж нашого пізнання підкреслює суб'єктивний, але водночас трансцендентний характер моральних й естетичних цінностей, що формуються в суспільстві через інтерпретацію невичерпної краси світу.

Теоретик герменевтики Г.-Г. Гадамер розглядав мову як фундаментальну площину, на якій формується наше смислове бачення світу, оскільки вона передає усталені культурні традиції та цінності суспільства. У праці «Істина і метод» філософ підкреслює, що саме через мовну спадщину людина набуває конкретного «горизонту розуміння», що впливає на її оцінки та судження про світ: «Звісно, що люди, виховані в традиціях певної мови й певної культури, бачать світ інакше, ніж люди інших традицій. Звичайно, історичні „світи“, що змінюють один одного в ході історії, відмінні і один від одного, і від сучасного світу. І все ж, хоч би в якій традиції він набув вираження, скрізь то буде вираження людського світу, тобто світу, що має мовну природу (*sprachverfasste*). Такий світ спроможний до пізнання іншого, тобто й до розширення свого власного образу світу; відповідно він приступний і для інших світів» [2, с. 413].

Отже, мовознавча проблема аксіологічного потрактування лінгвокультурних феноменів спирається на глибоке філософське обґрунтування. На сучасному етапі розвитку гуманітаристики дискурс досліджують у контексті його типів і тих атрибутів, які вплетені до його текстової структури, серед яких знаходимо й цінності. Лінгвіст М. Данезі в монографії, присвяченій семіотичному аналізу медіадискурсу, зазначає, що завдяки адаптивним змінам рекламодавці повсякчас намагаються відбивати у власних рекламних текстах будь-які тенденції в соціальній сфері (мода, музика, цінності, популярність медійних особистостей, і т. ін.), а також додає, що сучасний медіасвіт вирізняється передовсім динамічною взаємодією між рекламою, тенденціями масової культури та загальними соціальними тенденціями, де одне впливає на інше через постійну синергію [5, с. 181].

У будь-якому разі застосування аксіологічного підходу потребує комплексного аналізу, надто в розрізі лінгвокультурології та дослідження медіадискурсу, що мало б охоплювати послідовність дій, які досліднику необхідно виконати для з'ясування ціннісної модальності конкретного тексту. Серед основних методів можна виокремити такі:

1) контент-аналіз, який дає змогу визначити частоту використання певних термінів, метафор чи образів, що мають ціннісне забарвлення;

2) дискурс-аналіз, який передбачає дослідження текстів із метою виявити структурні особливості, вбудовані до мовного простору в їхньому взаємозв'язку з ціннісними орієнтирами;

3) порівняльний аналіз, у полі зору якого перебувають дискурсивні практики в різних культурах чи історичних періодах, на основі яких можна простежити еволюцію ціннісних систем конкретного суспільства;

4) соціолінгвістичний підхід, що розглядає мовлення в конкретному суспільному контексті та в оптиці наявного зв'язку між мовними формами й соціальними процесами.

На сьогодні суспільство переживає значні трансформації, мова ж як віддзеркалення цих змін стає ключовим інструментом аналізу соціальних процесів. Аксіологічний підхід відстежує еволюцію суспільних цінностей, вплив глобалізації на місцеві культурні орієнтири, а також процеси ідентифікації та репрезентації в сучасному медіадискурсі.

Підбиваючи підсумки, маємо наголосити, що аксіологічний підхід до потрактування лінгвокультурних феноменів у медіадискурсі відкриває нові виміри в аналізі сучасних суспільних процесів. Мова не є нейтральною та не існує сама для себе – вона приховує безмежні значення, які формуються під впливом історичних процесів, культурних традицій і соціальних трансформацій. На актуальному етапі розвитку людської цивілізації, коли взаємодія між різними культурами невинно посилюється, дослідження ціннісних компонентів дискурсивних вимірів людської діяльності стає не лише актуальним, але й життєво необхідним для всеохопної інтерпретації феноменів довколишньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Т. І: Герменевтика І: Основи філософської герменевтики / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
4. Augustine of Hippo (2019). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (accessed April 27, 2025).
5. Danesi M. *Understanding Media Semiotics*. London: Arnold, 2002. 263 p.
6. Fairclough N. *Media Discourse*. London: Arnold, 1995. 212 p.

Сергій БАРНА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
serhiybarna@gmail.com*

ДОВКІЛЛЄВІ ЦІННОСТІ У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Однією з цінностей, сформованою у процесі антропогенезу, яка набула основоположного значення, є людське життя. Цьому питанню були присвячені праці мислителів, філософів, теологів, які по різному толерувалися у різних державах, у різні епохи, відтак детермінувалися сукупністю факторів.

Проблеми взаємовпливу людини і природи у філософських трактатах порушували ще античні вчені Геракліт, Гіппократ, Аристотель, Теофраст та ін. Так, Аристотель акцентував на взаємодії людини (суспільства) з природою. На його думку, як тваринний світ, так і людина постійно пристосовуються до навколишнього середовища і тому не можна ігнорувати природу з її законами. Філософ-просвітник Жан-Жак Руссо відзначав, що в далекому минулому люди жили в повній гармонії з природою, яка давала їм все необхідне для існування. Проте розвиток технологій та засобів праці послабив залежність людини від природи, що, з одного боку, комфортизувало її життя, а з іншого – стало причиною негативного впливу на навколишнє середовище [1]. Першими екологічну тематику почали артикулювати вчені-екологи, згодом приєдналися політики, громадські діячі, які наголошували, що за умов прогресуючого забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів життя *Homo sapiens* суттєво ускладниться, де-факто призведе до стану виживання. Не могли стояти осторонь і медіа, роль яких важко переоцінити. Слушну думку висловили І. М. Наумук, Т. В. Коноваленко, та Н. Ю. Акулова, вказавши, що у «сучасному світі медіа виконують чи не провідну роль у формуванні свідомості людини, виховання їх ціннісних орієнтацій, смаків, поглядів, звичок, уподобань» [2].

У медійному просторі з кінця 70-х років ХХ ст. зросла частка матеріалів на екологічну тематику, розширилась їх жанрова специфіка. Медіа почали відігравати ключову роль у висвітленні тем, пов'язаних із впливом на довкілля та його охороною, як цінністю, яка уможливить існування людства у ХХІ столітті. З'являються аналітичні статті з ретельним аналізом екологічних криз та їхніх наслідків. У сучасному світі, де бурхливо розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, медійна система генерувала запит на екологічну інформацію, яка на тлі екологічних проблем у сучасної людини ідентифікувалась як життєво цінна, особливо актуальна. Цьому слугували

журналістські розслідування, які викривали екологічні злочини та обсяги й наслідки забруднення довкілля.

У сучасному українському медіапросторі активно продукуються матеріали на екологічну тематику. Після аварії на Чорнобильській АЕС і з початком повномасштабного російського вторгнення екологічний контент є актуальним для споживачів інформації, оскільки розкриває механізми впливу на життя та здоров'я суспільства.

Здійснивши моніторинг екологічного контенту видання «Україна молода» за 2024 рік, констатуємо, що за аналізований період було опубліковано 40 матеріалів [3]. Із загальної вибірки медіатекстів на екологічну тематику найбільшу частку (22,5%) становили ті, які стосувались забруднення водних ресурсів України, зокрема зумовлених російською агресією. За моніторинговий період в аналізованому онлайн-виданні актуалізувалися теми, пов'язані з впливом на природно-заповідний фонд України, флору, фауну, біотичні ресурси Світового океану. У медіатекстах порушувалися також такі екологічні проблеми, як забруднення ґрунтів України, атмосферного повітря, екологічні наслідки техногенних катастроф тощо.

Екологічна тематика онлайн-видання «Україна молода» за досліджуваний період репрезентована такими матеріалами: «Натуральні та безпечні альтернативи хімічним пестицидам», «Чорнобильські варвари: в заповіднику вирубали 100-літні дуби на мільйони гривень», «Сім нових об'єктів поповнять заповідний фонд Київщини», «Може вийти за межі регіону: удар росії по нафтобазі в Харкові спричинив ще й екокатастрофу» [3]. Аналізуючи екологічний контент онлайн-видання «Україна молода», зауважимо, що завдяки публікаціям автори долучилися до процесу формування екологічних цінностей в українців.

Подібні успіхи на шляху до сталого розвитку України через невинне формування екологічної свідомості громадян у межах екологічного дискурсу демонструє онлайн-медіа «Рубрика», у якому виокремлена категорія «Екорубрика». За січень 2025 року опубліковано 41 матеріал екологічного спрямування, які стосувались стану, проблем водних ресурсів, атмосферного повітря, біоти, природно-заповідного фонду, змін клімату, екологічних активностей у форматі екоосвіти та екоруху, конкретних прикладів екорішень [4]. Довкілєві проблеми порушуються у таких матеріалах: «2024 рік був найспекотнішим за всю історію спостережень, – ВМО», «За 10 років площа всіх столичних парків зменшилася на 800 гектарів», «Науковці вважають, що 24% прісноводних тварин перебуває під загрозою зникнення», «Як громади навіть під час війни можуть зменшувати відходи: інструкція», «Як вирішити екологічні виклики: слухай новий сезон подкасту “Без сміття”» [4].

Отже, аналізовані медіа роблять вагомий внесок в екопросвітницьку діяльність, доводячи до своїх читачів ідею цінності екологічного стану компонентів довкілля як середовища життя сучасних українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Запольський А. К., Салюк А. І. Основи екології. Київ : Вища школа, 2001. 358с.
2. Наумук І. М., Коноваленко Т. В., Акулова Н. Ю. Екологія інфомедійного простору : навчально-методичний посібник. Мелітополь : ММД, 2021. 84 с.
3. Україна молода. URL : <https://umoloda.kyiv.ua/number/p-0/2006/>
4. Рубрика. URL : <https://rubryka.com>.

Олександр ВАСІЛЕВСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Alex1322008@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЛЮДСТВА У ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ НПП «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

У сучасному світі питання гармонізації економічних і екологічних інтересів стає дедалі актуальнішим. Зростаючий тиск на природні ресурси через потреби економічного розвитку ставить під загрозу екологічну стійкість, яка є основою для довгострокового виживання людства. Конфлікт між економічною ефективністю використання територій та необхідністю збереження їх екологічної рівноваги має глибокі наслідки, що виходять за межі окремих регіонів, адже порушення екосистем може мати глобальні наслідки. Національний природний парк «Кременецькі гори» є яскравим прикладом території, де перетинаються ці дві протилежні тенденції. Парк створений для збереження природних комплексів та історико-культурних традицій регіону [3], і його діяльність охоплює не лише екологічні аспекти, але й просвітницьку та культурну роботу.

Економічна ефективність є однією з ключових потреб сучасного суспільства. Для багатьох регіонів, таких як території, прилеглі до НПП «Кременецькі гори», сільське господарство, туризм і промисловість є основними джерелами доходу. Розвиток цих галузей сприяє створенню робочих місць, підвищенню рівня життя населення та зростанню регіональної економіки. Однак така діяльність часто має значний вплив на природні екосистеми. Інтенсивне використання земель, зведення будівель чи

інфраструктури, а також вирубка лісів можуть призводити до деградації довкілля, втрати біорізноманіття та порушення природного балансу. Територія парку, яка знаходиться поруч із населеними пунктами та сільськогосподарськими землями, зазнає значного антропогенного впливу [1].

З іншого боку, екологічна стійкість є основою для забезпечення довгострокового виживання і добробуту людей та екосистем. Національний природний парк «Кременецькі гори» є надзвичайно важливим з точки зору збереження біорізноманіття та екосистемних послуг. Тут мешкає безліч видів флори і фауни, багато з яких є ендеміками або знаходяться під загрозою зникнення. Збереження цих природних ресурсів є не лише етичною та моральною необхідністю, а й важливою умовою для стабільності екосистем, які підтримують життя на планеті. У контексті формування національної екомережі парку відводиться особливе місце, адже локальні осередки стають ключовими у забезпеченні загальнодержавної програми екологічного захисту [2].

Гармонізація економічних і екологічних цінностей вимагає також глибокого переосмислення ціннісних орієнтирів суспільства. Філософський вимір цієї проблеми полягає у пошуку відповіді на фундаментальне питання: як людина має ставитися до природи – як до ресурсу для задоволення власних потреб чи як до рівноправного партнера у спільному існуванні? Перевага прагматичних цілей часто призводить до забуття про те, що природне середовище є невіддільною частиною людського буття. Виходячи з етичних позицій, екологічна стійкість стає моральним імперативом, який нагадує про відповідальність людини перед майбутніми поколіннями та необхідність збереження світу не лише для користування, а й для глибшого усвідомлення своєї ролі в ньому.

Узгодження економічної ефективності та екологічної стійкості можливе лише за умови застосування принципів сталого розвитку. Цей підхід передбачає інтеграцію економічних і екологічних цінностей через впровадження екологічно орієнтованих практик у господарську діяльність, розвиток екотуризму та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Сталий розвиток дозволяє не лише задовольняти сьогоденні потреби, але й гарантувати, що природне середовище залишиться життєздатним і функціональним у довгостроковій перспективі. У випадку НПП «Кременецькі гори» це може реалізовуватись через проєкти, які враховують збереження біорізноманіття, впровадження сучасних технологій для моніторингу екосистем, а також освітні ініціативи, спрямовані на підвищення екологічної свідомості. Баланс між економікою та екологією є не лише можливим, але й необхідним для стабільного майбутнього, адже саме сталий розвиток є

найкращим інструментом для вирішення цієї складної та багатогранної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Липка Л.О. Екологічна оцінка території Національного природного парку «Кременецькі гори», можливі екологічні проблеми та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2018. Вип. 9. С. 127–130.
2. Городицька І.М. Обґрунтування схеми екомережі в межах Кременецького та Шумського адміністративних районів // Магістерський науковий вісник. 2014. № 20. С. 30.
3. Національний природний парк «Кременецькі гори» // Офіційний сайт НПП «Кременецькі гори». URL: <https://kremgory.in.ua>.

Володимир ВЛАДИКА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vovavladyka12345@gmail.com*

АНАЛІЗ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 РОКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВЗАЄМОДІЮ З НАТО

Мета та предмет дослідження. Метою дослідження є аналіз впливу російської агресії 2014 року на трансформацію зовнішньополітичного курсу України та її взаємодію з НАТО в умовах зростання безпекових загроз у Європі. Предметом дослідження виступають зміни у форматі співпраці між Україною та Північноатлантичним альянсом, а також наслідки цієї взаємодії для системи євроатлантичної безпеки.

Вступ. Анексія Криму та розпалювання Росією війни на Донбасі у 2014 році стали одним із найсерйозніших викликів для європейської безпеки після завершення «холодної війни». Ці події не лише поставили під сумнів здатність міжнародного права гарантувати територіальну цілісність держав, але й спричинили докорінні зміни у зовнішньополітичних орієнтирах України. Особливе значення в цьому контексті набув розвиток відносин з НАТО, який із формального партнерства перетворився на практичну співпрацю в умовах реальної військової загрози.

Виклад основного матеріалу. До 2014 року відносини Україна НАТО мали переважно декларативний характер. Хоча існували спільні навчання, політичний діалог та участь України у миротворчих операціях під егідою Альянсу, Київ зберігав позаблоковий статус, а питання членства не було

актуальним у політичному дискурсі. Ситуація змінилася радикально після початку російської агресії. НАТО оперативно відреагувало на події в Україні, засудивши дії Російської Федерації, не визнавши анексії Криму та наголосивши на непорушності територіальної цілісності України. Підтримка з боку Альянсу швидко перейшла з політичної площини в практичну: було розгорнуто програми допомоги у сфері оборонної реформи, кібербезпеки, логістики та медичної реабілітації військовослужбовців [3, с. 20].

У відповідь на загрозу з боку Росії НАТО також суттєво змінило власну стратегію. Замість концепції «стратегічного партнерства» з Росією, яка домінувала в попередні роки, було взято курс на стримування. Альянс посилив військову присутність у Східній Європі, розширив навчальні програми з державами-партнерами та впровадив механізми швидкого реагування на гібридні загрози, до яких відносяться не лише класичні військові дії, а й інформаційна війна, кібератаки, втручання у внутрішні політичні процеси [2, с. 93].

Для України ці події стали поштовхом до активного переосмислення власного курсу. Громадська підтримка ідеї вступу до НАТО суттєво зросла. Було закріплено курс на євроатлантичну інтеграцію в стратегічних документах держави. Україна почала активно долучатися до програм НАТО не лише як формальний партнер, а як країна, що реально протистоїть спільній загрозі. У 2020 році наша держава отримала статус партнера з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner), що свідчить про визнання високого рівня сумісності з Альянсом та відкриває ширші можливості для співпраці [4, с. 120].

Війна в Україні також значною мірою вплинула на саму організацію НАТО. Агресія Росії продемонструвала, що стратегічне стримування має залишатися ключовою функцією Альянсу. Зміцнилася солідарність між його членами, зросла увага до зміцнення колективної оборони, а також зросли витрати на оборону в багатьох країнах-членах. Крім того, питання безпеки держав-сусідів Росії, таких як Україна, Грузія чи Молдова, набули особливого значення в політичному порядку денному НАТО [1, с. 70].

Таким чином, російська агресія 2014 року не лише кардинально змінила безпекову ситуацію в регіоні, а й перезапустила відносини між Україною та НАТО. Вони стали більш глибокими, цілеспрямованими та практично орієнтованими. Водночас Альянс переглянув своє ставлення до Росії, повернувшись до концепції стримування та колективної безпеки. Цей період відкрив нову епоху у відносинах України з НАТО, яка триває і досі, особливо в умовах повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році [5, с. 121–122].

Висновки. Нинішня співпраця між Україною та Альянсом є не лише запорукою зміцнення національної оборони, а й важливим внеском у стабільність усього євроатлантичного простору. Україна, яка вже довела свою здатність протистояти одному з найнебезпечніших військово-політичних викликів у сучасному світі, стала не лише об'єктом допомоги, а й активним суб'єктом безпеки в регіоні. Її досвід у протидії гібридним загрозам, кібернападам, інформаційним кампаніям і конвенційній війні є надзвичайно цінним для держав-членів НАТО.

Послідовна євроатлантична інтеграція України супроводжується трансформацією сектору безпеки та оборони, модернізацією Збройних Сил, гармонізацією стандартів і поглибленням політичного діалогу. Це створює передумови не лише для підвищення обороноздатності України, а й для зміцнення архітектури колективної безпеки на всьому континенті.

Перспектива повноправного членства України в НАТО все більше сприймається не як гіпотетична мета, а як логічний і необхідний етап для забезпечення стійкого миру в Європі. У новій реальності глобальної безпеки Україна є не лише партнером, а потенційним гарантом стабільності, і її інтеграція в Альянс є вигідною як самій державі, так і всьому євроатлантичному співтовариству.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко С.В. Геополітична геометрія США-ЄС-Россія-Україна: *Збірник наукових праць*. Київ: Інститут Міжнародних Відносин Київського Національного Університету Імені Тараса Шевченка, 2007. С. 68-78.
2. Барабаш О., Білий В. «Політичні трансформації в Україні та Європі: проблеми та перспективи». Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. Випуск 31. С. 90–97.
3. Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин: *Вісник КНУ ім. Шевченка*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. С. 21-24
4. Копиця І. Україна та НАТО: проблеми та перспективи співпраці. *Електронний навчальний посібник*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. 126 с.
5. Чупрій Л.В. Євроінтеграційні та євроатлантичні перспективи України в світлі сучасних геополітичних викликів. *Науковий журнал*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. № 28. С. 119-123.

Роман ГАДЖЕРИГА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
roman917@ukr.net*

ЕКОНОМІЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ: МАЙБУТНЄ БЕЗ ГРОШЕЙ ЧИ НОВА ЕРА ФІНАНСІВ?

У сучасному світі технологічні інновації та стрімкий розвиток цифрових технологій ставлять перед фінансовою системою безпрецедентні виклики. Поняття економічної сингулярності стає дедалі актуальнішим, оскільки воно символізує точку, в якій традиційні моделі економічного розвитку більше не відповідають новим реаліям. Обговорення цих тез допомагає зрозуміти як позитивні, так і негативні наслідки такої трансформації, а також визначити напрямки для адаптації та подолання можливих ризиків. Уявіть, що розвиток технологій настільки прискорюється, що традиційні економічні моделі просто не встигають адаптуватися. Штучний інтелект, автоматизація, блокчейн та інші революційні інновації зменшують потребу в людській праці, а вартість багатьох товарів і послуг наближається до нуля. Гроші, як ми їх знаємо, втрачають свою роль як основний обмінний інструмент. Це і є «економічна сингулярність» – гіпотетичний момент, коли економічна система стає непередбачуваною через надзвичайно швидкий розвиток технологій.

Що може спричинити економічну сингулярність?

1. Автоматизація та Штучний Інтелект. Якщо більшість робочих місць замінять розумні алгоритми, створивши новий клас безробітних, традиційні доходи та споживчі моделі можуть зникнути. Штучний інтелект має потенціал автоматизувати багато професій, особливо ті, де виконуються рутинні, повторювані завдання або обробляються великі обсяги даних [1]. Серед них можна виділити:

Адміністративні посади та обробка даних – автоматизація рутинних операцій, введення інформації, планування розкладів, обробка документів. **Клієнтське обслуговування** – чат-боти, автоматичні системи підтримки, віртуальні асистенти можуть замінити перший контакт із клієнтами. **Фінанси та бухгалтерія** – автоматизація обліку, аудит, аналіз фінансових звітів та прогнозування на основі алгоритмів. **Виробництво та логістика** - роботи на виробництві, автоматизовані склади, оптимізація логістичних процесів, що можуть знизити потребу у традиційних робітниках. **Транспорт та доставки** - розвиток автономних транспортних засобів може поступово замінити водіїв вантажівок, таксі та служб доставки. **Юридична сфера** - аналіз контрактів,

підготовка юридичних документів і попередній аналіз судової практики. **Медіа та контент-створення** - генерація простих текстів, новин або звітів на основі даних може бути автоматизована, хоча глибокий креатив і аналітичне мислення залишаються перевагою людей. **Медицина** – в деяких сферах, як-от діагностика за допомогою аналізу зображень або обробка медичних даних, ШІ може виступати потужним інструментом, проте остаточне прийняття клінічних рішень часто вимагає участі фахівця.

Варто зазначити, що хоча ШІ здатен автоматизувати окремі завдання в цих сферах, повна заміна людської праці не завжди відбувається. У багатьох випадках технології допомагають покращити ефективність роботи, звільняючи співробітників для виконання більш творчих, аналітичних або стратегічних завдань. Крім того, розвиток ШІ створює нові професії у сфері розробки, обслуговування та управління цими системами.

2. Ультра ефективне виробництво. Технології ультра ефективного виробництва, такі як 3D-друк, нанотехнології та безкоштовна енергія (від термоядерного синтезу), мають потенціал кардинально змінити виробничі процеси та економічну модель сучасного суспільства [2, с. 58–59].

3D-друк: Забезпечує можливість локального виробництва деталей і кінцевих продуктів, скорочує ланцюги постачання та зменшує залежність від масового виробництва. Це може зробити персоналізоване виробництво більш доступним і економічно вигідним. **Нанотехнології:** Відкривають нові можливості для створення матеріалів з надзвичайними властивостями, наприклад, значно міцніших або легших, що дозволяє підвищити ефективність виробництва та знизити витрати на сировину. **Безкоштовна енергія:** Якщо термоядерний синтез стане комерційно життєздатним, забезпечення енергією стане практично безкоштовним. Це призведе до зниження виробничих витрат, що зробить більшість товарів дешевшими або навіть безкоштовними.

Технології ультра ефективного виробництва мають потенціал не тільки зробити товари дешевшими чи навіть безкоштовними, але й викликати суттєві зрушення в економічних, соціальних та політичних системах. Інтеграція цих технологій потребує комплексного підходу: від розвитку інновацій та адаптації ринку праці до перегляду соціальних політик і нормативної бази. Цей процес може стати поштовхом до створення нового, більш гармонійного та справедливого суспільства, але водночас ставить перед людством низку складних викликів, які необхідно вирішувати на глобальному рівні.

3. Розвиток цифрових активів Кripto валюти та децентралізовані фінансові системи можуть витіснити традиційні гроші, створюючи альтернативні економіки.

За останні десятиліття крипто валюти та блокчейн-технології значно трансформували фінансовий сектор. Починаючи з Bitcoin, який з'явився як альтернатива традиційним валютам, сьогодні екосистема цифрових активів включає тисячі крипто валют, смарт-контракти, децентралізовані фінансові сервіси (DeFi) та NFT [3]. Основні переваги цих технологій:

Децентралізація – усунення посередників, таких як банки та уряди. Глобальна доступність – можливість використання у будь-якій точці світу. Швидкість та прозорість транзакцій - операції можуть здійснюватися миттєво, а дані про них записуються в блокчейн.

Чи витіснять крипто валюти традиційні гроші? Ймовірно, вони не повністю замінять фіатні валюти, але стануть їхньою важливою альтернативою. З розвитком технологій, стабільних крипто валют та регуляторних ініціатив цифрові активи можуть стати основою нової глобальної економіки.

Нові форми власності та доступу. Спільна економіка, де доступ важливіший за власність (як у випадку з підписками та орендою), може зменшити потребу в грошах.

Традиційно власність була символом економічного статусу та стабільності. Однак у сучасному світі акцент зміщується на доступ до ресурсів, а не на їхню безпосередню власність. Підписні моделі (Netflix, Spotify, Game Pass) замінюють купівлю контенту [3]. Оренда та шеринг (sharing economy) (Airbnb, Uber, BlaBlaCar) дозволяють користуватися активами без необхідності їх купувати. Хмарні сервіси зменшують потребу у фізичних пристроях та програмному забезпеченні.

Як спільна економіка зменшує потребу в грошах? Зниження вартості володіння – люди витрачають менше на придбання товарів, натомість оплачують лише їх використання. Економія ресурсів – одна машина або квартира можуть обслуговувати десятки людей. Гнучкість витрат – замість великих одноразових покупок люди сплачують невеликі регулярні платежі. Це спонукає зменшення споживчого кредитування – менше потреби у великих покупках, менше кредитів. Зниження обсягів виробництва – якщо люди не купують товари у власність, виробникам доведеться адаптуватися [4]. Зміна ролі грошей – можливо, майбутнє за токенізованими активами, які забезпечуватимуть доступ без традиційних платежів.

Що буде після економічної сингулярності? Безумовний базовий дохід (ББД) – можливо, щоб зберегти соціальну стабільність, уряди запровадять механізми перерозподілу ресурсів. Нові економічні моделі – можливо, світ перейде до репутаційної чи енергетичної економіки, де головну роль відіграватимуть нематеріальні активи. Криза традиційних фінансів – банки та

фондові ринки можуть втратити актуальність, а нові цифрові системи визначатимуть вартість активів.

Висновок: Обговорення тез конференції показує, що проблема економічної сингулярності є багатогранною і вимагає міждисциплінарного підходу. Трансформація фінансової системи під впливом технологій відкриває нові можливості, але водночас ставить перед суспільством і державами серйозні виклики. Глибоке розуміння цих процесів і своєчасне реагування на зміни є запорукою стабільного розвитку економіки та соціальної справедливості у глобальному масштабі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження Міністерства освіти Великобританії, листопад 2023р. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/656856b8cc1ec500138eef49/Gov.UK_Impact_of_AI_on_UK_Jobs_and_Training.pdf
2. Книга «Майбутнє без капіталізму: сучасна криза і альтернативи ринковій економіці». URL: https://www.cslr.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Future-without-capitalism_-crisis-and-alternatives.pdf
3. Гостьова лекція на тему “Цифрові гроші: нова ера фінансів” 10 грудня 2024р. URL: <https://zh.uu.edu.ua/hostova-lektsiia-na-temu-tsyfrovi-hroshi-nova-era-finansiv>
4. Офіційний онлайн-ресурс Енді Сталмана URL: <https://andystalman.com/en/the-subscription-economy-having-it-all-and-having-nothing>

Євген ДОЦЕНКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
docenko6996@gmail.com*

ГЕНДЕРНІ КОЛІЗІЇ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство перебуває у часовому вимірі, коли трапляються важливі, майже фундаментальні зміни у системі цінностей, котрі кардинально впливають на взаємини у соціальній та трудовій сферах. Гендерні аспекти викликають особливий інтерес, оскільки становлять ключовий механізм відображення глибокої трансформації суспільства. Цей феномен стосується як цінностей, так і норм, що закріпилися на рівні загальноприйнятих стандартів. Гендерні колізії у сфері праці не лише демонструють поточні протиріччя, а й виступають так званим своєрідним дзеркалом, яке відображає зміни в уявленнях українського суспільства щодо справедливості, рівноправності, гідності людини.

Задля того, щоб розібратися в проблемі гендерної дискримінації та прослідкувати за ціннісними трансформаціями у суспільстві, варто розглянути питання у контексті його історичного розвитку. Це, безперечно, доведе, що сучасна Україна активно докладає зусиль для реалізації процесу інтеграції щодо міжнародних правил та вимог, котрі, у свою чергу, слугують гарантом гендерної рівності у суспільстві. Попри декларації, конвенції, міжнародно-правові акти, у трудових відносинах все одно, на жаль, спостерігається безліч випадків дискримінації. Вона, як правило, проявляється у двох формах, де перша – прихована, а друга – відкрита. Це демонструє нам процес, який відомий під назвою «розсинхронізація». Це означає, що існує велика невідповідність між проголошеними принципами та повсякденною робочою реальністю.

Гендерні колізії, як правило, проявляються через нерівність у заробітній платі між жінками та чоловіками. Є цікавий афоризм, котрий звучить як ефект “скляної скелі”. Вперше цей термін було засновано у 1980-х роках задля опису дискримінаційних практик, які не давали жінкам можливості піднятися вище певного рівня на робочому місці. У наш же час, завдяки цьому ефекту, ми можемо спостерігати як саме працюють так звані професійні упередження та які труднощі виникають у гармонійному поєднанні роботи та родинного життя. Але тут також не все так легко. Ми можемо дивитися на цю проблему під різним призматичним кутом. З одного боку, суспільні ідеали неспішно коригуються в бік гендерної рівності, але, дивлячись з протилежного боку, консервативні підвалини все ще задають характерний тон у практичних рішеннях роботодавців та веденні соціальної політики.

Філософсько-антропологічна рефлексія надає змогу розглянути гендерні суперечності не тільки як питання правової точки зору, а й як феномен аксіологічних трансформацій. Тільки через призму людських цінностей стає глибшим розуміння актуальних викликів не тільки в українському трудовому праві, а і й у всьому суспільстві у цілому. Перетворення аксіологічних орієнтирів соціуму потребує введення змін до виміру правового простору. Це означає, що так званий простір зобов’язаний реагувати на виклики сучасності в сфері гендерної рівності.

Через те, що ми живемо у час діджиталізації, я не можу обійти стороною і не розглянути більш детальніше цей аспект. Цифровізація, з одного боку, створює нові перспективи для усунення гендерної нерівності завдяки створенню умов гнучкого графіку зайнятості та загалом організації умов праці та робочого процесу. Проте, якщо ми подивимося з іншого боку, можна побачити, що наявні стереотипи та форми дискримінації можуть поглиблюватися, через те, що існує незрозумілість алгоритмів вирішення та

ухвалення рішень. Отже, через наведені вище факти, я вважаю, що саме цифрова трансформація має брати до уваги ціннісні орієнтири суспільства, а на першому плані мають виокремлюватися засади, що базуються на принципах рівності та справедливості.

Провівши прозорий та чіткий аналіз гендерних колізій в трудовому праві України, нам надається можливість відігравати роль спостерігача, який бере участь у процесі ілюстрації нинішніх змін цінностей суспільства. Подолати складнощі, що з'являються у чітко зазначених колізіях – реально. Це можна зробити використовуючи цілісний підхід, що зважає на історичний бекграунд та актуальні соціальні зміни. Для вирішення гендерних питань нам не обійтись без філософсько-антропологічного ракурсу, бо саме він спрямований на утвердження цінностей людської гідності та гендерної рівності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амджадін Л.М., Костенко О.Ю., Лібанова Е.М., та інші. Гендерні перетворення в Україні. Київ: Надруковано в ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007. 165 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderni_peretvorennya.pdf
2. Клименко М. В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: питання сьогодення. // Актуальні проблеми держави і права. 2021. С. 77–82.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
4. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 4. 2011. С. 464–471.
5. Пищуліна О. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської інтеграції. Київ: Видавництво “Заповіт”, 2016. 244 с. URL: <https://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 19.12.2024 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

Микола КОВАЛЕНКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
3355400693@mail.gov.ua*

ПРАВОВІ ПРАКТИКИ САМОПІЗНАННЯ: МІЖ ЕТИКОЮ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНОЮ НОРМОЮ

З давніх часів людина прагнула пізнати світ і саму себе у цьому світі, тому феномен самопізнання вже давно став предметом багатьох міждисциплінарних досліджень. Протягом життя людина намагається зрозуміти власні особливості

(фізичні, психічні, емоційні, інтелектуальні); виходячи з цього, скласти систему цінностей, яка, в свою чергу, зумовлює мотиви поведінки. Самопізнання є вихідною позицією для самовиховання, зокрема у частині правової свідомості та культури. Самовиховання через правові практики самопізнання встановлює рамкові обмеження, за які людина не вийде у своїх інтенціях та вчинках. У правових практиках йдеться про розуміння дозволеного законом і неможливість перетину «червоних ліній». Правові практики самопізнання мають виходити із засадничих позицій етики відповідальності як методологічної основи розвитку етики правових відносин у ХХІ столітті.

Правові відносини є однією з форм буття людини, ефективність котрих визначає рівень якості життя як індивіда, так і суспільства. Предметом окремих галузей права є регулювання суспільних відносин, що виникають в її межах. Незалежно від того чи йдеться про відносини особа-особа, чи особа-інституція, саме відповідальне ставлення як етична норма виступає запорукою дотримання норм закону, що, в свою чергу є підґрунтям усього суспільного буття. «Суспільне буття по своїй сутті є система ділових (політичних, економічних, юридичних та ін.) та міжособистісних (сімейних, дружніх, інтимних та ін.) відносин» [1]. Наприкінці ХХ ст. критерієм якості усіх різновидів відносин стає відповідальність як індивідуальна, так і колективна. «Саме етика відповідальності забороняє гру ва-банк щодо людства. У зв'язку з цим постають два запитання: чи можна ставити на карту те, що тобі не належить? чи можна ставити на карту все, що тобі належить?» [2, с. 111].

Виклики, запропоновані російською агресією, суттєво вплинули на самоідентифікацію більшості українців. Ми пізнаємо себе як носіїв ознак цивілізованості напроти варварів, усвідомлюємо свою унікальність через набуття гіркого досвіду, відчуваємо внутрішню силу, що гартується завдяки стражданню. Розуміння того, що у своїй боротьбі ми відстоюємо закони моралі та права, гуртують націю, яка боронить свою незалежність. Етика колективної відповідальності є доктриною, що становить підґрунтя суспільних відносин в Україні сьогодні.

Дана етика визначає суспільні норми, які регулюють різні сфери життєдіяльності людини, котрі, звісно набувають нових векторів та кодів в умовах війни.

Занурення у самого себе допомагає визначити духовно-етичні або морально-етичні норми, які ми приймаємо і якими ми керуємося вчиняючи так чи інакше. Звісно, що не завжди легко вчиняти адекватно встановлених цивілізованих суспільних норм у контексті зіткнення із випадками морально-етичного нігілізму.

Правові практики самопізнання допомагають унеможливити конфлікти із законом, виховують високу правову культуру, формують високий рівень правосвідомості. Правові норми є більш конкретними: вони закріплені в основних документах держави (конституція, кодекси, закони, підзаконні нормативно-правові акти, тощо) і регулюються всією державною системою. Але саме контексти етики відповідальності забезпечують внутрішню потребу людини чинити за законом, унеможлиблюють будь-які прояви правового нігілізму.

Політичні норми є ще одним різновидом суспільних норм. Вони дещо близькі за своєю природою до правових, оскільки також сформульовані в певних міжнародних документах: конвенціях, міждержавних угодах, протоколах, резолюціях, тощо.

В умовах війни ми спостерігаємо системне порушення країною-агресором усіх вищезазначених суспільних норм, що обтяжує процес самопізнання питаннями про те як я реаую або маю реагувати на такі виклики.

Поява нового виду соціальної норми – індивідуальної, що пов'язана з визнанням цінності кожної особи і мала б призводити до гуманізації суспільної свідомості в цілому, також дещо переобтяжена питаннями про виправданість гуманного ставлення до негуманного, толерантного до нетолерантного, тощо.

Отже із впевненістю можна констатувати, що і без того багатовекторна теорія самопізнання у західній науковій думці сьогодні ускладняється сучасними соціокультурними контекстами, набуває нових інтерпретацій, а «їх динамічна трансформація із зміною суспільних формацій, призвели до “розмивання” фундаментальних, духовних засад означеного феномену» [3, с. 58].

Війна внесла жорсткі корективи і змінила цілісну життєву картину, повнота якої неможлива без урахування трагічних подій останніх років в Україні.

Традиційне східне розуміння цінності споглядання набуває нових кодів, оскільки внутрішні переживання через набутий, здебільшого трагічний досвід, призводять до загострення сприйняття співвідношення існуючого та належного; фактичного та контрфактичного; дійсності та рефлексії, тощо.

Західна ж традиція самопізнання, яка «ґрунтується переважно на принципах доцільності, раціонального мислення і рефлексії» [3, с. 58] також не завжди спроможна забезпечити безконфліктне самоздійснення цього процесу, бо людина шукає відповідь на питання щодо раціональності, обґрунтованості, виправданості війни з одного боку, а з іншого чудово розуміє, що то марний пошук, бо ніщо не виправдовує дії агресора, які призводять до втрат життів, жахливих руйнувань, тощо.

«Шлях до розуміння власного «Я» відкривається через оволодіння практиками самопізнання, які відрізняються одна від одної за технікою виконання» [3, с. 59]. Серед таких практик значуще місце посідають правові практики самопізнання, які сьогодні розгортаються між етикою відповідальності та суспільною нормою. Як зазначалося вище, вони ускладнюються викликами сьогодення, у контекстах яких людина доволі часто відчуває себе розгубленою, безпорадною, зневіреною, зокрема щодо принципів, які проголошені доктриною етики відповідальності, та суспільних норм, необхідність дотримання яких дещо нівелюється.

Не всі люди можуть швидко реагувати на буттєві виклики та відповідати зміною структури власного «Я». Це небезпечно, бо відбувається розхитування світоглядних установок та орієнтирів, система цінностей вже не виглядає стрункою і однозначною. Може відбуватися підміна понять, з'являються подвійні стандарти, можливі різночитання. Наслідком може стати екзистенціальна криза, тому що на місце цілісності та повноти особистості «приходить її фрагментація та ціннісна дезорієнтація. Людина занурюється в стан тривоги, відчаю і страху, її не полишає відчуття глибокого психологічного дискомфорту. Подолання цієї екзистенціальної кризи є однією з актуальних проблем сучасної людини, розв'язання якої можливе через здійснення ціннісного і культурного самовизначення особистості за допомогою філософської саморефлексії» [3, с. 64].

ЛІТЕРАТУРА

1. Прищак М.Д., Лесько О.Й. Етика відповідальності як методологічна основа розвитку ділових відносин. Вінницький національний технічний університет. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20251/3854.pdf?sequence=3&isallowed=y>
2. Рижак Л. Етика відповідальності у контексті кантівського «категоричного імперативу». Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Випуск 56. 2024. с. 104-114. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/56_2024/14.pdf
3. Коваленко М. Філософські практики самопізнання у контексті західної і східної світоглядних традицій. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 50(7-9), 2024. с. 58-65. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2024/2024r-507-9/filosofski-praktyky-samopiznannia-u-konteksti-zakhidnoi-i-skhidnoi-svitohliadnykh-tradytsii>

Марія ЛУГОВА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
sofine.manager1@gmail.com*

ОБРАЗ ДИТИНИ-СИРОТИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Проблема сирітства супроводжує людство впродовж усієї історії його культурного становлення. Проте в контексті сучасних соціальних катастроф, зокрема, військових дій, які тривають на території України з 2014 року, та набули повномасштабного характеру з 2022-го, ця тема набуває особливої гостроти. Сотні тисяч дітей залишаються без батьківського піклування – як фізично, так і ментально, – що актуалізує необхідність глибокого філософського осмислення феномену сирітства не лише як соціального явища, але і як антропологічної, екзистенційної та культурної категорії в контексті розуміння родини як цінності української культури.

Художня література, яка постає чутливим індикатором суспільних травм, у різні історичні епохи репрезентувала образ дитини-сироти не лише результатом соціального зламу, а й втіленням самотності, вразливості, пошуку ідентичності, втрати і водночас – сили виживання. Цей образ відкриває простір для філософського аналізу таких категорій як індивідуальна й колективна пам'ять, межовий досвід, відчуження, соціальна справедливість і надія.

У контексті військового стану в Україні звернення до художнього образу дитини-сироти дозволяє не лише рефлексувати над глибинами людського буття у кризових обставинах, а й формувати філософське підґрунтя для осмислення майбутнього – як індивідуального, так і суспільного. Саме тому соціально-філософський аналіз образу сироти в художньому тексті стає не лише актуальним, а й концептуально необхідним.

У творах, де зображено сиріт, дитинство позбавлене своєї природної фази – періоду безпечного становлення. Постать дитини-сироти вимальовується не лише в соціальному вимірі як індикатор відсутності батьківської опіки, а, насамперед, в онтологічному: сирота – це той, хто раптово опиняється наодинці перед обличчям буття.

У повісті Григора Тютюнника «Климко» читаємо: «Климко похитав головою і пішов у барак. Доглядати за собою, зварити їсти, прибрати в хаті, випрати одєжину він умів і сам. Давно вже вмів...» [6, с. 11]. Цей уривок ілюструє прискорене дорослішання. З філософської точки зору, тут маємо справу з деформацією ходу онтогенезу: дитина втрачає час для становлення

себе як дитини, бо змушена заповнити відсутність Іншого (дорослого). Така самодостатність, хоч і викликає повагу, насправді є відлунням втрати і самотності, де суб'єкт змушений сам виконувати екзистенційно надмірні для його віку функції. У цитаті, що знаходимо далі в творі: «І тоді йому так схотілося їсти, що сльози самі виступили.» [6, с. 16] – маємо граничне переживання тілесної потреби, яке переходить у екзистенційну сльозу. Тут голод не просто фізичний: це голод любові, турботи, присутності близького дорослого, якого Климко не має. Така сцена – це метафора відчаю і глибинної незахищеності сироти перед світом.

Однак літературні сироти реагують на втрату по-різному. У творі Марії Матіос «Солодка Даруся» героїня, на відміну від Климка, не змогла порівняно вдало інтегрувати травму у своє буття: після самогубства матері Даруся більше ні з ким не говорить. Вона замовкає і відчуває фізичний біль у голові, який є виявом моральної рани, що не загоюється [3]. Тут мовчання – це екзистенційна капітуляція, реакція психіки на надмір. Її тиша – це форма буття, в якій травма застигла, перетворившись на частину її ідентичності.

Зовсім інший рівень переживання спостерігаємо у романі Елінор Портер «Просто Девід», де дитина вперше починає усвідомлювати втрату батька: «Хлопчик уже не сміявся. Він поглядав на батька наляканими очима. Раніше Девід не знав, що таке тривога. Тепер починав розуміти...» [5, с. 15]. Цей момент – точка відліку шляху до відчуття екзистенційного страху. Смерть батька для Девіда – це зіткнення з онтологічною порожнечою, яка породжує почуття тривоги. Це перший досвід осмислення недосконалості світу: дитяча свідомість вперше відкриває непоправність.

Для дитини-сироти вихідною є не лише потреба у фізичному захисті, а й глибинне прагнення бути комусь потрібною – відчувати свою значущість для іншого. У цьому прагненні виявляється первинна екзистенційна потреба людини у любові як онтологічно заданій константі. У романі Елінор Портер «Полліанна» головна героїня з надзвичайною щирістю проголошує: «Ох, Ненсі! Яка я щаслива! Ненсі, ти просто не уявляєш собі, як я радію, що потрібна тітоньці Поллі!» [4, с. 159]. Це не просто радість – це переживання свого існування, своєї присутності як важливої для іншого, кому небайдуже. Полліанна не стільки потребує турботи, скільки прагне бути значущою у чиемусь житті, тобто включеною в систему міжособистісних стосунків. Це – онтологічна приналежність, яка підсилює інтенцію жити.

У романі «Просто Девід» це питання поставлено прямо: «Я вам потрібен?» [5, с. 65]. Воно є філософським за своєю природою. Це не просто запит щодо ставлення, а вигук екзистенційної невпевненості, який демонструє страх бути зайвим у світі, де любов і прийняття не є гарантованими.

У «Енні із Зелених дахів» Люсі-Мод Монтгомері описує сироту, позбавлену базової емоційної підтримки: «А тим часом у кімнатці на піддашші самотня дитина, якій так бракувало в житті любові й друзів, плакала, аж поки заснула.» [2, с. 35]. Це зображення відчаю в ізоляції, коли сльози – єдина реакція на відсутність емоційного зв'язку з ким-небудь. Самотність дитини – це не лише соціальний статус, це антропологічна рана, яка болить.

Ставлення дорослих до таких дітей часто амбівалентне або відверто ворожо-байдуже. Герой Астрід Ліндгрєн «Міо, мій Міо» з дитячою чесністю помічає: «Хоч ні тітка Едла, ні дядько Сікстен не любили хлопчиків... Тітка Едла раз по раз казала: “Проклятий той день, коли ти з'явився в нашому домі”».» [1, с. 6]. Це – досвід радикального неприйняття, коли дитина не просто ігнорується, а стає джерелом роздратування. Тут любов повністю відсутня, замінена ворожістю, яка травмує не лише психіку, а й спотворює рамкові світоглядні горизонти щодо цілісного сприйняття світу і самого себе у цьому світі.

І все ж таки багато з таких дітей не втрачають віру в добро. Полліанна відкрито формулює свій спосіб зцілення через гру: «Саме в тому суть гри – у будь-чому знайти щось таке, з чого можна порадіти.» [4, с. 32]. Це є прикладом прояву філософської терапії радістю всупереч обставинам. Її життєва стратегія – це активна інтерпретація реальності на користь надії. Це не наївний оптимізм, а мудрість виживання, що дозволяє зберегти серце відкритим.

Художній образ дитини-сироти у творах української та світової літератури розкриває універсальні антропологічні істини. Кожна дитина, незалежно від духу епохи, етнічної приналежності, певних інших контекстів, потребує безпеки як вихідної константи, любові як безумовного підґрунтя самоідентифікації, уваги і турботи як засобу емоційного виживання та підтримки стабільності, відчуття приналежності як підтвердження власної цінності для іншого.

Екстраполяція літературних образів дітей-сиріт дозволяє побачити, що потреба в любові, прийнятті та значущості не втрачає своєї актуальності, а лише загострюється в сучасних контекстах, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Війна множить долі осиротілих дітей – не лише в статистичному, а й у духовному сенсі. Тому звернення до художньої літератури як до «дзеркала людяності» дає змогу побачити, що такі цінності як любов, співчуття, відповідальність, здатність бути з іншими – є не декоративним додатком до життя, а визначальною характеристикою людського буття, яка суттєво впливає на його якість у різних вимірах.

У підсумку можна припустити, що у філософському сенсі, який ґрунтується на цілісному критичному баченні, наведений аналіз означає, що

людське існування успішно реалізується не у відокремленості, а у високо етичному ставленні до іншого, особливо до вразливого, залежного, такого, який потребує любові та турботи. Дитина, якій бракує любові, – це не лише соціальна драма, це довічний антропологічний та морально-етичний виклик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліндгрєн, А. Міо, мій Міо: повість для мол. і серед. шк. віку. К. : РІДНА МОВА, 2018. 128 с.
2. Монтгомері Люсі-Мод. Ени із Зелених Дахів: роман. Львів: Урбіно, 2013. 320 с.
3. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. Л.: Піраміда, 2005. 176 с.
4. Портер Е. Полліанна. Харків: Фоліо, 2019. 236 с.:
5. Портер Е. Просто Девід. К.: Знання, 2018. 222 с
6. Тютюнник Г. Климко: повість, оповідання, казки. К.: Знання, 2017. 287 с.

Роман РОБАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
romanrobak7@gmail.com*

ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Дослідження цінностей сучасного світу як основи формування стратегії розвитку територіальних громад зумовлена необхідністю адаптації останніх до швидких соціальних, економічних і технологічних змін. Цінності, які визначають суспільство, мають безпосередній вплив на розвиток громад, оскільки формують основні пріоритети та напрямки політики на місцевому рівні. Розуміння того, які цінності сучасного світу важливі для жителів території чи громади, допомагає створювати стратегії розвитку, орієнтовані на реальні потреби громадян, враховуючи не лише економічні, але й соціальні, культурні та екологічні аспекти.

Аналіз наукової літератури (М. Бриль [1], М. Бурик [2], Г. Васильченко [3], З. Герасимчук [4], Г. Джегур [2], Н. Єременко [3], О. Ігнатенко [5], А. Лазарук [5], В. Мельник [6], І. Парасюк [3], Ю. Щербакова [7] та ін.) показує, що вченими визначено сутність та значення стратегій розвитку територіальних громад, а також охарактеризовано важливі цінності сучасного світу та їх взаємозв'язок із розвитком громад і територій. Проте цінності сучасного світу як основа формування стратегії розвитку територіальних громад не визначені.

Мета статті – обґрунтування географічних засад формування стратегії розвитку територіальних громад.

Сучасний світ характеризується швидкими соціальними, економічними та технологічними змінами, що ставлять перед громадою завдання адаптації до нових умов життя. Ці зміни пов'язані з такими цінностями, як сталий розвиток, соціальна справедливість, інклюзивність, екологічна відповідальність, інновації та глобалізація. Вони не лише визначають умови для розвитку та процвітання громад, але й формують стратегію розвитку, що сприяє досягненню економічної стабільності, соціальної єдності та сталого довкілля. Тому цінності сучасного світу є важливим чинником розвитку як окремих територій, так і громад.

Так, однією з головних цінностей сучасного світу є сталий розвиток, який охоплює економічну, соціальну та екологічну складові [4]. Оскільки сталий розвиток передбачає баланс між економічним зростанням і збереженням ресурсів для майбутніх поколінь, то для громад це означає необхідність інтеграції екологічно чистих та енергозберігаючих технологій у процеси виробництва, будівництва та управління [6]. Об'єднані територіальні громади повинні орієнтуватися на ефективне використання природних ресурсів, водночас знижуючи негативний вплив на довкілля, що є важливою складовою їх розвитку в умовах екологічних викликів. Розвиток інфраструктури, енергозабезпечення та транспортних мереж має враховувати принципи сталого розвитку, щоб забезпечити високий рівень якості життя мешканців без шкоди для природи.

Глобалізація, як одна з важливих цінностей сучасного світу, має прямий вплив на розвиток територіальних громад [7]. Вона відкриває нові можливості для взаємодії з іншими регіонами та країнами, що дозволяє громадам залучати інвестиції, створювати партнерства та реалізовувати спільні проекти на міжнародному рівні. Глобалізація також стимулює обмін знаннями та досвідом, що сприяє розвитку місцевих ініціатив та підвищенню конкурентоспроможності громад. Проте глобалізація також ставить перед громадами нові виклики, зокрема в питаннях адаптації до змін у світовій економіці, що вимагає гнучкості та стратегічного підходу до планування розвитку.

Взаємозв'язок між цінностями сучасного світу та розвитком об'єднаних територіальних громад є надзвичайно важливим для формування стратегії, яка буде відповідати сучасним викликам та потребам місцевих жителів. Врахування цих цінностей у стратегії розвитку дозволяє громадам забезпечити сталість і соціальну стабільність, створити умови для інноваційного розвитку, підвищити якість життя та сприяти збереженню навколишнього середовища. Стратегії, орієнтовані на ці цінності, дозволяють досягати високих результатів у розвитку економіки, покращенні соціальних умов і забезпеченні екологічної

безпеки, що робить територіальні громади конкурентоспроможними, стійкими до змін і готовими до майбутніх викликів. У цьому контексті особливе значення мають загальнолюдські цінності, такі як соціальна справедливість, сталий розвиток, інклюзивність, екологічна відповідальність, солідарність і толерантність, які допомагають будувати стратегії розвитку, здатні забезпечити довгострокову стабільність і процвітання об'єднаних територіальних громад [5].

Оскільки економічний розвиток є одним із центральних елементів стратегії територіальних громад, то в цьому аспекті такі сучасні цінності, як інновації, підприємництво, сталий бізнес, підтримка малих підприємств, займають ключову роль [2]. Розвиток місцевої економіки має бути орієнтований не лише на збільшення виробництва та залучення інвестицій, а й на створення умов для розвитку підприємницької ініціативи, покращення доступу до фінансових ресурсів для бізнесу та підтримки сталих, екологічно чистих і енергозберігаючих технологій. Сучасні цінності включають усвідомлення важливості балансування економічних і екологічних інтересів, що є важливим для забезпечення сталого розвитку громади та її здатності до адаптації до глобальних змін.

Соціальна сфера теж є важливим аспектом стратегії розвитку, адже в основі розвитку громади лежить забезпечення високої якості життя її мешканців [4]. Цінності, такі як рівність, доступність і справедливість, повинні визначати пріоритети розвитку у сфері освіти, охорони здоров'я, культурних та соціальних послуг. Важливою складовою є також підтримка соціально незахищених верств населення, що передбачає створення механізмів для зниження соціальної нерівності та полегшення доступу до соціальних благ для всіх громадян, зокрема для малозабезпечених, осіб з інвалідністю та людей похилого віку.

Екологія також постає складовою стратегії розвитку територіальних громад, і сучасні цінності, які підтримують сталість і захист довкілля, повинні стати основою для планування інфраструктурних проєктів [4]. Розвиток громад має бути спрямований на раціональне використання природних ресурсів, захист біорізноманіття, покращення екологічного стану території та активну боротьбу зі змінами клімату. Цінності екологічної відповідальності та сталого розвитку повинні визначати, як будується інфраструктура, як здійснюється господарська діяльність і як зменшуються негативні наслідки для природи. Інфраструктурний розвиток громади має бути орієнтований на забезпечення комфортних умов для життя і ефективне використання ресурсів, при цьому враховуючи сучасні цінності, такі як технологічний прогрес, енергоефективність та сталий розвиток. Важливо, щоб інфраструктурні проєкти включали в себе сучасні

екологічні стандарти, сприяли зниженню викидів вуглекислого газу та використовували відновлювальні джерела енергії. Оновлення та модернізація комунальних мереж, доріг, водопостачання, каналізації мають відповідати вимогам сталого розвитку, зокрема з урахуванням мінімального впливу на довкілля.

Управлінська спроможність територіальних громад також повинна базуватися на принципах сучасних цінностей, таких як прозорість, підзвітність, демократичність [1]. Важливо зміцнювати інституції місцевого самоврядування, підвищувати ефективність управлінських процесів та залучати громадян до прийняття рішень. Це не лише зміцнює демократичні інститути, а й сприяє розвитку громадянського суспільства, що є ключовим елементом для досягнення сталого розвитку. Врахування цінностей демократії, свободи слова і прав людини допомагає формувати довіру до місцевої влади та забезпечує високий рівень участі громадян у процесах прийняття рішень.

Розвиток людського капіталу є основою для досягнення успіху на всіх етапах розвитку територіальних громад [3]. Тому важливими є цінності, орієнтовані на підтримку освіти, науку та професійну підготовку населення. Інвестиції в людський капітал створюють можливості для підвищення рівня освіти, професійної кваліфікації, розвитку інтелектуального потенціалу громади, що дозволяє розвивати інноваційні підходи, створювати нові робочі місця та забезпечувати соціальну мобільність, що є основою сталого розвитку громад.

Отже, цінності сучасного світу є важливим орієнтиром для формування стратегії розвитку територіальних громад, оскільки вони визначають напрямки соціального, економічного та культурного прогресу на місцевому рівні. Врахування таких цінностей, як сталий розвиток, соціальна справедливість, інклюзивність, екологічна відповідальність та інноваційність дозволяє не лише врахувати потреби місцевих жителів, але й створювати стратегії, що сприяють сталому зростанню та покращенню якості життя. Формування стратегії розвитку, орієнтованої на цінності, забезпечує соціальну згуртованість громади, створює умови для економічного розвитку та сприяє гармонійному впровадженню екологічних стандартів у місцеву політику. Впровадження таких цінностей у стратегію розвитку громад сприяє підвищенню якості управління, забезпеченню сталого розвитку в умовах сучасних змін, їх конкурентоспроможності загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриль М. Стратегія – основа становлення та розвитку ОТГ. *Міське самоврядування*. 2018. №5. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue-5/article-36538.html>.

2. Бурик М. М., Джегур Г. В. Стратегія розвитку територіальної громади : позитивні приклади формування і реалізації. *Публічне урядування*. 2024. №2 (39). С. 6-16. DOI : [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-2\(39\)-1](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-2(39)-1).
3. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Київ : Асоціація міст України, 2015. 256 с.
4. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку : методологія формування, механізми реалізації. Луцьк : Надстир'я, 2001. 528 с.
5. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 19-37.
6. Наука і цінності людського буття : колективна монографія / за ред. В.П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 550 с.
7. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи : монографія. Київ : Академія, 2014. 208 с.

Секція:
**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ**

Іван ЗУЛЯК

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
zulyak@tnpu.edu.ua*

Андрій КЛІШ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Klish_Andriy@ukr.net*

Оксана ЯТИЩУК

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
03охана05@ukr.net*

**ВИБОРЧІ МАНІПУЛЯЦІЇ В ГАЛИЧИНІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Застосування виборчих маніпуляцій польськими владними структурами в Галичині на межі ХІХ–ХХ ст. становило комплексну, системно організовану практику, що охоплювала юридичний, політичний та морально-етичний виміри. Ці дії були спрямовані на збереження та відтворення політичної гегемонії польського панівного класу, водночас блокуючи участь української національної спільноти в представницьких органах монархії.

Юридичний аспект маніпуляцій проявлявся, передусім, у наполегливому збереженні куріальної виборчої системи, яка, попри зовнішню легітимність, була інструментом структурної дискримінації. Виборче право, побудоване на податковому цензі, надавало перевагу заможним верствам населення, переважно польським землевласникам і міщанам, тоді як сільське українське населення було маргіналізоване. Використання адміністративного ресурсу – через контроль над війтами, складанням виборчих списків, навмисні зміни дати й місця голосування – створювало ситуацію, коли правове поле

перетворювалося на інструмент формальної легітимації нерівного політичного доступу.

У політичному вимірі польська еліта вдалася до системної кампанії делегітимізації українського національного руху шляхом нав'язування австрійським урядовим колам образу українців як потенційної загрози державній єдності, зокрема через асоціацію з російським імперіалізмом («москвофільською змовою»). Такий наратив дозволяв виправдовувати застосування репресивних заходів щодо української громади як превентивну стратегію «захисту» стабільності монархії. Цей політичний дискурс також давав змогу польському адміністративному апаратові утримувати монопольну позицію в ключових органах влади, зокрема в Галицькому сеймі та Віденському парламенті.

Моральний або морально-етичний компонент виборчих маніпуляцій полягав у цілеспрямованій кооптації українських представників, здатних діяти як лояльні агенти польських інтересів. Йшлося не лише про матеріальні стимули чи особисті обіцянки, а й про формування специфічного прошарку «хрунів» – політично компромісних діячів, які готові були поступитися національними інтересами заради особистої вигоди. Особливо ефективною така практика була в межах четвертої виборчої курії – селянської, – де опосередкована модель голосування через виборщиків (вальманів) відкривала широкі можливості для політичного тиску, підкупу та маніпуляцій. Таким чином, виборча система не лише репрезентувала нерівність, а й продукувала механізми її політичного відтворення.

Особливої уваги в контексті виборчих маніпуляцій заслуговує роль повітової та місцевої адміністрації, яка виступала ключовим інструментом забезпечення контрольованості виборчого процесу на селі. Значний вплив на хід виборів мала практика політичної експлуатації компрометуючих матеріалів, що накопичувалися на вїїтїв у результаті виявлених фінансових чи адміністративних зловживань. Повітова влада, замість реалізації передбачених законом санкцій, свідомо утримувала цих осіб на посадах, перетворюючи компромат на ефективний засіб тиску. Вїїти натомїсть ставали виконавцями маніпуляційного механїзму: саме вони відповідали за складання списків правиборців, до яких навмисно не включали політично активних українців або включали померлих і відсутніх, що створювало передумови для масштабних фальсифікацій.

Особливо вразливою до адміністративного втручання була виборча система четвертої курії, яка охоплювала переважно селянське населення. Її двоступенева структура передбачала попереднє голосування у громадах для обрання виборщиків (вальманів), які згодом здійснювали остаточний вибір

депутатів. Така схема створювала широке поле для втручання – вальманами ставали переважно особи, лояльні до польської адміністрації, часто обрані за прискореною процедурою в умовах низької поінформованості громади або за відсутності альтернатив. Крім того, організація правиборів супроводжувалася навмисним затягуванням часу, зміною локації, необґрунтованим обмеженням доступу виборців до дільниць. Випадки спротиву громад з метою захисту виборчих прав часто завершувалися насильством, зокрема відомим є приклад села, де під час конфлікту, пов'язаного зі списками виборців, загинув селянин Михайло Каганець – приклад цілеспрямованої ескалації з боку влади.

Тиск на виборців і громадських активістів реалізовувався через скоординовану діяльність жандармерії, староств і чиновників місцевого рівня. У день голосування найбільш активних представників української громади заздалегідь арештовували або затримували за сфальсифікованими підставами, аби запобігти їхній участі у виборчому процесі. Для посилення ефекту адміністрація активно вдавалася до розповсюдження фальшивих бюлетенів – у тому числі заздалегідь заповнених на користь урядових або пропольських кандидатів. Низький рівень грамотності серед українських селян використовувався як додатковий важіль впливу: відкритий характер голосування, необхідність точного відтворення імені кандидата та усні інструкції унеможливлювали вільне волевиявлення. Система таким чином була сконструйована для мінімізації будь-яких проявів політичної суб'єктності українського електорату, забезпечуючи керовану легітимізацію політичної переваги польського національного табору в Галичині.

Виборча корупція на межі XIX–XX століть у Галичині набула системного характеру й виступала складовою політичної стратегії польської адміністрації з метою збереження домінування в багатонаціональній провінції Австро-Угорської імперії. Однією з найпоширеніших форм стала практика прямого підкупу виборців. Вартість голосу коливалася в межах 25–80 крон, що становило до 80% середньої місячної заробітної плати міського кваліфікованого робітника. Така сума була значним фінансовим стимулом для селянського населення, особливо в умовах соціально-економічної скрути. Підкуп здійснювався як безпосередньо готівкою, так і через натяки на «винагороду» після голосування. Цей механізм доповнювався інституціоналізованим терором: формувалися спеціальні групи з 40–50 осіб, відомих як «агітатори», що діяли з відома та сприяння жандармерії та органів влади.

«Агітатори» не лише здійснювали організаційне супроводження виборчого процесу, а й вдавалися до фізичного залякування: блокували вхід на виборчі дільниці, грабували або били виборців, вилучали виборчі картки, а іноді просто

викреслювали з реєстру свідомих українців. Їхня присутність у приміщеннях дільниць забезпечувала постійний психологічний тиск на виборців, особливо на тлі відкритого голосування. У результаті відбувалося не лише порушення виборчого права, а й формування атмосфери страху, в якій українці були фактично відсторонені від реалізації свого конституційного права.

Кульмінацією системної репресивної практики стали вибори 1897 року, які отримали назву «криваві баденські вибори». Вони супроводжувалися масовими сутичками, в яких, за офіційними даними, загинуло дев'ятеро осіб, 19 було поранено, а понад 760 – заарештовано. Польська адміністрація використала ці події для організації 24 судових процесів, під час яких засуджено 149 осіб – переважно представників українського селянства, що брали участь у виборчих протестах. Таким чином, вибори були перетворені з інструменту демократичного волевиявлення на засіб придушення українського громадського руху та цілеспрямованого терору.

Окремої уваги заслуговує феномен «хрунів» – українських політичних колаборантів, які свідомо ставали інструментом польської виборчої стратегії. Їхня діяльність була об'єктом жорсткої критики української громадськості, а сам термін «хрунь», який походить від імені посла Галицького сейму Миколи Хруня, став узагальнюючим образом політичної зради, продажності та морального занепаду. Хруні не лише послаблювали українську політичну репрезентацію, а й легітимізували системні зловживання, надаючи їм фасад внутрішньої підтримки. Їхнє існування свідчить про складну моральну ситуацію в колоніальному суспільстві, де частина еліти воліла матеріальну вигоду, нехтуючи ідеєю національного визволення.

Таким чином, виборчі маніпуляції в Галичині на межі XIX–XX ст. становили не випадкові чи ситуативні зловживання, а цілісну, системно організовану практику, яка охоплювала всі ключові ланки виборчого процесу – від складання списків виборців і проведення правиборів до голосування, підрахунку голосів і контролю над громадською реакцією. Їхня реалізація спиралася на взаємодію адміністративного апарату, жандармерії, підконтрольної місцевої влади (зокрема війтів), а також мережі підкуплених агентів і колаборантів з українського середовища.

Наслідком таких багаторівневих маніпуляцій стало не лише формальне викривлення волевиявлення українських виборців і збереження політичної гегемонії польського табору, але й формування стійкої недовіри до виборчих інституцій та механізмів представництва загалом. Це спричинило тривале викривлення політичної культури, зумовлюючи апатію, цинізм і втрату віри у можливість демократичної участі серед широких верств українського населення. У сукупності такі процеси стали одним із чинників уповільнення

політичної модернізації українського суспільства в умовах імперської дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лобко Н. В. Особливості передвиборчих перегонів на західноукраїнських землях в другій половині XIX ст. // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 19–20 травня 2022 року). Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 48-51.
2. Чернопиский М. Генеза сатиричного типобразу «хрунь» // *Народознавчі зошити*. 2013. № 5 (113). С. 827– 838.
3. Шеремета О. М., Шумлянський В. О. Польські зловживання та українське хрунівство як елементи виборчої системи в Австро-Угорській державі у 1873–1914 рр. // *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_12
4. Jastreżbski S. Zarys historii wzajemnych stosunków polsko-ukraińskie od czasów najdawniejszych do współczesności (X–XXI w.). Katowice : [s. n.], 2011.

Lesia ALEKSHIEVETS

*Doktor nauk historycznych, profesor,
Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny
imienia Volodymyra Hnatiuka
lmalex@ukr.net*

Tetiana PETRYK

*Magister historii
tetiana.petrykk@gmail.com*

Yurii PETRYK

*Doktor filozofii (PhD) w dziedzinie historii,
nauczyciel historii, Tarnopolskie Liceum nr 21–
Specjalistyczna Szkoła Artystyczna imienia Ihora Herety
yuriipetryk1994@gmail.com*

EDUKACYJNO-KULTURALNA WSPÓŁPRACA POMIĘDZY POLSKĄ A LITWĄ W KONTEKŚCIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ: ROLA POLSKO-LITEWSKIEGO FUNDUSZU WYMIANY MŁODZIEŻY

Kwestia edukacji i nauki nigdy nie traciła swojej aktualności, niezależnie od czasu i miejsca. Rozwój historyczny pokazuje, że edukacja i nauka są nie tylko środkami przekazywania wiedzy lub narzędziami postępu technicznego, ale często były czynnikiem rozwoju państwowości, a także sprzyjały kształtowaniu tożsamości. Współpraca edukacyjna i naukowa jest jednym z tych czynników, które potrafią budować dialog międzykulturowy. W Unii Europejskiej edukacja odgrywa rolę w

tworzeniu spójnej przestrzeni kulturowej, naukowej i społecznej, która wzmacnia więzi między państwami członkowskimi, a kwestia finansowania współpracy edukacyjnej i naukowej jest szczególnie istotna.

W 2004 roku odbyło się kolejne rozszerzenie Unii Europejskiej: jej członkami zostały Rzeczpospolita Polska i Republika Litewska [2, s. 5866–5925]. Pomiedzy państwami istniało już wiele projektów, obejmujących różne dziedziny, ale jednym z priorytetów pozostała edukacja. Współpraca edukacyjna między Warszawą a Wilnem jest niezwykle aktualna w kontekście otwartych granic europejskich oraz rynku pracy w UE. Ważne jest, że 9 marca 2005 r. państwa podpisały „Umowę między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o wzajemnym uznawaniu dokumentów uprawniających do podejmowania studiów wyższych oraz uznawaniu okresów studiów, tytułów zawodowych, stopni naukowych i stopni w zakresie sztuki”, co ułatwiło zatrudnienie absolwentów na terenie obu krajów [1, s. 358; 4, s. 2242–2295].

Aby pogłębić tę współpracę edukacyjno-kulturalną, strony zadbały o młodzież, co zaowocowało w 2007 roku podpisaniem „Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o Polsko-Litewskim Funduszu Wymiany Młodzieży”. Celem Funduszu, jak zaznaczono w umowie, stało się wspieranie współpracy młodzieży polskiej i litewskiej w celu budowania przyjaznej współpracy między narodami Polski i Litwy [3, s. 4076–4088].

Do zadań Funduszu należy realizowanie następujących celów:

- a) wymiana młodzieży polsko-litewskiej;
- b) projekty przygotowywane i realizowane przez organizacje zajmujące się organizowaniem wymiany i innych inicjatyw młodzieży polskiej i litewskiej;
- c) wydarzenia, spotkania i inne inicjatywy młodzieży polskiej i litewskiej;
- d) projekty informacyjne mające na celu stymulowanie współpracy kulturalnej, promowanie tolerancji, lepsze zrozumienie i poznanie młodzieży polskiej i litewskiej;
- e) projekty mające na celu wymianę i propagowanie dobrych praktyk między organizacjami realizującymi politykę młodzieżową i pracującymi z młodzieżą;
- f) publikacje mające na celu zbliżenie narodów Polski i Litwy [3, s. 4076–4088].

Finansowanie Funduszu odbywa się ze środków:

- a) strony polskiej – z budżetu państwowego Polski, z części budżetu, którym dysponuje minister odpowiedzialny za edukację i wychowanie;
- b) strony litewskiej – z budżetu państwowego Litwy z części budżetu, którym dysponuje Ministerstwo Opieki Społecznej i Pracy;
- c) obu państw – z innych źródeł przewidzianych przez ustawodawstwo każdej ze stron.

Kwota środków przeznaczanych na funkcjonowanie Funduszu oraz wydatki na jego administrację określone są coroczną umową między stronami [3, s. 4076–4088]. Jak widać, strony postanowiły działać dość elastycznie w zakresie finansowania.

Utworzono specjalny organ zarządzający Funduszem – Komitet Funduszu. Co dwa lata Premierzy Litwy i Polski powołują po czterech przedstawicieli każdej strony do Komitetu. Komitet przewodniczą dwaj Przewodniczący, którzy są wybierani spośród członków Komitetu przez Premierów Polski i Litwy. Każdy z Przewodniczących kieruje Komitetem przez połowę kadencji. W przypadku zwolnienia lub rezygnacji członka Komitetu, Premier danego państwa dopełnia skład Komitetu, powołując przedstawiciela na pozostały okres kadencji.

Posiedzenia Komitetu odbywają się przynajmniej raz w roku w kraju, który przewodniczy w danym roku [3, s. 4076–4088]. Administracyjne i organizacyjne wsparcie pracy Komitetu zapewniają krajowe instytucje odpowiedzialne, a mianowicie: w Polsce – Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji z siedzibą w Warszawie, na Litwie – Departament ds. Młodzieży przy Ministerstwie Opieki Społecznej i Pracy.

Kontrolę nad działalnością tych organów w zakresie wykorzystania funduszy Funduszu sprawuje Komitet Funduszu. Wszelkie spory dotyczące interpretacji lub zastosowania umowy, regulującej działalność Funduszu, mają być rozstrzygane polubownie [3, s. 4076–4088].

Podsumowując, utworzenie Polsko-Litewskiego Funduszu Wymiany Młodzieży pogłębiło współpracę między państwami, stało się impulsem do realizacji kolejnych wspólnych projektów edukacyjno-naukowych oraz nadal wzmacnia relacje między państwami, co z kolei pozwala kształtować wartościową europejską przestrzeń kulturalną i naukową.

LITERATURA

1. Петрик Т. Особливості польсько-литовських взаємин у період першої каденції Анджея Дуди (2015–2020 рр.). Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених. Збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю. С. 357–360.
2. Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii

Europejskiej, podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 2004, Nr 90. S. 5866–5925.

3. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o Polsko-Litewskim Funduszu Wymiany Młodzieży, podpisana w Płocku w dniu 1 czerwca 2007 r. Monitor Polski, 2007, Nr 91. S. 4076–4088.
4. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o wzajemnym uznawaniu dokumentów uprawniających do podejmowania studiów wyższych oraz uznawaniu okresów studiów, tytułów zawodowych, stopni naukowych i stopni w zakresie sztuki, sporządzona w Wilnie dnia 9 marca 2005 r. Monitor Polski, 2005, Nr 71. S. 2242–2295.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Руслан ГАЛУШКА

*Здобувач першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hahalrusik26@gmail.com*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І МОДЕРНІСТЮ

Олена Пчілка (Ольга Петрівна Драгоманова-Косач) – українська письменниця, перекладачка, етнографка та громадська діячка, яка значно вплинула на розвиток української культури та освіти кінця XIX – початку XX століття. Її діяльність охоплювала як літературно-просвітницьку сферу, так і формування національно свідомого молодого покоління через систему виховання, засновану на україноцентричних цінностях. Як мати шістьох дітей (Михайла, Лесі, Ольги, Оксани, Миколи та Ізидори), прагнула виховати їх не просто освіченими людьми, а свідомими громадянами, котрі служитимуть рідному народові. Її підхід до виховання ґрунтувався на високих моральних цінностях, глибокій повазі до української мови й культури та необхідності активної громадянської позиції. Промовистим є факт, що саме Олена Пчілка пропонує дочці взяти псевдонім-маніфест – Леся Українка [8, с. 33], що перегукується з псевдонімом Лесиноного дядька Михайла Драгоманова, котрий підписувався «Українець».

Дочка Лариса, з'явилася в молодій сім'ї Косачів, лише через 1,5 року після народження первістка Михайла, і виснажена Ольга Петрівна вирушає на пів

року в Італію, відновлюватися. Після повернення Пчілка нажахана тим, що її діти опинилися під впливом ворожої культури: нянею для доньки найняли московитку, яка навчає їх російських пісень і казок [6, с. 42]. Це лише підсилює проблему, адже чоловік і його сестри, не спілкуються українською, що змушує Олену Пчілку негайно взятися за дітей. Щоб виправити цю ситуацію і «перевиховати» їх, на літо вона їде з ними до села Жабориці недалеко від Звягеля [6, с. 42], де їх оточує українське селянство, традиції та фольклор, що чинить значний вплив на їхнє життя. Такі гостювання стають регулярними і діти закохуються у всю цю народну течію так само, як і їх мати.

Оточення дивувалося такому вихованню, матір засуджували за те, що не вчить дітей «хороших манер», а батька за те, що він їй це дозволяв [6, с. 41]. Діти з панської родини почали носити народні строї та спілкуватися між собою «по-хлопськи», що руйнувало усталені соціальні норми. Ольга Косач як представниця дворянства дотримувалася принципу, що інтелігенція має бути поруч із народом, вести вперед і працювати на його благо. Всупереч тогочасним настроям вона вважає, що не варто зосереджуватися лише на минулому, народному й ізольовуватися від всього іншого.

У контексті виховання дітей часто згадується так званий педагогічний експеримент. Ольга Драгоманова початкові знання отримала вдома, а освіту здобула в приватному дівочому пансіоні А. Нельговської у Києві. Боячись, що система освіти зіпсує її дітей, вона не пускає їх до державної школи, а дає початкову освіту вдома самостійно, рідною українською мовою: *«Я дуже турбувалася тим, щоб оберегти дітей від російських впливів, бо ж рішуче треба було зайнятися шкільною наукою їхньою. До школи мені шкода їх було віддавати. Треба було відшукувати відповідні джерела, щоб знаходити для них хоч відповідну лектуру хатню, коли не школу»* [9, с. 369]. Поєднувала свій досвід навчання із передовими європейськими ідеями. Ретельно підбирає вчителів та літературу: малі Косачі читають твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, сербські думи й твори Міцкевича в перекладі Старицького тощо. Олена Пчілка не любила спеціальних, пристосованих для дітей книжок і вважала, що вони тільки псують смак. Також Ольга Косач-Кривинюк згадує, що Леся та Михайло читали *«Міфи класичної древності»*, *«Труди»* П. Чубинського. Потрібно виділити, згаданий там само багатотомник, названий в сім'ї *«Дикі люди»* - описи подорожей мандрівників, описи життя різних народів, діти виховувалися в повазі до інших народів та культур [6, с. 41].

Така україноцентрична модель освіти була великим викликом, адже на цей час припадає видання Емського указу, що практично повністю забороняв будь-яке функціонування української мови: заборонено друкувати чи ввозити із закордону книги, ставити вистави, навіть друкувати тексти до нот. Вона

розвиває дітей не тільки як свідомих українців, а й громадян світу: навчає їх різних мов, дає читати європейських класиків, завдяки чому вони мають змогу її переосмислювати. Михайло з Лесею вивчають французьку, латину, давньогрецьку, інші мови, таким чином мати дає дітям не «рибу», а «вудку», як у відомій притчі. Внаслідок цього юні Косачі не залежать від перекладів, а читають найкраще в оригіналі, ба більше, беруться перекладати, в чому мати їх всяко підтримує: за її сприяння, у 1888 році в Києві Леся Українка та Михайло Косач створюють літературно-перекладацький гурток «Плеяда» [3].

Михайло таки піде до Хелмської гімназії, але тільки з 5-го класу, а пропозиції Єлизавети Драгоманової (матері Олени Пчілки), щодо влаштування Лесі у прогімназії в Гадячі Олена Пчілка категорично відхиляє [6, с. 33].

Справді новаторським було те, що Леся та Михайло здобували освіту в умовах гендерної рівності, тоді як у більшості європейських країн того часу переважала система роздільного навчання для хлопців і дівчат. Це свідчить про прогресивні погляди Олени Пчілки, яка, всупереч суспільним нормам, прагнула забезпечити своїм дітям рівні можливості для інтелектуального розвитку та доступу до знань, незалежно від статі.

Згодом, коли з'являються в сім'ї молодші діти, старші самі стають вчителями та беруть безпосередню участь у їх навчанні. Леся напише для своєї сестри підручник «*Стародавня історія східних народів*», перший український підручник про життя та культуру народів Давнього сходу.

Проблемою постає відсутність відповідного середовища, але Олена Пчілка знаходить вихід, вводить дітей у своє товариство інтелектуалів: літераторів, науковців, митців. Дуже важливим був «український парнас» в Києві, який був осередком українськості в русифікованому місті. Предметом гордості та особистою перемогою для неї був випадок, коли «*У якомусь-то питанні про княжу Русь Червоноруську малий Михась навіть переспорив Іловайського*» (Дмитро Іловайський – російський історик) [9, с. 376]. Олена Пчілка в вихованні дітей особливо приділяє увагу розвитку творчих здібностей, адже сама була так вихована: грала на фортепіано, добре співала, писала мелодії до народних текстів, вміла малювати, брала участь в аматорських виставах [8, с. 33]. Перш за все вона спонукає, ще зовсім юних Михайла та Лесю до написання власних віршів, перекладів. Вони часто відвідують театр, навчаються гри на фортепіано. Оксана навіть стала піаністкою, а Лесиної музичної грамоти було достатньо, щоб мати змогу підбирати мелодії народних пісень на слух на фортепіано і записувати їх нотами. Також відомо, що вона брала уроки малярства у київській приватній школі Миколи Мурашка, збереглася фотокопія її картини олією «*Мати і дитина*», написаної у 1893 році.

Олена Пчілка, де би була, намагається поширювати свої педагогічні ідеї. Активно займається перекладом різних творів на українську мову. Сучасники дивуються вибором таких творів, які не зовсім підходять для дитячої аудиторії, та швидше всього це був спосіб відвести підозри цензури [1, с. 36–37]. Твори Овідія та Сапфо, Шиллера, Гете і Гейне, Гюго, Словацького та Міцкевича, Гоголя та багатьох інших у її перекладі дають можливість ознайомитися з перлинами світової літератури народу, який не має змоги прочитати їх в оригіналі. На Волині організовує україномовні бібліотеки. Вже в старшому віці, після смерті чоловіка, Михайла та Лесі, живучи у Гадячі вона береться виховання чужих дітей: у 1917 на зібранні Гадяцької повітової «*Просвіти*» виступає з доповіддю «Праця виховальна», яка постає як цілісна освітньо-виховна програма [2], пише п'єси для дитячого театру, займається різними освітньо-виховними заходами, популяризує серед молоді визначних українських діячів, як-то Панас Мирний чи Михайло Драгоманов.

Олена Пчілка була доволі егоїстичною у певному сенсі у своїх поглядах: готова на все заради мети — національного відродження українства, а виховання власних дітей стало першим кроком для її досягнення. Вона дуже любить своїх дітей, хоч і лагідною чи надто лояльною матір'ю не була, її постать залишається доволі контроверсійною, як зазначає дослідниця життя Лесі Українки Світлана Кочерга [7, с. 38]. Але такі підходи є цілком виправданими, адже вони подарували нам — українцям і світу, фізика, інженера-агронома, педагогиню, музикантку, лікарку і генійку українського слова. Для кожного з них мати буде «мало не божеством», як згадує Ольга Косач-Кривинюк [6, с. 37], рольовою моделлю і прикладом любові до України. Сніжана Жигун вбачає в постаті Олени Пчілки не лише матір, щасливу своїми дітьми, а й педагога, що пишається результатами роботи [4, с. 45]. Такий, можливо, у чомусь, деспотичний підхід до власних дітей зробив їх запеклими борцями у житті, патріотами, інтелігентами і... — геніями.

За радянських часів Олену Пчілку фактично «стерли» з історії як видатну письменницю, науковицю, публіцистку та діячку українського руху. Її діяльність як борчині за права жінок та українців була свідомо замовчана, а саму її таврували як «*буржуазну націоналістку*». У колективній пам'яті її залишили лише як дитячу письменницю та матір Лесі Українки, звівши образ до пасивної постаті в тіні доньки. Як влучно зазначає Оксана Забужко: «*Постколоніальна Україна отримала ... образ «мами й доні» зі шкільної читанки — таку собі сільську ідилію à la «садок вишневий коло хати» (де «дочка вечерять подає», а мати «научає»)*» [5, с. 461]. Таким чином, радянська влада позбавила Олену Пчілку її справжньої інтелектуальної та громадської ваги, перетворивши у зручну для імперського наративу сімейну постать.

Педагогічна думка Олени Пчілки потребує популяризації та ґрунтовнішого дослідження, адже її підходи, засновані на національних цінностях, родинному вихованні та розвитку творчих здібностей дітей, залишаються актуальними й сьогодні. Дослідження її педагогічних ідей сприятиме глибшому розумінню української освітньої традиції та допоможе адаптувати її до сучасних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк-Терещук Т. «На користь рідного краю»: Олена Пчілка у просторах українського життя // *Ті, що творили «Перший вінок»* : збірка есеїв. Київ : Creative Women Publishing, 2024. 232 с.
2. Данилюк-Терещук Т. «Праця виховальна»: націоцентризм педагогіки Олени Пчілки // *Педагогічний пошук*. 2022. №2. С. 75–76.
3. Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка; заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста ; упоряд. І. З. Підкова. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ: Генеза, 2002. 1135 с.
4. Жигун С. (Не) Жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 15. С. 43–48.
5. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Видання 4-те. Київ : Видавничий дім «Комора», 2021. 656 с.
6. Косач-Кривинюк О. *Леся Українка: хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк : Видавництво спілки «Гомін України», 1970. 923 с.
7. Кочерга С. «Милая мама...»: Емпативна інтерпретація епістолярного образу Олени Пчілки // *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 37–43.
8. Шумілова А. Олена Пчілка: світло добра і любові // *Вісник книжкової палати*. 2009. №12. С. 32–34.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
poperechna.h.a.1982@gmail.com*

ОЦІНКА РОЗУМУ І ДОСВІДУ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ П.ЮРКЕВИЧА

Ми живемо у час, коли практичне значення результатів роботи виступає чи найголовнішим її критерієм. У сучасній мові достатньо поширеним є поняття «практицизм» – термін, що позначає захоплення практичною діяльністю, концентрацію на корисності набутих знань і навичок та недооцінка, а нерідко і нехтування значенням теорії. На сьогодні практицизмом як головним критерієм діяльності просякнуте все життя сучасної людини: від планування повсякденного життя, кар'єри, до політичної, економічної і наукової сфери.

Починаючи зі школи, учень націлений на те, як би заробити вищий бал, який дасть змогу вступити на державну форму навчання; у виборі професії нерідко переважає та, яка дає можливість більше заробляти; друзі стають найближчими, якщо вони можуть вирішити деякі проблеми і т. д. При цьому моральні засоби досягнення власних цілей не завжди відіграють властиву їм роль. Таке враження, що життєва тактика головного героя роману Стендаля «Червоне і чорне» Жюльєна Сореля отримала нове прочитання в сучасних умовах.

Витоки практицизму як життєвого принципу сягають епохи Нового часу, а як етичний принцип виражені в філософії утилітаризму. В первісній формі він міститься у фразі Ф. Бекона «Знання – це сила». Але якщо у XVII – XVIII ст. цей принцип був новим і прогресивним на фоні розвитку науки і природничо-наукових відкриттів, що мали для людини конкретні результати і полегшували її життя, то вже у XIX ст. стали простежуватися його негативні наслідки. В українській філософській думці одним із перших це помітив вихованець і представник київської школи філософського теїзму Памфіл Юркевич.

В 1866 році П. Юркевич виголосив промову «Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта», яка згодом була опублікована як самостійна праця. Промова містила ґрунтовний аналіз та оцінку ключових підходів у вченнях двох цих мислителів, що виступають своєрідними виразниками духу і життя своїх епох. Зasadничою підставою аналізу мислителя є розуміння людини як духовної істоти. Головними виявами її духовної сутності виступає єдність розуму, чуття і волі. Людський дух, наголошує філософ, – це своєрідний художник, архітектор, що витворює цілісну будівлю чи то наукового знання, чи то певних предметів матеріального світу. Позитивно налаштований дух (позбавлений скептицизму) скеровує свої інтенції у двох напрямках – пізнання істини як духовної цінності та досягнення загальнопридатних знань, необхідних в організації матеріального життя людини. На цій підставі мислитель розрізняє два типи знання: перше ґрунтується на розумі, який, абстрагуючись від предметності, прагне надати кожному елементу своє місце в цілісній панорамі істинного буття, і друге, пов'язане з чуттєвим спогляданням і виражене феноменами нашої свідомості. Взірцем першого типу знання є вчення про ідеї та розум Платона, другого – вчення про досвід у філософії Канта. Головною їх відмінністю є те, що античний мислитель скеровує свої інтенції на пошук істини, кенігсберзький професор – на осмислення досвід.

Тривалий час в історії філософської думки переважало платонічне вчення про розум, доти, доки Кант не проголосив своє вчення про досвід. З тих пір, як наголошує П. Юркевич, історія філософії поділяється на дві епохи – Платона і Канта. Закономірно виникає запитання: яка ж з них найширше відповідає запитам і потребам людства?

Річ у тім, що якби досвід був «єдиним джерелом нашого пізнання, то всі науки мали характер оповідний та описовий. Твердження, що всі наші знання є дарунками досвіду, поділяє долю всіх загальників, які нічого у собі не містять, або стверджують дуже глибокі істини для того, хто вміє розуміти їх» [1, с. 233 – 234]. Загалом, досвід повинен підпорядковуватися поняттям, а це вказує на те, що він відсилає нас до царини розуму. Поняття усуває все те, що є особистим, чуттєвим, неістотним і пояснює явища за незмінними законами мислимого світу. Це доводить Платон в діалозі «Теетет», головною ідеєю якого є положення про те, що завдяки душі, яка «причетна до сенсу і гармонії», людина може поєднувати неспівмірні чи несумісні речі та явища, знаходити в них загальне і підводити їх під єдині наддосвідні ідеї буття. Гносеологічною функцією ідеї у Платона, вказує П. Юркевич, є те, що вона: «має досі значення формальне або логічне, що вона не є одкровенням вищої сутності речей, але дуже добре знайомою здоровому глуздові й позитивним наукам вимогою єдності, незмінності та загальнопридатності визначень, – вимогою, яка виявляє сутність розуму й без виконання якої ні здоровий глузд, ні досвід, ні слово, ні позитивні науки неможливі» [1, с. 233–241].

Вчення Платона про розум як найвищу, первинну і загальну істину як засадничу підставу для всіх інших наук, домінувало більше двох тисячоліть. Переконавання в метафізичній істині розуму узгоджувало різні види наук в єдину цілісну систему, направлену на пізнання вищої загальної істини. Розвиток наук в епоху Нового часу привів до нової тенденції: окремі науки почали відокремлюватися і утверджувати свою самостійність, ламаючи зв'язки з іншими науками, а відтак і саму систему. Звідси – нерозуміння, суперечності, а іноді й конфронтації між ними. За уявним цілим часткових наук було втрачено основу, що давала можливість досягти єдине й істинне буття. Символом нової ери у філософії і пізнанні стала критика розуму Канта.

Принциповими відмінностями підходів Платона і Канта є те, що перший визнає пізнаваною невидиму сутність речі, другий обмежує пізнання видимими чуттєвими явищами; Платон акцентує на прагненні розуму до надчуттєвого світу істини, Кант вважає такий підхід помилковим і закликає до розумової діяльності в межах досвіду; для Платона справжнє пізнання – це діяльність мислення, скерованого від ідей, через ідеї і до ідей, для Канта – від поглядів, через погляди, до поглядів; у Платона найвищим типом знання є те, що пізнає сутність людського духу, Кант же вважає таке заняття безплідним. І насамкінець, якщо Платон визнає можливим пізнання істини, то Кант заперечує таку можливість як для чистого розуму, так і для того, що ґрунтується на досвіді. Все, що надає нам розум – це знання загальнопридатне [1, с. 267]. Під ним кенігсберзький філософ розуміє знання, яке людина може застосовувати в

тій чи іншій життєвій ситуації. Відзначаючи глибину критичної філософії Канта, її новизну та роль, яку виконала вона в тогочасній інтелектуальній думці, П. Юркевич вбачає вихідну помилку її автора в тому, що розум він наділяє не здатністю осягати істину, а різноманітними функціями. Низка метафізичних істин залишаються для нього недоступними.

Проаналізувавши категорії розуму і досвіду в Платона і Канта, П. Юркевич намагається показати, як відображається їх трактування на стані освіти і житті людини. Передовсім, кардинально змінився тон духовної атмосфери: заперечення пізнання істини скеровує людину на отримання знання практичного. На рівні освіти це загрожує руйнуванням основи, яка гармоніює розрізнені частини освітніх знань в єдине ціле. Особливо це стосується технічної освіти, зорієнтованої на потреби людини і суспільства. Така освіта здебільшого надає знання без вищого світоглядного принципу і не сприяє становленню цілісної духовної особистості. Платонівський принцип «знання – це чеснота» був замінений знаменитим висловом Бекона: «знання – це сила». Звідси в П. Юркевича виникає запитання: «Чи не руйнує дух часу глибоку ідею знання, яка вимагає, щоб спеціальна вченість зростала й міцніла на широкому ґрунті загальної або цілісної розумової освіти й щоб кожне надбання на терені фаховому було водночас приростом у змісті ідеалу людської особистості?» [1, с. 300]. Очевидно, що запитання П. Юркевича стосується не тільки тогочасної освіти, але спрямоване і до сьогодення. Проблема в тому, що окрема людина завжди виходить у своїх діях зі своїх індивідуальних потреб, а сучасна освіта орієнтується в першу чергу на такі потреби. Поза полем уваги залишаються ті знання, які формують стійкі світоглядні основи та духовні цінності. Звідси маємо непоодинокі випадки, коли людина, отримавши престижну освіту, досягнувши успіху в бізнесі, нерідко судить про певні речі та явища як звичайний невіглас. Яскравий приклад цьому є І. Маск в сучасній адміністрації Д. Трампа. «Там, де людство страждає від невігластва та пристрастей, сподівається знайти світло й мир, знову починається натуральна гра протиріч, непорозумінь, особистої сваволі та індивідуальних симпатій і антипатій» [1, с. 301], – зазначає П. Юркевич. На його переконання, знання, освіта повинні бути просякнуті духом вищої культури, скерованої на утвердження свободи і гідності людини, розуміння її ролі і місця у світі. Загальнопридатне знання посилює егоїзм і легітимує корисні інтенції індивіда. В царині науки цей принцип руйнує її зсередини і зводиться не до її розвитку, а до видання посібників, які в спрощеній формі містять її основи, придатні до життєвих ситуацій. І дійсно, на сьогодні ми маємо ряд підручників, які не тільки не сприяють формуванню цілісного уявлення про світ чи його процеси, а популяризують негативні підходи у взаємодії з ним. П. Юркевич настоює, що в

основу вищої освіти повинно бути покладено комплекс наук, які дають знання норм для мислення, буття й діяльності (логіка, філософія, етика) й лише на їх ґрунті повинні вибудовуватися загальнопридатні знання і навички. Шкода, але на сучасному етапі ставлення до цих дисциплін в системі сучасної освіти залишає бажати кращого...

ЛІТЕРАТУРА

1. Юркевич П. Д. Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта // Юркевич П. Вибране. К.: Абрис, 1993. С. 230 – 304.

Надія ВОЛІК

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nvolik@tnpu.edu.ua*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА НАВИЧКА ДУХОВНОГО СПРОТИВУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

***Анотація.** У статті розглянуто медіаграмотність як ключову навичку духовного спротиву в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Підкреслюється, що в сьогоденних умовах інформаційної війни навички критичного мислення, розпізнавання фейків, аналізу джерел інформації набувають не лише практичного, але й морально-ціннісного значення. Обґрунтовано, що медіаграмотність є інструментом захисту національної ідентичності, віри, історичної пам'яті та духовної стійкості українців.*

***Ключові слова:** медіаграмотність, духовний спротив, інформаційна безпека, фейки, релігійні організації, російсько-українська війна.*

Основний текст. Російсько-українська війна стала не лише збройним конфліктом, але й інформаційною війною за свідомість і душі мільйонів людей. Росія послідовно використовує дезінформацію, пропаганду, мову ворожнечі та фальсифікацію історії як засіб деморалізації українського суспільства. У цьому контексті медіаграмотність постає не просто як освітня компетентність, а як форма духовного спротиву – здатність протистояти брехні, відстоювати правду, зберігати цінності свободи, гідності та національної ідентичності. Росія системно веде гібридну війну, де одним із головних фронтів є інформаційний простір. Поширення фейкових новин, маніпулятивних меседжів, псевдоекспертних оцінок та підміна понять спрямовані на те, щоб

дезорієнтувати українське суспільство, посіяти зневіру, створити атмосферу безсилля.

У такій ситуації медіаграмотність – це не просто вміння аналізувати новини, а спосіб збереження психічного здоров'я, критичного мислення, моральної орієнтації [7]. Кожен українець стає учасником інформаційного фронту, де «клік» чи «поширення» можуть або посилити ворога, або підтримати правду.

Інституціоналізація протидії дезінформації в Україні набула особливої ваги в умовах війни, коли інформаційна безпека тісно пов'язана з національною та духовною стійкістю. Важливим кроком стало створення Центру протидії дезінформації відповідно до Указу Президента України від 11 березня 2021 року №106/2021 [4]. Цей Центр покликаний координувати заходи щодо виявлення, моніторингу та нейтралізації фейків, зокрема й у релігійній сфері. Крім того, ухвалення Стратегії інформаційної безпеки України (Указ Президента №685/2021 від 15 жовтня 2021 року) засвідчило національний пріоритет розвитку критичного мислення, медіаосвіти та підвищення медіаграмотності громадян як засобу протистояння зовнішнім і внутрішнім інформаційним загрозам.

У даній статті варто виокремити два ключових терміни – «медіаграмотність» та «духовний спротив». З одного боку медіаграмотність – це не лише про техніку розпізнавання фейків, а й про етику, відповідальність і правду. Медіаграмотність є складовою духовного і національного імунітету, який формує стійкість до інформаційного впливу ворога. А з іншого – духовний спротив – це не лише молитва, а й активне відстоювання правди в інформаційному релігійному полі [6, с. 187]. Саме медіаграмотність дозволяє християнину не піддаватися паніці, не тиражувати зло, не ставати інструментом ворожої пропаганди. Пропаганда заснована на страху, ненависті, розділенні. Духовна позиція українця, який здатен критично мислити і не піддаватися брехні, – це форма щоденного мирного опору.

Статистичні дані підтверджують, що релігійне середовище в Україні стало об'єктом масштабних дезінформаційних атак, спрямованих на розпалювання міжконфесійної ворожнечі та підриву довіри до релігійних інституцій, особливо упродовж 2022 – 2024 рр. (див. Рис. 1).

У 2023 р. команда «Детектора медіа» провела масштабне дослідження, яке охопило понад 46 000 публікацій у соціальних мережах, зосереджуючись на тематиці релігійної дезінформації в українському сегменті Telegram, YouTube, Facebook і Twitter. Метою було виявлення ключових проросійських наративів, спрямованих на дестабілізацію релігійного середовища в Україні [1].

Наймасовішим наративом стала тема протиставлення «канонічної» та «неканонічної» церкви, що була присутня у понад 16500 публікаціях. Цей фейковий дискурс активно використовувався для делегітимізації Православної Церкви України (далі – ПЦУ) і популяризації Української православної церкви Московського патріархату (далі – УПЦ (МП)) як нібито єдиної справжньої церкви в Україні.

На другому місці за поширеністю – звинувачення у сатанізмі, язичництві та відступництві, які містилися у приблизно 12500 випадках. Такі меседжі були спрямовані не лише проти ПЦУ, але й проти греко-католиків і протестантів.

Третій масив – це маніпуляції навколо релігійних лідерів, які охопили понад 9800 публікацій. Найчастіше дискредитували предстоятеля ПЦУ митрополита Епіфанія, представляючи його агентом іноземного впливу або духовним самозванцем.

Окрім того, 8050 публікацій містили інші форми релігійної дезінформації: інсинуації про знищення храмів, заборону релігії, змови духовенства та зміну «традиційних» цінностей через Захід.

За даними «Детектора медіа», упродовж 2024 р. було виявлено понад 4500 дезінформаційних повідомлень, що прямо чи опосередковано стосувалися релігії, духовенства та церковних структур [3].

Аналіз тематичного розподілу релігійної дезінформації показує наступне (Рис 1.):

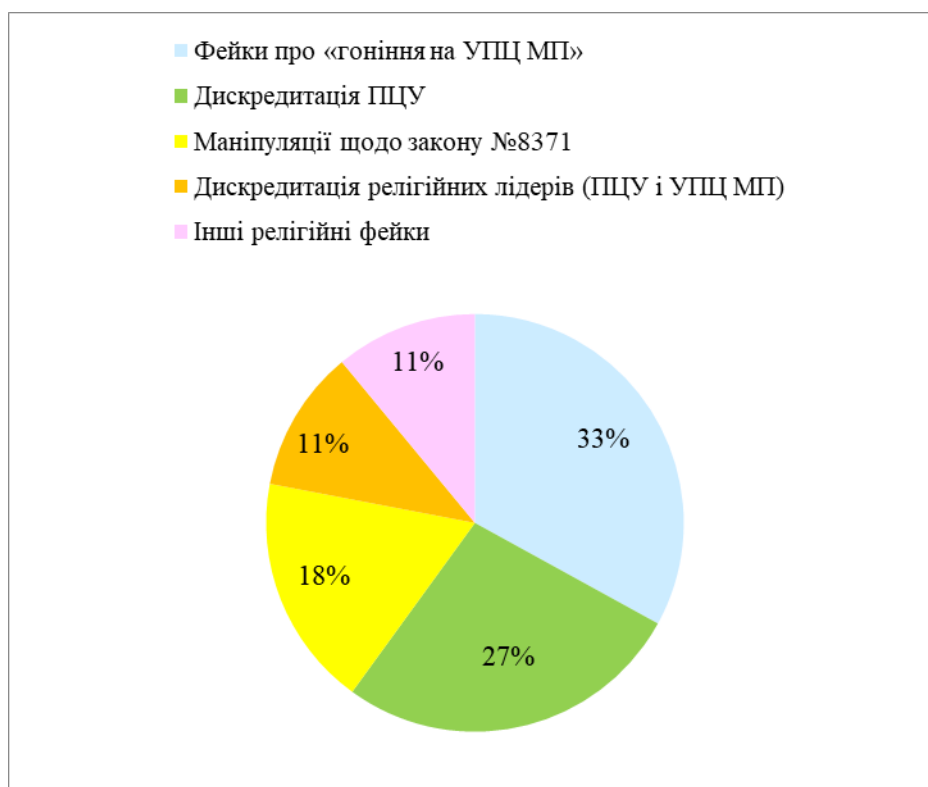

Рис. 1. Типи релігійної дезінформації

- Фейки про «гоніння на УПЦ МП» – 1500 випадків;
- Дискредитація ПЦУ – 1200 випадків;
- Маніпуляції щодо закону №8371 – 800 випадків;
- Дискредитація релігійних лідерів (ПЦУ і УПЦ МП) – 500 випадків;
- Інші релігійні фейки – 500 випадків.

Ці дані підтверджують системний характер інформаційного тиску на релігійну сферу України з боку держави-агресора. Така стратегія має на меті не лише дискредитувати окремі конфесії чи релігійних лідерів, а й підірвати міжконфесійну єдність та зруйнувати духовну опору українського суспільства [2, с. 186].

Висновки. Таким чином, сьогодні медіаграмотність перестає бути лише інструментом критичного мислення – вона стає ціннісною навичкою духовного спротиву. Людина, що володіє здатністю аналізувати джерела, перевіряти факти, ідентифікувати маніпулятивні техніки та розуміти інформаційні мотиви агресора, стає не лише обізнаним громадянином, але й активним захисником духовного фронту. В умовах війни формування медіаграмотності є обов'язком не тільки освітніх інституцій, а й релігійних організацій, громадських ініціатив та державних структур. Суспільство, яке здатне протистояти фейкам – це суспільство, яке здатне зберегти моральні орієнтири, довіру, міжконфесійну єдність та віру в перемогу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідоцько Л., Білоусенко О., Півторак О., Зінченко С., Сливенко О., Худіш П. «Канонічні проти сатаністів». Дослідження дезінформації щодо релігійних спільнот у соціальних мережах. 2023 р. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/213454/2023-06-28-kanonichni-proty-satanistiv-doslidzhennya-dezinformatsii-shchodo-religiynykh-spilnot-u-sotsialnykh-merezhakh/.
2. Літвінчук І. С. Дезінформація в соціальних мережах: алгоритми протидії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 11, Ч. 2. С. 181–186. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/part_2/29.pdf.
3. Михайлів В. «Нелегітимний Зеленський, могилізація й канонічна церква». Огляд російської дезінформації за 2024 рік. URL: <https://detector.media/monitoring-internetu/article/236096/2024-12-18-nelegitymnyy-zelensky-mogylizatsiya-y-kanonichna-tserkva-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-2024-rik/>.
4. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.03.2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації». Поточна редакція 19.03.2021. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106/2021>.
5. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». Поточна

редакція 28.12.2021. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>.

6. Boler M. Digital Disinformation and the Targeting of Affect: New Frontiers for Critical Media Education. *Research in the teaching of English*, 2019. Vol.54 (2). P.187 – 191.
7. Zarzosa J. & Ruvalcaba C. Fighting Fake News: Building Cognitive Resistance and Mental Antibodies Through a Digital Media Literacy Inoculation Intervention. *Journal of marketing education*, 2025. DOI: 10.1177/02734753251319559

Оксана ГИСА

*Кандидат мистецтвознавства, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
oksana.hysa@tnpu.edu.ua*

ЯГЕЛЛОНСЬКІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-МУЗИЧНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ПРАВОСЛАВ'І ЗА ЧАСІВ ПЕТРА МОГИЛИ

Важливою віхою в історії України стало створення Запорізької Січі, яку підтримали Ягеллони, оскільки саме там сформувалися ряди православного християнського воїнства в бойовій спільноті. Це зумовило унікальний «православний інтернаціоналізм» Січі, адже православна аристократія розширювала коло козацької спільноти, підтримуючи бойову співпрацю з правителями Молдови, Волощини (Валахії), Румунії, а також зі старокатолицькими родами Польщі. Вони, згідно з ідеями ягеллонства, підтримували концепцію нерозділеної церкви, визнаючи богослужіння як у католицьких, так і в православних храмах відповідно до їхніх обрядів. Ця старокатолицька традиція довго зберігалася в Центральній і Східній Україні (Київ, Львів тощо) [1, с. 250].

Яскравим прикладом є український князь Дмитро Вишневецький, відомий як Байда, який мав старовинне прізвище та отримав аристократичне виховання. Його кар'єра як воїна і правителя мала завершитися правлінням у православній Молдові, куди його запросили. Проте зрада завадила цьому: князя схопили, передали туркам, і за наказом султана він прийняв мученицьку смерть у Стамбулі. Мучеником за православну віру став і козацький кошовий отаман, господар Молдовського князівства Іван Підкова, страчений за наказом польського короля в 1578 році у Львові. Цей зв'язок проявлявся і в церковній субординації, що можна простежити на прикладі видатного церковного діяча Петра Могили, вихідця з давнього молдовського боярського роду, який мав родинні зв'язки зі знатними православними родами в Польщі, Литві та на європейському Півдні.

Петро Могила отримав найвищу церковну владу в Україні (екзарх Константинопольського патріарха, архімандрит Києво-Печерського монастиря, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі) завдяки своєму знатному походженню як син молдовського господаря. Його освіта, здобута в європейських університетах, дозволила йому глибоко розуміти богослов'я та ефективно діяти для захисту православної віри [2, с. 274].

Це було обумовлено традиціями військового братства Запорізької Січі, особливо їхньою орієнтацією на Париж і галліканську Францію, візантійські релігійні принципи якої спонукали до співпраці з українськими козаками ще з XVI століття. Саме зв'язки галлікан з католицькими колами, але з відстороненням від папського Риму щодо антиправославних виступів, сприяли формуванню у Петра Могили переконань, які пізніше привели до реформування православ'я з дотриманням його основних принципів у церковному служінні.

За часів Петра Могили (1633–1647 роки) лідерство України проявилось в різних сферах суспільного життя, включаючи освіту, культуру і музику. Особливої уваги заслуговує музичне оновлення українського православ'я в партесному напрямку, яке вважали запозиченням з лютеранства на противагу «одноголосій» монодії Візантії, нехтуючи водночас першістю візантійської унісонної та «стрічкової» поліфонії в європейському церковному вжитку. Також часто ігнорують традицію руського трирядкового співу, поширеного у XIV–XVI століттях, що був прямою аналогією до мистецтва трирядкового дисканту в старовинній готичній поліфонії Франції.

Впровадження кантового триголосся як духовного позацерковного співу стало результатом інтервально-ладового оновлення стародавньої триголосної традиції, яка була перейнята від проправославних протестантів, знищених у Польщі. Ці протестанти заклали основу для партесного музичного творення у православній літургії України та Русі загалом.

Висновки. Український національний феномен базувався на трансформації ягеллонських традицій у форми, що відповідали конкретним історичним обставинам і сприяли лідерству в культурних та релігійних сферах. Основою науково-богословської взаємодії було православ'я, яке підтримувалося родинними та кровними зв'язками з православною Молдовою. Україна винайшла жанр партесного духовного концерту, що виник завдяки контактам Петра Могили з візантійством галлікан та раннім лютеранством, і цей жанр набув впливу на європейському православному Сході. Розвиток партесної співочої культури став своєрідним втіленням ягеллонських принципів у сфері церковного просвітництва, демонструючи водночас православну самостійність у відношенні до західної церковної місії [1, с. 252].

Ця місія була скомпрометована в XVII столітті через відсторонення від влади литовської магнатерії та литовської спільноти загалом, а також через ворожість до українського православ'я. Ця ворожнеча продовжувалася в подіях 1768–1769 років (Коліївщина, або Гайдамаччина), у польському повстанні під проводом Т. Костюшка у 1794 році, а також у Вітчизняній війні 1812 року. Ці загрози були своєрідно відображені у повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», де письменник, зі своїх світоглядних позицій, описує зростання ворожнечі між поляками та українцями, а також втручання зі Сходу під прапором «Руської землі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиса О. Ягеллонська традиція в Польщі в аспекті зустрічних культурно- історичних форм державотворчої співпраці слов'янських народів та її проекція в структурі Ягеллонського університету. Вісник Одеської музичної академії. Музичне мистецтво і культура: збірник наукових статей. 2018. Вип. 27. С. 250–261.
2. Подобас І. Християнство у слов'янських землях та ягеллонський ренесанс у Польщі як традиція «сарматизму» у мистецтві. Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць. Київ, 2012. № 21. С. 273–279.

Ірина ФЕДОРІВ

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна,
feiol@tnpu.edu.ua*

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА МИТЕЦЬ ОЛЕКСА НОВАКІВСЬКИЙ: ДЕКІЛЬКА ШТРИХІВ ПРО СПІВПРАЦЮ (до 160-річчя від дня народження Андрея Шептицького)

Вшановуючи митрополита А. Шептицького з нагоди 160-річчя від дня народження, важливо згадати його багатогранну меценатську діяльність та вельми цікаві взаємини й співпрацю з митцями галицького краю. У цьому контексті привертають увагу творчі стосунки владики з одним із найсамобутніших художників кінця XIX – першої третини XX ст., відомим імпресіоністом та постімпресіоністом, представником Краківської школи образотворчого мистецтва, основоположником новітньої епохи розвитку українського живопису – Олексою Новаківським (1872–1935). Успішно реалізовані спільні проекти А. Шептицького та О. Новаківського – це одна зі сторінок вагомого внеску митрополита в розвиток й збереження української культури.

Як згадував у своїх спогадах приятель О. Новаківського, галицький адвокат І. Голубовський: «Справжнє видовисько подробиць співжиття між цими двома постатями мусіло бути гідне богів тому, що був там визначний мистець з одного і справжній володар душ з другого боку» [5].

Завдяки співпраці з митрополитом А. Шептицьким, а також за його духовної і матеріальної підтримки, у 1923 р. у Львові була заснована Мистецька школа О. Новаківського (функціонувала до 1935 р.). Її діяльність, як унікальний культурно-мистецький феномен, досі недостатньо досліджена у національному мистецтвознавстві, хоча саме ця школа започаткувала в Галичині формування українського художнього шкільництва. Зазначимо, що подібні навчальні заклади, які вже існували на той час у різних куточках України мали або пропольський (Галичина), де пропагувалась панівна тоді польська культура, або проросійський імперський характер (підросійська Україна), з нав'язаною петербурзькою бюрократичною регламентацією навчального процесу [6]. Переважно, українці не мали змоги там навчатися.

Такі заклади втрачали регіональну своєрідність, їм явно бракувало національного обличчя. А. Шептицький як високоосвічений благодійник, був чудово обізнаний в актуальних на той час мистецьких напрямках. Він усвідомлював, що українська молодь, котра покидає Україну і виїжджає до різних мистецьких навчальних закладів Європи, розпорошує творчий та духовний потенціал нації.

Натомість у Мистецькій школі О. Новаківського панувала атмосфера високої духовності, творчої свободи, відчуття національної ідентичності, завдяки чому вона приваблювала творчих і свідомих особистостей з усієї території України [3, с. 5]. На час її заснування – О. Новаківський мав уже значний авторитет у мистецьких колах, перебував у періоді найбільшого розквіту своєї символіко-експресивної творчості, у 1919 р. здобув титул професора Української Академії мистецтв у Києві. Високу оцінку українських та європейських критиків отримали його персональні виставки 1911 р. (Краків), 1921 та 1922 рр. (Львів). За задумом митця – з часом школа мала перерости у Львівську художню академію [6]. Навчання у ній було поставлене на високому академічному рівні, в основу професійної грамоти вчитель закладав серйозне опанування формою та міцний реалістичний рисунок. До своїх учнів він часто звертався: «Не дешевий ефект світла і кольору, а природа має бути джерелом справжніх цінностей» [3, с. 10].

Школу відкрили на місці творчої майстерні О. Новаківського в будинку по вул. Зем'яковського 2, котрий у 1907 р. був викуплений А. Шептицьким і переданий для потреб українських художників у фонд Національного музею у Львові. У 1913 р. на запрошення митрополита у ньому з родиною оселився

О. Новаківський, переїхавши сюди із Кракова. З того часу він працював тут зі своїми учнями, не припиняючи спілкування з А. Шептицьким впродовж наступних двадцяти років (аж до смерті художника) [6].

За понад десятилітню історію існування в стінах школи здобули освіту більше 90 художників, з різних регіонів України, із Галичини, Буковини, Гуцульщини, Волині та Наддніпрянщини, зокрема такі визначні майстри як Г. Смольський, Р. Сельський, С. Гебус-Баранецька, В. Іванюх, М. Мороз, О. Плешкан, М. Драган, С. Луцик та ін. [3, с. 10; 1, с. 131]. Як згадує про свого вчителя учень О. Новаківського, відомий живописець Г. Смольський, «...приїхав я до Львова, щоб продовжувати освіту. І був захоплений легендами, що ходили тоді про О. Новаківського, ім'я його чарувало всіх, хто був близький до мистецтва. Жменька людей, що цікавилася мистецтвом, схилила перед його творчістю голови, а решта, не розуміючи митця, дивилася на нього як на великого дивака... Новаківський належав до тих, хто взяв на себе важкий хрест нашого мистецтва...» [3, с. 5].

Спочатку школа існувала як приватний навчальний заклад, а з вересня 1923 р. до 1926 р. – входила як мистецький факультет до Українського таємного університету. О. Новаківський був деканом факультету і швидко підібрав професійний колектив викладачів [6]. Серед них були відомі на той час вчені й митці: О. Курилас (ілюстратор дитячих підручників), що викладав рисунок і малярство, С. Балея (автор першого українського підручника з психології) – пластичну анатомію та антропологію, В. Пещанський (інженер-архітектор) – історію української архітектури, техніку й технологію малярства, М. Вороний (відомий театральний режисер та актор) – історію сценографії старовинного та сучасного театру, І. Раковський (авторитетний вчений-антрополог) – історію культури, Є. Нагірний (популярний в Галичині архітектор) – перспективу, відомий педагог В. Залозецький та знаний лінгвіст й мистецтвознавець І. Свенціцький – викладали історію мистецтва [2]. Цікаво, що упродовж 1925–1926 рр. історію всесвітнього мистецтва, зокрема й візантійського, у школі О. Новаківського читав А. Шептицький, котрий з молодих років захоплювався малярством та був предметно обізнаний з історією світової культури. Важливо, що студенти мали можливість двічі на місяць слухати його пізнавальні лекції у Митрополичих палатах на Святоюрській горі [6].

Багато художників, як-от С. Гординський, І. Нижник-Винників, яких життєві обставини змусили згодом покинути Україну, у своїй творчості продовжували традиції школи О. Новаківського за кордоном [1, с. 131].

Школа талановитого митця започаткувала в Галичині такий важливий аспект національної художньої освіти, як формування професійного митця для

образотворчої сфери, котрий не боявся б порушувати у своєму мистецтві непрості проблеми духовного та світоглядного характеру, творячи, таким чином, гуманістичний контекст своєї доби та історії українського народу, що безумовно було надзвичайно близьким до світогляду А. Шептицького. У суспільній та культурологічній свідомості Галичини функціонування у Львові такої школи сприймалося як інтегральна складова програми відродження національної освіти й культури [6].

Відтак, Мистецьку школу О. Новаківського можна вважати не лише першим в Галичині художнім освітнім закладом із чіткою українською національною орієнтацією, а й активним осередком духовно-мистецького життя, який мав значний вплив на культуру не тільки в Україні, але і за кордоном на наступні десятиліття [1, с. 131].

Постать А. Шептицького не могла не привертати уваги О. Новаківського як художника-портретиста та сакрального живописця. Зображення сильних, талановитих людей, що захищали правду – було серед кола його улюблених тем. Їх образи митець відтворював за допомогою сміливої, сповненої внутрішньої експресії форми, життєрадісного колориту, першоджерело яких знаходив у багатій народній творчості [3, с. 6]. Серед усього мистецького доробку, присвяченого митрополиту, фахівці стверджують, що полотна О. Новаківського – є одними із найкращих. Художник присвятив йому близько двадцяти творів і понад двісті рисункових портретних начерків та ескізів [5]. Серед найвідоміших: «Мойсей», «У митрополичому кріслі» («Портрет митрополита А. Шептицького»), «Князь Церкви», «Владика» («Провидіння»), «Тяжкий сон», «Митрополит у чернечій рясі» («Владика II»). Твір «Мойсей», на жаль, був знищений радянською владою у 1950-ті роки під час переслідування УГКЦ [4].

Стосунки А. Шептицького з О. Новаківським демонструють не лише його жертвну меценатську діяльність, а й глибоку християнськість. Коли передчасно померла дружина митця Анна-Марія (1925 р.), митрополит матеріально й духовно підтримував родину. А після смерті О. Новаківського (1935 р.) узяв до своєї митрополичої резиденції на виховання його молодшого сина Ждана-Олексу, який жив там до 18 років [5].

Безумовно, що А. Шептицький і О. Новаківський – кожен по своєму випередили свій час, могли бачити далі й більше, ніж інші; вболіваючи за майбутнє української культури, хотіли, щоб українці, як талановитий й освічений народ, зайняли гідне місце серед висококультурних і вільних націй Європи й світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Блажен той муж...». Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького (29.07.1865–1.11.1944): Фотоальбом до 150-річчя від дня народження Андрея Шептицького / Автор ідеї та керівник проекту П. Мелень. 2-е вид. Львів, 2016. 196 с.
2. Красник О. Одинадцятро з однієї школи. *Поступ.* 21 жовтня 2003. URL: <https://web.archive.org/web/20111222122109/http://postup.brama.com/usual.php?what=15492>
3. Олекса Новаківський. Альбом. Вступна стаття та впорядкування В. Островського. К., 1973. 57 с.
4. Сакральний живопис Олекси Новаківського. URL: https://risu.ua/sakralniy-zhivopis-oleksi-novakivskogo_n74583
5. Шейко О. Визначний митець і володар душ, або про дружбу Олекси Новаківського з митрополитом Андреєм. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vyznachnyj-mytets-i-volodar-dush-abo-pro-druzhbu-oleksy-novakivskoho-z-mytropolym-andrejem-sheptytskym/>
6. Школа мистецтва Олекси Новаківського у 20–30 рр. двадцятого століття. *Вища освіта в Україні.* URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10460/>

Анна ПАТРА

*Фахівець служби супроводу спеціалізованих вчених рад,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
annapatra2002@gmail.com*

ВІДМІННІСТЬ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО НАРОДІВ У ІСТОРІОСОФСЬКОМУ ДОСЛІДЖЕННІ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА «ДВІ РУСЬКІ НАРОДНОСТІ»

Кожна людина вибудовує власну ієрархію цінностей, яка подекуди залежить від зовнішніх чинників впливу. Сюди варто віднести сукупність цінностей народу, до якого належить людина. Вони формуються на основі релігійних переконань, мови, культури, традицій, географічного розташування, філософії життя народу тощо. Ми усі знаємо, що, так само, як повинні приймати індивідуальні цінності людей, повинні поважати цінності народів. Проте щодо одного є виняток: російського. Його цінності суттєво різняться із цінностями українців та інших народів цивілізованого світу. Росіяни несуть у світ цінності, які толерувати не варто. Ними можна лише зруйнувати його.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну привернуло увагу дослідників до теми війни. Але не менш важливою є проблематика цінностей народу, який її розпочинає. Нам потрібно визначити фундаментальні цінності росіян, аби зрозуміти причини їхньої (злої) людської природи. Микола Костомаров один із перших в Україні, хто здійснив детальний аналіз відмінностей українського та

російського народів. Результати виклав у праці «Дві руські народности» [2]. Він був сином росіянина та українки, що, можливо, полегшило дослідницьку діяльність майбутнього історика та етнографа у цьому напрямку. А, отже, це дало краще нам зрозуміти основні цінності та відмінності обох народів.

Свобода. Світ поважає кожного, однак сучасний світ, світ вільних людей, як часто говорить Президент України, не поважає та не має за цінності кровопролиття, вбивства, гвалтування, мародерство. Світ бореться за свободу. Для українців нею є щасливе життя на власній території з рідними поруч. За М. Костомаровим, такого блага досягають духовні люди (освічені), сукупність яких означає народність. Лише освічені та свідомі народи не приписуватимуть чужі здобутки історії та культури собі, а рівнятимуться на них. Російський народ, на жаль, з давніх-давен привласнював українське, викривляв реальні факти та замовчував правду. Так, за дослідженням історика, росіяни приписали собі назву «Русь», хоча як народ виникли пізніше. Через нестачу критичного мислення, іншої назви, як вже існуюча, у їхні голови не приходила. Українська народність бере початок з держави Київської Русі. У ХХІ столітті Україна не має свободи, оскільки росіяни маніпулюють історичними фактами на свою користь, вважаючи себе господарями нашої землі та долі українців. Насправді російський народ є лише рабами, які виконують волю пана.

Бог. Свободи не існувало би без Бога – Творця, який наповнив людське життя можливістю вибору між двома протилежностями. Не завжди людина стоїть на стороні добра. Росіяни полюбляють ставити себе на рівні з Богом. Український народ з приходом християнства був відданий Богу, не розпочинав дня та праці без молитви, вибудовував храми, поважав Його. Важливу роль відігравало духовне просвітництво (наприклад, «Повчання дітям» Володимира Мономаха). М. Костомаров зауважив, що українці не мали потреби виходити на протести проти церкви, бо вона не намагалася стати на заваді політичній владі. Історик наголошує, що у росіян усе по-іншому. Їхня релігійність є лише декоративізмом: грають у релігійних людей, а свою пихатість прикривають прапором релігії.

З духовного життя росіян бачимо, з однієї сторони, начебто побожних, а з іншої, благословення священниками війська на загарблення земель та вбивства мирних жителів. Про справжню сутність російського священника, який повинен би служити Богові, Україна дізналася в ході війни. Це одягнені у рясні особи, які переховують у церквах зброю, шпигують та створюють організації, які допомагають чинити злочини Кремлю. Вони не ставлять на перше місце духовність. М. Костомаров писав, що у ХІІ столітті єпископ Федор «допускався різних нелюдських учинків і насильства» [2, с. 62]. Серед них паління голів та обрізання язиків. У росіян церква була органом державного суду та стояла вище

народної маси. Історик зазначає, що світська влада могла пригнітити духовенство, коли те не підкорювалося цареві. У праці наводяться приклади, що князі отримували дозвіл від церкви на розлучення та на чергові шлюби, хоч це було заборонено. Наслідками були протести народу.

Попри те, що українці зятяті сповідували православ'я, М. Костомаров звертає увагу на те, що в Україні існували інші вірування, зневажати чи цуратися яких думки не було. Навіть сьогодні В. Зеленський влаштовує зустрічі із представниками різних конфесій України, аби бути згуртованими та отримувати духовну підтримку. Етнограф описує це духом терпимості українців та браком національної пихи, допоки хтось не насміхається із них. Тоді прокидається лють, яку не зрівняти ні з чим. Росіяни навпаки терпіти не могли чужих народів та вірувань, вважали їх проклятими. «Вони вважали себе за єдиний на весь світ вибраний щодо віри народ і через те не дуже легким духом дихали на одновірні народи – на Греків і Українців» [2, с. 72].

Єдність. Автор праці пояснив відсутність цієї цінності у росіян. Усе почалося із 1157 року. Тоді внук В. Мономаха Андрій через сварку із українськими князями відправив на Київ військо, з метою зруйнувати усе на своєму шляху, вивезти людей та забрати залишені ними речі. Таким чином він продемонстрував окремішність російського народу від українського. І попри те, що люди згуртувалися на підтримку Андрія, коли той проганяв братів, аби влада залишилася в його руках, єдність як цінність їм вкоренити не вдалося. Що цікаво, один брат був хворим, а другий – ні на яку владу не зазіхав [2, с. 31-32]. Українці навпаки проявляли дух народу через суцільність. Вони могли, що притаманно досі, згуртуватися в біді, допомогти один одному та прогнати князя, який за їхніми мірками чинив аморально. Нас чудово описує фраза: «Моя хата скраю, першим ворога зустрічаю».

Культура. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2005) вказує, що культура – це «сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії» [1, с. 596]. Саме через культуру українці проявляють свою свободу: описують широкі степи, оспівують мальовничі гори, зодягаються у притаманні кожному регіону вишиванки. Дух нації майорить блакитно-жовтим стягом. Цінність, яка доповнює життя естетикою, гармонізує душу із природою, дає ковток свіжого повітря та можливість виражати українську ідентичність.

Для росіян культура є розважальним інструментом, який носить поверхневий характер. Вони не замислюються над глибиною сенсів, які існують у витворах національного мистецтва. Їм набагато простіше та приємніше заявити на увесь світ, що усе українське створене ними, аніж оживити таланти своїх людей, які проживають на масштабній території.

Культура – це духовне життя нації. Однак російський народ шукає у всьому користь, зосередившись на матеріальному. М. Костомаров наголошує, що у росіян «лісову деревину зустрінеш рідко де, бо з неї немає користі для матеріального життя» [2, с. 83].

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що є, була і буде суттєва різниця між українським та російським народами. Тобто існує людство, яке має свою історію, в процесі якої сформувалися цінності: у когось переважають матеріальні, а у когось духовні. Але ніколи немає ідентичних народів. М. Костомаров працею «Дві руські народности» констатував самотність України, її духовне багатство, звернув увагу на відмінностях від росіян, що довершило картину основних цінностей українців: свобода, Бог, єдність та культура. Тим самим підняв самооцінку українців. Також етнограф підтвердив, що ніхто не має права говорити про спільні риси українського та російського народів, бо зароджувалися вони по-різному, а їхні цінності дивляться у різні напрямки. Отже, саме народ є рушійною силою та фундатором цінностей. Росіяни прагнуть панування та війни, а українці – свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Костомаров М. Дві руські народности. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13655/file.pdf>

Володимир АНІСІМОВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
avolodimir118@gmail.com*

ОБРАЗ ЖЕРТВИ ЯК КЛЮЧОВА РИСА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОЛЯКІВ

Німецький дослідник історичної пам'яті Ян Ассман вважає, що існують суспільства з «холодною» та «гарячою» пам'яттю про минуле. Польща належить до тих держав, які американська дослідниця Тіна Розенберг називала «країнами, населеними привидами минулого». Вона переповнена пам'яттю про події ХХ століття, коли Польща була частиною «кривавих земель», а згодом «найвеселішим бараком» в соціалістичному таборі. Однак ці пам'яті існують паралельно одна до одної, нашаровуючись в свідомості населення, не

змішуючись. Внаслідок найгомогенніша країна Європи, в етнічному плані, існує в стані внутрішньої перманентної напруги.

Історія Польщі складається з ланцюга протиріч між поляками та її сусідами. Традиційно складні стосунки з німцями, українцями, литовцями, росіянами, євреями потребують осмислення. Перебування в складі соціалістичного табору створювало видимість розв'язання конфліктів. Однак звільнення в 1989 році від радянської диктатури неминуче відкривало скриньку пандори за давнених конфліктів.

Ключова особливість колективної пам'яті поляків пов'язана з формуванням образу жертви зовнішніх сил, з хворобливим акцентом на незалежності та уявленні про національну зраду як страшний злочин. Роль Польщі як захисниці християнства та поборниці шляхетської демократії дуже швидко була витіснена образом жертви. Це було пов'язано з трьома поділами Речі Посполитої і втратою державності.

Перебуваючи в складі імперій, поляки створили романтичний міф, який мав підтвердити їх жертвність. В його основі було уявлення Польщі як «Христа народів», мучеництво якого врятує всі пригноблені нації. Зміцнений століттями неволі, цей міф став основою колективної самоідентифікації поляків. Він включав в себе низку елементів: героїзація страждань, сакралізація зради як найстрашнішого злочину, винятковість польських страждань, недовіра до будь-яких зовнішніх сил, уявлення про Польщу як моноетнічну державу.

Цей міф став рамкою для інтерпретації поляками драматичних подій XX століття. Перша світової війна та міжвоєння сприймалося як відродження Польщі. Період розбудови національної держави. Друга світова війна стала четвертим поділом Польщі, а післявоєнна радянська – п'ятим. При всіх режимах вона страждала. У 2009 році польський Інститут національної пам'яті оцінив втрати країни в роки Другої світової війни в 5,6 – 5,8 млн. чоловік.

Нацисти окупували Польщу і чинили геноцид протягом 1939 – 1945 років. Радянська сторона зрадила та забрала собі Західну Україну, репресувала польське населення. Вершиною репресивних практик був Катинський розстріл. Українські націоналісти організували геноцидні етнічні чистки польського населення на території Волині та Галичини в 1943 – 1944 роках. І навіть період після війни виявився періодом радянської окупації.

В цілому міф Польщі як «Христа народів» протягом тривалого часу допомагав полякам розуміти історію та був частиною їхньої ідентичності. Однак у нових умовах, які відкрилися після падіння комунізму, схожий образ викликає все більше питань як у польському суспільстві, так і за кордоном, зокрема наскільки Польща може вибудовувати партнерські відносини із

сусідніми державами. Приклад українсько-польських відносин демонструє шкідливість образу жертви у відносинах між народами.

Міф Польщі як «Христа народів» виключає можливість страждання інших етносів, що входили до складу польської держави. Разом з тим поляки забувають злочини, які вони чинили стосовно інших народів. Згадати хоча б політику асиміляції національних меншин (українців, німців), яку вони проводили в міжвоєнний період, антисемітизм, осадництво колоністів, яке значною мірою призвело до українсько-польського протистояння часів Другої світової війни. Переосмислення цього міфу дало б можливість переглянути відносини з сусідами.

Окрім того, образ жертви позбавляє суб'єктності саму Польщу, виявляючись для багатьох легким способом уникнути власної відповідальності за минуле. Варто згадати ставлення до своєї соціалістичної спадщини, яку поляки бажають ігнорувати. Комуністична влада в Польщі встановлювалася діячами Польської робітничої партії на чолі з Владиславом Гомулкою. Вагомою частиною внутрішньої політики нової Польської Народної республіки було знищення опозиції, яке здійснювалося руками польських каральних органів, а не силами НКВС. У країні фактично розгорталася холодна громадянська війна. З 1944 по 1956 рік близько 6 тисяч діячів підпілля було знищено, 300 тисяч опинилися за ґратами.

Розглянуті нами сюжети тісно пов'язані один з одним, про що найкраще оповідає книга польського психотерапевта Анджея Ледера «Революція сновид». На його думку, з 1929 по 1956 рік в Польщі відбувалася кардинальна революція, причиною якої був зовнішній вплив. З початком Другої світової німецька влада знищила все єврейське населення (приблизно 10 % населення країни), а пізніше радянські солдати вичавили німецьке населення з польських земель (2 – 2,5 % населення країни). Оскільки євреї та німці в основному складали буржуазію, це означало знищення середнього класу в країні.

Згодом комуністи знищили польську аристократію. Це все стало великим соціальним ліфтом для польського населення, представники якого зайняли спустілі соціальні ніші. Комунізм відкрив для поляків раніше не доступні можливості і заклав основи нового середнього класу, який став базою підтримки «Солідарності» у 1980-х роках. Однак дуже швидко у поляків стався зсув у свідомості. Польський середній клас витіснив пам'ять про те, яким чином вони стали тим, ким вони є.

Як зазначав Анджей Ледер, це сталося, тому що така трансформація була наслідком зовнішніх обставин, а ті, хто отримав вигоду від згаданих змін, не мали можливості діяти самостійно і були об'єктами політики, з огляду на що відповідальність за ці події була екстеріоризована. За Ледером, проблема

полягає в тому, що, блокуючи усвідомлення революції, польський середній клас не може сповна скористатися її плодами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що образ жертви зовнішніх та внутрішніх сил заважає полякам розвиватися та мати партнерські стосунки з сусідами. Приймаючи до уваги історію Польщі, зосередженість на цьому міфі є зрозумілою. Однак культивування образу жертви не дозволяє модернізувати суспільство, поставити відповідальну, самостійну особистість в центр горизонтальних зв'язків, які, власне, формують громадянське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andrzej Leder, *Prześlona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej* Wydawnictwo «Krytyki Politycznej», Warszawa 2014, 204 s.

Олег ГРИНЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Київ, Україна
Oleh.hrynchukqq@gmail.com*

АНАЛІТИКА ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИН У ПРАЦЯХ МАРІУША МАШКЕВИЧА

Актуальність проблеми. Важливе значення у розвитку політичної історії країн Центральної та Східної Європи початку ХХІ століття відіграють активізація аналітики геополітичного дискурсу, зокрема, окреслення позицій, актуальних для осмислення та прогнозування сучасних суспільно-політичних процесів.

Мета: висвітлити окремі аспекти аналітики геополітичного дискурсу Польщі на прикладі праць Маріуша Машкевича.

Виклад основного матеріалу. Серед основного кола історіографії у напрямку геополітичного дискурсу Польщі слід назвати праці зарубіжних, у тому числі польських, дослідників, серед них: «Reborn Poland or Reconstructed Empire?» А. Новака, «White Eagle, Red Star: The Polish–Soviet War, 1919–20» та ін. Н. Дейвіса, «Soviet-Polish Relations 1917–1921» П. Вандича, дослідження В. Єнджеєвича, А. Міцевського («Roman Dmowski», 1971), Т. Снайдера [6], Л. Павловської та Т. Павловського, Дж. Циммермана («Pilsudski: Founding Father of Modern Poland») та ін. До означеної проблематики, зокрема щодо аспектів польсько-українських відносин, зверталися вітчизняні дослідники Я. Грицак, Т. Возняк, М. Дорошко [2], Т. Зарицька, Л. Зашкільняк [3], М. Зелінський, У. Клим'юк [4], Г. Корольов, В. Репринцев, В. Сулея та ін. [1].

У рамках публікації коротко представимо науковий доробок Маріуша Машкевича – доктора гуманітарних наук (соціологія), громадського діяча, учасника опозиційного руху «Свобода і Мир» («Wolność i Pokój») (1986–1990 рр.). Впродовж 1990-2002 рр. М. Машкевич перебував на дипломатичній службі у Литві та в Білорусі, був радником Прем'єр-міністра Республіки Польща з питань східної політики, віце-директором Східного департаменту МЗС РП (2007 р.). М. Машкевич працював науковим співробітником Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету, з 2007 р. – як професор кафедри європеїстики Університету імені кардинала Стефана Вишинського [5]. Здобутки наукової діяльності представлені, зокрема, низкою монографій [5; 8 – 11].

Значний інтерес дослідників сучасних суспільно-політичних процесів викликає праця М. Машкевича «Східна політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації» (український переклад 2015 р.) [5], яка включає розділи «Нарис найважливіших ідей і концепцій, які стосуються польської східної політики» та «Інтерпретації і контексти польської східної політики в українських публікаціях».

У першому розділі виокремлені наступні напрямки: «Ягеллонська течія» («Федераційна концепція», «Міжмор'я» versus «Mitteleuropa»?», «Федералізм крайовців», «Колоніальна концепція»); «Пястівська течія» («Неопанславизм у більшовицькій інтерпретації», «Концепція безатомної сфери»); «Євроатлантична течія» («Східні» концепції у середовищах демократичної опозиції 1970–1980-х рр.), «Конфедерація незалежної Польщі – ідея «Міжмор'я», «Ініціативи, пов'язані з «Міжмор'ям» і «федераціонізмом»/«федералізмом»); «Між «фінляндизацією» і принципом «двох доріг»; «Східне партнерство як гра у польську безпеку» [5].

Так, співставляючи геополітичні доктрини Р. Дмовського і Ю. Пілсудського з погляду історичної ретроспективи, М. Машкевич характеризує спільне в позиціях лідерів (прагнення «вивести із забуття польську справу», зміцнити відроджену Польщу, оскільки «...без військової і політичної діяльності Ю. Пілсудського та дипломатичних заходів Р. Дмовського важко уявити собі утворення Другої Речі Посполитої»), називає їх «батьками практичної «політики непослідовності» (особливо напередодні Другої світової війни, що серед інших помилок польської політики призвело до поразки Другої Речі Посполитої) [5, с. 64].

М. Машкевич констатує, що геополітичні доктрини Р. Дмовського і Ю. Пілсудського «можуть викликати як гордість, так і сором. Одна – з огляду на те, що дуже легко асоціюється з імперсько-фашистською традицією, друга – з причин суто теоретичного характеру, оскільки ніколи так і не була

реалізована, а спроби її втілення у життя стали символом неефективності чи навіть мрійництва» [5, с. 58].

Однак, М. Машкевич пише про некоректність різкого протиставлення цих концепцій, «спрощення» картини політичного дискурсу без врахування різновидів «федераційних ідей» в Другій Речі Посполитій, непослідовних кроків табору Ю. Пілсудського, «санаційної політики» щодо національних меншин, ідей панславізму «народної Польщі», ягеллонської концепції Є. Гедройця та ін. [5, с. 44].

В рамках публікації наведемо рядки із висновків автора щодо другого розділу, зокрема, того як «геополітичні та регіональні чинники гальмують перебіг польсько-українського діалогу». М. Машкевич зазначає: «Порівняння впливів Польщі та Росії на Україну дратівливе заняття для автора з Варшави. Автори визнають, що Варшава має свої геополітичні амбіції і це усвідомлюється в Києві. Ці амбіції переплітаються із прихованим або явним польсько-російським суперництвом. ... У цьому відношенні (як і під кутом зору культурних впливів) Росія має в Україні велетенську перевагу над Польщею» [5, с. 291].

Автор підкреслює: «...ідентичністю сучасної Польщі є її громадянське і європейське обличчя. Наше відчуття безпеки пов'язане з активною європейською політикою. ... Отже, схоже на те, що успіх польської східної політики щодо України буде постійно визначатися у просторі «між безпекою і ідентичністю» [5, с. 292].

Прогностичною стала теза М. Машкевича, що «...2014 р., напевно, багато чого змінить у цьому питанні. Але з'являється інша небезпека, і постає питання: чи зможе Польща бути для України гідним довіри партнером і відповідальним сусідом, не стаючи при цьому в позу дотеперішнього московського суверена?» [5, с. 291].

У передмові до українського видання монографії М. Дорошко відзначає цінність аналітичних розвідок М. Машкевича, зокрема щодо співвідношення категорій «безпека» та «ідентичність» в контексті державних інтересів. Так, М. Дорошко пише, що автор, слідом за Кеннетом Вольтцем, підкреслює проблему «...виникнення дисбалансу між безпекою та ідентичністю» [2, с. 292], що часто провокує початок конфліктів, таким чином, виступаючи «чинником анархії» у динаміці міжнародних відносин [2, с. 292].

М. Дорошко підкреслює, що «...напруженою між безпекою та ідентичністю, спровокованою в Україні чинником російського впливу та пов'язаного з ним понад 300-літнього перебування України в геополітичному силовому полі Росії, значною мірою можна пояснити проросійський сепаратизм на сході України та причини російської воєнної агресії проти України» [5, с. 8].

Прогностичним є узагальнення М. Дорошка, що із застосуванням методу історичних аналогій, співставивши геополітичне положення Другої Речі Посполитої поміж тоталітарними СРСР і Німеччиною та геополітичну ситуацію України між авторитарною Росією та демократичною Європою, «... слідом за Машкевичем можемо констатувати, що «історики таку ситуацію оцінюють як геополітичний стигмат», відтак можна говорити про неминучість конфлікту між РФ і Заходом щодо України» [2, с. 9].

М. Дорошко підкреслив актуальність і цінність польського політичного досвіду для українського політикуму, зазначив про актуальність розробки «східної політики» щодо Росії, основою якої повинен стати, на думку дослідника, «український державний інтерес і патріотизм».

Висновки. Отже, тематика аналітики геополітичних дискурсів, виокремлення прогностичних тенденцій та ін. були і залишаються важливим напрямком для української політичної та історичної думки, що значно актуалізується у час воєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвєць Л.М., Гринчук О.О. Геополітичні доктрини Юзефа Пілсудського та Романа Дмовського // *Вісник науки та освіти*. № 11 (29) /2024. С. 1837–1849.
2. Дорошко М. Безпека та ідентичність як основи національної державності /Машкевич Маріуш. Східна політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації / Маріуш Машкевич; переклад з польської. К. : Ніка-Центр, 2015. С. 7– 9.
3. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів /Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 752 с.
4. Клим'юк У.Б. Р. Дмовський і Ю. Пілсудський: порівняльна характеристика політичної діяльності /У.Б. Клим'юк // *Гілея. Наук. вісник: зб. наук. праць* /Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 49 (№ 7). С. 65–70.
5. Машкевич М. Східна політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації / Маріуш Машкевич; пер. з польськ. К. : Ніка-Центр, 2015. 312 с.
6. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. / Т. Снайдер. К.: Дух і Літера, 2012. 464 с.
7. Суля В. Юзеф Пілсудський. К.: Дух і літера, 2018. 528 с.
8. Maszkiewicz M. Mistyka i rewolucja. Aleksander Wwiedeński i jego koncepcja roli cerkwi w państwie komunistycznym. Kraków, 1995.
9. Maszkiewicz M. Biatoruś – zespół ukrytego paradoksu. Warszawa-Kraków POU, 2008.
10. Maszkiewicz M. Nasz patriotyzm – ich szowinizm. Rozmowa z Vytautasem Landsbergisem. Toruń, 2011.
11. Maszkiewicz M. Między bezpieczeństwem a tożsamością. Wrocław, KEW, 2013.

Ігор КОЗАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kozak_i@tnpu.edu.ua*

КООПЕРАТИВНЕ СТРАХУВАННЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР

Кооперативне страхування відігравало ключову роль у фінансово-кредитному забезпеченні національного економічного розвитку Східної Галичини на рубежі ХІХ–ХХ століть. Процес формування цього сегменту економіки відображає важливий етап становлення національного господарського руху в регіоні, а також діяльність низки видатних діячів, які сприяли розвитку українських підприємницьких традицій, спрямованих на економічне відродження нації через самостійну господарську активність.

Страхові інституції того часу можна поділити на три категорії: державні, приватні та кооперативні. До переваг кооперативних організацій, зокрема українських, відомий діяч кооперативного руху К. Коберський відносив принцип, за яким «убезпечені одночасно виступають і як ubezpieчники».

Зростаюча потреба в захисті українського населення від природних катастроф, насамперед пожеж, стала очевидною ще в 60-х–70-х роках ХІХ століття, коли зароджувалися основи страхової діяльності як складової національного господарського руху. Ініціатором цього процесу був Д. Синкевич, який обіймав посади директора страхової компанії «Австрійський Фенікс» у Відні та головного директора «Русского Общества перестраховання». Його діяльність продовжив Л. Лукашевич, очільник «Угорського товариства ubezpieчень» у Львові. Проте спроби розширення українського страхового сектору наштовхнулися на перешкоди: у 1880 році австрійська влада відмовила у наданні концесії новоствореному товариству. Незважаючи на це, українська громада Галичини не відмовилася від своїх планів. Лідером цього напрямку став В. Нагірний, за ініціативи якого у 1884 році К. Левицький розробив проєкт статуту страхового товариства. Через низку обставин створення товариства затрималося до 1890 року.

Статут товариства «Дністер» надавав його членам право брати участь у загальних зборах у Львові, представляти власні інтереси та обиратися до керівних органів. Оцінку матеріальних збитків від стихійних лих проводили делегати товариства, а в разі незгоди з результатами оцінки члени могли звертатися до мирового суду.

Поліси «Дністра» визнавалися при отриманні іпотечних кредитів такими установами, як Красвий банк Галичини та Буковини, Галицька ощадна каса у Львові, Земельний іпотечний банк у Львові, Руська Щадниця в Перемишлі та іншими повітовими ощадними касами.

Агентами «Дністра» працювали виключно українці, зокрема адвокати, нотаріуси, священики, вчителі та голови громад. Завдяки цьому товариство забезпечило роботою сотні українських фахівців, тоді як інші страхові компанії переважно наймали поляків, чехів чи австрійців.

Відразу після заснування «Дністер» активно залучав українців регіону до співпраці. Протягом першого року діяльності було створено мережу агентств у Східній Галичині, а згодом – на Буковині. Керівництво товариства докладало зусиль для популяризації своєї діяльності серед широких верств населення. Зокрема, через товариство «Просвіта» було видано брошуру «Три побратима, або як люди подолали біду», а також плакати, що пропагували діяльність товариства. Ці зусилля принесли результати: товариство поступово розширювалося та зміцнювало свої позиції.

До «Дністра» приєднувалися дедалі більше свідомих селян і міщан, які раніше страхувалися в іноземних компаніях або взагалі не мали страхового захисту. З часом товариство стало осередком об'єднання широких верств українського суспільства, незалежно від політичних чи релігійних поглядів, оскільки воно позиціонувалося виключно як економічна установа. Українці сприймали «Дністер» як спільне національне надбання. Для населення характерним було страхування невеликого майна та індивідуальні страхові поліси, які слугували захистом від безробіття, хвороб та інших ризиків.

У 1912 році «Дністер» видав понад 272 тисячі полісів на загальну суму 312,5 мільйона крон. Порівняно з 1892 роком обсяги страхування майна зросли у 15 разів. Водночас товариство активно інвестувало: у 1912 році прямі інвестиції склали 1 289 тисяч крон. Це сприяло зростанню прибутків акціонерів, чистий прибуток компанії після відрахувань до резервів у 1912 році становив 513 тисяч крон. Ці показники свідчать, що «Дністер» вийшов за межі суто кооперативної організації, ставши важливим елементом фінансової системи Східної Галичини.

З моменту заснування «Дністер» підтримував конструктивні відносини з іншими страховими товариствами, навіть конкурентами. За словами Ігнація Біскупського, під час створення «Дністра» польські страхові компанії зберігали «доброзичливий нейтралітет». Після офіційного заснування товариство отримало професійну підтримку від краківського товариства «Флоріанка», яке діяло на страховому ринку Галичини понад 30 років. Оскільки «Дністер» не мав ліцензії на страхування життя, він пропонував такі послуги від імені

«Флоріанки», отримуючи вигідну комісію. Водночас у сегменті страхування від вогню обидва товариства конкурували.

Товариство «Дністер» тісно співпрацювало з фінансовими установами, отримуючи підтримку місцевих і австро-угорських банків. Приватні банки відігравали ключову роль у наданні кредитів, орієнтуючись на отримання прибутку. Кооперативний банк «Дністер» базувався на принципах взаємодопомоги та солідарної відповідальності його членів за зобов'язання банку. Аналіз обставин створення цього банку показує його економічну необхідність: товариству взаємного страхування «Дністер» потрібно було ефективно використовувати зібрані кошти, щоб уникнути їх «замороження». Крім того, ці кошти зберігалися в галицькому «Банку Крайовому», де вони працювали на користь польської громади, приносячи нижчий відсоток, ніж міг би забезпечити власний банк [411, с. 130].

Згідно зі статутом кооперативного банку «Дністер», його метою було надання матеріальної підтримки членам, зокрема селянам і ремісникам, через ефективне використання заощаджень і видачу позик на вигідних умовах. Члени сплачували вступний внесок у розмірі 2 крон до резервного фонду та могли мати один або кілька паїв вартістю 50 крон, які залишалися їхньою власністю та приносили дивіденди за рішенням загальних зборів. Товариство залучало капітали своїх членів, а кожен учасник мав один голос на загальних зборах. На паї нараховувалося 6% річних, а позики видавалися лише під заставу застрахованого майна.

Кооперативним банком «Дністер» керували дирекція та наглядова рада товариства взаємного страхування «Дністер» у Львові, але обидві установи залишалися юридично незалежними. Основною діяльністю банку було надання кредитів, які були вкрай необхідні українському населенню Східної Галичини. На початковому етапі максимальна сума кредиту становила 500 крон, але з 25 вересня 1896 року наглядова рада дозволила видачу позик до 2000 крон із терміном погашення від 5 до 10 років. У 1904 році сума кредиту зросла, а термін сплати подовжено до 15 років.

Отже, кооперативне страхування в Східній Галичині на межі XIX–XX століть стало важливим інструментом фінансово-кредитного забезпечення національного господарського руху, сприяючи економічній самостійності української громади. Товариство «Дністер» відіграло ключову роль у формуванні страхового ринку, об'єднавши широкі верстви населення навколо ідеї спільного економічного захисту. Його діяльність, базована на принципах взаємодопомоги та солідарної відповідальності, не лише забезпечувала захист від стихійних лих, але й створювала робочі місця для українців, протидіючи домінуванню іноземних страхових компаній. Успіх «Дністра» підтверджується

значним зростанням кількості полісів, інвестицій та прибутків, що свідчить про його вихід за межі кооперативної моделі до рівня важливої складової фінансової системи регіону. Тісна співпраця з банками та іншими страховими товариствами, зокрема польською «Флоріанкою», демонструє гнучкість і прагматичність у реалізації економічних цілей. Створення кооперативного банку «Дністер» стало логічним кроком для ефективного використання капіталу, що підкреслює економічну необхідність і стратегічну далекоглядність української еліти. Загалом, діяльність «Дністра» відображає успішну модель національного господарського руху, спрямованого на зміцнення економічної незалежності та консолідацію української спільноти в умовах австрійського панування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський О. Кооперативний рух у Східній Галичині: економічні та соціальні аспекти (кінець XIX – початок XX ст.). Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 320 с.
2. Гринишин Я. Історія становлення страхового ринку в Галичині (1860–1914 рр.). Український історичний журнал, 2015, № 4, С. 87–102.
3. Коберський К. Нариси з історії українського кооперативного руху. Львів: Накладом «Просвіти», 1908. 425 с.
4. Левицький К. Українське страхування в Галичині: від зародження до інституалізації. Збірник наукових праць Черкаського університету. Серія «Історичні науки», 2012, Вип. 12, С. 45–60.
5. Нагірний В. Спогади про заснування товариства «Дністер». Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1895. 142 с.
6. Павликівська О. Фінансово-кредитні інституції Східної Галичини: роль кооперативів у національному відродженні. Кам'янець-Подільський: Видавництво КПНУ, 2018. 280 с.
7. Статут товариства взаємного страхування «Дністер». Львів: Архів товариства «Дністер», 1890. Арк. 12.
8. Франчук І. Економічна діяльність товариства «Дністер» у 1890–1914 рр.: аналіз фінансових показників. Вісник Львівського університету. Серія «Економічна», 2014, Вип. 50, С. 115–130.
9. Чорний М. Польсько-українські економічні відносини в Галичині: співпраця та конкуренція на страховому ринку. Історичні студії, 2016, Вип. 8, С. 135–150.
10. Шульга Р. Кооперативні банки в Східній Галичині: організація та вплив на господарське життя. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 411 с.

Тарас СТОЯН

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
stoian.taras123@gmail.com*

ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ

В історії української держави та формуванні української політичної думки визначне місце належить Володимиру Винниченку – відомому громадсько-політичному діячеві, письменнику, філософу. Численні публіцистичні праці – статті, есе, брошури та тритомник «Відродження Нації» В. Винниченка є важливим джерелом для дослідження процесу формування політичних цінностей як українського політикуму, так і українського суспільства.

Початок ХХ століття ознаменований боротьбою за відродження української державності, бурхливими революційними подіями, політичними змінами, під час яких формувалась українська національна свідомість, національна ідентичність. Приймаючи активну участь в державному будівництві як учасник української революції, очільник першого українського уряду та Генерального Секретаріату УНР, голова Директорії, Володимир Винниченко пропагував ідею створення незалежної та справедливої України, відродження її національних цінностей. Винниченко був автором усіх чотирьох Універсалів Центральної Ради, які проголошували спочатку автономію, а потім і незалежність України [5].

Напрацювання Володимира Винниченка не лише відображають основні події того часу, а і дають можливість краще зрозуміти суперечливу політичну позицію автора, еволюцію його політичних вподобань від соціал-демократа до націонал-комуніста, специфіку українського національного руху, ідеологічну боротьбу, проблеми та виклики, з якими стикалася Україна. У своєму творчому доробку автор спробував об'єднати культурну, політичну та моральну складові української ідентичності. Особливе місце серед публіцистичної спадщини Володимира Винниченка займає тритомна праця «Відродження нації». У цьому фундаментальному творі автор виклав власне бачення Української революції, проаналізував причини її поразки, та запропонував своє розуміння шляхів національного відродження. Його спроба поєднати соціально-економічні та національно-політичні аспекти революції свідчить про комплексний підхід до розуміння політичних процесів [1].

Політичні погляди В. Винниченка неможливо описати ані класичним націоналізмом, ані соціалізмом. У своїх працях автор пропагував ідеї національної ідентичності та самовизначення українського народу. Володимир Винниченко виступав за незалежну Україну, поєднуючи це зі своїми соціалістичними поглядами. Шляхом послідовної пропаганди ці ідеї утвердились серед українського політикуму, зокрема в націоналістичних та демократичних колах. Також однієї із ключових ідей публіцистичних творів автора є пропаганда соціальної справедливості та прав робітників, що і відображало його соціалістичні переконання. Публіцист акцентує увагу на тому, що національне визволення не може бути самоціллю, якщо воно не поєднується із соціальним визволенням народу [4, с. 242]. Він критично ставився до буржуазних форм націоналізму, оскільки на думку автора, це лише імітація національних ідей, без фактичних змін у реальній суті соціальної нерівності.

У публіцистичних працях Володимира Винниченка неодноразово піднімалися питання чесності політиків. Він вважав, що політика, позбавлена моралі, приречена на внутрішню руйнацію, критично відносився до лицемірства та політичної кон'юнктури, бо ці явища є надзвичайно руйнівними для суспільства. У своєму щоденнику В. Винниченко написав: «Поганенькі, дрібненькі людці, славолюбці й егоїсти, злодійкуваті хитруни й підлизи, неuki й погромщики, – все це з'єдналось тепер робити хороше чесне діло національного визволення пригніченого народу. Невже може бути успіх? Невже коли-небудь хороше діло могло бути зроблене поганими руками?» [3, с. 397]. На думку автора, такі індивіди, навіть об'єднавшись, не зможуть створити справжню державу, бо хороша справа не може бути зроблена «поганими руками». Важливим аспектом моральності в політиці для Володимира Винниченка була і проблема відповідальності. У своїх працях він підкреслював необхідність усвідомлення цієї відповідальності та прийняття рішень, виходячи із принципів гуманізму та справедливості. Творчість В. Винниченка мала на меті вплинути на формування політичної культури суспільства, а не лише відобразити власні переконання автора. Він хотів, щоб політика в Україні стала більш моральною, відповідальною та орієнтованою на служіння народу.

Скептичне ставлення у Володимира Винниченка викликали російські політсили в питанні українського суверенітету, про що говорить його відома фраза: «Російський демократ закінчується там, де починається українське питання». Також публіцист писав: «Сифіліс руського шовінізму ввійшов у кров руського громадянства. Ми не помилились, коли скажемо, що 99% руської буржуазної інтелігенції стояло на становищі повної негачії української

народності, а 98% соціалістичної руської інтелігенції всяких партійних відтінків стояло на цьому самому» [2, с. 41–42]. Критика російського імперіалізму зі сторони Володимира Винниченка та фокусування на українській ідентичності сприяли формуванню антиімперіалістичних настроїв та поширенню ідеї національного суверенітету.

Послідовна пропаганда В. Винниченком ідеї незалежної України, його роздуми про соціальну справедливість та державне будівництво, а також його критика російського імперіалізму мали значний вплив на розвиток української політичної думки. Публіцистична спадщина Володимира Винниченка є не лише історико-культурним джерелом доби УНР та еміграції, а й є актуальною для сучасної України, особливо в контексті боротьби за національну ідентичність і суверенітет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. К. Відродження нації. Частина I: Київ – Відень : Вид-во «Дзвін», 1920. 353 с.
2. Винниченко В. К. Революція в небезпеці! (Лист Зак. Групи У.К.П. до комуністів і революційних соціалістів Європи та Америки). Відень – Київ: Б-ка «Нової Доби», 1920. 98 с.
3. Винниченко В. К. Щоденник 1911–1920. Едмонтон – Нью-Йорк : Кан. ін-ту Укр. Студій, 1980. 500 с.
4. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народж.): Збірник статей. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАНУ, 2006. 280 с.
5. Солдатенко В. Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В. К. Винниченка в добу української революції. *Український історичний журнал*. 1994. № 6.

Дмитро ЦИКУНЕНКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
d.o.tsykunenko@udu.edu.ua*

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА КНЯЗІВСЬКОЇ ВЛАДИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Термін «легітимність» походить від латинського «legitimitas», що англійською мовою може інтерпретуватися як «законний». Протягом історії поняття змінювало своє значення, та використовувалося для позначення традиційних процедур, звичаїв принципів та прийняття традицій. Пізніше до цих значень було додано елемент «згода», яка вважалася суттю легітимного правила.

Метою цієї статті є дослідження поняття «легітимності», як невід'ємної ціннісної складової влади князів у Київській Русі.

Легітимність влади в Київській Русі можна розглядати з різних точок зору, зокрема з історичної, філософської, політичної та навіть, до певної міри, з психологічної.

Традиційна історіографія схильна трактувати владу князя як політичну силу, тоді як філософський підхід відкриває перспективу осмислення влади як феномену культурного порядку, що апелює до релігії, символіки та колективної свідомості.

Як загальновідомо, Київська Русь функціонувала як об'єднання князів, підпорядкованих великому князю київському, а влада князя вважалася не просто політичною, а й релігійно обґрунтованою та соціально необхідною для підтримки гармонії та справедливості в суспільстві.

Для легітимації влади було необхідне суспільне визнання відносин панування, що виправдовують застосування примусу. Макс Вебер виокремлює три типи такої легітимації: традиційне панування, засноване на усталених звичаях; харизматичне, що ґрунтується на особистих якостях лідера; легальне – на вірі в раціональні правила й ділову компетентність [1, с. 646–647].

Обґрунтовуючи легітимність Києва як стольного града Русі та походження її правлячої династії, літописець Нестор стверджує, що Кий з епонімічної легенди про Кия, Щека і Хорива в «Повісті временних літ» був справжнім племінним князем полян – тобто представником автохтонної, гідної владної традиції. Таке представлення має не лише історіографічну, а й сакральноміфологічну вагу: заснування Києва відбувається ніби з благословення Константинопольського імператора, символічного «батька» християнського світу. Цей образ формує киевоцентричну візію історії, де Русь, через Київ і його засновників, спіритуально споріднена з Візантією, що підносить її владу до рівня священної легітимності. Смерть Кия та його братів у цьому наративі стає не просто подією, а вододілом, що позначає кінець стабільного богоугодного порядку й початок епохи утисків – спершу з боку сусідів, а потім і чужоземних загарбників [2, с. 17].

Майже міфічний прихід воєвод Рюрика до Києва (його «мужей») датується 882 р. «Повість временних літ» веде далі: «Аскольдъ же и Диръ остаѣ въ граде семь, и многи варягы съвокуписта, и начаста владети Польскою [Полянською] землею; Рюрику же княжашу в Новогороде». Утвердження династії Рюриковичів у Києві та проголошення міста політичним центром Русі

стали чинниками інституціоналізації князівської влади, надавши їй спадкового характеру.

Б. М. Флорі зазначає, що князівська влада виконувала функцію гаранта суспільного ладу (порядку). Вона постала як зовнішня сила, що піднялася над міськими спільнотами, не творила нові норми, а лише забезпечувала збереження вже існуючих правових норм. Більше того, навіть за умови визначення тогочасного суспільства як таким, що переходить від родоплемінного до феодального ладу, слід визнати, що ознаки нового соціального ладу лише зароджувались, і докорінно не змінювали його суспільно-політичної суті [3, с. 28].

З початком стабілізації політичних і соціальних відносин поступово відбувається легітимація княжої влади, яку визнають як старійшини, так і населення. Князь переходить до другої стадії утвердження свого єдиновладдя, організовуючи військові походи на Візантію, участь у яких дозволяла місцевим вождям отримати частину награбованого майна та зміцнити свою владу на підконтрольних територіях.

Такі походи сприяли оформленню політичного інституту князівської влади та її внутрішній організації. Влада київського князя не була одноосібною, а отже він був змушений рахуватися з військово-політичною міццю місцевих князів.

Київська Русь кінця IX – початку X ст. постає як політичний союз між князями й боярами, які перебували під владою великого київського князя [2, с. 38].

М.С. Грушевський зазначав: «сі походи, що були вінцем тодішньої дружинної організації, злучали в одне тіло всю дружинну верству, розкидану по цілому просторі держави, давали відчуті однієї державної організації, і тим були для неї дуже корисні. Не диво, що сі походи повторялися досить часто, поки не отяжіла державна організація, ставши більше диференційованою, глибше розгалуженою» [4, с. 428].

В добу язичництва князі встановлювали ідолів і будували капища. Після прийняття християнства вони почали регулювати важливі питання церковного життя (устави, грамоти). Літописи свідчать, що інколи князів кликали для «суду по правді», і вони також мали право представляти племена у зовнішніх стосунках [5, с. 150].

У язичницький період важливим елементом сакральності князівської влади на Русі були владно-сакральні місця та предмети, які використовувалися для демонстрації божественного зв'язку князя з язичницькими богами. Одним із

таких місць був Перунів пагорб у Києві, де князі та їх дружинники проводили важливі ритуали. Це місце, розташоване за межами граду, було святим для князя та його оточення і слугувало сакральним центром для язичницької та християнської Русі. [2, с. 41].

Під час дослідження сакральної історії династії Рюриковичів варто враховувати, що слово князь походить від «кінь» та первісно означало військового ватажка або лідера, обраного за свої здібності. Спершу це була виборна особа, на яку покладалися великі повноваження завдяки силі, розуму чи божественній підтримці.

Поєднання релігійного і владного начал у житті раннього середньовіччя потребувало оформлення сакралізованого образу князя, що надавало б йому статус як верховного правителя. У русько-візантійській угоді 911 р. Олега названо великим князем, що підкреслювало його статус. О. О. Мельникова в своїх дослідженнях доходить висновку, що двозубець, як один з символів влади київських князів не був особисто родовим знаком, а являвся символом великого князя – верховного правителя Київської Русі, глави роду Рюриковичів [2, с. 42].

Тривале сусідство Русі з Візантією і Хозарією мало великий вплив на політичну культуру, філософію та організацію влади. Київські князі запозичили від хозар титул «кагана» та систему політичного двовладдя. І. Г. Коновалова вважає, що реальний статус хозарського кагана імовірно сприймався першими правителями русів як прийнятна модель організації верховної влади [2, с. 20].

Нестор, після оголошення богообраності полян і їхньої князівської династії, переходить до легенди про хозарську данину, яку хозари збирали з східнослов'янських племен у середині IX ст. Зв'язки русичів зі світом кочівників сильно впливали на організацію владних інститутів на Русі.

Владний кочовий ордизм, поєднаний із звичаєвим «правом сильного», створював умови для перетворення князів на одноосібних володарів Русі. Він сприяв формуванню покірності владі серед місцевих жителів, що згодом закріпило архетип підкореності та страху перед її силою серед русичів.

У XI-XII ст. на Русі утворюється нова ієрархія православного духовенства місцевого походження, що в підсумку створювало нову систему державно-церковних відносин, де князь виступає не лише як воєначальник, але й як охоронець християнського порядку та благочестя. [6, с. 42-52].

У XIII ст. відбувається крах Київської Русі як держави внаслідок приходу на її територію монголів. Відтоді державницький центр зміщується до Галицько-Волинського князівства.

Отже, легітимність, як ціннісна характеристика влади князів Київської Русі поєднувала в собі сакральньо-міфологічний сенс та здатність до примусово виконання волі носія влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Політика як покликання і професія. Вебер М. Вибрані твори. 1990. 647 с.
2. Ричка В.М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). К.: Інститут історії України, 2009. 180 с.
3. Крутенко Н.Г. Анна Ярославна. К.: Пульсари, 2011. 140 с.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 1. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1954. 648 с.
5. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.): становлення і розвиток. // Юридична Україна. 2014. № 5.
6. Слово про Закон і Благодать // Давня українська література: Хрестоматія. К.: Либідь, 2001.

Остап ЦІЖ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІСЕНЬ-ГІМНІВ У РЕПЕРТУАРІ БАНДУРИСТІВ

У цій роботі розкривається значення пісень-гімнів у репертуарі бандуристів як носіїв національних, духовних та моральних цінностей. Аналізуються музичні твори, що набули статусу гімнів у народній і професійній традиції («Боже Великий, Єдиний», «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години»). Акцентовано увагу на ролі бандури як інструмента національного спротиву, єднання народу та збереження історичної пам'яті. Простежується формування ціннісних орієнтирів українців як нації на основі пісень-гімнів у інтерпретації бандуристів.

Упродовж століть український народ черпав силу в пісні – джерелі надії, правди й нескореності. Вагому роль у збереженні національного духу відіграють пісні-гімни. Пісня-гімн – це урочистий музичний твір, який виражає ідеї гідності, єдності, духовної сили. Гімнами ставали історичні, патріотичні, духовні пісні, що мали символічне значення для народу. Такі твори беруть витоки з усної народної творчості, козацьких маршів, дум, духовних кантів, псалмів. Духовним джерелом появи гімнів слугувала народна боротьба за волю та незалежність рідної землі.

У сучасному світі, де вагоме значення має національна ідентичність, пісня-гімн займає особливе місце у творчості бандуристів як джерело натхнення і постає потужним інструментом формування цінностей, колективної свідомості й духовного опору. Їх виконання на бандурі – не просто музичне дійство, а акт самоствердження народу. Пісням-гімнам притаманний високий виховний потенціал, оскільки у них висвітлюються подвиги борців за незалежність, формується повага до захисників, пробуджуються почуття народної спільності. Через виконання цих творів зберігається мовна, музична, історична спадщина. Завдяки бандурі, її особливій тембральній палітрі, пісні-гімни набувають сакральності, глибини, іноді – навіть ефекту молитви. Бандуристи, які виконують такі твори, стають трансляторами духовної непохитності, спадкоємцями традицій кобзарів, які співали про Морозенка, Дорошенка, Хмельницького. У руках бандуриста пісня-гімн – це прообраз єднання, момент національного очищення.

Символіка пісне-співів сягає часів Київської Руси. Тоді роль державного гімну виконували бойові заклики та пісні-славні. У «Слові про полк Ігорів» у піснях лунали заклики до хоробрості воїнів. Князь Ігор, «ратного духу виповнився, тай повів полки свої хоробрі на землю Половецьку, за землю Руську» [11]. Боян же, браття, <...> накладав на живі струни віщі персти свої, і самі вони славу князям рокотали» [11]. Як свідчить текст «Повісті минулих літ», перед вирішальною битвою 1223 року, на річці Калка проти татаро-монголів руські дружинні співці виконували «С нами Бог, розумійте язици» [7].

У період козаччини особливо популярними були патріотичні пісні-марші, гімни, молитви, які мали глибоко ідейний патріотичний зміст, прославляли боротьбу за волю, єдність народу, любов до рідної землі («Ой, Морозе, Морозенку», «Ой, на горі, там жінці жнуть», «Засвіт встали козаченьки»). Ці твори стали містком між кобзарською традицією та сучасною їх інтерпретацією на бандурі. Сьогодні вони активно використовуються бандуристами у військово-патріотичних заходах, громадських акціях, волонтерських концертах тощо. Популярною також стала пісня «Гей, нумо, хлопці, до бою»: «Гей, нумо, хлопці, до бою на герц погуляти! Слави добувати <...> Нам допоможе святий Юр і Пречиста Мати славу добувати».

Своєрідними піснями-гімнами є «Заповіт» Тараса Шевченка, «Вічний революціонер» Івана Франка, «Ми – гайдамаки» Осипа Маковея. Однак їм не випала така трагічна доля, як пісням «Ще не вмерла України» Михайла Вербицького (на слова Павла Чубинського) та «Боже Великий, Єдиний» Миколи Лисенка (на слова Олександра Кониського).

Текст вірша «Ще не вмерла України», як зазначає Володимир Кукса, «ми знаходимо заклик до боротьби, віру в безсмертність України, її національне визволення й культурне піднесення <...>. Музичне оформлення ввібрало в себе характерні риси українських пісень, має яскраво виражене похідно-маршове звучання...» [7].

Слід зазначити, що у добу творення української державності пісня-гімн «Боже Великий, Єдиний» одразу вийшов за межі релігійних піснеспівів і разом із «Ще не вмерла України» стають національними гімнами. Вони звучали у виконанні об'єднаних хорів під орудою Кирила Стеценка у Києві під час національно-патріотичного мітингу (20 грудня 1917 р.), і в день Злуки УНР і ЗУНР (22 січня 1919 р.) [6, с. 460]. Гімн «Ще не вмерла України» прозвучав 22 січня 1918 року на офіційних зустрічах, урочистостях. Уряд УНР затвердив його як державний.

Пісні-гімни були в різних національно-патріотичних осередках, зокрема й у військовому формуванні Українських січових стрільців. Так, пісня-марш «Ой у лузі червона калина» Степана Чарнецького була створена у роки Першої світової війни, а згодом стала гімном УСС. Перші прояви піднесення національної свідомості українців були пов'язані з активною діяльністю вояків-бандуристів. Так, Данило Щербина був придворним бандуристом Павла Скоропадського та ад'ютантом Симона Петлюри. На початку 1920-х років Кость Місевич створив ансамблі бандуристів, які відроджували й поширювали традиції бандури на західноукраїнських теренах. Історичним був виступ Київської капели бандуристів під орудою Василя Ємця у театрі Бергоньє. Репертуар містив твори «Гей, нум, хлопці, до зброї», «Гей, не дивуйте, добрії люди», «Ми – гайдамаки». Маршем «Не пора, не пора» Дениса Січинського (на слова І. Франка) закінчувався концерт [10, с. 66].

Зазначимо, що пісня-гімн «Ще не вмерла України» звучала в короткі періоди української державності під час Другої світової війни. 15 березня 1939 року, Сеймом новоутвореної Карпатської України, гімн проголошено державним, а також 30 червня 1941 року у Львові, під час Акту відновлення Української державності [5]. У 1941–1944 роках Київська капела бандуристів неодноразово виконувала цей гімн, гастролюючи Волиню, Галичиною та Закарпаттям. Григорій Махиня, учасник капели, писав: «То були хвилини, коли здригалося серце й говорила кров <...>. То була невимушена клятва всіх присутніх перед Господом Богом, – не боятися ніяких перешкод і боротися до останньої краплини гарячої крові...» [10, с. 69–70].

З кінця 1940-х до кінця 1980-х років виконання національно-патріотичних пісень, в тому числі «Ще не вмерла України», було заборонено комуністичною владою, а за непослух людей саджали в тюрми і відсиляли в Сибір.

У 1989 році на Першому фестивалі української сучасної пісні «Червона рута» у Чернівцях «Ще не вмерла України» прозвучав публічно у виконанні Василя Жданкіна, Віктора Морозова та Едуарда Драча.

Державний гімн «Ще не вмерла України» разом із духовним «Боже Великий, Єдиний» вперше звучали під час церемонії інавгурації Президента України Леоніда Кравчука. Це стало традицією.

Пісні-гімни набули мега популярності під час Помаранчевої революції 2004-го року, Революції Гідності 2013–2014 років. «Ще не вмерла України» зазвучав не лише як символ національної ідентичності, але як гуртування, об'єднання українців різних регіонів до боротьби за вільну Україну [1]. Мільйони протестувальників співали Державний гімн на Майдані щогодини, відчуючи духовну силу, впевненість у тому, що треба стояти, аби зберегти незалежність України. Також сьогодні поряд «Ще не вмерла України» звучить гімн «Боже Великий, Єдиний». Він входить до репертуару багатьох бандуристів. Ним завершується кожна літургія у церквах України.

«Зродились ми великої години» – гімн, який звучить однаково важливо і актуально у всі часи, а особливо, сьогодні, під час повномасштабного вторгнення: «З пожеж війни, із полум'я вогнів, плекав нас біль по втраті України, кормив нас гнів і злість на ворогів <...>. Для нас закон найвищий – то наказ «Соборна Українська держава – вільна й міцна від Сяну по Кавказ».

Під час російсько-української війни, як і в роки боротьби воїнів ОУН-УПА, пісні маршового характеру («Лента за лентою», «Ой у лісі на полянці», «Гей, соколи», «О Україно! О, рідна Ненько!») у виконанні бандуристів стали актом національного спротиву, збереження ідентичності.

Набули переосмислення історичні, козацькі, жовнярські, рекрутські, січові та повстанські пісні. Так, нове звучання отримала пісня-гімн «Ой у лузі червона калина» у виконанні Андрія Хливнюка й на сьогодні є найбільш популярною у світі, стала українським народним гімном боротьби за незалежність. Як і в часи козацтва, національно-визвольних здвигів в Україні, гартує волю, підіймає бойовий дух бійців і бійчинь ЗСУ [9].

Час та історичні події вносять текстові корективи до окремих пісень-гімнів. Так, наприклад, у пісні-гімні «Ой у лузі червона калина» почали вживати словосполучення «червона пшениця» для відтворення кровавого бою. Солдатської крові пролито стільки, що аж «пшениця стала червоною». У такій

інтерпретації гімн Січових стрільців виконувався Національним Заслуженим Академічним Українським Народним хором ім. Г. Верьовки. Зазначимо, що його співали учасники під час перельоту в салоні літака [8].

Гімном «Ще не вмерла України» розпочинаються і закінчуються урочистості загальнодержавного значення [1]. Він звучить велично й гордо під час національних свят і військових парадів, офіційних зустрічей закордонних гостей у виконанні різних солістів та колективів [2]. Так, до прикладу, 3 березня 2022 року було створено флешмоб «Музична оборона», щоб підтримати українців на тлі боротьби з російськими окупантами.

До 30-річчя Незалежності України гімн «Ще не вмерла України» виконала народна капела бандуристок «Дзвіночок» Школи кобзарського мистецтва ЦТДЮГ [2]. До 106-ї річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР у День Соборності України 106 бандуристів, вихованців двох міських музичних шкіл та школи мистецтв м. Чернігова, встановили черговий рекорд, виконавши Гімн України [4].

Потужним носієм кобзарської традиції є Національна заслужена капела бандуристів України імені Георгія Майбороди під орудою народного артиста України Юрія Курача [3]. Колектив виступає на різних платформах, національних та міжнародних заходах, бере участь у благодійних та соціальних проєктах, сприяючи підтримці національної самосвідомості та гідності серед українців. Програмою «З Україною в серці» 5 квітня 2022 року капела розпочала зарубіжні гастролі країнами Європи. Благодійні концерти «починалися з твору «Україна є! Україна буде!», а завершувалися Гімном України», який глядачі виконували разом із бандуристами [12 с.148–149].

Отже, проаналізувавши ціннісні орієнтири пісень-гімнів у репертуарі бандуристів, дійшли таких висновків: пісні-гімни мають глибоке історичне коріння в кобзарській традиції; пісні-гімни є засобом об'єднання етнічних українців та українців усього світу; пісні-гімни формують національну свідомість, виступають чинником духовного єднання та культурної спадкоємності; пісні-гімни пробуджують любов до Вітчизни, гордість за її минуле й віру в майбутнє; пісні-гімни сприяють формуванню внутрішніх орієнтирів добра, співпереживання, краси, підносять пісню до рівня молитви;

Пісні-гімни – це живий підручник історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандуристи співають гімн України. URL: <https://www.google.com.ua/search>
2. Гімн України у виконанні бандуристів ЦТДЮГ. URL: <https://ctdug.lviv.ua>gimn-ukrainy-u-vykonanni-bandurystiv-cztdyug>
3. Гімн України у виконанні Національної капели бандуристів. URL: <https://www.facebook.com>.
4. До Дня Соборності у Чернігові встановили рекорд. URL: <https://www.youtube.com/watch?v>
5. Загайкевич М. Гімн України – музичний символ національної спільноти. URL: <https://mala.storinka.org>>
6. Кузик В. Молитва «Боже Великий, Єдиний». Українська музична енциклопедія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2012. Вип 7. С. 460.
7. Кукса В. В. Провісник нашої волі. З історії гімну «Ще не вмерла Україна». КПП імені Ігоря Сікорського. URL: <https://kpi.ua/1122-13>
8. Національний заслужений академічний хор ім. Григорія Верьовки співає «Червону калину» у літаку, що летить з Лондону. URL: <https://facebook.om/brovarymedia/posts/>
9. Ой у лузі червона калина. Виконує Національна капела бандуристів України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v>
10. Пронь С., Євгенєва М. Концертна діяльність Київської капели бандуристів під час Другої світової війни // Аспекти історичного музикознавства : зб. наук. ст. / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2024. Вип. XXXV. С. 60–81.
11. Рильський М. Слово про Ігорів похід. URL : <https://litopys.org.ua>>.
12. Черногуз Я. О. Кобзарська Січ : До 105-річчя Національної заслуженої капели бандуристів України імені Г. І. Майбороди. К.: КВІЦ, 2023.

Секція:
РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ
ДОСВІД

Олег ОГІРКО

*Доктор філософії, доцент,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького,
Львів, Україна
OhirkoOleh@gmail.com*

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

З огляду на процес становлення та зміцнення суверенності Української держави, особливо в час теперішньої війни росії проти України, питання духовного відродження нації на підґрунті християнських моральних принципів набуває особливої актуальності. Християнство, будучи традиційною релігією українського народу, протягом понад тисячоліття впливає на формування його духовної культури. Освітньо-виховний процес не зможе досягти справжньої духовності без плекання духовних потреб, усвідомлення моральної відповідальності перед оточуючими та всією нацією, а також без розвитку патріотичних почуттів. Фундаментом духовно-морального виховання є ціннісні орієнтири. Духовні цінності тісно пов'язані з релігією, що розуміється як зв'язок, зустріч та особисте життя людини з Богом, єдиним для всіх. Відповідно, кожна людина має прагнути до гармонійних відносин із Творцем, вбачаючи в Ньому найвищий сенс свого буття.

За висловом блаженнішого Патріарха Любомира кардинала Гузара (1933-2017): “Релігія – це не знання про Бога. Релігія – це зустріч з Богом. Така зустріч може бути лише особиста”. Теперішній Глава УГКЦ Патріарх Святослав Шевчук зазначив, що цінностей не можна когось навчити, цінності не можна пізнати на основі прочитаної книги чи якоїсь гарної бесіди. “Цінність необхідно пережити. Її відкриває лише особистий досвід, – досвід глибини добра, яке захоплює людину”.

На думку філософів, цінність є самодостатньою і не потребує зовнішніх чинників для свого існування. Напрямок філософії, що вивчає цінності, зветься аксіологія (від грецького $\alpha\chi\iota\alpha$ – цінність) – вчення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини. У психологічній

науці цінність визначається як стійке вірування в те, що певна кінцева мета в житті є значущішою як для окремої людини, так і для суспільства в цілому, порівняно з іншими життєвими прагненнями. У педагогічній сфері цінності розглядаються як норми, що визначають професійну діяльність педагогів. Вони функціонують як пізнавально-практична система, що є сполучною ланкою між усталеними суспільними поглядами на освіту та безпосередньою роботою педагога. Соціологічна перспектива визначає цінності як рушійну силу людської мотивації. Кожна особистість керується певними цінностями у своєму житті, проте ключовим є розуміння їхньої сутності та їхньої відповідності принципам, що лежать в основі життєвої організації. Цінностями є різноманітні аспекти, які людина використовує для прагнення до доброчесності та порядності. До цієї категорії належать усі людські вчинки, спрямовані на благо інших, такі як допомога, дії на користь колективу, альтруїзм та безкорисливість.

Цінність являє собою сукупність знань, які людина накопичує протягом усього життя і які слугують орієнтиром для прийняття обґрунтованих рішень. Існує декілька категорій цінностей:

- Абсолютні цінності (такі як любов, істина, доброта, свобода, справедливість, гідність, чесність) розглядаються як фундаментальні та всеосяжні, оскільки їхнім джерелом вважається божественне начало.

- Національні цінності включають патріотизм, національну самоповагу, прагнення до розбудови держави, збереження історичної спадщини та прагнення до національної єдності.

- Громадянські цінності охоплюють права та свободи особистості, обов'язки перед суспільством, прагнення до соціальної злагоди та повагу до законодавства.

- Сімейно-родинні цінності включають вірність у шлюбі, піклування про дітей, гармонійні взаємини між членами сім'ї та шанування пам'яті предків.

- Особисті цінності відображають індивідуальні риси характеру, манери поведінки та стиль особистого життя [2–3].

Людська особистість може бути носієм різноманітних цінностей, серед яких: духовні (віра в Бога, прагнення до істини та правди); релігійні (святість, особиста віра, прагнення до самовдосконалення); інтелектуальні (глибина розуміння, розважливність, інтуїція); моральні (скромність, чистота помислів, щедрість, милосердя, лагідність); естетичні (відчуття краси, чарівність, дотепність, розвинений художній смак); вітальні (сексуальність, життєрадісність, енергійність) та інші. Важливим покликанням людини є не лише володіння різноманітними матеріальними чи інтелектуальними надбаннями, а й активне втілення в життя вищезазначених цінностей [1, с. 116].

У житті кожної людини присутні певні цінності, проте ключовим є розуміння їхньої природи та їхньої узгодженості з принципами, що лежать в основі нашого життєвого устрою. Цінності охоплюють усі аспекти, які людина використовує для прагнення до моральності та доброчесності. До цієї категорії належать різноманітні людські вчинки, спрямовані на благо інших, такі як допомога, дії на користь колективу, альтруїзм і безкорисливість. Цінності можна класифікувати на кінцеві, що визначають бажаний результат людських дій, та інструментальні, які відображають способи поведінки, що допомагають досягти цих кінцевих цілей.

Релігійні цінності охоплюють такі поняття, як Бог, доброта, любов до інших, віра, спасіння та вічне життя. До цієї категорії також належать чесноти, які визначаються як доброчесні, позитивні моральні якості особистості, що спонукають до правильних вчинків. Серед громадянських чеснот виділяють чесність, ощадливість, дисциплінованість, пунктуальність, ввічливість, здатність до прощення та патріотизм. Чесноти розглядаються як позитивні звички, що культивуються в сімейному колі. Відомий вислів Мігеля Сервантеса підкреслює цінність ввічливості: “Ніщо не коштує нам так дешево і не цінується так дорого, як чемність”. Скромність є визнанням істини про себе, а вдячність – усвідомленням того, що все, що ми маємо, є дарованим. Великодушність проявляється як щира турбота про інших, повна самовіддача та жертовність. Прощення ж полягає у здатності не пам’ятати завданої кривди. Народна мудрість гласить: “Хочеш бути щасливим мить – помстися, а хочеш бути щасливим завжди – прости” [4, с. 135].

Релігійні моральні чесноти є результатом впливу чесноти любові на інтелект, волю та емоційну сферу людини. Окрім любові, до моральних чеснот належать: поміркованість, чистота, смиренність, пильність, благодатний плач, душевний спокій, свобода духу. У Святому Письмі зазначається: “Плід Духа: любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, доброта, вірність, тихість, стриманість” (Гал. 5, 22).

Морально-релігійні чесноти, що є природними або набуваються в процесі життя, включають мудрість, мужність, стриманість та справедливість. Мудрість розуміється як розважливе прагнення до істини, яка дарує нам свободу (пор. Ів. 8,32). Ця моральна чеснота також відома як розсудливість, розважність або обачність. Мудрість охоплює вісім ключових умінь: пам’ять, здатність адекватно оцінювати обставини, відкритість до чужих думок, кмітливість, здоровий глузд, передбачливість, обережність та завбачливість. Мудрість є однією з головних (кардинальних) чеснот, яка допомагає нам визначати належну міру добра та бути готовими втілювати й шанувати добро через відповідні дії. Важливо розрізняти мудрість і спритність, спрямовану на власну

вигоду, а також не плутати її з легковажністю чи надмірною стриманістю. Справжньо мудрою є людина, чії вчинки узгоджуються з Божою волею. Істинна мудрість відкривається не самовпевненим, а смиренным (пор. Мт. 11,25). Джерелом справжньої мудрості є Бог. Мудра людина покладається на Бога, уникає зла, дотримується Його заповідей, піклується про інших і уважно прислухається до порад батьків та інших людей. У Святому Письмі сказано: “Початок мудрості – страх Господній” (Прип. 1,7). Усвідомлення власної обмеженості та незнання перед Богом є початком справжнього навчання та істинного знання. Мужність проявляється як здатність діяти відповідно до власної совісті. Ця чеснота допомагає досягати складних, проте найвищих благ. Мужність регулює емоції в несприятливих обставинах. Двома ключовими аспектами мужності є відвага та стійкість. Мужність контролює наші емоційні прояви. “*Per aspera ad astra*” – “Через терни до зірок”, навчає відомий латинський вислів [4–5].

У християнському світогляді справедливість нерозривно пов’язана з милосердям. Справедливий вчинок полягає у тому, щоб надати кожній людині те, що їй належить за правом. Один із уривків творів римських юристів “Дігести” повчає: “*Iustitia in suo cuique tribuendo cernitur*” – “Справедливість полягає в тому, щоб кожному дати те, що йому належить”. Справедливість спрямовує волю до прагнення істини, усвідомленої розумом. Розрізняють три види справедливості: обмінну (що регулює відносини між окремими особами), розподільну (що визначає обов’язки суспільства перед кожним його членом) та легальну (що встановлює обов’язки громадян щодо суспільства). Святий Папа Іван Павло II (1920–2005) стверджував: “Немає миру без справедливості, немає справедливості без прощення”. Стриманість є чеснотою поміркованості. Вона допомагає нам контролювати два основні інстинкти: самозбереження та продовження роду (статевий потяг). Стриманість приборкує схильність до негативних емоцій і являє собою здатність володіти собою. У структурі людської особистості мудрість керує розумом, справедливість – волею, а мужність (як активна чеснота) або стриманість (як пасивна чеснота) регулюють почуття [4–5].

Богословські чесноти, що мають божественне походження та є надприродними дарами, включають віру, надію та любов. Віра є основою та центральним елементом християнського життя. Вона полягає у прийнятті за істину того, що було об’явлено Богом і розкрито Церквою. Віра вимагає мудрості розуму для перевірки авторитетності того, хто передає істини, а також для оцінки їхньої несуперечності з розумом. Святий Августин (Аврелій) (354–430) писав: “Вірю, щоб розуміти і знати, а знаю, щоб вірити”. Віра покликана бути загальною, міцною, живою, постійною. Апостол Яків повчав: “Віра без

діл – мертва” (Як. 2,20). Невірство, гріховність, самовпевненість розуму, байдужість, зречення віри (апостазія) та фальшиві релігійні ідеї (єресі) заперечують віру.

Ми надіємося, бо віримо, що Бог ніколи нас не залишить і завжди піклуватиметься. Надія – це прагнення до надприродного Добра. Вона тісно пов’язана з нашою відповідальністю за світ. Справжня надія характеризується міцністю, смиренням та впорядкованістю. Гріхи проти цієї чесноти включають безпідставну впевненість у Божій допомозі, зневіру та надмірну зацікавленість матеріальним світом.

Серед усіх головних релігійно-духовних цінностей любов посідає найважливіше місце. Любити означає щиро піклуватися про благо інших, навіть жертвуючи власними інтересами. Любов ґрунтується на справедливості: спочатку людина прагне віддати кожному належне, виявляючи повагу та доброзичливість, і лише потім діє з більшою самовідданістю. Любити – це відмовитися від егоїзму та присвятити себе іншим. Цікаво, що в грецькій мові існує чотири різних слова для позначення того, що ми називаємо одним словом – “любов”. “Storge” – це унікальна любов, яка існує між батьками і дітьми; “eros” – особливо інтимна еротична любов як сексуальне почуття; “philia” – це всезагальна любов до науки, життя, друзів, рідних; “agape” – це винятково жертвенна любов, що підкреслює невичерпну добродійність. Особливо сьогодні на війні, українські воїни, захищаючи Батьківщину, навіть наражаючись на смерть, дотримуються євангельського принципу любові: “Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає” (Ів. 15,13). Крім того ще розрізняють такі значення слова любов як: “caritas” – милосердна любов, “amor” – егоцентрична любов. Любов покликана бути великою, правдивою, щирою і дійсною. Апостол народів святий Павло писав: “Любов – довготерпелива, любов – лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть, знання зникне. Бо знаємо частинно й частинно пророкуємо. Коли настане досконале, недосконале зникне... Тепер же остаються: віра, надія, любов – цих трое; але найбільша з них – любов” (1 Кор.13, 2-10, 13). Любов перемагає будь-який гріх. Святий Августин писав: “Ama et fac, quod vis” – “Люби і роби, що хочеш”, бо коли людина понад усе любить Бога, то всі її вчинки будуть скеровані на добро для ближніх [4–5].

Серцем духовного життя та змістом будь-якої моральної поведінки є любов. Господь наш Ісус Христос стверджував, що всі Божі заповіді можна вмістити у

двох головних: любов до Бога та любов до ближнього: “Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією думкою твоєю й усією силою твоєю”, “Люби ближнього твого, як себе самого” (Мт. 22,37–39; Мк. 12,30–31; Лк. 10,27). Любов є їхньою суттю та повнотою. Перші три заповіді Декалогу (Десяти Заповідей Божих) говорять про любов до Бога, а решта сім – про любов до ближнього. Святе Письмо наголошує: “На ці дві заповіді ввесь закон і пророки спираються” (Мт. 22,40).

Релігійні цінності, які пропонуються для духовно-морального виховання, допоможуть педагогам в українських навчальних закладах усвідомити важливість духовного й морального зростання студентської молоді та власну відповідальність за їхнє виховання в цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко В.Т., Огірко О.В. Релігієзнавство: проблеми і перспективи викладання: навч. посібник. Львів, НЛТУ України, ЛНУВМБТ ім. С.З. Ґжицького, 2011. 316 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 208 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник. 3-тє вид., доопрац. і доп. К.: Знання, 2008. 566 с.
4. Огірко О.В. Християнська етика: навч. посібник. Острог: Національний університет “Острозька академія”, Суми: В-во “Ярославна”, 2012. 324 с.
5. Огірко О.В. Християнська етика для всіх: словник християнсько-етичних термінів. ЛНУВМБ ім. Степана Ґжицького. Черкаси Львів. 2016. 273 с.

Артем БЕРЕЗІЮК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Ґнатюка,
Тернопіль, Україна
abereziuk1991@gamil.com*

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2025 РР.

Вступ. Релігійні цінності завжди відігравали важливу роль у формуванні національної ідентичності та суспільної свідомості. У контексті російсько-української війни, що розпочалася ще в 2014 році, релігійні інституції стали не лише духовними, а й політичними акторами, впливаючи на хід подій та міжнародні відносини. Особливу увагу привертає позиція Святого Престолу, який, хоча й офіційно зберігає нейтралітет, все ж таки виявляє активність у пошуках шляхів до миру.

Історична пам'ять та релігійна ідентичність. Історична пам'ять українського народу тісно пов'язана з релігійними традиціями, зокрема з православ'ям. Протягом століть Україна перебувала під впливом різних імперій, що часто використовували релігію як інструмент контролю. Особливо це стосується Московії, де Російська православна церква (РПЦ) стала важливим елементом ідеологічної експансії. У ХХ столітті, після здобуття незалежності, Україна прагнула відновити свою релігійну ідентичність, що призвело до створення Української православної церкви Київського патріархату та пізніше до утворення Православної церкви України (ПЦУ) [1].

Однак, на сході країни, де традиційно сильні позиції має УПЦ Московського патріархату, релігійна ситуація залишалася складною. Ця церква часто виступала як інструмент російської пропаганди, підтримуючи ідеї «русского мира» та сприяючи політичним цілям Кремля [1].

Роль Святого Престолу. Святий Престол, очолюваний Папою Римським, офіційно дотримується нейтральної позиції щодо конфлікту в Україні. Однак, Папа Франциск неодноразово висловлював занепокоєння з приводу насильства та гуманітарної ситуації, закликаючи до миру та діалогу. Зокрема, 25 лютого 2022 року він зустрівся з російським послом при Святому Престолі, що стало безпрецедентним кроком у дипломатичній практиці Ватикану [2].

У квітні 2023 року Папа ініціював «миротворчу місію», яка мала на меті сприяти припиненню вогню та започаткуванню мирних переговорів. Ця ініціатива викликала різні реакції як в Україні, так і в Росії, зокрема через відсутність прозорості та інформування про деталі місії [2].

Вплив війни на релігійне життя в Україні. Війна значно вплинула на релігійне життя в Україні. Згідно з дослідженням Центру Разумкова, 68% українців у 2024 році вважали себе вірянами, що на 6% менше, ніж у 2022 році. При цьому спостерігається зростання підтримки ПЦУ та скорочення прихильників УПЦ Московського патріархату [3].

Церкви активно долучилися до надання допомоги під час війни: понад 70% опитаних зазначили, що релігійні громади надавали гуманітарну допомогу постраждалим та переселенцям. Однак, існують і випадки, коли релігійні громади висловлювали підтримку діям Росії або співпрацювали з окупаційною владою [4].

Висновки. Релігійні цінності та історична пам'ять відіграють ключову роль у формуванні національної ідентичності України. Позиція Святого Престолу щодо російсько-української війни демонструє прагнення до миру, але також виявляє складність у балансуванні між нейтралітетом та активною участю у миротворчих ініціативах. Водночас, війна суттєво трансформує

релігійне життя в Україні, впливаючи на конфесійні орієнтації та роль церков у суспільстві.

У майбутньому важливо продовжувати діалог між релігійними інституціями та державою, сприяючи зміцненню національної єдності та духовного відродження країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ольга Хмільовська. Релігійний вимір війни росії проти України: контекст національної безпеки. URL: <https://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/445>
2. Фонд Громадської Дипломатії. Роль Святого Престолу та інституту Папи Римського в російсько-українській війни (2022-2023 рр). URL: <https://civildiplomat.com/analytic/rol-svyatogo-prestolu-ta-institutu-papi-rimskogo-v-rosijsko-ukrainskoi-vijni-2022-2023-rr>
3. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. Українське суспільство, держава і церква під час війни: церковно-релігійна ситуація в Україні-2024. URL: https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/76570.html
4. Разумков Центр. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>

Секція:
**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Руслан СИМЧАК

*Кандидат хімічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
symchak@tnpu.edu.ua*

Ярина АЛАМПІЄВА

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
yarynaaaa.alampieva@gmail.com*

Вікторія БУРТНИК

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
burtnik.v23@gmail.com*

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ
КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РОЛЬ ПРИНЦИПІВ
«ЗЕЛЕНОЇ ХІМІЇ»**

У сучасному світі проблема впровадження концепції сталого розвитку набуває особливої актуальності в умовах екологічних викликів, техногенного навантаження та глобальних змін навколишнього середовища. У цьому контексті, особливої уваги потребує організація освітнього процесу. Освітнє середовище має не лише забезпечувати якісну підготовку здобувачів освіти із предметних дисциплін, а й формувати в них систему цінностей, що сприятиме відповідальному ставленню до природи, її ресурсів і суспільства загалом. Одним із перспективних напрямів інтеграції концепції сталого розвитку в освітній процес є застосування принципів «зеленої хімії» як основи екологічно свідомого мислення школярів [1].

Впровадження принципів концепції «зеленої хімії» в освітню практику відкриває можливості не лише для оновлення навчально-методичного забезпечення природничих дисциплін, а й для розвитку ціннісних орієнтирів учнів: екологічної відповідальності, навчальної етики, критичного мислення та

готовності до екологічно безпечної діяльності. Сучасна українська школа стоїть перед викликом формування нової генерації громадян, здатних гармонійно поєднувати наукові досягнення і засади сталого розвитку, що особливо важливо в умовах післявоєнного відновлення країни та її інтеграції у світову спільноту [1].

Концепція сталого розвитку – це модель гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних аспектів суспільного поступу. В освітньому контексті це означає розвиток у здобувачів освіти компетентностей, які дозволяють брати відповідальність за прийняття рішень, що впливають на екологічний стан навколишнього середовища та добробут майбутніх поколінь [3].

Аксіологічні орієнтації учнів формуються через поєднання знань, умінь і ціннісних ставлень, що відображають принципи поваги до природи, економічної ощадливості та соціальної справедливості.

«Зелена хімія» – концепція, що полягає у розробці хімічних продуктів і процесів, які зменшують або усувають використання чи синтез небезпечних речовин [4]; її принципи спрямовані на мінімізацію шкідливого впливу на довкілля та здоров'я людей [2].

12 принципів «зеленої хімії», включають такі засади, як запобігання утворенню відходів, використання безпечних реагентів і розчинників, енергоощадність, підвищення атомної економності, використання відновлювальної сировини, уникнення небезпечних хімічних похідних, моніторинг синтезу тощо. Вивчення цих принципів на уроках хімії дозволяє здобувачам освіти усвідомити взаємозв'язок науки і сталого розвитку [2; 3].

Запровадження проєктних і дослідницьких завдань, таких як виготовлення екологічно безпечних мийних засобів, аналіз побутових відходів, вивчення біорозкладних матеріалів чи моделювання енергоощадних процесів, сприяє формуванню практичних навичок екологічно орієнтованої діяльності. Залучення учнів до таких активностей формує ключові компетентності для досягнення цілей сталого розвитку.

Формування аксіологічних орієнтирів здобувачів освіти через призму принципів «зеленої хімії» є ефективним засобом інтеграції концепції сталого розвитку в освітній процес. Застосування цих принципів дозволяє не лише поглибити природничу компетентність школярів, а й сформувати в них екологічно свідоме світобачення, готовність до прийняття етично виважених рішень у сфері науки і техніки.

Перспективним є розширення педагогічного інструментарію шляхом впровадження міждисциплінарних зв'язків, навчально-методичних розробок і

проектних ініціатив, які сприятимуть формуванню екологічно зрілої особистості в умовах Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева С. Ключові компетентності середньої загальної освіти: компетентність у галузі природничих наук. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 30. С. 5–11. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-3-5-11>.
2. Башлай С., Резніченко В. «Зелена хімія» та інноваційні матеріали: екологічно безпечні продукти. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 6 (329). С. 142–149.
3. Буканов Г.М. Концепція сталого розвитку як основа формування державної екологічної політики на державному та регіональному рівнях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31 (70). С. 71–76.
4. Симчак Р. В., Барановський В. С. Імплементация принципів «зеленої хімії» в освітній процес підготовки бакалаврів і магістрів природничих спеціальностей. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи* : зб. тез доп. VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 23–24 трав. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 44–47.

Вікторія ГЕВКО

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.hevko@tnpu.edu.ua*

ВПЛИВ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Психологічна концепція «життєва позиція особистості» викликає особливий науковий інтерес. Водночас цей термін позначає різні категорії та характеристики особистості чи соціальних явищ.

Теоретичний аналіз наукових праць свідчить про те, що «життєва позиція особистості» дедалі більше привертає увагу вчених й активно досліджується. Різні аспекти «життєвих позицій» досліджували як українські дослідники: Клименко Н. [1], Резван О. [2], Тавровецька Н.І [3], так і зарубіжні вчені: Berne E. [4] Ernst F. [5] Harris T.A. [6], Hay, J.[7], White T. [8] та ін.

Разом з тим, аналіз джерел показав значну прогалину у дослідженні впливу «життєвої позиції» на формування комунікативної компетентності педагогів. Важливу роль у формуванні комунікативної компетентності педагога відіграє усвідомлення своєї соціальної поведінки через самоспостереження і рефлексію.

Таке дослідження допоможе вчителю визначити певні несвідомі поведінкові патерни. А усвідомлення своїх несвідомих моделей поведінки, стилів взаємодії з іншими людьми може стати першим кроком на шляху до змін деструктивних патернів та свідомого спрямування своїх дій на досягнення соціального та професійного благополуччя.

За статусом педагог і учні діють з різних позицій: учитель організовує взаємодію, а учень сприймає і залучається до неї. Для того щоб учень став активним співучасником освітнього процесу, необхідно забезпечити суб'єкт–суб'єктний характер педагогічних стосунків, який полягає в рівності психологічних позицій. Рівність психологічних позицій та особистісно-орієнтоване спілкування, головна мета якого спрямована на розвиток особистості учнів, є надзвичайно важливим аспектом в забезпеченні ефективної комунікації педагога з учнями.

Транзакційний аналіз (ТА) є психологічною теорією особистості та соціальної поведінки й ефективним методом для налагодження комунікації у будь яких групах, колективах чи організаціях. Він об'єднує в собі теорію і практику, сприяє актуалізації та усуненню внутрішніх конфліктів, звільняє особистість від надмірної адаптивності чи критичності. ТА ефективно застосовують і в системі освіти. Він допомагає вчителям і учням краще розуміти свою поведінку, зберігати визначеність у спілкуванні уникати непродуктивних конфронтацій [9, с. 6]. Використання концепцій ТА в освітньому середовищі сприятиме формуванню психологічного комфорту.

Однією з ключових концепцій Транзакційного аналізу, є концепція «життєвих позицій». Транзакційні аналітики розглядають «життєву позицію» як складову життєвого сценарію особистості, яка формується у ранньому дитинстві та впливає на все її подальше життя.

Усвідомлення власної «життєвої позиції» вчителем є надзвичайно важливим аспектом професійного та особистісного розвитку. Життєва позиція значною мірою впливає на сприйняття світу, себе та інших, на ефективність поведінки, організацію та сприйняття процесу навчання.

Педагогам важливо розуміти, як вони сприймають світ, себе та інших, а також як учні дивляться на світ. Володіючи цими знаннями можна спрогнозувати власні реакції та реакції інших.

Е.Берне – засновник ТА вперше представив своє бачення «життєвої позиції» у статті «Класифікація позицій», яка була надрукована у Бюлетені транзакційного аналізу у 1962 році [4]. Вчений висловив ідею, що у людини ще в ранньому дитинстві з'являється переконання щодо самої себе та оточуючих людей, котрі часто зберігаються на все життя.

Ці уявлення можуть бути наступними: «Зі мною все в порядку» або «Зі мною не все гаразд». «З тобою все в порядку» або «З тобою не все в порядку». Найпростіші двосторонні позиції це Ти і Я. Відповідне ставлення в Транзакційному аналізі позначають знаком + або –. Тобто позиції трактуються так: Я + «Я хороший, зі мною все добре, Я ОК.». Я – «зі мною щось не гаразд, зі мною щось не в порядку, Я не ОК». Відповідно так само трактується ставлення людини до інших ТИ + ТИ –. Поєднання цих двох одиниць дає чотири двосторонні базові позиції. Я + Ти +; Я – Ти –; Я – Ти +; Я + Ти –. Єдина конструктивна позиція для ефективного спілкування Я + Ти + Життєва позиція «Я ОК – Ти ОК» проявляється у включенні у взаємодію. Це «здорова позиція», яка базується на реальності. Людина бере участь у житті та розв'язанні життєвих проблем. Діє з метою досягнення бажаних для неї вирашних результатів. Реалізує творчий підхід до вирішення завдань.

Отже, «життєва позиція» – це основоположна позиція людини, яка полягає у її ставленні до себе та інших людей. Вона стійка, але схильна до зміни в результаті самоаналізу та саморозвитку особистості. Запропонована концепція «життєвої позиції» є надзвичайно зручною концепцією для прогнозування поведінки. Вона була підхоплена та розвинута низкою авторів.

Т.А. Harris вважав, що найбільш природною для людини є позиція «Я – Т + », і вбачав розвиток особистості в осмисленні та подоланні установки «Я не ОК», яка була закарбована в ранньому дитинстві та впливала на все, що б людина не робила. Рішення, які ґрунтуються на основі концепції екзистенційних позицій Е. Верне Т. Harris називає «установками життя».

Т.А. Harris підкреслює, що люди з «життєвою позицією» «Я не ОК – Ти ОК» прагнуть відповідати вимогам інших. «Наші найкращі люди» – нерідко вони посідають не своє положення завдяки тому, що прагнуть саме таким чином знайти заохочення, адже для них дуже важливо відчувати «Я ОК», хоч на якусь хвилинку [1, с. 119].

Kristiansen & P. Bylund підкреслюють, що люди з позицією «Я ОК – Ти не ОК» вважають інших людей зовсім непотрібними, а іноді навіть загрозливими. Підозрілість спонукає їх до постійного контролю над ситуацією та стає причиною стресу та конфліктів. Така установка неминуче призводить людей до того або іншого ступеня агресивності [1, с. 120].

Л. Неу зазначає, що хоча Верне та Harris розійшлися у своїх поглядах, який з чотирьох підходів ОКей/ не ОКей у немовляти є первинним, однак вони погодилися, що всі ми проходимо через усі позиції та обираємо одну, яка стає нашим основним поглядом на життя. Дослідниця також підкреслює, що життєві позиції або вікна у світ діють як спотворююче скло та визначають те, як ми сприймаємо події [1, с. 112]

I. Stewart & V. Joines дають таке визначення: життєва позиція – це стійка, внутрішньо усвідомлена система поглядів людини на життя як концепцію, на свою діяльність, а також система ставлень її до суспільства, до самої себе, зумовлена об'єктивним становищем людини у визначеній системі суспільних відносин. Водночас життєва позиція є одним із способів соціалізації особистості, її своєрідною соціальною інтеграцією.

Ф.Н. Ernst запропонував модель «ОК-Corral» у вигляді діаграми, в якій чотири «життєві позиції» пов'язані з певною соціальною поведінкою особистості.

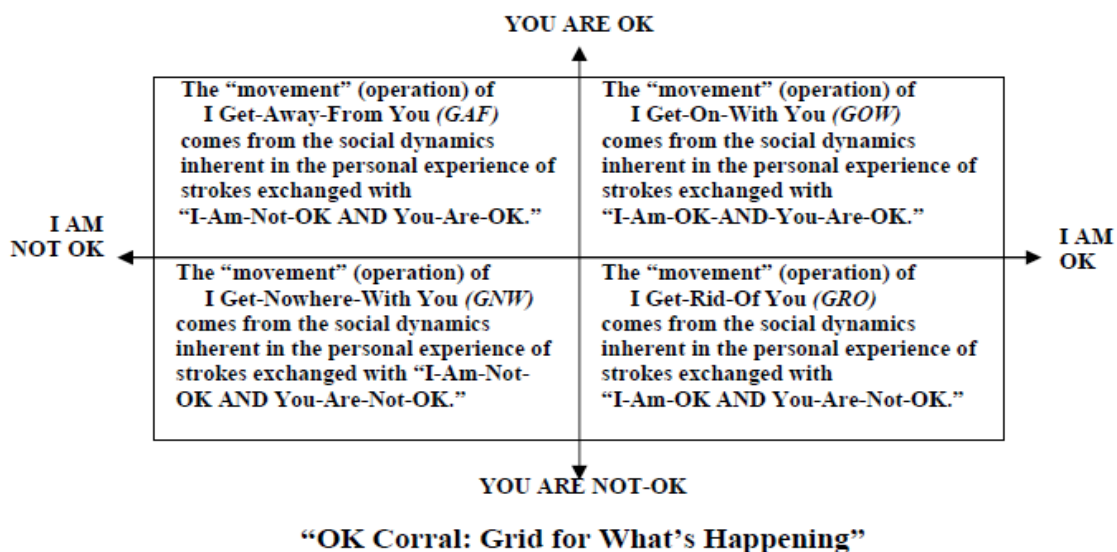

Рис. 1. Базова схема життєвих позицій Ф.Н. Ernst (1971). [5, с. 33]

Замість терміну «ОК» Ф.Н. Ernst використовує вираз «ОК з собою», що допомагає акцентувати увагу на тому, що почуття «ОК» має відношення до «моїх уявлень про себе і моїх уявлень про тебе». Відповідні позиції він оформив у вигляді схеми, яку він назвав «ОК Corral». Це «Декартові координати соціальної поведінки», що наочно демонструють, яким чином результати соціальних взаємодій людини залежать від вихідної життєвої позиції, яку вона займає стосовно себе та оточуючих людей.

Концепція «ОК Corral» зосереджується не лише на внутрішній позиції людини, а й на побудові міжособистісних стосунків.

Паралельно виділяються чотири основні класи результатів, які виникають в результаті соціальних контактів. Автор описує їх наступним чином: 1. Get-On-With (GOW) – «Триматися з тобою», результат соціального контакту, що виникає, коли особистий досвід конкретної людини відбувається з позиції Я + Т +; 2. Get-Rid-Of (GRO) – «Позбутися тебе» (відштовхнути, дати відсіч), результат спілкування з вихідної позиції Я + Т –; 3. Get-Away-From (GAF) – «Піти від тебе», є похідним результатом від обміну соціальними трансакціями з

позиції Я – Т +; 4. Get-Nowhere-With (GNW) – «Нічого не надбати з тобою» є результатом замикання позиції Я – Т – [3 с, 10.]

Сітка результатів особистого досвіду утворена перехрестям двох вимірів. Горизонтальна вісь в інтерпретації автора означає «Я йду вперед і розвиваюсь» (праворуч) або ж «Я не збираюсь йти вперед, моє життя регресує» (ліворуч). Вертикальна вісь трактується більш традиційно: «Я дивлюся на Вас, я захоплююся вами!» або ж «Я дивлюсь на вас зверху вниз». Автор впевнений, за допомогою запропонованої схеми можна інтерпретувати та передбачати результати комунікації людини. Він стверджує, що кожна з позицій знаходить собі місце в дорослому житті у вигляді певної соціальної взаємодії. Якщо ми залучаємося в одну з цих операцій без підключення усвідомлення, то, швидше за все, придумаємо сценарне виправдання для відповідної життєвої позиції. Однак, у людини є інший вибір - діяти усвідомлено, досягаючи таким чином бажаного соціального результату [3, с. 10]

Ф.Н. Ernst зазначає, що «здорові люди використовують кожен з чотирьох способів, принаймні один раз в день», залежно від того, з ким вони спілкуються і в яких ситуаціях перебувають, але у кожного є один улюблений квадрант, в якому вони проводять більшу частину часу при програванні свого життєвого сценарію. Цей квадрант і буде основною позицією, яку людина прийняла в дитинстві.

Оскільки «життєва позиція» стійка, але схильна до зміни в результаті самоаналізу та саморозвитку особистості, педагогам вкрай важливо відслідковувати свої поведінкові процеси, усвідомлювати з якої психологічної позиції вони спілкуються з учнями і відповідно корегувати свою поведінку через усвідомленість, перебуваючи в ОК позиції Я + Ти +. Коли людина усвідомлює, як функціонує спілкування, вона може мислити більш критично. А також приймати рішення як будувати свою комунікацію. Педагог який передає свої повідомлення з позиції ОК може обирати ефективний режим спілкування і запрошувати учнів до конструктивної комунікації.

Усвідомлення вчителем своєї «життєвої позиції» та її впливу на побудову комунікації з учнями і колегами сприятиме особистісному і професійному розвитку педагогів, що позитивно впливатиме на навчальний та виховний процес, сприятиме покращенню ефективності комунікації. Дослідження та аналіз власної «життєвої позиції» може стати шляхом до змін та побудови нового ставлення до себе та інших, що може бути покладеним в основу побудови нового, усвідомленого способу життя і професійної діяльності. Таких результатів можна досягнути через регулярні тренінги та психологічну підтримку працівників освіти, що в свою чергу допоможе вчителям краще

розуміти себе та своїх учнів, та ефективно справлятися з професійними викликами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко, Н. Життєві позиції жінок та їх зв'язок з типами грошових переконань й грошовими установками. Організаційна психологія. економічна психологія, 33(3-4), 2024, С.111-123. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.10>
2. Резван, О. Проблема рефлексивності у формуванні особистої життєвої позиції. Педагогіка і психологія, 40 (3), 2011, С.30-36.
3. Тавровецька, Н. І. Життєва позиція особистості в транзактному аналізі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 6, Т. 1, 2017, С.111-117.
4. Berne, E. Classification of Position. Transactional Analysis Bulletin 1:23, July 1962 and Principles of Group Treatment. Loc. cit., pp.269-277
5. Ernst, F . The OK Corral: The grid for get-on-with. Transactional Analysis Journal, 1 (4), 33-42. URL: <https://doi.org/10.1177/036215377100100409>
6. Harris, T.A. I'm OK – You're OK. Harper & Row, 1967, 288 p.
7. Hay, J. Transactional analysis for trainers. McGraw-Hill Co Ltd.' Transactional Analysis. Lifespace Publishing, 1992, 219 p.
8. White T. Life Positions / Tony White // Transactional Analysis Journal. 1994. Volume 24, № 4. P. 269-276. URL: <http://tony-white.com>.
9. Ракітіна В. Застосування транзакційного аналізу в системі освіти з метою створення психологічного комфорту в навчальному закладі [Методичний посібник]. Золотоноша, 2014. 182 с.

Галина ДУРДАС

*Кандидат історичних наук, старший викладач,
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
h.durdas@wunu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ

*Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо,
І ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути*

В'ячеслав Липинський

У сучасних реаліях розвитку українського суспільства формування патріотичного виховання молоді набуває особливого значення, адже це запорука зростання національної свідомості та цілісності нації. В умовах збройної агресії РФ проти України, інформаційного тиску та глобалізаційних

викликів виховання національно свідомого й активного громадянина стає не тільки освітнім, а й стратегічним завданням держави.

Важлива роль у даному напрямку належить фаховій передвищій освіті, тому що в цьому освітньому середовищі формується світогляд майбутніх фахівців, які згодом стануть частиною різних сфер життя суспільства. Заняття з історії України є ефективним інструментом формування національних та загальнолюдських цінностей, оскільки сприяють усвідомленню національної ідентичності, поваги до історичного минулого, героїзму українського народу та розуміння власної відповідальності за майбутнє держави.

У «Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти» зазначається, що «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними є громадсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне, екологічне виховання, як важливі складові національно-патріотичного виховання молоді, як основоположні, що відповідають нагальним вимогам та викликам сьогодення, а також закладають підвалини для формування свідомості нинішніх та прийдешніх поколінь» [2]. Зауважимо, що патріотичне виховання, формування національної свідомості та соціальної відповідальності студентської молоді на заняттях історії є необхідним кроком, що визначає майбутнє України.

Формування патріотизму у процесі вивчення історії відбувається шляхом ознайомлення із життям, діяльністю та боротьбою за державність видатних українських діячів, які уособлюють національну гідність та прагнення народу до створення власної незалежної держави. Осмисливши історичну спадщину українського народу, молодь здобуває цінний досвід, що дозволяє провести паралелі між минулим та сучасним, формуючи чітку громадянську позицію та світоглядні переконання.

На заняттях з історії формується об'єктивна оцінка боротьби за свободу та державність, яку здійснювали українці впродовж ХХ століття й до сучасності. Студенти отримують завдання підготувати інформацію про видатних персоналій, які відстоювали самостійність України. Закріплення матеріалу відбувається шляхом бесід, дискусій, цікавих запитань та обміну думками. Зацікавленість подіями боротьби за українську державність, усвідомлення цінності й величі історичної спадщини українського народу, шанобливе ставлення до Героїв минулого та сьогодення свідчить про виховання у молоді громадянської свідомості, шани та честі у гармонійному поєднанні із низкою національних та загальнолюдських цінностей.

Соціальна відповідальність визначає поведінку особистості, яка базується на власному виборі, моральних нормах і цінностях суспільства, досягненні поставлених цілей та способів їх реалізації, а також є складовою

соціокультурної діяльності майбутніх фахівців. У студентів розвивається позитивне ставлення до відповідальної поведінки у суспільстві, а також до таких понять як «гідність», «конституційний обов'язок», «совість» тощо [3, с. 229]. Інтеграція здобувачів освіти у систему культурних цінностей, історію та традиції народу, забезпечує успішну соціалізацію особистості, яка здатна брати відповідальність за добробут суспільства.

Вивчення історії допомагає студентам зрозуміти як низка факторів впливають на розвиток суспільства. Осмислення минулого допомагає виявити помилки та зробити висновки для прийняття відповідних рішень у майбутньому. Використання низки методів навчання історії (дебатів, дискусій, вікторин, квестів, скрайбінгу, проблемного навчання тощо), дозволяють інсценізувати різні соціальні та політичні ситуації та зрозуміти важливість відповідальності за власні вчинки.

Важливою складовою патріотичного виховання є становлення готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів і суверенітету держави. Викладачі історії повинні подавати історичні події об'єктивно, аби сприяти формуванню у студентів власної думки та усвідомленого сприйняття минулого. Осмислення та розуміння фактів, формування власних висновків сприяють виникненню у студентів об'єктивного ставлення до тих чи інших подій, що проявляється у повазі, співпереживанні, гордості за свою країну – почуттях, які є важливими ознаками патріотизму [4].

Одними із ключових завдань викладача у процесі викладання історії України є усвідомлення та дотримання структурованої роботи, яка впливатиме на формування у студентів патріотичних почуттів та соціальної відповідальності. Діяльність у даному напрямі забезпечить:

- розвиток національної самосвідомості студентів;
- формування активної самостійної особистості та свідомого громадянина України;
- постійну систематизацію та інтеграцію здобутих знань, а також встановлення їхнього взаємозв'язку із національною ідеєю українського суспільства;
- становлення системи світоглядних переконань студентів, яка мотивує до активної участі в ключових подіях життя свого народу;
- залучення студентської молоді до науково-дослідницької роботи з питань історії, культури, духовності українського народу тощо [1, с. 14].

Таким чином, важливим напрямком сучасної історичної освіти є формування соціально відповідальної особистості, громадянина та патріота своєї країни. Заняття з історії України надають можливість втілити принципи

національно-патріотичного виховання через вивчення та аналіз історичного минулого українського народу. Саме через усвідомлення історичних подій формується відчуття національної ідентичності та активної громадянської позиції. Виховання патріотизму відбувається шляхом ознайомлення із видатними діячами історії, їх боротьбою за незалежність України, шанобливим ставленням до національних традицій та культури. Соціальна відповідальність студентської молоді формується в контексті аналізу суспільних та історичних процесів, що сприяють розвитку соціальної взаємодії та відповідальності за вплив своєї діяльності на суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик А., Дубініна О. Педагогічні умови формування патріотичної свідомості здобувачів базової середньої освіти у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 22 (51). Серія «Педагогічні науки». С. 10–27.
2. Концепція національно-патріотичного виховання у системі освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>.
3. Ляска О., Голіней В. Формування соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти: стратегії, механізми, умови. URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/11347/1/TK-23-227-235.pdf>
4. Снагощенко В.В., Головач О.Я. Національно-патріотичне виховання учнів на уроках історії України в загальноосвітній школі. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/994d0b6a-0685-418b-83dd-d535d2b2066e/content>

Назар ГРИЩУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
rochaiv11@gmail.com*

ЦІНІСНІ ОРІЄНТИРИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВПЛИВ УЧИТЕЛЯ ЯК МОРАЛЬНОГО АВТОРИТЕТА

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, яке зазнає стрімких змін під впливом технологічного прогресу, інформаційного перенасичення, глобалізації та знеособлення соціальних зв'язків, формування ціннісних орієнтирів у молоді набуває особливої актуальності. В умовах зниження ролі традиційних інститутів виховання, зокрема родини та релігійних організацій, саме школа постає як основний простір, де можливе формування світогляду та моральних засад особистості. У цьому процесі ключова роль належить

учителю – не лише як носію знань, а й як моральному авторитету, взірцю для наслідування, наставнику і лідеру.

Виклад основного матеріалу. Учитель у сучасному освітньому середовищі повинен виконувати багатогранну роль. Йдеться не лише про трансляцію академічного матеріалу, а передусім про формування емоційного інтелекту, розвиток критичного мислення, вміння працювати в команді, повагу до інших, почуття справедливості та відповідальності. Саме ці якості визначають сучасну компетентну та моральну особистість. В умовах цифровізації та активного впливу соціальних мереж, які часто транслиють спотворені або споживацькі цінності, учитель має бути надійним орієнтиром для учня, здатним показати альтернативу у вигляді гуманістичних, демократичних та етичних ідеалів.

Бути моральним авторитетом означає не лише говорити про чесність, доброчесність, повагу до інших, а й демонструвати ці якості у щоденній педагогічній діяльності. Авторитет учителя формується через послідовність у словах і діях, відкритість до діалогу, здатність до емпатії, справедливе ставлення до учнів незалежно від їхніх успіхів, походження чи характеру. Діти особливо чутливі до нещирості й подвійних стандартів, тому моральна позиція вчителя має бути щирою, усвідомленою та глибоко вкоріненою в особистому досвіді.

Успішне формування морального авторитету потребує відповідної професійної підготовки. У педагогічних вишах має бути акцент не лише на методиці викладання, а й на етичному вихованні самого майбутнього вчителя. Програми підвищення кваліфікації повинні включати теми з педагогічної етики, психології спілкування, емоційного інтелекту. Крім того, слід забезпечити належну підтримку з боку адміністрації шкіл та освітніх органів, зокрема у питаннях запобігання професійному вигоранню, створення сприятливого мікроклімату в колективі, надання психологічної допомоги.

Потрібно враховувати й нові виклики, що постають перед учителем у сучасних умовах: робота з дітьми, які мають різні культурні, релігійні, соціальні бекграунди; навчання у змішаному або дистанційному форматі; постійні інформаційні загрози; агресія в соціальних мережах тощо. Все це потребує від педагога не лише професійної гнучкості, а й високої етичної самосвідомості.

Також не менш важливим є партнерство між учителем, батьками й учнями. Моральна позиція вчителя може бути ефективною лише в тому разі, коли вона знаходить підтримку в родинному середовищі. Відкрита комунікація з батьками, узгодженість ціннісних орієнтирів між школою та родиною сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Висновки. Таким чином, вплив учителя як морального авторитета – це один з ключових механізмів формування ціннісного ядра майбутнього громадянина. Успішність цього процесу залежить не лише від особистісних якостей педагога, а й від системної підтримки з боку держави, суспільства й освітньої політики. У руках учителя — не просто підручник чи оцінка, а можливість сформувати покоління, що діятиме з моральною відповідальністю, гуманізмом і гідністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Савченко О. Я. Сучасний урок у контексті компетентнісного підходу // Початкова школа. 2011. № 1. С. 3–7.
3. Кононко О. Л. Ціннісні орієнтації як основа формування духовного світу дитини // Дошкільне виховання. 2010. № 9. С. 5–8.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

Ірина МАНЬКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
Імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
irinamanko206@gmail.com*

СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАПИТАНЬ ІММАНУЇЛА КАНТА

Мета та предмет дослідження. Метою дослідження є спроба описати та проаналізувати концепцію Нової української школи на основі авторської інтерпретації філософських запитань Іммануїла Канта. Предметом дослідження є філософські та педагогічні ідеї і підходи в межах аналізу концепції Нової української школи.

Вступ. Засновник німецької класичної школи Іммануїл Кант сформулював та виокремив чотири екзистенційні запитання, які вважав основою освітніх пошуків людини:

Що я можу знати?

На що я можу сподіватися?

Що мені слід робити?

Що таке Людина?

Відповіді на ці запитання покликані головним чином формувати певні ціннісні імперативи, чи, для обивательського розуміння «загальні моральні правила» розвитку та перебування індивіда у соціумі. Ця розвідка є спробою окреслити та розширити відповіді на ці питання на основі педагогічного аналізу документа «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» від Міністерства освіти і науки України (МОН) від 2016 року [3].

У межах дослідження звернемо увагу на філософські та педагогічні концепти в межах класичної антропології І.Канта. Філософ звертає увагу на те, що людину необхідно виховувати. Освіта містить дисципліну та навчання, що підпорядкована принципу послідовності. «У вихованні криється таємниця удосконалення людської природи, завдяки вихованню людська природа буде розвиватися все краще і краще, і їй можна надати такої форми, яка відповідала б ідеалу людяності» [1, с.7]. Щоб позбутися будь-яких ілюзій щодо реалізації шкільної реформи варто дослідити чи реально дати відповіді на всі Кантові запитання.

Основний матеріал та результати. Даючи відповідь на Кантове питання: «Що таке людина?», пріоритетом організації освітнього процесу Нової української школи (НУШ) ми будемо вважати концепцію дитиноцентризму. За визначенням, це розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, індивідуальних стилів, темпу, освітніх траєкторій учнів, свобода вибору власної освітньої траєкторії, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, плекання творчості й допитливості [4, с.14]. Тобто сам освітній процес має обов'язково орієнтуватися на інтерес кожної дитини, а не на умовного «середнього школяра», що різнить сучасну школу від її радянського аналога, що бачив індивіда лише в системі, ігноруючи індивідуалізм як явище небезпечне. До прикладу, сама людина, за визначенням молодого К. Маркса, не була суб'єктом. Єдиним суб'єктом визнавалася людина в її діяльності. Унікальним у своїй педагогічній діяльності на той час став А. Макаренко. Який методами відрізнявся від радянських колег з авторитарним стилем виховання, через виразне підкреслювання унікальності кожної дитини та застосування індивідуального підходу. Але, слушно сприймати його концепції, як виняток із правил у загальній тоталітарній системі.

На першому плані у концепції НУШ справедливо визначено природу дитини, для якої навчальне середовище має стати «яскравим елементом життя» [3]. Таким чином, сучасну українську школу можна визначити, як таку, що опирається на особистісно-орієнтовану модель освіти. Орієнтуючись на цю модель, оформилась і нова структура школи, включаючи 3-річну профільну,

зокрема: I. початкова школа – 4 роки: 1-2 класи – 1 цикл (адаптаційно-ігровий), 3-4 класи – 2 цикл (основний). Метою першого циклу навчання буде природне входження дитини в шкільне життя, послідовна адаптація до нового середовища. До особливостей цього циклу віднесено такі: навчальні завдання, час на їхнє виконання будуть визначатися відповідно до (із урахуванням) індивідуальних особливостей школярів; навчальний матеріал можна інтегрувати в змісті споріднених предметів або вводити до складу предметів у вигляді модулів; обсяг домашніх завдань обмежено; навчання організовано через діяльність, ігровими методами; учитель матиме свободу вибору (створення) навчальних програм у межах стандарту освіти; описове формувальне оцінювання; завдання вчителя підтримувати в кожному учневі впевненість і мотивацію до пізнання.

Метою другого циклу є здійснення освітнього процесу з концентрацією педагогічної уваги на формуванні в учнів відповідальності й самостійності; підготовка до успішного навчання в основній школі. Його суттєвими ознаками є: використання у процесі навчання методів, які вчать здійснювати самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям, враховують індивідуальність учня. Запроваджується предметне навчання; частина предметів передбачатиме оцінювання. II. Базова середня школа (гімназія) – 5 років: 5-6 класи – 1 цикл, 7-9 класи – 2 цикл III. Профільна середня школа – 3 роки: 10 клас – 1 цикл, 11-12 класи – 2 цикл. Академічного спрямування – ліцей, Професійного спрямування – ліцей [4, с. 3].

Значним для дитячого буття є питання: «Що мені слід робити?». Воно охоплює таку складну тему, як «дорослішання», «пошук себе», «зрілість та незалежність». Завданням школи у цьому спектрі стає профорієнтація. Формування вдумливого підходу до покликання та соціальних зв'язків через різні форми самоорганізації. Такою формою здатне виступати шкільне самоврядування, де меншою мірою проявляється адміністративний контроль. Діти соціалізуються у мережі однолітків зі схожими цінностями, і їхня взаємодія формуватиме ширші зв'язки із надалі закладеними традиціями у межах цих учнівських середовищ. Зменшення контролю з боку вчителя та адміністрації закладу освіти не означає анархію, а має передбачати модерування діяльності колективу задля безпеки кожного її учасника. Йдеться про змогу навчити дітей знаходити можливості формування горизонтальних зв'язків і давати собі з ними раду. Василь Сухомлинський приділяв особливу увагу важливості розкриття природних схильностей дитини, вказуючи на ефективність залучення дитини до активної праці. Основою його робіт була трикомпонентна взаємодія: педагог–дитина–середовище [5, с. 537]. Дружба, товариськість, любов та ненависть, громада, мережеві зв'язки – важливі

цінності з раннього віку, що формують емоційний інтелект та здатність до взаємодії у дітей. Ян Коменський наполягав на тому, що покликання вчителя – актуалізовувати в дітях потяг до знань і навчального процесу загалом. Головною метою вчителя, на думку мислителя, є розвиток пізнавальних здібностей учнів та формування в них самостійності в активній роботі, прагнення до набуття знань і використання їх у побуті [2, с. 520].

Кількісно-компонентний склад, змістове наповнення, необхідні знання, уміння, навички – вимірювані показники якості освіти та результатів навчання. Це ключ до відповіді на Кантове питання «Що я можу знати?» у межах міркувань про дитячі освітні пошуки та їхню користь у перспективі. У «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС)» визначено вісім основних компетенцій: 1) спілкування рідною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; 4) навички роботи із цифровими носіями; 5) навчання заради здобуття знань; 6) соціальні та громадянські навички; 7) ініціативність і практичність; 8) обізнаність та самовираження у сфері культури [6]. Компетентності дозволяють усунути суперечливості між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач: 1) уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості; 2) аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ; 3) створювати тексти, вироби, проекти; 4) висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших; 5) брати участь у колективних справах; 6) оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та інше.

Концепція Нової української школи спрямовує на новий компетентнісний зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві і житті, орієнтацію освітнього процесу на досягнення результату, що відображається ключовими компетентностями, але не обмежується ними [4, с. 12].

У контексті засвоєння дитиною основних компетентностей, кожна з яких покликана допомагати успішному життю у суспільстві, та дозволяє людині, як і докластися до загального блага і водночас мати можливість заробляти собі на життя. Наближає нас до спроби розуміння останнього з окреслених Кантових питань «На що я можу сподіватися?». Безумовно, школа робить свій внесок у формування майбутнього кожної окремої дитини чи цілих поколінь, оскільки всі ми проходимо цей вишкіл обов'язкового шкільництва. Без перебільшення можна стверджувати, що справа вчителів – керувати не тільки школою, а й світом, як би голосливо це не могло прозвучати. Інтерпретуємо це у формулювання обов'язковості прогнозування та корекції навчальних програм у відповідності до вимог сучасного технологічного та змінного світу. Найгірше,

що насправді може статися з освітою майбутнього через умовні 15 років – це те, що вона ніяк не зміниться.

Висновки. У межах педагогічної науки ми схильні аналізувати концепцію НУШ, як перелік навчально-виховних підходів. Практики (вчителі, керівники закладів освіти, методисти і тд) природно для себе кваліфікують її, як методичку для їхньої безпосередньої професійної діяльності. І зрозуміло стикаються з тим, що на безліч своїх питань не знаходять у ній відповіді. Документ «Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» – не інструкція до дії чи пряма вказівка. Саме через помилкове розуміння документа освітній інформаційний простір наповнився критикою та непорозуміннями у напрямку реформування системи середньої освіти в Україні. Обернімо її у бік філософського розуміння, відповідаючи на питання Канта – і отримаємо вектор розвитку у напрямку укладання корисних навчальних програм, автономії навчальних закладів, індивідуального підходу та інших приємностей, що визначають освіту, як якісний продукт людської діяльності у межах окремих державних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант І. (1900). *Кант про освіту (Ueber pädagogik)*. Бостон: Heath edition, 121 с.
URL: <https://archive.org/details/kantoneducation00kantgoog/page/n5/mode/1up?ref=ol&view=theater>
2. Коменський Я. (2001). Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Велика дидактика. Під редакцію з біографічним нарисом і примітками і проф. Красновського А. Київ: Форум, 520 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, (2016) URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Сидоренко В. Концептуальні засади Нової української школи: ключові компетентності, ціннісні орієнтири, освітні результати. Методист. №5. травень, 3-12 с.
5. Сухомлинський В. (2012). *Серце віддаю дітям*. Київ: Акта, 537 с.
6. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС). (2016) «Про освітні компетенції для навчання протягом життя» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975

Секція:
ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Любов ЛИТВИН

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
llm230766@tnpu.edu.ua*

**ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ**

Система вищої освіти відіграє важливу роль у розвитку суспільства, формуванні людського капіталу та підвищенні конкурентоспроможності держави в глобальному просторі. Одним із ключових аспектів ефективного функціонування цієї системи є її фінансування, яке значною мірою визначає доступність, якість та інноваційний потенціал освіти. Водночас механізми фінансування не можуть існувати у відриві від соціально-економічних умов та ціннісних орієнтирів суспільства. Тому дослідження взаємозв'язку між ціннісними засадами вищої освіти та її фінансуванням набуває особливої актуальності.

Цінності вищої освіти визначають її місію, стратегічні цілі та напрями розвитку. Серед ключових цінностей можна виділити:

- доступність і рівність можливостей – забезпечення рівного доступу до якісної освіти незалежно від соціально-економічного статусу громадян;
- академічна свобода та автономія – сприяння незалежному розвитку наукових досліджень та творчої діяльності у закладах вищої освіти;
- якість освіти – орієнтація на високі стандарти навчання, наукової діяльності та управління освітніми процесами;
- інноваційність і технологічний розвиток – інтеграція сучасних технологій у навчальний процес і наукові дослідження;
- етична відповідальність – формування моральних та соціальних компетенцій у студентів і викладачів.

Ціннісні засади вищої освіти формують суспільне сприйняття фінансування освітньої сфери та впливають на механізми розподілу ресурсів. Зокрема, у країнах, де освіта є стратегічним національним пріоритетом і

вважається базовою цінністю, уряди спрямовують значні ресурси на фінансування освітніх закладів, створюючи стійкі бюджетні програми підтримки, розвивають інноваційні моделі державно-приватного партнерства та активно залучають бізнес до освітнього процесу. Водночас суспільства з низьким рівнем усвідомлення важливості освіти можуть стикатися з проблемами її недофінансування та деградації освітньої інфраструктури.

Суспільства, які розглядають освіту як ключовий фактор економічного зростання, інвестують у розвиток інноваційних механізмів фінансування, таких як гранти, наукові фонди та державно-приватне партнерство. У країнах з високим рівнем довіри до освітніх установ важливу роль у фінансуванні закладів вищої освіти відіграють благодійність, меценатство та громадські ініціативи. У суспільствах, де дотримуються принципів соціальної справедливості, фінансування освіти орієнтоване на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, включаючи стипендіальні програми та фінансову підтримку для соціально вразливих груп. У прогресивних суспільствах розробляються механізми електронного контролю за розподілом освітніх коштів, що мінімізує корупційні ризики та сприяє ефективному управлінню фінансами.

В умовах війни, як це відбувається в Україні, механізми фінансування освіти зазнають суттєвих змін. Значна частина державних ресурсів перенаправляється на оборону та відновлення критичної інфраструктури, що створює додаткові виклики для фінансування закладів вищої освіти. Водночас міжнародна підтримка, гуманітарні фонди та благодійні ініціативи відіграють дедалі більшу роль у забезпеченні функціонування освітньої сфери.

Важливо зазначити, що гармонізація ціннісних орієнтирів суспільства з фінансовими моделями освіти дозволяє забезпечити стійке фінансування освітньої сфери та сприяє її довгостроковому розвитку. Цінності суспільства безпосередньо впливають на вибір пріоритетів у фінансуванні освіти.

Фінансування закладів вищої освіти здійснюється за допомогою різних способів, методів та джерел, що дозволяють забезпечити стабільність та розвиток установи. Основними методами фінансування закладів вищої освіти є: бюджетне фінансування, гранти та наукові проєкти, державно-приватне партнерство (співпраця держави та бізнесу у фінансуванні освітніх програм), благодійні внески та фонди розвитку (залучення коштів через меценатство та громадські ініціативи), освітні кредити та стипендії (фінансові механізми підтримки студентів).

В сучасних соціально-економічних умовах основними проблемами фінансування вищої освіти є недостатнє державне фінансування, обмеженість бюджетних коштів, що призводить до дефіциту ресурсів у закладах освіти;

диспропорції у фінансуванні – нерівномірний розподіл фінансування між регіонами та закладами освіти; комерціалізація освіти – зростання частки платних освітніх послуг, що може обмежувати доступ до освіти для соціально незахищених груп; неефективність розподілу ресурсів – проблеми з прозорістю та цільовим використанням фінансових коштів, а також залежність від міжнародних донорів – вплив грантових та кредитних програм на політику освіти.

Розглядаючи перспективи та шляхи вдосконалення фінансування, варто звернути увагу на збільшення державних інвестицій в освіту, фінансування повинно відповідати стратегічним пріоритетам держави. Зкладам освіти потрібно розвивати альтернативні джерела фінансування, зокрема розширювати державно-приватне партнерство та залучення благодійних фондів.

Щодо механізмів розподілу коштів, то потрібно впроваджувати прозорі та результативні фінансові моделі, активно впроваджувати цифровізацію фінансового управління в освіті, що сприятиме підвищенню ефективності використання ресурсів.

Таким чином, фінансування вищої освіти є складним процесом, що значною мірою залежить від соціально-економічних умов та ціннісних орієнтирів суспільства. Висока пріоритетність освіти у суспільних цінностях сприяє розвитку ефективних фінансових механізмів, тоді як низький рівень усвідомлення її значення може призводити до недофінансування та зниження якості освітніх послуг. Тому гармонізація ціннісних засад і фінансових стратегій є важливим напрямом політики у сфері вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформи управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

Ольга ЯЦИШИНА

*Кандидат педагогічних наук, провідний фахівець
ННЦ міжнародної освіти та співробітництва,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
o.yazchyshyna@tnpu.edu.ua*

ЦІННОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ

У сучасному глобалізованому світі міжнародна освіта постає не лише як інструмент академічного обміну та мобільності, а й як потужний чинник

формування ціннісних орієнтирів у студентської молоді. Вона сприяє розвитку міжкультурного діалогу, толерантності, громадянської відповідальності та критичного мислення. Зміна пріоритетів у сфері вищої освіти, виклики сучасності – війни, міграційні кризи, інформаційне перевантаження – актуалізують потребу в осмисленні тих цінностей, які має формувати й підтримувати міжнародна освітня спільнота.

Поняття міжнародної освіти охоплює співпрацю у будь-яких аспектах освітньої діяльності між двома чи більше державами, що здійснюється в рамках міжнародно-правових норм, які регулюють міждержавні відносини. Міжнародну освіту можна розуміти як модель міжнародної співпраці між країнами за посередництвом окремих осіб або установ, що представляють країн-партнерів, а також як підхід до освіти стосовно інших країн світу. Як модель міжнародної співпраці міжнародна освіта може включати стипендійні та грантові програми для іноземних студентів, стипендії та гранти на навчання закордоном, програми закордонного навчання, програми спільного та подвійного диплому за участі освітніх установ країн-партнерів, студентські обміни та інші активності в рамках дипломатичних і торгових відносин між державами. Водночас міжнародна освіта як освітній підхід може бути реалізована як навчальна програма, що формує знання про інші країни світу, глобальні проблеми, іншомовні компетенції, повагу до інших культур і їхніх представників тощо. Нині міжнародна освіта є також галуззю знань, адже багато університетів і коледжів у світі пропонують бакалаврські, магістерські і докторські програми з міжнародної освіти [2, с. 17].

В широкому розумінні призначенням міжнародної освіти є розширення культурних, економічних, дипломатичних і політичних відносин між країнами. Окрім того, основними функціями міжнародної освіти, є поширення програми розвитку з боку більш розвинених країн щодо країн з нижчим рівнем розвитку, захист прав людини, врегулювання конфліктів, а в останні роки також досягнення цілей міжкультурної взаємодії, формування навичок критичного мислення, міжнародного мислення, розвиток міжкультурної компетенції та взаєморозуміння між громадянами різних країн, визнання культурного різноманіття і сприяння міжнародному і сталому розвитку [2, с. 18].

Міжнародна освіта спрямована на розвиток міжкультурного розуміння, ефективної комунікації та прийняття лінгвістичної й культурної різноманітності в глобалізованому світі. Вона визнає, що навчання відбувається в культурному контексті, де кожен учасник освітньої взаємодії привносить унікальні знання та досвід, що збагачують процес навчання. Освітні підходи мають враховувати міжнародні реалії, підтримувати різні точки зору та сприяти залученню всіх студентів до аудиторного й громадського життя.

Часто, говорячи про міжнародну освіту, ми посиляємося на базові освітні цінності, що лежать в основі політик Європейського Союзу. Провідними цінностями, на яких ґрунтується розвиток європейської освіти, є демократія (участь громадян у житті суспільства, демократична і демократичне суспільство) та толерантність (толерантні особисті стосунки, толерантність до різних соціальних та культурних груп, інклюзивне суспільство), національна орієнтація (знання історії своєї країни, ставлення до національної ідентичності, усвідомлення суперечливих сторін минулого, критичне осмислення історичних подій) і міжнародна орієнтація (обізнаність з історією Європи та ЄС, рефлексія щодо політичної інтеграції, розуміння питань міграції, різноманіття культур, релігій і світоглядів), а також рівність для всіх людей, антирасизм і недискримінація, представництво та верховенство права, людська гідність, свобода, мир і міжнародне взаєморозуміння [1, с. 43–44].

Спираючись на загальнолюдські принципи та норми, що регулюють життя людини, суспільства й держави, міжнародна освіта водночас формує та передає власну систему цінностей. Такими цінностями є зокрема:

1. Навчання. Міжнародна освіта збагачує навчальний процес, сприяє особистісному зростанню та розширює можливості для інклюзивного навчання, привносячи у навчальне середовище світовий досвід і культурне розмаїття. Вона допомагає учасникам навчального процесу усвідомити власні культурні припущення та краще пізнати себе через взаємодію з різними світоглядами. Це створює глобальну спільноту навчання та готує студентів до життя й роботи в багатомовному й мультикультурному середовищі.

2. Відкритість і неупередженість. Присутність іноземних студентів збагачує навчальне середовище лінгвістичним і культурним різноманіттям, сприяючи гармонії, толерантності та міжнародному мисленню; допомагає студентам переосмислити стереотипи, розвивати відповідальність і глибшу повагу до інших. Через безпосередню взаємодію зі світоглядами різних культур студенти розвивають усвідомлення власних переконань і відкритість до різних точок зору.

3. Мова і культура. Міжнародна освіта залучає студентів і навчальну спільноту до спільного навчання, сприяє лінгвістичному та культурному розумінню через обмін ідеями, підкреслює роль мови як основного культурного ресурсу, що формує наші думки, цінності та переконання. Мови та культури опосередковують наш досвід і знання, визначаючи, як люди з різним походженням пізнають світ і розуміють одне одного.

4. Стосунки і дружба. Найважливішою цінністю міжнародної освіти є нові стосунки та довготривала дружба, що охоплюють мови, культури, країни та регіони, об'єднуючи студентів, їхні родини та академічну спільноту. Завдяки

цьому учасники освітнього процесу розширюють свій світогляд і відкривають багатство сучасного культурного розмаїття.

5. Виклики. Міжнародна освіта має безперечні значні переваги, проте її успіх залежить від постійних та скоординованих зусиль всієї академічної спільноти, готовності вчитися на досвіді та визнавати і приймати різноманітні точки зору. Це потребує постійної рефлексії та налагодження зв'язків, що сприяє глибшій взаємодії з культурним багатством серед усіх учасників освітнього процесу [3].

Таким чином, міжнародна освіта збагачує навчальний процес і сприяє розвитку толерантності, міжкультурного розуміння та глобальної спільноти, керуючись загальнолюдськими цінностями й нормами. Водночас міжнародна освіта формує нові цінності, відкриває нові перспективи розвитку через різноманіття мов і культур, а також зміцнює співпрацю між учасниками освітнього процесу з різних країн. Успіх такої освіти залежить від відкритості, взаємної поваги та спільних зусиль усієї академічної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотухіна С.Т., Іонова О.М., Лупаренко С.Є. Актуальні цінності сучасної європейської освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76. Т. 1. С. 42–46.
2. Emmanuel J.F. Building global education with a local perspective. An introduction to global higher education. Springer, 2015. 233p.
3. Scarino A., Liddicoat A. J., Crichton J. The value of international education (Stage 2). Report to the International Education Services, Department for Education and Child Development. University of South Australia. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/276060469_The_value_of_international_education_Stage_2_Report_to_the_International_Education_Services_Department_of_Education_and_Child_Development

Павло БІЛОУС

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна,
pbilous98@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Вступ. Сучасна система освіти зазнає стрімких цифрових змін, що розширюють можливості перевірки знань та вмінь студентів у нових формах навчання. Застосування штучного інтелекту в оцінюванні набуває дедалі більшої актуальності: він може взяти на себе рутинні функції, звільняючи

викладача для роботи з критичною логікою, творчим розвитком та командною взаємодією зі студентами. Відомо, що використання нейромереж підвищує об'єктивність та прозорість оцінювання, знижуючи вплив суб'єктивності людського фактору. У таких умовах автоматизація перевірки результатів навчання стає необхідним доповненням до традиційних методів контролю знань.

Мета дослідження. Метою роботи є дослідити особливості застосування систем штучного інтелекту (зокрема глибинних нейромереж) для автоматизованого оцінювання навчальних досягнень студентів. У літературі відзначено, що за великих обсягів даних перевірка результатів навчання вручну є надто громіздкою, і єдиним ефективним рішенням стає її автоматизація засобами глибинного навчання. Тому завдання дослідження також полягає в узагальненні існуючих технологічних рішень автоматичного тестування та оцінювання студентів, а також визначенні їхніх практичних переваг і недоліків.

Аналіз основних технологій. Сучасні інструменти оцінювання дедалі більше спираються на адаптивні цифрові платформи. Зокрема, адаптивні тестові системи (англ. Computerized Adaptive Testing, CAT) автоматично підбирають складність питань залежно від попередніх відповідей студента. Програмні рішення на базі ШІ, наприклад ISPPR (зокрема Cerego, Knewton) та сервіси з персоналізованими рекомендаціями (наприклад, Socratic), дозволяють будувати індивідуальні траєкторії навчання на основі аналізу даних успішності студентів. Такі системи автоматизують збір і аналіз інформації про результати навчання, забезпечуючи гнучке планування подальшого курсу для кожного студента.

Інший напрям – застосування нейромереж для аналізу відкритих відповідей студентів (есе, усних відповідей, графічних задач). Наприклад, автоматизоване оцінювання есе та класифікація коротких письмових відповідей на основі глибинних моделей уже реалізовані з використанням рекурентних нейромереж. Сучасні системи також можуть розпізнавати рукописний текст, формули та малюнки, що значно розширює функціонал автоматичного контролю знань. Усі ці технології забезпечують оперативний зворотний зв'язок студенту: безперервне оцінювання дозволяє миттєво повідомляти про результати та коригувати подальший навчальний процес. Крім того, ШІ-системи вже вміють автоматично перевіряти тести, генерувати нові завдання й вести облік результатів без втручання людини, що значно підвищує ефективність освітнього процесу.

Виклики та проблеми. Використання штучного інтелекту в оцінюванні супроводжується низкою проблем і ризиків. Зокрема, необхідно гарантувати конфіденційність даних студентів і уникнути неправомірного використання

їхньої персональної інформації. Автоматизовані алгоритми можуть формувати упередження: якщо модель ігнорує важливі контекстні чинники або репрезентативні дані, оцінювання може бути несправедливим. Окрім того, як відзначають дослідники, специфіка кожного навчального предмету вимагає окремого тренування мережі, що ускладнює її підготовку за обмежених обсягів навчальних даних. Важливо також зберігати «людину в циклі»: викладач повинен контролювати результати роботи ШІ, аби гарантувати адекватність і достовірність виставлених оцінок.

Перспективи розвитку. Потенціал ШІ для автоматизації оцінювання є значним. З'являються нові алгоритми, які дозволяють подолати існуючі обмеження: наприклад, методи розширення даних (data augmentation) дають змогу тренувати нейромережі навіть за невеликих датасетів. Розробляються гібридні платформи, що забезпечують безперервний адаптивний контроль знань, миттєво змінюючи складність завдань під індивідуальні потреби студента. Світовий досвід свідчить про дедалі ширшу інтеграцію ШІ в освіту: зокрема, уряд Південної Кореї планує застосувати цифрові підручники на основі ШІ для персоналізованого навчання кожного учня. У таких системах підхід «викладач + ШІ» є ключовим: як наголошують експерти, штучний інтелект доповнює роботу викладача, а не замінює його. На державному рівні вже формуються стандарти використання ШІ в освіті, що передбачають прозорість алгоритмів, захист персональних даних та етичні вимоги.

Висновки. Штучний інтелект і нейромережі суттєво розширюють можливості автоматизованого оцінювання: вони прискорюють перевірку знань і підвищують її об'єктивність. Автоматизовані системи оцінювання сприяють персоналізації навчання та зменшенню навантаження на викладача, звільняючи його від рутинних перевірок. Разом із тим, необхідно вирішувати супутні проблеми: забезпечити захист персональних даних студентів, запобігати алгоритмічній упередженості та розвивати нормативну й етичну базу застосування ШІ в освіті. Подальший розвиток технологій штучного інтелекту й удосконалення алгоритмів машинного навчання відкриває перспективи для ще ефективнішого і прозорішого оцінювання вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Shan Wang “Artificial Intelligence in Education: A Systematic Literature Review,” Expert Systems with Applications, Vol. 223, 2024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167>.
2. Pei Yee Liew “On Automated Essay Grading Using Large Language Models”, CSAI '24: Proceedings of the 2024 8th International Conference on Computer Science and Artificial Intelligence, 204 – 211. URL: <https://doi.org/10.1145/3709026.3709030>

Юрій ГАБРУСЄВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yurii@habrusiev.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Сучасні реформи освітньої системи України передбачають кардинальні зміни у підходах до формування компетентностей майбутніх педагогічних працівників, особливо у сфері інформаційних технологій. Формування проектно-управлінської компетентності майбутніх учителів інформатики набуває особливого значення з огляду на необхідність інтеграції аксіологічних підходів у педагогічний процес, що сприяє ціннісному збагаченню майбутнього спеціаліста. Особлива роль тут відводиться формуванню цілісного світогляду та глибокому осмисленню етичних і моральних основ професійної діяльності.

Мета дослідження. Розкрити та ґрунтовно проаналізувати ціннісні орієнтири, що становлять основу проектно-управлінської компетентності майбутніх учителів інформатики, визначити комплекс дидактичних умов, необхідних для ефективного формування цієї компетентності, а також обґрунтувати шляхи її інтеграції у сучасний освітній процес із філософсько-аксіологічних позицій.

Отже сформуємо основні ціннісні орієнтири формування проектно-управлінської компетентності майбутніх учителів.

1. Проектно-управлінська компетентність як ціннісна складова професійної підготовки майбутнього педагога.

Проектно-управлінська компетентність є не лише набором технічних навичок, але й фундаментальною ціннісною характеристикою, що визначає морально-етичні засади професійної діяльності педагога. З філософської точки зору, ця компетентність базується на принципах гуманізму, екзистенціалізму та прагматизму, передбачаючи особисту відповідальність, свободу вибору та активну життєву позицію педагога. Глибоке усвідомлення цінностей дозволяє майбутнім вчителям інформатики усвідомлювати наслідки своїх рішень і дій, вибудовувати ефективну взаємодію з учнями, забезпечувати гармонійний розвиток усіх учасників освітнього процесу [1, с. 45].

2. Ціннісні орієнтири проектно-управлінської діяльності у сфері інформаційних технологій.

Філософське осмислення ціннісних орієнтирів у сфері інформаційних технологій включає осмислення таких основних цінностей як інноваційність, креативність, відповідальність, етика комунікацій та критичне мислення. Особливу увагу слід приділити цифровій етиці, яка стає дедалі важливішою в умовах сучасного інформаційного суспільства. Формування цифрової етики передбачає усвідомлення значення інформації, відповідального ставлення до її використання, а також здатність протистояти негативним впливам цифрового середовища, таким як інформаційна маніпуляція чи втрата конфіденційності [2, с. 123].

3. Дидактичні умови формування проектно-управлінської компетентності.

Формування проектно-управлінської компетентності має відбуватись в умовах спеціально організованого освітнього середовища, що сприяє розвитку самовираження, креативності, критичного мислення та етичної рефлексії. З філософської перспективи важливим є створення умов для розвитку рефлексивної діяльності студентів, яка дозволяє їм осмислювати свої дії та приймати морально відповідальні рішення. Інтерактивні технології, кейс-методи, проектна діяльність забезпечують не тільки передачу знань, але й формують здатність студентів до самоаналізу, самооцінки та відповідального ставлення до своєї майбутньої професії [3, с. 87].

4. Роль викладача у формуванні аксіологічного простору педагогічної освіти.

Викладач у сучасній педагогічній освіті має відігравати роль не лише носія знань, але й ключової фігури у формуванні морального та аксіологічного простору. З філософсько-педагогічної точки зору, викладач має бути прикладом моральних і етичних стандартів, сприяти розвитку критичного мислення та етичного діалогу у студентів. Його завдання – створити умови, які дозволяють студентам розвивати моральну чутливість, відповідальність та усвідомлене ставлення до професійних і життєвих виборів [4, с. 210].

5. Практичні рекомендації щодо впровадження ціннісних орієнтирів у формування компетентності.

З філософсько-аксіологічної точки зору, практичні рекомендації повинні орієнтуватися на активізацію свідомості студентів щодо моральних дилем, етичних виборів та відповідальності за прийняті рішення. Необхідним є впровадження методик, які сприяють формуванню критичного мислення, рефлексивності, здатності до морального аналізу професійних ситуацій. Організація спеціальних тренінгів, семінарів з цифрової етики, етичного лідерства, створення інтерактивних платформ для обговорення ціннісних

аспектів професійної діяльності сприятимуть формуванню цілісної особистості педагога [5, с. 176].

Висновки. Таким чином, проектно-управлінська компетентність майбутніх учителів інформатики передбачає не лише засвоєння професійних знань та навичок, але й глибоке осмислення і прийняття ціннісних та морально-етичних основ професійної діяльності. Формування цієї компетентності можливе лише за умови інтеграції аксіологічних підходів у процес підготовки педагогічних кадрів, створення відповідних дидактичних умов та активної ролі викладача у формуванні морально-етичного клімату освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмінський А. І. Педагогічні інновації у професійній підготовці майбутнього вчителя. Київ: Вища школа, 2021. 320 с.
2. Гуревич Р. С. Інформаційна культура вчителя: теорія і практика формування. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2020. 276 с.
3. Морзе Н. В. Цифрова компетентність педагога: методичні рекомендації. Київ: Освіта, 2019. 150 с.
4. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість та інноваційні технології у підготовці майбутніх педагогів. Харків: Основа, 2020. 224 с.
5. Сокол І. М. Проектні технології в підготовці майбутнього вчителя. Львів: Львівський університет, 2022. 210 с.

Іван ГОЛОВАТЮК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ivan_holovatiuk@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Мистецька освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості, розкритті творчого потенціалу та розвитку гуманістичних цінностей. В умовах сучасного світу, що постійно змінюється, особливо важливо визначити ціннісні орієнтири, які допомагають студентам не лише оволодіти мистецькими знаннями та навичками, а й усвідомити їхнє місце у культурному та соціальному просторі.

Цінності вищої мистецької освіти закономірно базуються на цінностях вищої освіти загалом. Студентська молодь є майбутнім потенціалом країни, а університети стають ключовими центрами культури і до певної міри несуть відповідальність за просвітницьку діяльність у суспільстві, його розвиток і вдосконалення. Сучасні університети беруть активну участь у глобалізаційних

процесах, а глобалізація зі свого боку пропонує нові можливості для навчання й дослідження, не обмежуючи їх лише національними кордонами [1, с. 64].

У сучасному мінливому світі, де інновації та адаптивність набувають більшої актуальності, ніж будь-коли раніше, роль мистецької освіти неможливо переоцінити. Мистецька освіта сприяє розвитку креативності, критичного мислення та культурного розуміння – навичок, які мають вирішальне значення не лише для особистісного розвитку, а й для колективного прогресу суспільства.

Мистецтво як центральний концепт мистецької освіти виконує кілька важливих функцій у становленні особистості, а саме:

- формує почуття прекрасного, адже оперує поняттям краси і вчить розрізняти прекрасне і потворне;
- координує відчуття людини, яка під час сприйняття зразків мистецтва залучає різні органи чуття: слух, зір, дотик тощо;
- тренує емоційну сферу особистості;
- розвиває самодисципліну, надаючи можливість спрямовувати енергію на створення предметів мистецтва;
- сприяє розвитку міжкультурного взаєморозуміння за посередництвом зразків національного та світового мистецтва [2, с. 70].

У світі, що стрімко змінюється, мистецька освіта набуває особливого значення як джерело розвитку креативності, критичного мислення та глибшого культурного розуміння. Ці якості є ключовими не лише для формування цілісної особистості, а й для прогресу суспільства загалом. Проте попри свою важливість, мистецька освіта часто залишається на периферії освітніх пріоритетів, що потребує переосмислення її ролі та посилення уваги з боку освітніх політик і управлінських рішень.

Незалежний центр політичних досліджень «Американська академія мистецтв і наук» у публікації, присвяченій цінностям в мистецькій освіті, встановлює значущі якості, цінності та навички, що формуються в ході мистецької освіти. Зокрема зазначається, що мистецька освіта формує всебічно розвинену особистість. Подібно до точних і природничих наук, мистецтво є унікальним способом пізнання світу та осмислення багатогранності людського досвіду. Мистецька освіта не лише формує естетичний смак і навички, а й закладає фундамент для усвідомленого та тривалого залучення до культурного життя. Знання про мистецькі епохи, техніки й стилі мають таку ж цінність, як і академічні знання, що для багатьох студентів стають джерелом глибшого самовираження, натхнення та особистісного зростання.

Мистецька освіта розширює наше знання і розуміння історії і культур інших народів, адже створює унікальну можливість зануритися в історію,

роблячи її живою та емоційно значущою. Дослідження підтверджують, що мистецтво не лише збагачує історичні знання, а й розвиває історичну емпатію – здатність відчувати й зрозуміти життя людей у різні епохи та в різних куточках світу.

Окрім того, мистецька освіта підтримує соціальний і емоційний розвиток. Мистецтво сприяє глибокому особистісному та емоційному зростанню, допомагаючи студентам осмислити свою ідентичність і уявити власне майбутнє. Завдяки знайомству з художніми творами та участі у творчому процесі особистість відкриває нові способи самовираження, формує власну точку зору та вчиться її висловлювати. Саме через мистецтво багато людей знаходять свій голос і розуміння себе в контексті ширшого світу.

Водночас мистецька освіта розвиває емпатію, зменшує нетерпимість, формує прийняття інших, розвиває цінні життєві та кар'єрні навички, зміцнює громадську та громадянську активність тощо [3].

Отже, ціннісні орієнтири мистецької освіти полягають у розвитку креативності, самовираження, емпатії та культурного розуміння. Вони сприяють формуванню цілісної, свідомої особистості, здатної мислити критично й діяти з повагою до різноманіття. Мистецька освіта не лише збагачує знання, а й виховує цінності, що є фундаментом гармонійного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинська І.О. Цінності сучасної вищої освіти: пріоритети та перспективи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. 30. С. 63–72.
2. Kaur J. Value of art in education. Chetana. International Journal of Education. 2016. Vol. 1, No.1. P. 69–73.
3. The values of art education. American Academy of Arts and Sciences. URL: <https://www.amacad.org/publication/case-for-arts-education/section/3>

Петро ОЛЕНЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
olenchukp@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

У контексті глобалізації та динамічного розвитку міжнародного бізнесу підготовка фахівців у галузі міжнародної економіки набуває нових вимірів. Сучасний ринок праці вимагає від майбутніх економістів не лише високої

професійної компетентності, а й розвиненої загальної культури, здатності до міжкультурної взаємодії, гнучкості мислення та відкритості до нових соціокультурних реалій. В умовах зростання мобільності, розширення міжнародної співпраці та поглиблення контактів між культурами особливої ваги набуває формування особистості, здатної ефективно комунікувати в полікультурному середовищі, представляти власну культуру та з повагою ставитися до інших, примножуючи культурний капітал організації.

Успішність міжнародної економічної діяльності сьогодні безпосередньо залежить від уміння порозумітися з представниками різних країн, налагодити ефективну співпрацю, уникати культурних бар'єрів та конфліктів. Саме тому заклади вищої освіти реагують на виклики сучасності через інтеграцію формування міжкультурної компетентності (МКК) у професійну підготовку студентів. МКК можна розглянути як комплекс здібностей, які потрібні для ефективної та доречної взаємодії з іншими людьми, які відрізняються лінгвістично та культурно [1, с. 46]. Також як комплексну якість особистості, що поєднує знання про особливості інших культур, навички міжкультурної комунікації, а також установки на повагу, емпатію та толерантність.

Основні складові міжкультурної компетентності охоплюють культурну обізнаність, комунікативні навички, адаптивність і гнучкість, повагу й толерантність, а також емпатію та саморефлексію – як здатності розуміти інші культури, ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі й критично осмислювати власні уявлення та поведінкові установки.

Підвищена увага до діалогу культур, розуміння соціокультурних контекстів і формування глобального мислення набуває особливої значущості в економічній освіті. Наукова спільнота підкреслює важливість культурологічного підходу у підготовці економістів міжнародного профілю, наголошуючи, що саме МКК виступає одним із ключових факторів професійної успішності. Здатність адаптуватися до різноманіття культур, вести переговори, розуміти невербальні сигнали, уникати конфліктів на культурному ґрунті – все це стає необхідним інструментарієм сучасного фахівця з міжнародної економіки, нарівні з фаховими економічними знаннями.

Процес формування міжкультурної компетентності безпосередньо пов'язаний із становленням особистості здобувача вищої освіти, зокрема з формуванням його ціннісних орієнтацій – стійких поглядів, переконань та життєвих принципів, які впливають на поведінку та систему рішень. Засвоюючи елементи іншої культури, майбутній фахівець неминуче звертається до власних цінностей, переосмислює усталені уявлення, вчиться критично оцінювати культурні стереотипи й упередження. У такому міжкультурному навчальному середовищі відбувається глибоке внутрішнє збагачення

особистості, розширюється спектр прийнятних для неї цінностей, формується толерантне, відкритіше ставлення до культурного різноманіття.

Міжкультурна компетентність тісно інтегрується з системою цінностей і мотивів особистості, зокрема через професійно-ціннісні орієнтації, які впливають на світогляд і морально-етичні засади майбутнього фахівця. В умовах полікультурного освітнього простору цілеспрямоване формування міжкультурної компетентності сприяє перегляду студентами власних поглядів і поведінкових установок, формує повагу до інших культур, емпатійність, справедливість та здатність до самоаналізу.

Зміни, які відбуваються внаслідок міжкультурного навчання, стосуються насамперед глибинного рівня – внутрішніх переконань та особистісних ціннісних орієнтацій. Поступово зростає прийняття ідей культурного плюралізму, набувають пріоритетності такі цінності, як взаємоповага, етнічна толерантність, міжкультурна емпатія. У результаті випускник не лише опановує інструменти ефективної міжкультурної взаємодії, а й особистісно дозріває, перетворюючись на носія гуманістичних переконань, що є основою для гармонійного співіснування у глобальному середовищі.

Провівши своє дослідження стосовно міжкультурної компетенції через міжкультурний обмін між трьома різними країнами Фантіні та Тірмізі зазначають, що наступні характеристики важливі як компетенції для міжкультурного обміну, які можна зустріти в літературі (без певного порядку): толерантність, гнучкість, терпимість, почуття гумору, здатність до цінування відмінностей, утримання від осуду, адаптивність, допитливість, відкритість, мотивація, самостійність, емпатія, чітку усвідомлення себе, спостережливість і терпимість до невизначеності. В той же час, учасники їхнього дослідження зазначили про наступні в порядку важливості: відкритість, позитивне ставлення, прийняття, толерантність; мотивація; нові погляди, спостерігання різниць, розуміння, почуття реальності; саморозвиток, незалежність, впевненість; адаптивність; комунікація, мовні здібності; утримання від осуду; терпимість; почуття гумору; вдячність; самоусвідомлення; здатність до вподобання людей і знаходження спільної мови з ними; допитливість; рефлексивність; емпатія [2, с. 44].

Результати цього дослідження демонструють, що ключові складові міжкультурної компетентності – зокрема відкритість, толерантність, емпатія, здатність до прийняття та саморефлексії – водночас є і ціннісними орієнтирами, які визначають поведінку та світогляд особистості. Це підтверджує, що розвиток МКК у студентів міжнародного економічного профілю не лише забезпечує ефективну комунікацію у полікультурному середовищі, а й безпосередньо формує гуманістичні установки та внутрішні цінності, необхідні

для відповідального та етичного ведення міжнародної економічної діяльності. Таким чином, міжкультурна компетентність не просто супроводжує професійну підготовку, а виступає фундаментальним чинником трансформації ціннісної сфери майбутніх фахівців.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що міжкультурна компетентність є не лише професійною необхідністю для майбутніх фахівців з міжнародної економіки, а й потужним засобом формування їхніх ціннісних орієнтирів, що ґрунтуються на гуманізмі, повазі до культурного різноманіття, емпатії та відповідальності. У зв'язку з цим доцільно рекомендувати системне впровадження міжкультурної складової в освітні програми, розробку спеціалізованих курсів, підтримку академічної мобільності, а також залучення студентів до міжкультурних практик, які сприяють не лише фаховому зростанню, а й особистісному розвитку в дусі відкритості та глобального мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited [Електронний ресурс] / M. Byram. London: Routledge, 2021. 248 с. URL: <https://www.amazon.com/dp/B08NTKTG12>
2. Fantini, A. E. Exploring and Assessing Intercultural Competence [Електронний ресурс] / A. E. Fantini. – Brattleboro, VT: School for International Training, 2000. 56 с. URL: https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=worldlearnin_g_publications

Іван РЯБЧІЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
ryabchiy_ivan@ukr.net*

СИНЕРГІЯ МЕХАНІЗМІВ ПЕРФОРМАТИВНИХ ПРАКТИК В ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ

На сьогоднішній день в освітній процес все більше впроваджуються перформативні практики. І це пов'язане, насамперед, з тим, що вони є ефективним інструментом для засвоєння знання. Їх механізми, що застосовуються у процесі навчання становлять розлогу палітру. Це і соціальні, і емоційні, тілесні чи естетичні, технологічні та рефлексивні тощо. Всі вони діють у синергії, перетворюючи освіту на динамічний процес, що заохочує до навчання через цікавість та змістовність форм. Так механізми перформативних практик в синергії свого впливу дозволяють не лише засвоювати знання, а й

розвивати корисні на сьогоднішній день навички, сприяють становленню ідентичності, або ж впливають на набуття вмінь критичної взаємодії зі світом.

Розглянемо окремі механізми перформативних практик для того аби увиразнити їх дію. Насамперед, перформативні практики функціонують як соціальний механізм, формуючи взаємодію та колективну відповідальність. Групові проєкти, такі як шкільні спектаклі, диспути чи дебати, потребують неабиякої спільності, розподілу ролей та взаємної підтримки. Це розвиває необхідні в соціальному бутті навички комунікації та командної роботи. Даний механізм заснований на створенні «спільноти практиків», де учні навчаються бути в спільноті та набувають навичок виконувати завдання спільно. Рольові ігри, що моделюють соціальні чи професійні ситуації (судовий процес, дипломатичні перемовини тощо), вчать аналізувати соціальні ролі та динаміку влади. Тут перформативні практики сприяють інклюзії, що дозволяє учням ділитися культурним досвідом через творчість.

Даний механізм також пов'язаний із формуванням соціальної ідентичності: ритуали та спільні перформативні акти зміцнюють відчуття належності до спільноти. Тут в нагоді нам стає Джудіт Батлер, яка звертає увагу на те, що з моменту визнання «неефективності» есенціалістського підходу в розумінні становлення ідентичності (запрограмованих природою рис та якостей людини), варто притримуватися конструктивістського підходу. Згідно нього ідентичність постійно формується під впливом соціального оточення, і не існує ментальних чи соціальних рис, які б природно належали певній статі. За Дж. Батлер, гендер відображає не стільки сутність людини, скільки процеси взаємодії між нею та середовищем, що її оточує [2]. Це стає запорукою до формування та розуміння власної включеності в певний гендер (гендерна ідентифікація). В цьому ключі соціальна ідентичність з'являється за рахунок усвідомлення своєї ролі, статусу та цінностей, пов'язаних з такими категоріями, як національність, етнічна приналежність, професія, релігія, вік, культурна чи субкультурна належність.

Паралельно з тим, як функціонують соціальні механізми при впровадженні перформативних практик в освітній процес запускається і емоційний механізм. Участь у театральних виставах чи імпровізаціях створює емоційний зв'язок із матеріалом, що підвищує мотивацію до навчання. Наприклад, постановка драматичної вистави може викликати співпереживання персонажам, роблячи вивчення літератури майже особистісним (наприклад, переживання долі героя у відтвореній грі). Цей механізм спирається на емоційний резонанс, який, згідно дослідженням з психології навчання, посилює внутрішню мотивацію. Перформативні практики також допомагають долати психологічні бар'єри, такі як страх публічних виступів. Поступова участь у виразних діях розвиває впевненість та знижує тривожність. Більше того, ці практики створюють

безпечний простір для самовираження, де учні можуть експериментувати з емоціями, що є особливо важливим для підлітків, які знаходяться на етапі становлення себе як свідомої особистості.

В нашому технологізованому сьогоденні не крайню роль буде відігравати і технологічний механізм. У цифрову епоху перформативні практики сплавляються з технологіями, створюючи нові механізми навчання. Віртуальна реальність (VR) та гейміфікація дозволяють моделювати складні сценарії, де учні можуть виконувати перформативні акти в імерсивному середовищі. Наприклад, VR-симуляція наукового експерименту чи історичної події посилює ефект присутності, роблячи навчання більш реалістичним. Прикладом цьому можуть бути діючі на сьогоднішній день віртуальні лабораторії (хімія, фізика), віртуальні подорожі до історичних місць, доповнена реальність у вивченні біології тощо.

Соціальні мережі та медіаплатформи дають можливість створювати перформативний контент, розвиваючи медіаграмотність та цифрові навички. Штучний інтелект може генерувати інтерактивні сценарії для рольових ігор, адаптуючись до рівня учнів. Цей механізм розширює доступність перформативних практик, дозволяючи використовувати їх у дистанційному навчанні та індивідуалізувати освітній процес.

Звісно існує ціла низка і інших механізмів та наша задача полягає в тому аби підкреслити на їх синергійній взаємодії та тому результаті, який вони дають. Саме в такій спільноті вони запускають ще й механізми емансипативної освіти про яку говорить Жак Рансьєр [2]. На його думку емансипативна модель освіти приходить на зміну дисциплінарній моделі. Згідно цього, є потреба у переосмисленні уявлення про людський розум: «не брак освіти робить людей неосвіченими, а переконання у власній розумовій неповноцінності». Освіта, втілена через образ «вчителя-незнайка», який вчиться разом зі своїми учнями, покликана здійснити революцію, піднявши тих, хто вважає себе менш здібним, і допомогти їм подолати невігластво. Зрештою ж, людина, яка отримала емансипацію та натхнення, сама стане джерелом емансипації для інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості. К.: Основи, 2003. 224 с.
2. Рансьєр Ж. Учитель-незнайко. П'ять уроків із розкріпачення розуму. К.: Ніка-Центр, 2013. 168 с.

Тарас КОПЧАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
tarik358@gmail.com*

ЦІННІСНА ПАРАДИГМА ВИЩОЇ ОСВІТИ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І ЗМІНАМИ

Кожна парадигма вищої освіти базується на певній системі ціннісних орієнтирів. Традиційно університетська освіта відображала гуманістичні цінності: пошук істини, загальнолюдські цінності культури і виховання освіченої особистості. Згідно з Законом України «Про освіту», «головною цінністю суспільства є людина як особистість, а метою освіти визначено її всебічний розвиток із врахуванням талантів і здібностей» [3, с. 380]. У класичній моделі вищої освіти наголос робився на універсальних елементах культури й фундаментальних цінностях минулих поколінь, що зумовлювало випуск освіченої «людини-філософа» [3, с. 380]. Водночас давня практика відокремлювала передачу знань від морального виховання, що пізніше критикувалося як залишок ідеологічного підходу [1, с. 40]. Зрештою, традиційна ціннісна парадигма вищої освіти робила акцент на академічних цінностях, таких як свобода науки, моральна відповідальність науковця, інтелектуальне й культурне збагачення суспільства.

Нині система вищої освіти зазнає глибоких трансформацій під впливом глобалізації, ринкової економіки та технологічних викликів. Дослідники відзначають, що глобалізаційні й євроінтеграційні перетворення українського суспільства призводять до змін у потребах, установках і цінностях студентської молоді [2, с. 58]. Зокрема, сьогодні зростає значення практичного застосування знань: на перший план виходять компетентнісні підходи до навчання. Бойчук і Таймасов підкреслюють, що нова «компетентнісна парадигма» освіти стимулюється вимогами бізнесу та підприємництва, які потребують фахівців, здатних інтегрувати знання й приймати відповідальні рішення у складних ситуаціях [1, с. 39; 7, с. 261]. За сучасною парадигмою, «компетентна особистість – це не лише володар знань і високих моральних якостей, але й спроможна діяти адекватно у професійних ситуаціях, застосовуючи набуті вміння та несе відповідальність за результати діяльності» [7, с. 256]. Таким чином, акцент зміщується від простого накопичення інформації до розвитку у студентів уміння діяти на практиці і використовувати досвід успішних професійних дій [7, с. 261]. Подібні зміни відображають і європейські освітні тенденції. Наприклад, модернізація освіти в рамках Болонського процесу

підкреслює компетентності, мобільність, інтеграцію з науковими дослідженнями та вимірні результати навчання.

Український контекст додає свої особливості. Законодавство України дедалі більше фокусується на ціннісних аспектах освіти. Так, Закон «Про освіту» проголошує мету освіти як всебічний розвиток людини – «найвищої цінності суспільства» – з формуванням цінностей і компетентностей для самореалізації [3, с. 380]. Закон «Про вищу освіту» (2014) визначає підґрунтя системи вищої освіти: посилення автономії вишів, поєднання освіти з наукою та виробництвом, підготовку конкурентоспроможного людського капіталу для інноваційного розвитку країни та самореалізації особистості [4, с. 2004]. У цих нормах простежуються цінності свободи університету та особистісного розвитку. На державному рівні стратегічні документи також наголошують на цінностях. Затверджена у 2013 році Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року передбачає забезпечення доступної якісної та конкурентоспроможної освіти в інтересах інноваційного та демократичного розвитку суспільства [5, с. 1810]. У стратегії підкреслено «створення умов для особистісного розвитку людини відповідно до її індивідуальних задатків, здібностей та потреб у навчанні впродовж життя» [5, с. 1810]. Таким чином, українська освітня політика інтегрує традиційні гуманістичні цінності з новими акцентами на життєвому навчанні, інклюзії та соціальній відповідальності.

У європейському контексті ціннісні орієнтири освіти мають явну ліберально-гуманістичну спрямованість. МОН України наводить перелік базових цінностей ЄС у сфері вищої освіти: плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність, рівність жінок і чоловіків [6, с. 56]. Крім того, дослідження підкреслюють такі провідні цінності європейської освіти, як демократія, рівність, гідність людини, свобода, гуманізм, мир, міжкультурний діалог, екологічна свідомість тощо [6, с. 56]. Ці цінності відображені у ключових європейських документах та ініціативах: зокрема, у Декларації прав людини, Універсальній декларації ЮНЕСКО з освіти в ім'я миру та інших. У новій редакції Закону «Про вищу освіту» 2019 року прямо закладено європейські принципи – зокрема, компетентнісний підхід і автономію вишів, – що наближає українську систему вищої освіти до стандартів Європейського простору вищої освіти. Розвиток академічної культури, інтернаціоналізація та дотримання демократичних цінностей (академічна свобода, захист прав меншини, фінансова прозорість) є вагомими трендами в Україні під впливом інтеграції з ЄС [6, с. 56].

Отже, сучасна ціннісна парадигма вищої освіти формується на перетині традиційних гуманістичних цінностей і новітніх суспільних запитів. З одного боку, зберігається цінність людини як мети освіти, глибоких знань і академічної

свободи; з іншого – посилюється орієнтація на практичну спрямованість, компетентності, інновації та соціальну відповідальність. Ці зміни знаходять відображення як у наукових дослідженнях, так і у законодавчих актах України: нові закони та стратегії закладають акценти на персоніфікованому розвитку, позиттивному навчанні й європейських цінностях. Подальший розвиток системи вищої освіти в Україні полягає у збереженні балансу між традиційними ідеалами (гуманізмом, моральністю, свободою знань) і вимогами сучасності – готовністю до змін, інклюзивністю та глобальною взаємодією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик, Н. І. Ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах глобалізаційних перетворень українського суспільства // *Гілея*. 2016. № 110. С. 56–59.
2. Бойчук, Ю. Д. Система цінностей сучасної освіти: філософський аналіз // *Гілея*. 2015. № 99. С. 38–41.
3. Закон України «Про вищу освіту» : Закон від 01.07.2014 р. № 1556-VII // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. С. 2004.
4. Закон України «Про освіту» : Закон від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. С. 380.
5. Міністерство освіти і науки України. Цінності Європейського простору вищої освіти : метод. рек. / уклад. С. Б. Гусєва. Київ : МОН України, 2019. С. 56.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року // *Офіційний вісник України*. 2013. № 66. С. 1810.
7. Таймасов, О. В. Компетентнісний підхід до вищої освіти: філософський аналіз // *Вісник Дніпровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія*. Дніпро, 2014. № 22. С. 254–263.

Секція:
ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ

Максим ГЛАДЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
gladchuk@tnpu.edu.ua*

НАУКА ЯК ВНУТРІШНІЙ ФРОНТ

Війна не тільки розбиває тіла... Вона руйнує міста, створює хаос, знищує найцінніше – життя, довіру, відчуття майбутнього. Але найгостріше вона випробовує дух. І саме тому наука в цей час набуває нового, особливого змісту та звучання. Вона стає не лише інтелектуальним зусиллям, а формою спротиву руйнуванню. Формою збереження світу – через мислення, дослідження, розуміння. Там, де все розлітається, наука намагається скріпити. Там, де все нестійке – вона шукає опори.

В умовах війни світ навколо тріщить по швах, втрачаються ціннісні орієнтири, все продається, усі зраджують в цілях власних інтересів. Людина змушена виживати, вчитися мовчати, терпить, страждає і як результат втрачає чутливість. І саме тут у цьому зламаному просторі, у середовищі повному ентропії і хаотичних процесів, наука стає не просто професією, а актом опору. Бо вона несе у собі логіку, порядок, пошук істини.

А найбільше страждає найменш захищене, тендітне і слабке. Те що не має голосу, не може втекти і не здатне оборонятися. Це природа – мовчазний свідок людських катастроф. Тихо приймає на себе удар без нарікань, без обвинувачень. На ній залишається відбиток від усього, кожного вибуху, кожного уламку ракети, отруєної річки, розбитої дамби, залишків військової техніки, що своїми ядовитими розкладами просочуються усюди і руйнують усе на своєму шляху [2; 3].

Найвразливішими стають ті екосистеми, які ми майже не помічаємо — дрібні водойми, озера, русла річок. Саме це я і намагаюся досліджувати. Як війна змінює ці водні простори? Як реагують на мілітарний вплив водні організми, які формують фундамент усього водного життя? Це не лише питання біохімії. Це спроба зрозуміти, наскільки глибоко проникає руйнування і чи є у середовища потенціал до відновлення.

Втім, йдеться не лише про «рибки і водорості». Йдеться про саму якість води – ресурсу, який є не просто базовим, а незамінним для всіх форм життя. Прісні водойми – це не лише місце існування окремих видів. Це середовище, в

якому відбуваються ключові біохімічні процеси, необхідні для життєдіяльності будь-якого організму, зокрема й людини. Тому, коли страждають ці екосистеми, ми втрачаємо набагато більше, ніж здається на перший погляд [1].

У цьому сенсі моя робота – це теж форма боротьби. Я не тримаю в руках зброї, але намагаюся вберегти те, що можна зберегти. Вивчаючи зміни у водних організмах, я ніби складаю картину втрат, але водночас шукаю шляхи відновлення. Це допомагає не лише природі, це важливо і для людей, які часто навіть не здогадуються, наскільки важлива вода для кожного з нас – не тільки як ресурс, а як основа життя.

Наука допомагає триматися. Вона додає відчуття порядку, коли все навколо розхитується. Це мій спосіб не зупинитися, не втратити себе. Коли я проводжу аналіз, записую показники, роблю висновки – це не просто робота, це спосіб чинити опір хаосу, зберігати цінність життя.

Навіть якщо це дослідження здається дрібним чи малопомітним, воно має значення. Бо саме з таких «дрібниць» складається більша картина – наше майбутнє.

Сьогодні в Україні наука працює не лише у лабораторіях і через мікроскопи. Це також оборона, технології, нові розробки, які без перебільшення рятують життя. Поки одні країни міркують про «цінності» та змінюють свою позицію при першій нагоді, українські науковці продовжують трудитися. У тіні великих заяв і політичних ігор, у реальних умовах нестач, відключень і тривог – народжується нова зброя, нові матеріали, нові рішення.

Це наука з українським обличчям. У ній уже є не лише знання, а й біль, досвід, рішучість. І, можливо, саме тому вона має такий потенціал. Бо це не просто про технічний прогрес – це про справжню відповідь на виклик. Коли власними силами ми створюємо те, що має нас захистити – без залежності від партнерів, які сьогодні з нами, а завтра і не згадають про власні принципи.

Те, що розробляється зараз українськими науковцями – це не просто технології, це концентрація волі. Це приклад того, як наука стає не тільки інструментом розуміння світу, а й засобом захисту своєї землі, свого народу, свого майбутнього.

Дякуючи українським науковцям, політичній волі, бажанню перемогти, іноді безвихідності, а загалом нездатності нашого народу піддаватися чужій волі й неможливості прийняти поразку, в Україні вдалося створити цілу низку рішень, які ще кілька років тому здавалися недосяжними. Це і високоточна зброя, і дрони-камікадзе, і ефективні системи радіоелектронної боротьби, і унікальні алгоритми керування боєм. Усе це є результатом поєднання наукової думки й досвіду, що пройшов крізь реальну війну [4; 5; 6].

Варто зазначити, що наука також має важливе значення для моральної стійкості нації. Вона дає надію, що навіть у найтемніші часи є можливості для

розвитку і прогресу. Під час війни, коли багато чого руйнується, наука стає тим чинником, який допомагає зберегти віру в майбутнє.

Всі ці досягнення базуються на українському прагненні до незалежності, на глибокій повазі до цінностей, які зберігаються і через науку. Від цього залежить наша здатність не тільки перемогти, а й відновити те, що було втрачене.

Висновки. Сьогодні наука в Україні виступає не лише як інтелектуальне зусилля, а як багатоаспектний інструмент національної стійкості. З одного боку, це глибоке дослідження впливу війни на природне середовище, зокрема на вразливі водні екосистеми, які є основою життя. З іншого – наука стає фундаментом технологічної оборони, джерелом інноваційних рішень, що зміцнюють безпеку й самостійність країни.

Таким чином, у контексті війни наука виконує подвійну місію як гуманітарну, так і стратегічну. Вона не лише документує руйнування, а й шукає способи відновлення, не лише створює нові технології, а й утверджує цінності, на яких тримається нація. Саме в цьому полягає її справжній потенціал – бути ефективним чинником супротиву хаосу і точкою опори для майбутнього.

Водночас, для забезпечення ефективної роботи науки в умовах війни важливо не забувати про необхідність підтримки наукових досліджень. Слід приділяти увагу інтеграції наукових розробок у реальний сектор і забезпечити сталість наукових ініціатив навіть у складних умовах. Крім того, важливо зберігати пріоритетність підтримки молодих науковців та сприяти розвитку інновацій, які зможуть підвищити стійкість національної економіки та екологічної ситуації в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ball P. Water: Its importance to life // *Biochemistry and Molecular Biology Education*. 2001. Vol. 29, No. 2. P. 54–59.
2. Hryhorczuk D., Levy B. S., Prodanchuk M., Kravchuk O., Bubalo N., Hryhorczuk A., Erickson T. B. The environmental health impacts of Russia's war on Ukraine // *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*. 2024. Vol. 19, No. 1.
3. Pereira P., Bašić F., Bogunovic I., Barcelo D. Russian-Ukrainian war impacts the total environment // *Science of The Total Environment*. 2022. Vol. 837. Article No. 155865.
4. Воюємо власною зброєю: які перспективи в оборонки України? Знаємо після «Арсеналу талантів» // *ШоТам*. 2025. URL: <https://shotam.info/voiuemo-vlasnoi-zbroieiu-iaki-perspektyvy-v-oboronky-ukrainy/>.
5. Новий рік – нова зброя. Що чекає українську оборонну індустрію у 2025-му? // *ШоТам*. 2025. URL: <https://shotam.info/novyi-rik-nova-zbroia-shcho-chekaie-ukrainsku-oboronnu-industriiu-u-2025-mu/>.
6. Новітня українська зброя: топ-10 останніх досягнень державних підприємств // *Главком*. 2020. URL: <https://glavcom.ua/publications/novitnya-ukrajinska-zbroya-top-10-ostannih-dosyagnen-derzhavnih-pidprijemstv-702873.html>.
7. Українські розробники оголосили про створення новітньої зброї для ЗСУ з дальністю ураження до 1000 км // *ШоТам*. 2025. URL: <https://shotam.info/ukrainski-rozrobnyky-oholosyly-pro-stvorennia-novitnoi-zbroi-dlia-zsu-z-dalnistiu-urazhennia-do-1000-km/>.

Іван СТАШКІВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
stashkiv@chem-bio.com.ua*

ПЕРЕВАГИ ТА ЗАГРОЗИ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Д. Томасма і К. Томасін зазначали: «Момент, у якому ми живемо сьогодні, є прославленням людського інтелекту та підставою для гордості за належність до цього покоління. Вчені заслуговують на всю нашу повагу, адже вони відкрили і показали світ, що прихований у нас самих. Ми – покоління, яке має в руках багаті та нові здобутки, щоб узяти на себе відповідальність за майбутнє людства. Ми щасливіці» [1, с. 65].

Сьогодні наука і технології невпинно розвиваються в усіх сферах людського життя. Людина розширює свої можливості завдяки технологіям [1]. «Наукова фантастика вчора – науковий факт сьогодні» [3].

У праці Д. Томасми та ін. передбачалося, що до 2020 року світ стане гібридом усіх людських рас. Культури, етнічність та історія стануть глобалізованими. Основною відповідальністю людей буде навчитися жити разом. І тоді з'явиться велич людини. Виникне глобальне співіснування на основі принципу рівності, де слабкі, хворі та бідні матимуть більше прав і гідності [1].

Очевидно, що наука і технології зробили величезний внесок у розвиток людського світу. Однак передбачення досконалого світу виявилися суперечливими. Наука разом з деякими технологічними винаходами принесла чимало викликів і загроз виживання людства на Землі.

Парадоксальна «добра новина» науки і техніки призвела до створення інструментів маніпуляції та знищення всіх форм життя – від початку людського життя до його завершення: штучне запліднення та інсемінації, контрацептиви і абортівні засоби, вибір статі дитини, евтаназія тощо.

Сьогодні машини й автомати замінюють людей на робочих місцях за допомогою штучного інтелекту та механізованих роботів. Це зробило людину надлишковою, безробітною і передчасно виведеною з праці. Наявність зброї масового знищення і забруднення довкілля є причиною хвороб і смертей людей.

Впродовж історії людства існувала критична занепокоєність щодо сталого виживання людського виду на Землі у зв'язку з впливом сцієнтизму та техніцизму. Нещодавно це питання стало центральним у політичних, соціальних, моральних і навіть релігійних обговореннях і трактатах.

Наукові дослідження впродовж років свідчать, що на цей момент Земля – єдина відома біосфера та єдина планета, яка є домом для людини. Наука і технології, залишені без контролю, можуть призвести до катастрофи для всього людства й інших живих організмів та Землі.

Постає питання: чи маємо ми технологізувати людство чи олюднювати технології? Чи слід застосовувати все, що є науково або технічно можливим, до людини, тварин і довкілля? Як ми можемо мудро використовувати наші технонаукові знання, одночасно сприяючи людському життю та покращуючи якість життя майбутніх поколінь і нашого довкілля?

Доволі часто наука з технологіями – це спроба підкорити природу і використати її на благо людини. Водночас стає зрозумілим, що ця ж природа надмірно експлуатується – не лише на шкоду самій природі, а й на шкоду тому, хто її експлуатує – людині. Х. Насір описав цю ситуацію так: «Усюди присутнє прагнення підкорити природу, але в цьому процесі знищується цінність самого завойовника – людини, і під загрозу ставиться її власне існування» [4, с.17].

Все, що існує, має свої переваги та недоліки. Наука або технології, позбавлені справжньої раціональності, створюють ілюзію керованого світу. Найбільша моральна небезпека полягає в тому, що оскільки наука і технологія є частиною поступу й прагнень людського майбутнього і суспільства, то саму людину може бути зроблено головною жертвою цих ілюзій.

Людина потребує технологій, які возвеличують її особисту енергію та уяву, які підносять її гідність. Якщо ж технології позбавляють її фундаментального права на працю і перетворюють її на простий інструмент, вони стають знаряддям гноблення й справжнім ворогом. Працівник не повинен ставати річчю, додатком до машини. Отже, серед технологічного прогресу нашого часу людині має бути повернене її належне місце як працівникові, а не знаряддю власних інструментів.

Наука і технології можуть служити потребам людського життя у різний спосіб, але не зможуть замінити людське життя його синтетичним або штучним варіантом. Будь-який науковий чи технічний поступ повинен враховувати внутрішні цінності людського життя (які тривають від зачаття до природної смерті).

Інтегральний розвиток і поступ людини – ось що покликана забезпечити наука через технології. На жаль, деякі досягнення в галузі біотехнологій і науки порушують її внутрішню гідність. Ця сумна тенденція призводить до «об'єктивації» й «інструменталізації» людини (перетворює її на річ або інструмент власного винаходу).

Наука і технології повинні, навпаки, додавати цінності до вже піднесеної гідності людини як створіння Божого (наділеного невід'ємною гідністю), яке ніколи не є засобом, а лише метою. Ця мета озвучує сенс її створення – «віддати славу Богові» (Псалом 115:3). Сучасна людина, озброєна цим знанням,

покликана олюднити науку і технології, замість того щоб дозволити їм через технізацію знеособити її.

Правильне ставлення полягає в тому, що наука і технології мають служити людині як інструмент, подібно до того, як палець є інструментом для вказування на щось. Допоки наука і технології підпорядковуються людині, засоби служать меті, і саме людина є бенефіціаром. У цьому сенсі слід прийняти аристотелівське уявлення про мистецтво як наслідування природи, а не зосереджуватись виключно на технологіях, які дозволяють засобам узурпувати мету і ставити науку й техніку вище за людину.

Призначення людини – дивитися далі. Кожна нова технологія врешті-решт тьмяніє перед величчю природного дива, яке вона відкриває. Всесвіт надто багатий і різноманітний, щоб дозволити науці та технологіям стати кінцевою метою. Мистецтво наслідує природу, але природа наслідує нескінченність [2].

Сучасні чоловіки й жінки мають уникати ілюзій технізованого й знеособленого суспільства, якщо ми прагнемо досягти справжньої цілісності й автентичності людської особистості, які відповідають нашій долі як людей.

Будь-яке наукове або технічне досягнення, яке не ставить на перше місце благо і цілісний розвиток людської особи, слід відкинути. Наука і технології повинні бути на службі людини. Всі наукові та технічні закони мають захищати, зберігати і прославляти людське життя та гідність, забезпечувати його безперервне існування на землі, а також покращувати якість життя майбутніх поколінь і стан довкілля. Технічний прогрес із контрольованими техно-обмеженнями слід підтримувати та обирати на користь людського буття.

Отже, нами розглянуто як переваги, так і загрози науки та технологізації. Вона відстоює концепцію «подвійного використання» результатів наукових досліджень – тобто здатності науки і технологій служити як конструктивним, так і руйнівним цілям. Наміром не є обмеження інтелектуальної винахідливості, а, навпаки, заклик до техно-наукової культури, що відповідатиме персоналістичній етиці, яка сприяє процвітанню людини на Землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Birth to Death. Science and Bioethics / ed. by D. Thomasma, K. Thomasine. United Kingdom : Cambridge University Press, 1999.
2. Demarco D. The Anesthetic Society. Virginia : Christendom Publications, 1982.
3. Life and Death. Moral Implications of Biotechnology / ed. by V. Mortensen. Switzerland : WCC Publications, 1995.
4. Nasir H. Man and Nature. London : Penguin Books, 1968.

Секція:
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сергій КОЗІБРОДА

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
cerg.kozibroda@tnpu.edu.ua*

**СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ UX/UI-ДИЗАЙНУ В ПРОЄКТУВАННІ
ПРОТОТИПІВ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ БАКАЛАВРАМИ В
СФЕРІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У цифрову епоху, коли мобільні застосунки стали ключовими інструментами взаємодії між користувачем і сервісами, роль UX/UI-дизайну в їх розробці є надзвичайно важливою. Ефективний дизайн користувацького досвіду (UX) та інтерфейсу користувача (UI) не тільки впливає на зовнішній вигляд застосунку, а й визначає його функціональність, зручність, інтуїтивність та загальне враження користувача від використання продукту.

UX (User Experience) дизайн – це процес проектування застосунку з урахуванням потреб, поведінки, мотивації та емоцій користувача. Головною метою UX-дизайну є створення такого середовища, у якому користувач легко орієнтується, досягає своїх цілей без зусиль і отримує задоволення від процесу. UX включає:

- дослідження користувачів (user research),
- побудову користувацьких персонажів (user personas),
- створення карти користувацького шляху (user journey map),
- побудову wireframes і прототипів,
- тестування з реальними користувачами.

UX-дизайнер не просто «малює» інтерфейс – він моделює логіку взаємодії, досліджує болі й очікування користувача, оптимізує навігацію та процеси взаємодії.

UI (User Interface) дизайн – це процес візуального оформлення цифрового продукту. Він включає створення естетично привабливого, логічно структурованого та візуально зручного інтерфейсу. Серед ключових компонентів UI:

- добір кольорової палітри,

- типографіка,
- іконографіка,
- розміщення елементів керування,
- візуальні ефекти, що підсилюють взаємодію.

UI-дизайн має не лише бути красивим, а й підтримувати UX-логіку, допомагати користувачеві орієнтуватися у функціоналі та надавати візуальні підказки.

Хоча UX та UI – це різні поняття, вони нерозривно пов’язані між собою. UX – це «як працює», UI – «як виглядає». Наприклад, навіть ідеальний інтерфейс може виявитися неефективним, якщо UX-дизайн не передбачає зручного та логічного сценарію взаємодії. З іншого боку, функціонально правильний UX може втратити користувача, якщо інтерфейс виглядає застарілим або незрозумілим.

У мобільному середовищі UX/UI-дизайн має особливе значення через низку причин:

1. Обмежений екранний простір: потрібно розмістити максимум функціоналу з мінімумом перевантаження.
2. Жестова навігація: дизайн має враховувати сценарії свайпів, тапів, натискань, що є звичними для користувачів.
3. Потреба у швидкості взаємодії: мобільний користувач зазвичай не має часу «розбиратись» – інтерфейс має бути інтуїтивним.
4. Залежність від контексту використання: мобільні застосунки часто використовуються в русі, на вулиці, під час поїздок – дизайн має забезпечити зручність в будь-яких умовах.

Якісний UX/UI-дизайн впливає на рівень задоволення користувача, що веде до зростання кількості завантажень і позитивних відгуків. Крім того, він забезпечує утримання користувача, тому, що добре спроектований додаток рідше видаляють після першого використання. Також не варто забувати про конверсію – у випадках, коли застосунок має комерційне спрямування (наприклад, онлайн-магазин), вдалий дизайн безпосередньо впливає на прибуток. І останній чинник, що впливає на якісний UX/UI-дизайн – вартість подальшої розробки, чим якісніше UX/UI продумано на початковому етапі, тим менше потрібно змін і правок у майбутньому.

В умовах підготовки майбутніх фахівців з цифрових технологій вкрай важливо формувати у студентів цілісне розуміння процесу UX/UI-дизайну. Вивчення принципів дизайну не тільки сприяє розвитку творчих і аналітичних здібностей, а й дозволяє підготувати конкурентоспроможних спеціалістів, здатних створювати якісні цифрові продукти. Освоєння UX/UI-дизайну у

поєднанні з практикою у Figma відкриває студентам доступ до реального процесу розробки та можливість брати участь у командних ІТ-проєктах.

Отже, сутність UX/UI-дизайну в контексті проектування прототипів мобільних застосунків бакалаврами в сфері цифрових технологій полягає у поєднанні функціональності, інтуїтивної зручності та привабливої візуалізації, що разом формують цілісний користувацький досвід. UX-дизайн дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватися на потреби й поведінку користувача, а UI-дизайн – візуально реалізувати ці рішення відповідно до сучасних стандартів цифрових продуктів.

Значення UX/UI-дизайну для студентів-бакалаврів полягає не лише в технічному опануванні інструментів (як-от Figma), а й у розвитку мислення, орієнтованого на користувача. Це дозволяє їм створювати реалістичні прототипи, здатні перетворитися на повноцінні застосунки. Формування таких компетентностей у процесі навчання сприяє підготовці конкурентоспроможних спеціалістів, які можуть ефективно працювати в командних ІТ-проєктах та реалізовувати якісні цифрові продукти на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чемерис Г. Ю. UX/UI дизайн : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 290 с.
2. Компанієць А., Чемерис Г. Узагальнення досвіду застосування досліджень з психології поведінки для проектування UX-дизайну програмних продуктів. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019. № 7 (3). С. 1–10.
3. Dong H. Strategies for teaching inclusive design. *Journal of Engineering Design*. 2010. № 21: 2–3. P. 237–251. DOI: 10.1080/09544820903262330.
4. Kizilcec R., Saltarelli A. Psychologically Inclusive Design: Cues Impact Women's Participation in STEM Education. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. New York, USA : Association for Computing Machinery, 2019. P. 1–10. DOI: 10.1145/3290605.3300704.
5. Mulligan K., Calder A., Mulligan H. Inclusive design in architectural practice. Experiential learning of disability in architectural education : *Disability and Health Journal*. 2018. Vol. 11. Issue 2. P. 237–242. DOI: 10.1016/j.dhjo.2017.08.009

Анатолій БАЛИК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vodinn@tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Сучасна цифрова епоха характеризується стрімким розвитком технологій, серед яких штучний інтелект (ШІ) займає центральне місце. Застосування ШІ в освіті не лише трансформує методики навчання й організацію освітнього процесу, а й ставить фундаментальні питання щодо формування ціннісних орієнтирів суспільства [5]. У контексті глобальних трансформацій виникає необхідність філософського осмислення впливу ШІ на розвиток особистості, етичні та моральні засади, а також на механізми передачі знань і культурних цінностей. Дослідження спрямоване на аналіз взаємодії цифрових технологій із традиційними освітніми моделями, розгляд етичних викликів і перспектив впровадження ШІ, а також визначення нового рівня ціннісних орієнтирів у сучасному суспільстві.

Історія розвитку освіти демонструє поступове впровадження технологій, починаючи від простих пристроїв, як-от навчальні машини Скіннера, і закінчуючи автоматизованим обробленням даних та інтеграцією інтелектуальних систем, здатних аналізувати індивідуальні освітні потреби. Сучасні алгоритми машинного навчання і нейронні мережі дозволяють створити адаптивні освітні платформи, що сприяють персоналізації навчання [1]. Такий розвиток відкриває нові горизонти, але водночас ставить низку питань щодо традиційних підходів до передачі знань і ролі вчителя як морального та культурного наставника.

Переходячи від історичного огляду до філософського осмислення, слід зазначити, що філософський аналіз впливу ШІ в освіті зосереджується на розумінні сутності пізнання та самоствердження особистості в цифрову еру. Основним викликом залишається збереження людської автономії та критичного мислення в умовах, коли алгоритми можуть впливати на процес прийняття рішень. Філософи сучасності, такі як Мартін Хайдеггер і Мішель Фуко, наголошували на важливості автентичного буття та суб'єктивності. Наприклад, застереження Хайдеггера щодо поняття «Gestell» (тобто способу буття техніки, що зводить усе до ресурсів) перегукуються з ризиками дегуманізації освіти через надмірну автоматизацію [2]. Ідеї Фуко про владу знання та дисциплінарні практики також є вагомими для аналізу того, як ШІ може використовуватися

для контролю та управління в освітньому середовищі [3]. Таким чином, інтеграція ІІІ повинна здійснюватися з урахуванням моральних, етичних і культурних засад, що визначають сутність людського існування. Розглянувши філософські основи, перейдемо до конкретних проблем, пов'язаних із етикою та демократизацією знань.

Використання ІІІ в освіті несе як потенціал для розвитку, так і потенційні загрози для демократизації знань. Однією з основних проблем є забезпечення прозорості алгоритмічних рішень та недопущення дискримінації. Наприклад, якщо алгоритм, що рекомендує навчальні матеріали, буде упередженим на основі даних про попередніх студентів, це може обмежити доступ певних груп до якісної освіти. Крім того, впровадження ІІІ в освітній процес пов'язане з необхідністю збору та аналізу великих обсягів даних про студентів і викладачів, що створює потенційні загрози для приватності та безпеки особистої інформації [4]. Виникає питання: яким чином освітні системи можуть інтегрувати ІІІ, не порушуючи права та свободи особистості? З огляду на це, необхідно розробити нові нормативні та етичні моделі, які сприятимуть гармонійному поєднанню технологічного прогресу з людськими цінностями. Етичні норми мають стати невід'ємною частиною розробки освітніх платформ, щоб гарантувати, що індивідуальні дані використовуються відповідно до міжнародних стандартів безпеки та конфіденційності.

Щоб краще зрозуміти переваги впровадження ІІІ, розглянемо приклад систем адаптивного навчання. Використання ІІІ дозволяє створювати системи адаптивного навчання, що підлаштовуються під індивідуальні потреби студента. Наприклад, платформи з інтегрованими алгоритмами аналізу даних можуть прогнозувати навчальні труднощі, пропонувати додаткові ресурси, а також оцінювати ефективність навчання в режимі реального часу. Такий підхід сприяє не лише підвищенню рівня засвоєння знань, а й розвитку критичного мислення та самостійності, що є важливими елементами сучасної освітньої парадигми.

Цифровізація освіти за останнє десятиліття сприяла стрімкому розвитку дистанційного навчання. ІІІ відіграє ключову роль у вдосконаленні платформ для онлайн-освіти, забезпечуючи інтерактивність, автоматизований аналіз успішності та підтримку студентів у режимі 24/7. Проте, поряд з перевагами, виникають питання забезпечення якості освіти, особливо в контексті недопущення технічної ізоляції студентів і збереження міжособистісної комунікації як одного з основних чинників формування ціннісних орієнтирів. Окрім впливу на формат навчання, ІІІ також змінює і роль педагога.

Інтеграція ІІІ стимулює перегляд традиційних педагогічних моделей. Сучасні дослідники наголошують на необхідності поєднання цифрових

технологій з гуманітарними підходами. Педагогічна діяльність стає більш орієнтованою на роль фасилітатора, який допомагає студентам інтерпретувати інформацію, розвивати аналітичні здібності та формувати власні моральні орієнтири. Такий синтез технічного і гуманітарного підходів дозволяє не тільки оптимізувати процес навчання, але й сприяти всебічному розвитку особистості. З огляду на зміни в ролі педагога та форматі навчання, важливо звернутися до філософського осмислення балансу між технологіями та гуманістичними цінностями.

Центральним питанням сучасної філософії є пошук балансу між технологічним прогресом і гуманістичними цінностями. Освітній процес, збагачений штучним інтелектом, може стати потужним інструментом розвитку індивідуальних можливостей, проте виникає ризик зниження уваги до морально-етичних аспектів. Філософський аналіз допомагає визначити межі впливу технологій на формування світогляду, зберігаючи унікальність людського досвіду.

Інтеграція ШІ в освітній процес стимулює появу нових парадигм пізнання, що виходять за межі традиційних методологій. Використання алгоритмів для аналізу та інтерпретації даних відкриває можливості для розвитку критичного мислення. Однак, важливо забезпечити, щоб технологічні засоби не перетворилися на єдиний інструмент пізнання, а залишилися доповненням до людської інтелектуальної діяльності. Формування нових підходів до пізнання має ґрунтуватися на синтезі технічних досягнень і глибоких гуманітарних знань, що дозволить зберегти унікальність людського мислення в умовах цифрової революції. Вирішальну роль у подоланні етичних проблем та впровадженні нових парадигм відіграє педагогічна спільнота.

Педагогічна спільнота відіграє вирішальну роль у впровадженні ШІ в освіту таким чином, щоб технології не ставали інструментом маніпуляції, а сприяли розкриттю потенціалу кожного студента. Активне залучення викладачів, методистів і фахівців з етики до процесу розробки та впровадження цифрових рішень допоможе сформувати освітню систему, засновану на принципах відкритості, взаємоповаги та гуманізму.

Інтеграція штучного інтелекту в освіту відкриває нові перспективи для персоналізації навчального процесу, розвитку критичного мислення та удосконалення педагогічних моделей. Проте, на тлі цих можливостей зростає актуальність філософського осмислення ціннісних орієнтирів, які є фундаментом людської самосвідомості і соціальної гармонії. У цифрову епоху необхідно створити умови, за яких технологічний прогрес не суперечить основоположним гуманістичним засадам, а є інструментом для їхнього подальшого розвитку.

Ключовими завданнями у цьому контексті є:

- розробка етичних стандартів для використання алгоритмічних рішень в освіті, що забезпечують прозорість, рівність та захист приватності;
- синтез технічних досягнень і гуманітарних знань для формування нових педагогічних парадигм, орієнтованих на розвиток автономної та креативної особистості;
- активне залучення освітніх і філософських спільнот до дискурсу щодо впливу цифрових технологій на формування ціннісних орієнтирів, що дозволить створити збалансовану модель освітнього процесу в умовах технологічних трансформацій.

Таким чином, штучний інтелект у галузі освіти стає не лише інструментом для підвищення ефективності навчання, а й каталізатором для глибоких соціокультурних змін. Філософський вимір цього процесу відкриває можливість для переосмислення ролі освіти у формуванні ціннісних орієнтирів сучасного суспільства, де технології служать людині, а не навпаки. Запропонована концепція вимагає міждисциплінарного підходу, що об'єднує філософські, педагогічні, соціологічні та технологічні аспекти. Лише інтеграція цих підходів дозволить створити стійкі освітні системи, здатні відповісти на виклики цифрової епохи і сприяти гармонійному розвитку особистості та суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Selwyn, N. *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education*. Cambridge: Polity Press, 2019. 216 p.
2. Heidegger on Technology / *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger-technology/> (дата звернення: 10.03.2025).
3. Michel Foucault / *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2020. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Williamson, B. *Big Data in Education: The Digital Future of Learning, Policy and Practice*. London: SAGE Publications Ltd, 2020. 288 p.
5. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. Vol. 16, Article number 39. <https://doi.org/10.1103.2025186/s41239-019-0171-0>.

Юрій ЄВСТРАТОВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yurayevstratov@gmail.com*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Цифровізація – невідворотний процес переосмислення суспільством підходів до роботи, навчання, побуту, відпочинку, щоденних справ. Це черговий етап, виток переоцінки досвіду минулого, розуміння неможливості існування в попередніх парадигмах без внесення вдосконалюючих змін. Від чогось ми готові відмовитись, щось залишається, щось нове з'явиться. Не варто сприймати цифровізацію як панацею, таких панацей в минулому не злічити.

Релігійна революція (єдинобожжя), індустриальні революції, технічна революція 20 століття, яка дозволила запустити людину в космос. Все перелічене, та ще багато чого, якраз і є витками переоцінки досвіду минулого та внесення змін, часто разючих та безкомпромісних.

Цифровізація, це черговий етап, який з рештою згодом також відійде в минуле й буде фігурувати в підручниках як значуще явище для людей, на яких люди майбутнього будуть дивитися звисока, з усмішкою насолоджуючись доступними їм благами, відверто нерозуміючи чому люди минулого самі до цих благ не дійшли, часто не усвідомлюючи, що без “темних” людей минулого, не було би їх “просвітленого” сьогодення.

Якщо ж спуститись з небес на землю, щоб дати розібратись зі темою тези, необхідно оперувати базовими поняттями. Отже, цифровізація, на думку Скопенко Н.С. – «це забезпечення або вдосконалення процесів шляхом використання цифрових технологій та оцифрованих даних» [1].

Слово цифровізація має не лише абстрактне значення, але прямі, чіткі та зрозумілі значення в сферах діяльності де вона використовується. Зокрема в “Цифрова адженда України” – це документ торгово-промислової палати України є розділи, які роз'яснюють особливості цифровізації освіти, цифровізації державного управління, цифровізації суспільно-економічної сфери та соціальної сфери.

Основні принципи політики «цифровізації України»:

– Рівні можливості доступу: Забезпечення кожному громадянину рівного доступу до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це вимагає консолідації зусиль політиків, державної влади, бізнесу та громадськості для усунення бар'єрів.

– Орієнтація на переваги: Спрямованість на створення вигід у різних аспектах повсякденного життя, таких як охорона здоров'я, працевлаштування, підприємництво, сільське господарство, транспорт, екологія, культура, подолання бідності та запобігання катастрофам.

– Механізм економічного зростання: Використання цифрових технологій як платформи для підвищення ефективності та продуктивності, що потребує повної інтеграції ініціатив з «цифровізації» в національні та регіональні стратегії розвитку для досягнення цифрової трансформації існуючих галузей.

– Розвиток інформаційного суспільства та креативного середовища: Сприяння розвитку інформаційного суспільства, засобів масової інформації та креативного ринку шляхом створення, поширення та збереження якісного контенту, підтримки свободи друку та інформації, а також незалежності та плюралізму ЗМІ.

– Міжнародне співробітництво та інтеграція: Орієнтація на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво для інтеграції України до ЄС, європейського та світового ринків електронної комерції, послуг, банківської та біржової діяльності.

– Стандартизація: Використання відкритих, функціонально сумісних недискримінаційних стандартів як основи «цифровізації» для посилення конкуренції, зниження витрат, забезпечення сумісності та підтримки якості, з можливими винятками для національних програм у сфері оборони та безпеки.

– Підвищення довіри та безпеки: Забезпечення підвищення довіри та безпеки при використанні ІКТ, включаючи інформаційну та кібербезпеку, захист персональних даних та прав користувачів, а також формування національної культури кібербезпеки.

– Комплексне державне управління: Забезпечення фокусного та комплексного державного управління, де держава відіграє провідну роль у розробці, просуванні та впровадженні національних «цифрових» стратегій, усуває бар'єри, підтримує конкуренцію, залучає інвестиції та розвиває «цифрову» інфраструктуру та економіку, починаючи «цифровізацію» з себе [2].

Провівши аксіологічний аналіз, можна зробити висновок, що цифровізація, це багатогранне явище, яке резонує з багатьма історичними та новими цінностями як суспільства, так і індивідів. Зокрема цифровізація сприяє:

- активному розвитку суспільства,
- вдосконаленню різних аспектів життя суспільства,
- рівності та інклюзивності,
- економічному зростанню,
- інформаційній свободі,
- інтеграції людей в суспільство в зручний спосіб,

- варіативності,
- порядку та стандартизації багатьох процесів,
- ефективному державному управлінню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скопенко, Н., Євсєєва-Северина, І., & Кириченко, О. (2025). Дигіталізація бізнесу як запорука зростання конкурентоздатності та успішного розвитку компаній в умовах динамічного бізнес-середовища.
2. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року.

Артем КОРНІЄНКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ МЕДІА: ЗАГРОЗА СВОБОДІ ВИБОРУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕНАСИЧЕННЯ

Вважається, що цифровізація розпочалась ще у 2002 році, продовжуючи стрімкий технологічний розвиток. Відправною точкою стало переміщення балансу інформації, яка зберігається на аналогових та цифрових носіях. Саме тоді зберігання даних у цифровому форматі переважило обсяги зберігання на аналогових носіях. Цей перехід знаменує собою не лише технологічну трансформацію, а й глибоку зміну способів, у які ми створюємо, зберігаємо, передаємо та отримуємо знання. Цифрова епоха відкриває нові можливості для розуміння, збереження та поширення інформації, проте водночас актуалізує низку етичних, правових і соціальних дилем [1].

З одного боку, цифровізація сприяє розширенню доступу до культурних надбань, наукових відкриттів, освітніх ресурсів та новин. Людство отримало можливість безперешкодно користуватись інформацією з будь-якого куточка світу. Це може сприяти зменшенню інформаційної нерівності, розширенню можливостей для саморозвитку, підвищенню рівня цифрової грамотності, а також дозволяє завжди бути в курсі останніх подій, як у глобальному масштабі, так і в локальному – на рівні громад, міст або професійних спільнот.

З іншого – широке впровадження цифрових технологій загострює низку проблем. Серед них – етичні виклики, пов'язані з захистом персональних даних, маніпуляцій інформацією, цифрової безпеки.

У сучасному світі обсяги інформації, що циркулює через доступні суспільству джерела значно зросли порівняно з попереднім десятиліттям. Це явище науковці окреслюють як «інформаційне перенасичення» або «інформаційне перенавантаження». Воно характеризується не лише стрімким зростанням обсягів інформації, а й надмірною кількістю каналів, з яких вона надходить.

Інформаційне перенавантаження стало звичним явищем у глобалізованому світі, зокрема як наслідок цифровізації та щораз вищої залежності від цифрових пристроїв. Швидкість оновлення нових, часті сповіщення на мобільні пристрої, множинність джерел інформації – усе це створює додаткове навантаження на когнітивну сферу людини. Внаслідок цього значно ускладнюється процес обробки отриманої інформації, зростає ризик прийняття поспішних рішень.

Надмірна кількість інформації здатна негативно впливати на психологічний стан людини: викликати тривожність та зниження концентрації уваги. Інформаційне перенавантаження може провокувати хибні судження, підвищувати ризик потрапляння в інформаційні пастки або маніпулятивні наративи [2].

У сучасному світі все частіше підґрунтям для прийняття рішень стає інформація, яку ми отримуємо з різноманітних джерел. Однак не всі ці джерела спрямовані на те, щоб допомогти людині краще орієнтуватись в подіях, розуміти ситуацію, відрізнити правду від брехні чи розмежовувати добро і зло. В умовах інформаційного перенасичення людина постійно зазнає впливу великої кількості повідомлень, які нерідко суперечать одне одному, викликають дезорієнтацію та стрес.

Надмірне навантаження на свідомість, що спричиняють потоки суперечливої або недостатньо перевіреної інформації, призводить до емоційного виснаження, зниження здатності до критичного аналізу, поверхневого сприйняття подій. Це, своєю чергою, сприяє формуванню хибних суджень і прийняттю необґрунтованих рішень. Така ситуація створює сприятливе середовище для застосування методів маніпуляції – явище, що широко поширене серед цифрових медіаресурсів.

З аксіологічної перспективи стрімка цифровізація, хоч і сприяє прогресу в багатьох суспільних сферах, водночас породжує низку суперечливих наслідків. Один із таких є інструменталізація інформації – використання її як засобу нав'язування хибних фактів, оціночних суджень, спотворених висновків та фальшивої авторитетності джерел. Це порушує фундаментальний етичний принцип свободи вибору, підриває автономію особистості у процесі формування переконань і прийнятті рішень [3].

Маніпулятивний вплив окремих інформаційних ресурсів зазіхає на здатність людини вільно та усвідомлено формувати власну картину світу. Замість того, щоб орієнтуватись на об'єктивну реальність, людина дедалі частіше стикається з викривленими образами дійсності, які їй нав'язуються через ретельно сформовані інформаційні стратегії. У цьому контексті поширення дезінформації виступає не лише як технічна або комунікаційна проблема, а як серйозна аксіологічна загроза – виклик для ціннісної орієнтації як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Таким чином, розвиток цифрових технологій є амбівалентним процесом з погляду аксіології. Це складний і багатогранний процес, що потребує зваженого підходу. Вона відкриває значний потенціал для інновацій, підвищення ефективності та доступності знань, але водночас вимагає значних ресурсів для подолання низки етичних проблем, серед яких свобода вибору, що може обмежуватись через дію маніпулятивної інформації.

Тому важливо не лише усвідомлювати природу та джерела цього явища, а й розвивати інформаційну гігієну – вміння відбирати надійні джерела, фільтрувати зайву інформацію, критично мислити та управляти власним інформаційним середовищем. Ефективні стратегії подолання викликів інформаційного перенавантаження та дезінформації включають розвиток критичного, логічного та аналітичного мислення в межах освітніх програм всіх рівнів. Уміння впоратися з інформаційним тиском стає ключовою компетенцією в епоху цифрового суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hilbert M. How much information is there in the “information society”?. Significance. 2012. Т. 9, № 4. С. 8–12. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1740-9713.2012.00584>.
2. Efe Stanley O. Information overload: causes, symptoms, consequences and solutions. Asian journal of information science and technology. 2021. Т. 11, № 2. С. 1—6. URL: <https://doi.org/10.51983/ajist-2021.11.2.2887>.
3. Vieira Rodrigues T. Navigating the fake news environment: enhancing media literacy in the digital age. International journal for innovation education and research. 2025. Т. 13, № 1. С. 18—39. URL: <https://doi.org/10.31686/ijer.vol13.iss1.4249>.

Віктор МАЛЯРСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vmalarskij@gmail.com*

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасних технологій та постійні зміни в процесі їх розробки зумовлюють відповідні зміни на всіх рівнях життєвого циклу розробки програмного забезпечення, в тому числі і в процесі оцінки та забезпечення його якості. Майбутнім та вже досвідченим фахівцям важливо знати не лише трендові інструменти тестування, а і підходи та процеси, що дозволяють досягати бажаної якості продукту швидше, при цьому витрачаючи менше ресурсів. Розуміння сучасних цінностей в розробці та тестуванні програмного забезпечення надає змогу спеціалістам, та проєктам, над якими вони працюють, отримувати результати роботи в коротші терміни, а також більше відповідати очікуванням клієнтів та кінцевих споживачів.

Сучасні підходи до процесів оцінки та забезпечення якості програмного забезпечення. Тестування програмного забезпечення (ПЗ) є невід'ємною частиною життєвого циклу розробки, що забезпечує якість, надійність і відповідність функціоналу очікуванням користувача. Протягом останнього десятиліття ця галузь зазнала суттєвих трансформацій, пов'язаних із глобальною цифровою трансформацією, зростанням складності ІТ-продуктів, поширенням Agile-методологій та DevOps-підходів. Ці зміни вплинули як на інструменти тестування, так і на ролі та компетентності фахівців.

Однією з найвизначальніших змін стало масове впровадження автоматизованого тестування. Зараз більшість компаній застосовують гібридну модель покриття тестових сценаріїв, де автоматизація охоплює рутинні та повторювані сценарії, особливо для регресійного тестування. Це стало можливим завдяки поширенню фреймворків, що вже мають в собі вбудований функціонал для роботи з елементами застосунків, API та методи перехоплення чи очікування подій, що значно пришвидшує розробку тестів [1]. Також популярним є використання інструментів CI/CD, що інтегрують тестування в процеси впровадження коду.

Особлива увага зараз приділяється навантажувальним тестам та тестам безпеки та продуктивності. З ростом числа кібератак та витоків даних безпека стала критично важливою. Останні роки позначилися розвитком напрямку Security Testing, зокрема Penetration Testing, Static/Dynamic Analysis

(SAST/DAST), а також автоматизованих рішень для виявлення вразливостей. Не менш важливим стало оцінювання продуктивності застосунків. Оскільки використання застосунків стало більш доступним, зросли вимоги до кількості користувачів, що одночасно можуть працювати з ними. Через це розробники почали більш ретельно тестувати вплив великого потоку запитів на швидкість завантаження застосунків.

Розширення варіативності пристроїв і платформ (мобільні, IoT, веб, десктоп) змусило інженерів з тестування адаптувати свої методи до мультиплатформенності. З'явилися рішення для кросплатформеного тестування (наприклад, BrowserStack, Sauce Labs), які дозволяють швидко перевірити ПЗ на різних ОС та пристроях. Також значна частина тестування сьогодні відбувається в хмарному середовищі. Це спрощує масштабування, забезпечує гнучкість та дозволяє зменшити витрати на інфраструктуру.

Інновації у сфері штучного інтелекту (AI) і машинного навчання (ML) також знайшли своє застосування і у сфері тестування. Нові інструменти використовують AI для автоматичного створення тестів, виявлення аномалій, візуального тестування та навіть прогнозування потенційних проблем у коді. ML-алгоритми також допомагають оптимізувати підбір тестових сценаріїв, визначити, які тести є надлишковими або які з них найбільш ефективні для конкретної функціональності застосунку. Також вагомий внесок мають програмні розширення з вбудованим AI у існуючі інструменти автоматизації тестування. Вони дозволяють швидше розробляти фреймворки а також перевіряти їх на помилки.

Як вже було згадано вище, в галузі оцінки та забезпечення якості програмного забезпечення розвинулись не лише технології та інструменти, а і цінності тест-менеджменту та підходи до моделювання тест-планів та процесів життєвого циклу тестування (STLC). Раніше тестувальник часто сприймався як технічний виконавець. В сучасних проєктах його роль трансформувалася у фахівця з забезпечення якості (QA), який не лише виконує тести, а й бере участь у плануванні, ризик-менеджменті, моделюванні поведінки користувача, а також аналізує результати з точки зору цінності для кінцевого споживача. Тому зараз фахівці з забезпечення якості програмного забезпечення повинні також володіти базовими навичками бізнес аналітики, дизайну та проєктного менеджменту.

Щодо самого процесу розробки та тестування програмного забезпечення, то на сучасних проєктах набагато рідше почали використовуватись такі колись популярні методології розробки як каскадна (Waterfall) чи ітеративна де процес тестування виконується окремо від всіх інших. Сучасні команди надають перевагу гнучким методологіям SCRUM чи Kanban, де оцінка якості розпочинається ще на етапі збору вимог до продукту. Цей підхід дозволяє

команді набагато ретельніше та детальніше аналізувати всі потреби замовника або кінцевого споживача, розуміти всі аспекти функціоналу, що розробляється, і в результаті мати більш якісний продукт [2].

Висновки. Підсумовуючи, варто наголосити, що тестування програмного забезпечення в умовах сучасних технологічних тенденцій перестало бути суто технічним процесом. Воно набуло ознак інтегрованої, автоматизованої, інтелектуальної та мультидисциплінарної діяльності, що є запорукою не лише технічної справності, але й відповідності ПЗ ключовим сучасним цінностям: безпеці, якості, доступності та етичності. З огляду на це, майбутнім фахівцям у цій сфері критично важливо постійно оновлювати свої знання, гнучко реагувати на зміни, демонструвати системне мислення та усвідомлювати свою відповідальність не лише за якість коду, але й за суспільний вплив технологій, що ними створюються. У подальших дослідженнях варто детальніше розглянути професійні компетентності сучасних фахівців з оцінки якості програмного забезпечення для формування методик їх розвитку у студентів комп'ютерних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малярський В. О. Сучасні інструменти та фреймворки автоматизованого функціонального тестування Web-застосунків. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 7 – 15 лис. 2024 р. / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль, 2024. С. 121-124.
2. Najihi S., Elhadi S., Abdelouahid R. A., Marzak A.: Software Testing from an Agile and Traditional view. *Procedia Computer Science*. 2022. Vol. 203, P. 775—782. DOI: 10.1016/j.procs.2022.07.116 URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.07.116> .

Олег МЯХКОТА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
aptekar.agronom@gmail.com*

ЦІННІСТЬ ПРИВАТНОСТІ В ЦИФРОВОМУ СВІТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У сучасному цифровому середовищі проблема приватності набуває особливої гостроти, виходячи далеко за межі технічної чи правової площини. Вона стає предметом глибокого філософського осмислення, адже торкається базових понять свободи, автономії, контролю та людської гідності. Технології –

зокрема штучний інтелект, великі дані та цифрове стеження – радикально змінюють розуміння особистого простору.

Упродовж XX століття приватність здобула статус основоположного права, яке захищає індивіда від зовнішнього вторгнення. Водночас сьогодення демонструє, як ця цінність піддається постійним випробуванням у цифровому світі, де поведінка користувачів відслідковується, прогнозується і монетизується. Виникає питання: чи є згода користувача дійсно добровільною, чи вона формується під впливом інтерфейсних рішень, соціального тиску або інформаційної залежності?

З філософської перспективи приватність виступає не лише як бар'єр, що захищає, а як простір формування самості – внутрішньої свободи особистості. Втрата цього простору веде до ерозії критичного мислення, самоідентичності та моральної відповідальності. Людина, яка постійно спостерігається, поводиться не так, як людина, що відчувається вільною.

Особливу актуальність мають аспекти, пов'язані з соціальними мережами та культурами самопрезентації. Добровільне викладання приватної інформації, прагнення до схвалення та визнання у віртуальному середовищі породжують феномен добровільного «самоспостереження», де приватність стає розмінною монетою у грі за увагу. При цьому стирається межа між особистим і публічним, а алгоритми платформ дедалі більше формують поведінкові патерни.

Не менш важливим є вимір довіри до інституцій, які володіють доступом до персональних даних. Відсутність прозорих механізмів контролю породжує відчуття безсилля та загрозу зловживань. Особливо критично це проявляється в умовах війни, коли приватна інформація може бути використана як інструмент безпеки або маніпуляції. Український досвід показує, що цифрові рішення можуть рятувати життя – але водночас ставити під сумнів сталі норми щодо конфіденційності.

Паралельно, у філософії спостерігається зростаючий інтерес до проблеми так званої «прозорої людини» (*homo transparentis*). Це концепт, що означає суб'єкта, позбавленого анонімності, завжди доступного для перевірки, контролю чи публічного оцінювання. Такий стан речей створює нову форму залежності: не від держави чи ринку, а від структур спостереження, що вбудовані у цифрову інфраструктуру. Ця залежність може не лише обмежувати свободу, а й трансформувати саме уявлення про себе.

У контексті освітнього процесу також актуалізується проблема цифрової приватності. Онлайн-освіта, системи моніторингу прогресу, електронні щоденники, батьківські кабінети – усе це створює умови для «освітнього стеження». З одного боку, це забезпечує підзвітність і контроль, але з іншого – нівелює педагогічну автономію, довіру та свободу розвитку учня як

особистості. Виникає питання: чи формує така система цілісну особистість, чи лише керованого виконавця алгоритмів?

Урешті-решт, цифрова приватність не може бути розглянута ізольовано. Вона перетинається з правами людини, соціальною справедливістю, політичною етикою та навіть екологією інформаційного простору. Справжній філософський аналіз має виходити за межі нормативних моделей і шукати відповіді на глибші питання: що ми, як суспільство, готові втратити заради комфорту? І що повинні зберегти, аби залишатися людьми?

Таким чином, приватність у цифрову епоху – це не лише індивідуальне право, а суспільна цінність, що вимагає переосмислення. Її збереження потребує не лише технічних засобів, а й філософської рефлексії щодо природи свободи, меж публічного, ролі держави і корпорацій у житті людини. У цьому контексті філософія може не тільки виявляти ризики, а й пропонувати концептуальні підходи до відновлення балансу між відкритістю і захищеністю в цифровому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bauman Z., Lyon D. Liquid Surveillance: A Conversation. Polity Press, 2013.
2. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford University Press, 2013.
3. Кривошея І. Приватність у цифровому суспільстві: етичні дилеми та філософські підходи // Вісник Львівського університету. 2022. №25. С. 112–118.
4. Ципко А. Філософія інформаційного суспільства. К.: Академвидав, 2010.
5. Постман Н. Технополіс: панування технологій над суспільством. К.: Ніка-Центр, 2018.
6. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs, 2019.
7. Morozov E. To Save Everything, Click Here. PublicAffairs, 2013.
8. Lyon D. Surveillance Society: Monitoring Everyday Life. Open University Press, 2001.
9. Han B.-C. The Transparency Society. Stanford University Press, 2015.
10. Selinger E., Redding D. The Cambridge Handbook of Consumer Privacy. Cambridge University Press, 2020.

Віталіна ПАРАСИНЧУК

*Рдобувачка третього (освітньо–наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vparasynchuk@tnpu.edu.ua*

ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У зв'язку зі стрімкою трансформацією суспільства під впливом цифрових технологій освіта, як одна з фундаментальних складових суспільного розвитку,

також зазнала суттєвих змін, а традиційні моделі навчання перестали відповідати запитам покоління, яке виросло в умовах цифрового середовища. У цьому контексті імерсивні технології (віртуальна, доповнена та змішана реальності) виступають потужним рушієм цифровізації освітніх систем.

Імерсивні технології здатні створити нові можливості для засвоєння знань, підвищення мотивації учнів, розвитку ключових компетентностей XXI століття. Однак їх впровадження супроводжується також низкою викликів – фінансових, педагогічних, етичних, що вимагають комплексного підходу.

У традиційній моделі навчання домінує передача знань «зверху вниз» – від викладача до учня, тоді як імерсивні технології дозволяють перейти до моделі активного навчання (active learning), де учень самостійно досліджує й взаємодіє зі знанням. Зокрема, VR/AR-середовища дозволяють долати географічні, фінансові та фізичні бар'єри, оскільки здобувачі освіти можуть відвідувати віртуальні музеї, історичні місця тощо.

Імерсивні технології кардинально змінюють традиційні освітні парадигми, адже трансформують процес навчання завдяки віртуальним лабораторіям, які дозволяють студентам експериментувати без ризику, а AR-інструменти допомагають зрозуміти складні концепції завдяки інтерактивній візуалізації, що особливо важливо для STEM-дисциплін, де практичний досвід відіграє ключову роль. Імерсивні середовища також сприяють покращенню освітніх програм, забезпечуючи студентів доступом до інтерактивних навчальних платформ [1].

Однією з найвагоміших переваг імерсивних технологій є можливість унаочнення складних або абстрактних понять, які важко зрозуміти за допомогою традиційних методів навчання (наприклад, за допомогою 3D-моделювання можна продемонструвати архітектуру комп'ютерних мереж). Таке візуальне представлення сприяє глибшому розумінню матеріалу, оскільки залучає просторову уяву та механізми асоціативного мислення [3].

Імерсивні технології дозволяють створювати індивідуалізовані сценарії навчання, що адаптуються під рівень знань, стиль навчання і темп студента, адже AR-додатки можуть пропонувати підказки у реальному часі, базуючись на рівні складності завдання та швидкості виконання учнем.

Дослідження показують, що навчання у VR-середовищах підвищує рівень утримання інформації до 75% у порівнянні з традиційним навчанням (15–20%), адже імерсивні технології стимулюють зорову пам'ять, емоційну залученість, мотивацію до самостійного вивчення тощо.

Теорія когнітивного навантаження свідчить, що правильно спроектовані імерсивні середовища допомагають краще структурувати інформацію і уникати перевантаження учня.

AR та VR-технології – це якісна альтернатива традиційним навчальним матеріалам, таким як таблиці чи муляжі. Поєднання цих інновацій із класичними педагогічними підходами суттєво підвищує ефективність і результативність навчального процесу. Імерсивні технології створюють умови для поглибленого вивчення матеріалу, що забезпечує краще сприйняття та запам'ятовування інформації й відкриває нові горизонти у навчальному процесі [2].

Віртуальні платформи сприяють розвитку комунікаційних навичок, колаборації, обміну знаннями між студентами незалежно від їхнього місцезнаходження.

Основні переваги імерсивних технологій:

- високий рівень інтерактивності – користувачі можуть активно впливати на віртуальне середовище;

- реалістичність – технології створюють точні моделі, що покращує їх застосування у навчанні та дослідженнях;

- гнучкість – їх можна адаптувати до різних потреб, починаючи від симуляції складних наукових експериментів і закінчуючи культурними проектами [1].

Однак, попри значний потенціал, впровадження імерсивних технологій супроводжується рядом проблем, зокрема:

- економічні бар'єри (вартість обладнання, підписки на спеціалізовані платформи та розробка контенту, адже якісні освітні сценарії вимагають інвестицій);

- педагогічні проблеми (брак готових методик інтеграції VR/AR у навчальні програми, необхідність підготовки вчителів та зміщення фокусу з навчання на технологію («ефект новизни»));

- технічні обмеження (високі вимоги до мережевого з'єднання та низька якість контенту в деяких випадках);

- етичні й психологічні ризики, адже надмірне використання VR може призводити до зниження соціальної активності та формування залежності.

Імерсивні технології стають одним із головних двигунів цифрової трансформації освіти, адже відкривають нові можливості для активного, персоналізованого і доступного навчання, сприяють формуванню ключових компетентностей XXI століття та розширюють горизонти педагогічних практик [4].

Однак ефективна інтеграція VR/AR в освітні системи потребує не лише інвестицій у технічну базу, але й переосмислення методик викладання, підготовки педагогів, дотримання етичних стандартів та забезпечення рівного доступу для всіх категорій учнів.

Отже, імерсивні технології – це не просто інструмент, а нова освітня філософія, яка змінює саме розуміння процесу навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Парасинчук В. В. Використання імерсивних технологій для вдосконалення освітнього процесу. Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм в умовах воєнного стану: виклики та варіанти впровадження // збірник матеріалів IV Міжнародної конференції. 2024. С. 59–61.
2. Парасинчук В. В. Імерсивні технології як стратегічний вектор наукових досліджень. LIII International scientific and practical conference «The Role of Science and Technology in Solving Global Problems of Humanity» (December 25–27, 2024) Vienna Austria. International Scientific Unity, 2024. С. 105–107.
3. Слободяник О. В. Імерсивні технології у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Наукові записки. 2021. Вип. 20. С. 120–124.
4. Potapchuk O. et al. The Use of Immersive Technologies to Implement a Multimodal Approach in the Educational Process //2023 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT). – IEEE, 2023. С. 660–665.

Ігор СТЕЧИШИН

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ihor.stechyshyn@gmail.com*

ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Цифровізація стала фундаментальною зміною у суспільному бутті, що впливає на всі аспекти життя людини – від комунікації та освіти до економіки та культури. Переваги технологічного прогресу очевидні: пришвидшення обміну інформацією, автоматизація процесів, нові можливості для самореалізації. Проте цей процес також породжує глибокі аксіологічні питання: як цифрові технології змінюють традиційні цінності? Чи стає суспільство більш індивідуалізованим або, навпаки, відкритим до колективної взаємодії?

Як зазначає С. Карплюк [2], цифровізація формує нову модель комунікації, що ґрунтується на миттєвому доступі до інформації, проте саме швидкість її поширення часто призводить до проблеми надійності та якості даних. У світі, де соцмережі стали основним джерелом інформації, суспільні цінності, пов'язані з критичним мисленням та аналітичним підходом до інформації, потребують переосмислення.

А. Ассман [1] зазначає, що цифрова етика як феномен вимагає чіткої регуляції, адже сьогодні межі між приватним та публічним простором поступово розмиваються. Питання конфіденційності, захисту даних та

персональної інформації стають наріжними у сучасному цифровому суспільстві, адже масове використання технологій підвищує ризики втручання у приватне життя людини.

Цифровізація також впливає на механізми соціальної взаємодії. Як зазначає Д. Лайол [3], одним із найбільших викликів сучасного суспільства є збереження автентичності людських стосунків у цифровому просторі. Віртуальне спілкування, хоча й пришвидшує обмін думками, водночас може спричиняти втрату глибини взаємин, оскільки онлайн-комунікація нерідко позбавлена емоційної складової.

Окрім змін у соціальній поведінці, цифровізація впливає і на етичні аспекти взаємодії. Питання маніпуляції інформацією стає особливо актуальним у контексті політичних та суспільних процесів. Як показує дослідження С. Лукіна [4], алгоритми штучного інтелекту формують персоналізовані інформаційні потоки, що можуть впливати на політичні уподобання людини. Це ставить під сумнів питання об'єктивності інформаційного простору та важливості критичного підходу до цифрового контенту.

Поряд із викликами цифрової етики та інформаційної маніпуляції постає питання збереження культурних традицій у цифровому просторі. Як зазначає А. Ассман [1], стрімке зростання популярності штучного інтелекту та автоматизованих систем створює ризик втрати автентичності культурних надбань. Усе більше мистецьких та наукових творів генерується алгоритмами, що ставить під сумнів їхнє авторство та внесок людини у розвиток культури.

Діджиталізація суспільства також змінює способи сприйняття та поширення знань. Як підкреслює С. Карплюк [2], класична модель освіти трансформується, відходячи від традиційних лекцій та текстових матеріалів до інтерактивних цифрових платформ, що, хоча й робить навчання доступнішим, водночас змінює глибину сприйняття матеріалу.

Таким чином, цифровізація суспільного буття є складним, багатогранним процесом, який впливає не лише на технологічні аспекти розвитку, а й на фундаментальні цінності соціуму. Як зазначає Б. Панчишин [5], зміни у способах комунікації, розповсюдженні інформації та взаємодії між людьми вимагають нових підходів до осмислення етичних і соціальних норм. Це особливо важливо у контексті формування відповідального цифрового суспільства, що враховує як технологічні досягнення, так і моральні принципи.

Одним із важливих кроків у подоланні викликів цифровізації є вдосконалення освітніх стратегій. Як зазначає С. Карплюк [2], розвиток цифрової грамотності та критичного мислення серед громадян є ключовим фактором збереження ціннісних орієнтирів у сучасному світі. Освіта повинна враховувати не лише технологічні аспекти, але й глибокий філософський аналіз моральних меж використання цифрових технологій.

Висновки свідчать про те, що цифровізація є невідворотним процесом, який має як позитивні сторони, так і виклики, що потребують детального аналізу. Важливо не лише адаптувати суспільство до нових технологічних змін, а й зберегти фундаментальні моральні принципи, які сприятимуть гармонійному розвитку людства у цифрову епоху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Карплюк С. О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку : матеріали методологічного семінару НАПН України. 4 квітня 2019 р. / за ред. В. Г. Кременя, О. І. Ляшенка ; уклад. А. В. Яцишин, О. М. Соколюк. К., 2019. С. 188–197.
3. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ, 1996. С. 362–380.
4. Лукін С. Сучасні аспекти цифровізації публічних просторів. Аспекти публічного управління. 2020. Том 8. Спецвипуск № 1. С. 91–93.
5. Panshin B. N. Digital economy: concept and directions of development. Science and innovations. 2019. № 3. P. 48–60.

Назарій ШУЛЬ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ShulNazar@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО НАУК ПРО ЗЕМЛЮ

Останнє десятиліття характеризується активним впровадженням цифрових технологій в освітній процес у закладах вищої освіти. Завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій вдається підвищити якість викладання окремих навчальних дисциплін, тим самим забезпечуючи покращення безпосередньо процесу навчання. Невід'ємними цифрові технології стають під час викладання курсу «Науки про Землю», оскільки вивчення цієї дисципліни у сучасних умовах не є достатньо результативним лише завдяки використанню класичних засобів навчання. Цифровізація освітнього процесу у контексті курсу «Науки про Землю» є характерним для багатьох ЗВО України, які готують фахівців за відповідною спеціальністю. У зв'язку з цим, важливо розглянути основні аспекти використання цифрових технологій при викладанні курсу «Науки про Землю».

Особливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання Наук про Землю не окреслені достатньо у наукових дослідженнях. Тим не менш, вітчизняні науковці розглядають це питання загалом у контексті закладів вищої освіти. Цифрові технології в освіті передбачають впровадження електронних засобів та програмного забезпечення, що надає можливість покращити якість навчання, а також забезпечити належний доступ до знань для здобувачів освіти та викладачів в цілому. Тобто, таким чином процес навчання стає більш інтерактивним та ефективним, оскільки усі учасники отримують доступ до новітніх технологій та знань [1].

Актуальність використання цифрових технологій у вищій освіті зростає у зв'язку з активною цифровізацією суспільства в цілому. Окрім цього, цифрові інструменти навчання є ефективними та враховують усі психологічні особливості сучасних студентів, забезпечуючи їх достатню мотивацію до навчання та в цілому якість засвоєння отриманих знань, вмінь та навичок. Особливо важливим їх впровадження є згідно з положеннями Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. Окрім цього, необхідність цифровізації освіти зазначається і у Плані відновлення України, який був презентований на Міжнародній конференції Швейцарії у 2022 році. Згідно з поглядами вітчизняних науковців та закордонних вчених можна сказати, що цифрові технології розглядаються як можливість адаптації освіти до умов технологічного прогресу, забезпечення персоналізованого навчання, а також підвищенні якості вищої освіти в цілому [1; 2].

Враховуючи це, у сучасних умовах трансформації вищої освіти використання цифрових технологій навчання у викладанні курсу «Науки про Землю» є невід'ємним аспектом підготовки майбутніх фахівців за цим напрямом. Також важливо врахувати, що у професійній діяльності вони безпосередньо будуть працювати з сучасними цифровими технологіями, наприклад – геоінформаційними технологіями, спеціальними геодезичним, метеорологічним та геофізичним програмним забезпеченням, картографічним та геодезичним обладнанням тощо. Для цього студенти мають оволодіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, що є можливим лише завдяки використанню цифрових технологій у процесі навчання [3].

Серед основних цифрових технологій, які використовують при викладанні курсу «Науки про Землю» важливо зазначити наступні:

- Персональний комп'ютер та його можливості – у якості основної цифрової технології, яка стає основою для використання спеціального програмного забезпечення у тому числі;

- Програмне забезпечення у вигляді офісних програм Microsoft, які є основним цифровим засобом навчання та використовуються при створенні різних навчальних робіт;

– Мультимедійні технології навчання – мультимедійні презентації, фото та відео-матеріали, які є вагомим джерелом наочності при вивченні цієї дисципліни;

– Інтернет у контексті навчальних ресурсів, наукових та методичних джерел, фото, відео, довідникових джерел, які є додатковим джерелом знань та важливої інформації і для студентів, і для викладачів;

– Онлайн-платформи для створення та виконання інтерактивних завдань, тестів. Спеціальні платформи та вебсервіси для покращення комунікації учасників освітнього процесу та прискорення поширення файлів, зокрема – GoogleClassroom, Moodle та ін.;

– Спеціальне програмне забезпечення геодезичного, картографічного, метеорологічного, геофізичного та інших напрямів, які використовують у процесі викладання курсу «Науки про Землю» у якості засобів навчання.

Усі ці цифрові технології використовують з метою підвищення ефективності процесу навчання. Окрім цього, їх застосування має низку переваг у контексті дистанційного навчання, враховуючи сучасні умови розвитку вищої освіти в Україні. Завдяки цифровим технологіям студенти мають можливість отримати доступ до усієї необхідної інформації. Крім того, завдяки їх використанню забезпечується виконання навчальних завдань, підготовка наукових робіт, що робить такі технології незамінними при викладанні курсу «Науки про Землю».

Таким чином, сучасний стан викладання курсу «Науки про Землю» у закладах вищої освіти характеризується активним впровадженням цифрових технологій різного характеру та спрямування. Їх використання забезпечує вдосконалення процесу викладання, підвищує якість знань та якість освіти в цілому. Завдяки цьому здобувачі освіти також мають можливість ознайомитись з основними цифровими технологіями, які надалі будуть використовувати у професійній діяльності, тим самим набуваючи відповідних знань, вмінь та навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова І. П. Цифрові технології в освіті як засіб покращення доступності та ефективності навчання. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734946/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf
2. Потапчук О. Тенденції застосування цифрових технологій в системі вищої освіти України та країнах ЄС. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2024. №1. С. 49-55
3. Науки про Землю. URL: <https://old.lpnu.ua/education/majors/IGD/6.103.00.00/17/2019/ua/full>

Секція:
АКСІОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ
ТА ЦІННІСТЬ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Petro LADYKA

PhD in Physical Education and Sports
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
ladyka@tnpu.edu.ua

Sergiy GUMENYUK

Doctor of Pedagogical Sciences
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine
gumenyik@gmail.com

**SPORTS AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON: AXIOLOGICAL
ORIENTORS OF MODERN YOUTH**

Problem Statement. In today's world, which is rapidly changing under the influence of globalisation, digital transformations, migration challenges and the erosion of traditional socio-cultural models, the younger generation faces a number of crisis challenges in search of identity, stability and life guidelines. Changes in the structure of interpersonal interaction, blurred moral and ethical norms, and the accelerated spread of information create a situation of value vacuum. In this context, the study of such sources that can act as stabilising elements in shaping the worldview of young people becomes particularly relevant. One of these factors is sport, which goes beyond physical improvement and becomes a universal socio-cultural phenomenon. It shapes the system of life values, determines the moral choice of the individual, and contributes to the formation of resilience and adaptability in the face of social change.

Analysis of recent research and publications. The issues of the axiological content of sport and its socio-cultural nature have been covered in the works of leading domestic and foreign researchers. In particular, [1, p340, 2, p147-149] focused on the philosophical foundations of sport as a space for personal self-realisation.

Scientists [3-5] analysed the value orientations formed in the youth environment by means of physical culture. Ørnulf Seippel [4, p176] drew attention to the socialising potential of sports activities, which contributes to the acquisition of social experience by young people. At the same time, despite the existence of thorough research, there is still a need to expand the interdisciplinary analysis of sport as a tool

for the formation of an axiological paradigm in the context of social fragmentation, digital alienation and transformation of institutional guidelines.

The purpose of the article. To find out the axiological aspects of sport as a socio-cultural phenomenon and to characterise its role in the socialisation of young people at the present stage of social development.

Presentation of the main material. Sport in the modern world has a multifunctional role: from health to social and educational. Its socio-cultural essence is manifested in the formation of moral and ethical values, such as honesty, justice, solidarity, respect for the opponent and compliance with the rules. Participation in sports activities contributes to the development of social skills, team spirit and responsibility. In addition, regular participation in sporting events builds tolerance for cultural diversity, reduces aggression and promotes positive self-esteem [3, p34-36].

Faced with numerous challenges, from information overload to identity crises, today's youth are looking for stable guidelines.

Faced with numerous challenges, from information overload to identity crises, young people today are looking for stable guidelines. Sport, as an orderly and regulated activity, offers a clear and acceptable model of behaviour. Participation in sports competitions, clubs or amateur clubs creates conditions for self-expression, achievement, recognition and self-respect. In addition, sport provides a safe environment for building leadership skills, developing effective communication skills and resolving conflicts in non-violent ways [4, p180].

The socialisation function of sport is to adapt the individual to the requirements of society, to learn roles and norms that are acceptable in a particular community. Through participation in sports, young people integrate into society, learn moral and ethical principles, which contributes to the formation of a harmonious personality. Moreover, the sports community often acts as a supportive environment for young people experiencing social or psychological difficulties, helping them to avoid deviant behaviour or marginalization .

The value impulses that sport brings are important not only for individual development, but also for the consolidation of society. The shared experience of sporting events and participation in collective activities strengthen social ties, promote unity and a sense of belonging. In this context, sport becomes a source of social capital.

Through the creation of a network of horizontal links and trust between participants in the sports process, a basis for social cohesion is formed, which is especially important in times of socio-political instability.

In the context of globalisation and digitalisation, the role of sport as a stabilising factor is increasing. Physical activity counteracts physical inactivity, isolation and the destructive effects of the information environment. Sport in the digital era is

transforming, but retains its essence as a space for the realisation of positive values. New formats, such as e-sport, also create opportunities for engaging young people, although they require additional reflection in terms of axiology. Along with traditional sports, various movement practices focused on self-discovery, meditation and environmental awareness are gaining popularity, which indicates a broadening of the range of values that young people receive through physical activity [5, p 230-232].

Conclusions. Sport as a socio-cultural phenomenon has a powerful potential for the formation of axiological guidelines in the youth environment. It contributes to socialisation, development of moral and ethical qualities, and formation of a sense of community and belonging. Practical recommendations include strengthening the axiological component in educational programmes, developing the youth sports movement, supporting inclusive sports initiatives, and promoting sport as a carrier of positive values through modern information and communication technologies.

REFERENCES:

1. Coakley J. Sports in Society: Issues and Controversies. 2th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2015. 640 p.
2. Jarvie G. Sport, Culture and Society: An Introduction. London: Routledge, 2006. – 352 p.
3. Donnelly P., Coakley J. The Role of Recreation in Promoting Social Inclusion. Toronto: Laidlaw Foundation, 2002. 48 p.
4. Seippel Ø. Sport and Social Capital // Acta Sociologica. 2006. Vol. 49, No. 2. P. 169–183.
5. Parry J., Robinson S., Watson N., Nesti M. Sport and Spirituality: An Introduction. London: Routledge, 2007. 264 p.

Роман ВЛАСІЮК

*Кандидат педагогічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
vlasiuk@tnpu.edu.ua*

Максим СТЕЦИК

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, ЯК ДОМІНАНТА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасних умовах динамічних суспільних змін, загострення соціально-економічних викликів та наслідків війни, питання збереження здоров'я набуває

особливої актуальності. Освітнє середовище, як соціальний інститут формування світогляду і життєвих компетентностей молоді, покликане не лише транслювати знання, а й виховувати відповідальне ставлення до власного фізичного і психічного здоров'я. Здоровий спосіб життя стає ключовою цінністю необхідною для інтеграції в освітній процес, адже саме завдяки цьому формується потенціал здорового майбутнього покоління [3].

Поглиблення кризових явищ у сфері громадського здоров'я актуалізує потребу в переосмисленні пріоритетів освіти. Формування цінностей здорового способу життя – не лише один із напрямків медичної галузі, а й невід'ємна частина педагогічного процесу. Водночас інтеграція принципів здоров'язбережувальної компетентності відповідає стратегічним цілям Нової української школи та стратегії розвитку фізичної культури і спорту [1]. Це відкриває нові перспективи для наукового аналізу взаємозв'язку між освітнім середовищем і розвитком здоров'язбережувальних технологій.

Формування здорового способу життя є одним із пріоритетних напрямків організації освітнього процесу закладів освіти. Комплексний і системний підхід в організації фізичного виховання передбачає необхідність постійного формування ціннісного ставлення до здорового способу життя [2; 3].

Цінність здорового способу життя у контексті освітнього простору може розглядатися у декількох аспектах. Зокрема, як аксіологічна основа формування особистісної культури здобувачів освіти. Цінність здоров'я інтегрується в систему загальнолюдських і національних цінностей, адже здоров'я визначає здатність людини до самореалізації, праці та соціальної активності. А також, як елемент компетентнісного підходу до освіти, де здобувачі оволодівають знаннями, уміннями і навичками збереження фізичного, психічного, соціального здоров'я [3].

Успішне впровадження цінностей здорового способу життя передбачає створення здоров'язбережувального освітнього середовища, яке характеризується такими ознаками:

- фізично безпечні та комфортні умови навчання;
- використання рухової активності упродовж дня (рухливі перерви, фізкультхвилинки, позашкільні спортивні заходи, тощо);
- психоемоційно сприятливий клімат у колективі;
- орієнтація на формування здорових звичок.

Дослідження засвідчують, що залучення школярів і студентів до програм формування здоров'язбережувальних навичок значно підвищує їхню стресостійкість, покращує навчальні результати та соціальну інтеграцію [2; 3]. Окрім того, саме освітнє середовище має потенціал бути мультиплікатором

позитивних соціальних практик, адже здобувачі освіти переймають їх та екстраполюють набутий досвід упродовж свого життя.

Особливого значення ця тема набуває в умовах воєнного стану, коли питання психологічного здоров'я, стресостійкості та адаптації до викликів війни виходять на перший план. Тому цінність здорового способу життя стає не просто індивідуальною справою, а питанням національної безпеки та стійкості суспільства.

Здоровий спосіб життя, як домінанта освітнього середовища виступає основою формування фізичної і психологічного здорової особистості, здатної до активної громадянської участі та життєвої самореалізації. Інтеграція цінностей здоров'я в освітній процес сприяє розвитку здоров'язбережувальних компетентностей, підвищенню якості життя.

Отже, формування освітнього простору, орієнтованого на здоров'я, є стратегічним завданням сучасної української освіти та одним із ключових чинників стійкого розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року : Постанова Каб. Міністрів України від 04.11.2020 № 1089 : станом на 25 серп. 2022 р.
2. Adkhamjon M. The importance of physical education in the formation of a healthy lifestyle. *ACADEMICIA: an international multidisciplinary research journal*. 2021. Vol. 11, no. 3. P. 2031–2035. URL: <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.00930.7>.
3. Value-motivational component of a healthy lifestyle of modern university students: the real state and logic of formation / D. V. Zhelanov et al. *Wiadomości lekarskie*. 2021. Vol. 74, no. 5. P. 1079–1085. URL: <https://doi.org/10.36740/wlek202105106>.

Юрій КУЗЬ

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
fedorovuch.yu@gmail.com*

ЗДОРОВ'ЯЗАБЕЗПЕЧУЮЧА СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ

Інформатизація, технологізація та підвищений рівень якості нинішнього людського життя дуже часто призводить до зворотних результатів у плані здоров'я: стреси, гіподинамія, неякісне харчування тощо ведуть до кволого фізичного і психологічного почування сучасної людини. Виправити ситуацію допоможе цілеспрямована методика, яку варто використовувати, починаючи із

дошкільних закладів освіти та загальноосвітніх до вищих навчальних закладів, а також і в постійному самостійному вдосконаленні власного здоров'я упродовж життя. Такою універсальною методикою, яка сприятиме здоров'язабезпечуючій поведінці та формуватиме здоровий спосіб життя є пропонована авторська модель здоров'язабезпечуючої системи фізичного виховання у природному середовищі, розроблена на основі власного досвіду, спостережень та аналізу численної психолого-педагогічної літератури, серед яких дослідження І.Якиманської, О.Савченко, В.Тюріної та ін. [1, с. 27].

Здоров'язабезпечуюча система фізичного виховання у природному середовищі має чітко визначену мету: формування здоров'язабезпечуючої поведінки, що передбачає оволодіння тими, хто навчається, чіткими уявленнями про цінність здорового способу життя, збереження свого здоров'я, цілісність природи, «залежність організму людини від навколишнього середовища, виховання гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної екологічно мислити, самостійно розв'язувати здоров'язабезпечуючі теоретичні і практичні завдання, дбайливо ставитися до природи, розуміти значення життя як найвищої цінності» [1, с. 29].

Забезпечення соматичного та психічного здоров'я; підвищення рівня екологічної культури; підбір ефективних засобів, форм, методів та методичних прийомів формування здоров'язабезпечуючої поведінки – це важливі завдання, вирішення яких, допоможе реалізації мети. На думку дослідників, виконання таких завдань сприятиме єдності фізичного і духовного вдосконалення особистості; дасть можливість забезпечити належну рухову активність, спрямує зусилля на формування здорового способу життя, екологічної поведінки та задовольнить потребу в творчій активній життєдіяльності [2].

Щоб реалізувати здоров'язабезпечуючу систему фізичного виховання у природному середовищі необхідно дотримуватись таких принципів:

– **Принцип природовідповідності**, який передбачає врахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного розвитку з погляду на вік і стать тощо.

– **Принцип зв'язку виховання з життям**, що спирається на гносеологічні, соціологічні, загальнопедагогічні та психологічні закономірності, а саме: здійснення зв'язку теорії з практикою через зміст навчання та організацію навчально-виховного процесу (А.Макаренко).

– **Принцип триєдинства** – «Людина – істота триєдина, її складові – дух, душа і тіло – взаємопов'язані між собою і безпосередньо впливають один на одного» [3]. Недостатність будь-якої із складових компенсується за рахунок інших. Здоров'я – це гармонійна, енергетично збалансована, взаємодоповнююча єдність трьох компонентів.

– **Принцип ментальної репетиції**, який сприяє перетворенню тих, хто навчається у зацікавлених, вправних і цілеспрямованих суб'єктів власного самовдосконалення, стимулює їхню внутрішню активність, яка позитивно позначається на практичній діяльності у процесі фізичного виховання.

– **Принцип усвідомленої поведінки**, здатність відчувати себе частиною Природи, часткою єдиного великого цілого – Всесвіту. І відповідно, усвідомлення взаємозв'язку людини і природи, любов до природи, свідомо екологічна поведінка, формує відповідальність людини за своє здоров'я.

– **Принцип реалізації міжпредметних зв'язків**, здатність до інтегрованого пізнання та інтегрованого навчання, використання цілісної системи наукових знань (анатомії, біології, фізики, хімії, географії, математики та ін.), що передбачає взаємодоповнення та високий ступінь усвідомлення, мобільності й фундаментальності.

Серед методів та методичних прийомів для реалізації здоров'язабезпечуючої системи фізичного виховання доцільно виділити: лабіалізацію, рефлексію, екологічну емпатію, турботу, ритуалізацію діяльності, мозковий штурм, аналіз історій і ситуацій, ігровий, змагальний та метод колового тренування [1, с. 49], що сприятиме ефективному формуванню здоров'язабезпечуючої поведінки тих, хто навчається. Використання методів та методичних прийомів тісно пов'язане із визначенням форми занять, в ході яких ті, хто навчається оволодівають предметом фізичної культури, формують і збагачують особисту культуру рухів тощо. У контексті фізичного виховання у природному середовищі доцільно виділити такі форми: заняття фізичної культури, туристичні походи і подорожі, фізкультурно-художні свята, індивідуальні самотійні заняття, екологічні й психологічні тренінги тощо [1, с. 53].

Отже, здоров'язабезпечуюча система фізичного виховання у природному середовищі формує відповідальне ставлення особистості до свого здоров'я й навколишнього середовища, усвідомлення закономірностей розвитку суспільства та природи і розуміння що людина – її частина. Ця методика, є універсальною для всіх, хто навчається: як для дошкільників та учнів шкіл, так і для студентів, а також для тих, хто самотійно хоче скерувати своє життя на шлях здоров'я та довголіття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузь Ю. Формування здоров'язабезпечуючої поведінки учнів в процесі фізичного виховання у природному середовищі. Методичний посібник для вчителів фізичної культури. Тернопіль, 2011. 74 с.

2. Іваній І. Технологія гармонізації фізичного і інтелектуального особистісного розвитку і здоров'я в системі фізичного виховання молодшого школяра. Іваній І., Калініченко І. Теорія та методика фізичного виховання. Х.: ОВС, 2009, №2, С.7–11.
3. Брейдон Г. Божественна матриця: Час, простір і сила свідомості: пер.з англ. М.ООО вид-цтво «Софія», 2008, 256 с.
4. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.

Петро ПЕТРИЦА

*Кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
petrytsa@tnpu.edu.ua*

Юлія ПЕТРИЦА

*Асистент кафедри філологічних дисциплін початкової
та дошкільної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
j.petrytsa@tnpu.edu.ua*

Петро СКОБЛЯК

*Завідувач нейрореабілітаційним відділенням,
Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня,
Тернопіль, Україна
skobliakpetro@tnpu.edu.ua*

ГРАМОТНІСТЬ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом глобалізаційних процесів, цифрових трансформацій та соціальних викликів. У цих умовах особливого значення набувають ціннісні орієнтири, що формують свідомість і поведінку людини. Одним із таких орієнтирів є здоров'я – фізичне, психічне, соціальне – яке дедалі більше усвідомлюється не як даність, а як результат цілеспрямованої діяльності, знань і відповідальності [1].

Фізична культура в сучасному суспільстві виступає не лише як система фізичних вправ, а як носій і транслятор життєвих цінностей, серед яких домінують здоров'я, самодисципліна, гармонійний розвиток. У цьому контексті виникає поняття грамотності у фізичній культурі – здатності особистості орієнтуватися у сфері рухової активності, приймати свідомі рішення щодо здорового способу життя і реалізовувати їх у повсякденній практиці [2; 5].

Грамотність у фізичній культурі (англ. *physical literacy*) – поняття, яке широко використовується в міжнародному дискурсі освіти та охорони здоров'я. Воно охоплює не тільки знання про фізичні вправи, а й сформовану мотивацію до активності, навички самостійного планування фізичного навантаження, розуміння зв'язку між активністю та загальним добробутом [3]. На думку провідних науковців, грамотність у фізичній культурі має чотири основні компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий, ціннісний. Цей концепт тісно пов'язаний із аксіологією фізичної культури – наукою про цінності, які вона формує і передає [5; 7].

Фізична культура і спорт є потужним інструментом формування цінностей. На рівні особистості вони сприяють розвитку цілеспрямованості, витривалості, поваги до інших, вмінню працювати в команді. На суспільному рівні – зміцнюють соціальну згуртованість, формують здорову націю. Аксіологічна функція фізичної культури полягає у формуванні: відповідального ставлення до власного тіла і здоров'я; етичних норм у взаємодії з іншими людьми в спортивному середовищі; усвідомлення важливості дисципліни, регулярності, саморозвитку [6].

Здоровий спосіб життя неможливий без усвідомленої участі людини в ньому. І саме грамотність у фізичній культурі є тим механізмом, що допомагає перетворити пасивне знання на активну поведінку. Людина, яка розуміє принципи побудови тренувального процесу, вміє регулювати навантаження, знає основи харчування і відновлення, більш схильна до підтримки здорового способу життя на довгі роки. Особливо важливо це в юнацькому віці, коли закладаються звички та моделі поведінки. У світі вже є успішні приклади впровадження грамотності у фізичній культурі. Наприклад, у Канаді та Великій Британії працюють загальнодержавні програми розвитку *physical literacy*, що інтегруються в освітні й громадські ініціативи [2; 4; 7].

В Україні перспективним є: створення програм підвищення кваліфікації для вчителів фізкультури; популяризація коротких відеоуроків і онлайн-курсів з основ здорового способу життя; впровадження факультативів і гуртків для учнів різного віку.

Грамотність у фізичній культурі – це не лише новий термін, а новий підхід до розуміння здоров'я як цінності. Її впровадження сприятиме усвідомленій участі громадян у збереженні й примноженні власного ресурсу здоров'я. Освітня система, громадські ініціативи та державна політика мають спільно формувати умови, за яких фізична активність буде не лише можливою, а бажаною та ціннісно значущою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрица П. М., Огнистий А. В., Ладика П. І., Петров С. В. Сучасний стан грамотності у фізичній культурі у світі як інноваційної концепції фізичного виховання. Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту учнівської та студентської молоді // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / За заг.ред.Огнистого А.В., Огнистої К.М. Тернопіль: В-во ТНПУ ім.В.Гнатюка», 2024. С. 237–245.
2. Петрица П. М., Скобляк П. І. Грамотності у фізичній культурі для збереження та підтримання високого рівня фізичної активності. Інноваційні підходи до процесу спортивного тренування // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару / За заг. ред. Гуменюка С.В. Ладика П.І., Шандригося В.І., Єднака В.Д., Сапруна С.Т., Васірука М.С. Тернопіль: В-во СМТ «ТАЙП», 2024. С. 49–51.
3. Iuliia Pavlova, Steven Krauss, Breeda McGrath, Sabina Cehajic-Clancy et al. Individual and contextual predictors of young Ukrainian adults' subjective well-being during the Russian–Ukrainian war. *Applied Psychology: Health & Wellbeing*. 2023. <https://doi.org/10.1111/aphw.12484>
4. Pavlova I, Graf-Vlachy L, Petrytsa P, Wang S, Zhang SX. Early evidence on the mental health of Ukrainian civilian and professional combatants during the Russian invasion. *Eur Psychiatry*. 2022 Nov 21;65(1):e79. doi: 10.1192/j.eurpsy.2022.2335. PMID: 36408566.
5. Pavlova, I., Roztorhui, M., Petrytsa, P., Melnyk, T., Nalyvayko, N., & Ohnystyi, A. (2023). Well-being and life satisfaction of strength athletes during war: role of individual and health-related determinants. *Montenegrin Journal of Sports Science and Medicine*, 12(2), Ahead of Print. doi: 10.26773/mjssm.230904
6. Rogowska, A.M.; Pavlova, I.; Kuśnierz, C.; Ochnik, D.; Bodnar, I.; Petrytsa, P. Does Physical Activity Matter for the Mental Health of University Students during the COVID-19 Pandemic? *J. Clin. Med*. 2020, 9, 3494. <https://doi.org/10.3390/jcm9113494>
7. Xu W, Pavlova I, Chen X, Petrytsa P, Graf-Vlachy L, Zhang SX. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *International Journal of Social Psychiatry*. 2023;0(0). doi:10.1177/00207640221143919.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:	4
<i>Ilham MIRAC</i> SYSTEM OF VALUES: HARMONY OF MAN, NATURE AND THE CREATOR	4
<i>Ганна ЗВАРИЧ</i> СИНЕРГІЯ ЛЮБОВІ І ВІРИ ЯК ДОСКОНАЛА ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ СОФІЇ ШЕПТИЦЬКОЇ.....	10
<i>Мар'яна ДРОБОТЕНКО</i> ТЕОЛОГІЯ ДИТИНСТВА У ПОСТСЕКУЛЯРНИХ КОНТЕКСТАХ СУЧАСНОСТІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	14
<i>Віктор ШАНДРИГОСЬ, Галина ШАНДРИГОСЬ, Тарас АРКУША</i> СПОРТИВНА БОРОТЬБА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ.....	16
<i>Катерина ГОНЧАРЕНКО</i> НАРИС ПРО ПЕРВЕРСИВНЕ РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ЦІНОСТЕЙ СУЧАСНОЮ ЛЮДИНОЮ	18
<i>Галина РАДЧУК</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗБУДОВИ ОСВІТИ З ПОЗИЦІЇ СИНЕРГЕТИКИ	20
<i>Алла СТЕПАНЮК,</i> <i>Вікторія БАК</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЦІЇ БІОЛОГІЧНИХ ТА ЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ.....	24
<i>Микола БАРМАК</i> ФІЛОСОФІЯ БОЛЮ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР СТРАЖДАННЯ.....	28
Секція: ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	33
<i>Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ</i> ЦІЛІСНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ	33
<i>Любов КОНДРАТЮК, Артур ФРИЗ</i> КОНЦЕПЦІЯ БОЖОЇ ВСЕБЛАГОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ	34
<i>Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Анастасія ШВЕДИК</i> ЦІННОСТІ СЬОГОДЕННЯ ЗА УМОВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	37

Наталія МОРСЬКА

ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 41

Володимир НАУМЧУК

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ГРИ У ТВОРАХ Х. ОРТЕГІ-І-ГАССЕТА..... 44

Галина ПЕТРИШИН,

Володимир КОРШИЛІВСЬКИЙ

ЗМІНА ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСВІ..... 47

Ярослав СЕКО

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ПЕРШИХ ДВОХ КНИГАХ «ВІД ЗАСНУВАННЯ МІСТА» ТИТА ЛІВІЯ 50

Віктор СІТКАР, Степан СІТКАР

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДИНАМІКИ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ 54

Ірина ТИМКІВ, Іван ТИМКІВ

ТРАЄКТОРІЇ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ВИБОРУ:
ЛОГОТЕРАПЕВТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ
КРИЗИ 60

Андрій ЗАГОРСЬКИЙ

СІМЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
СВІТОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ О.ТИСОВСЬКОГО 62

Андрій ЛАЗАРУК

ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ В
СУЧАСНОМУ СВІТІ..... 64

Олександр МОРЗИНСЬКИЙ

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ..... 68

Секція: АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР 73

Світлана СТОРОЖУК

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ 73

Наталія СУПРУН

ЦІННІСНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ 76

Надія ДРОБИК, Ольга СОРОКА АКСІОЛОГІЯ ПРИРОДИ: БІОТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЧЕРВОНОКНИЖНИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН.....	79
Віктор ГРУШКО, Сергій ГРУШКО КРИЗА РАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЗАГРОЗ ВІД ЕКСПОНЕНТНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ	81
Наталія САРАЙ, Ростислав СМІРНОВ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	85
Елеонора Богдана АТАМАНЧУК ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ РЕПЕРТУАРУ ВОКАЛЬНОГО КВАРТЕТУ «АКОРД» У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ.....	88
Ярослав БАРАНЦЕВ АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЙНОГО ПОТРАКТУВАННЯ СУЧАСНОГО МЕДІАДИСКУРСУ	91
Сергій БАРНА ДОВКІЛЛЄВІ ЦІННОСТІ У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	95
Олександр ВАСІЛЕВСЬКИЙ ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЛЮДСТВА У ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ НПП «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ».....	97
Володимир ВЛАДИКА АНАЛІЗ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 РОКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВЗАЄМОДІЮ З НАТО	99
Роман ГАДЖЕРИГА ЕКОНОМІЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ: МАЙБУТНЄ БЕЗ ГРОШЕЙ ЧИ НОВА ЕРА ФІНАНСІВ?	102
Євген ДОЦЕНКО ГЕНДЕРНІ КОЛІЗІЇ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ...	105
Микола КОВАЛЕНКО ПРАВОВІ ПРАКТИКИ САМОПІЗНАННЯ: МІЖ ЕТИКОЮ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНОЮ НОРМОЮ	107
Марія ЛУГОВА ОБРАЗ ДИТИНИ-СИРОТИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	111

Роман РОБАК

ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	114
--	-----

**Секція: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ
ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ
..... 119**

Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛИШ, Оксана ЯТИЩУК

ВИБОРЧІ МАНІПУЛЯЦІЇ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	119
---	-----

Lesia ALEKSHIEVETS, Tetiana PETRYK, Yurii PETRYK

EDUKACYJNO-KULTURALNA WSPÓŁPRACA POMIĘDZY POLSKĄ A LITWĄ W KONTEKŚCIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ: ROLA POLSKO-LITEWSKIEGO FUNDUSZU WYMIANY MŁODZIEŻY	123
--	-----

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Руслан ГАЛУШКА

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І МОДЕРНІСТІЮ	126
---	-----

Галина ПОПЕРЕЧНА

ОЦІНКА РОЗУМУ І ДОСВІДУ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ П.ЮРКЕВИЧА.....	130
---	-----

Надія ВОЛІК

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА НАВИЧКА ДУХОВНОГО СПРОТИВУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	134
---	-----

Оксана ГИСА

ЯГЕЛЛОНСЬКІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-МУЗИЧНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ПРАВОСЛАВ'І ЗА ЧАСІВ ПЕТРА МОГИЛИ.....	138
---	-----

Ірина ФЕДОРІВ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА МИТЕЦЬ ОЛЕКСА НОВАКІВСЬКИЙ: ДЕКІЛЬКА ШТРИХІВ ПРО СПІВПРАЦЮ	140
---	-----

Анна ПАТРА

ВІДМІННІСТЬ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО НАРОДІВ У ІСТОРІОСОФСЬКОМУ ДОСЛІДЖЕННІ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА «ДВІ РУСЬКІ НАРОДНОСТІ».....	144
--	-----

Володимир АНІСІМОВ

ОБРАЗ ЖЕРТВИ ЯК КЛЮЧОВА РИСА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОЛЯКІВ	147
--	-----

Олег ГРИНЧУК

АНАЛІТИКА ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИН У ПРАЦЯХ МАРІУША
МАШКЕВИЧА 150

Ігор КОЗАК

КООПЕРАТИВНЕ СТРАХУВАННЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА
МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ
ВИМІР 154

Тарас СТОЯН

ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ 158

Дмитро ЦИКУНЕНКО

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА КНЯЗІВСЬКОЇ ВЛАДИ
В КИЇВСЬКІЙ РУСІ..... 160

Остан ЦІЖ

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІСЕНЬ-ГІМНІВ У РЕПЕРТУАРІ
БАНДУРИСТІВ 164

**Секція: РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА
СУЧАСНИЙ ДОСВІД 170**

Олег ОГІРКО

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 170

Артем БЕРЕЗЮК

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ
ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ЩОДО
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2025 РР..... 175

**Секція: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ 178**

Руслан СИМЧАК, Ярина АЛАМПІЄВА, Вікторія БУРТНИК

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ
КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РОЛЬ ПРИНЦИПІВ «ЗЕЛЕНОЇ
ХІМІЇ»..... 178

Вікторія ГЕВКО

ВПЛИВ ЖТТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ 180

Галина ДУРДАС

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ
ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ 185

Назар ГРИЩУК

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВПЛИВ
УЧИТЕЛЯ ЯК МОРАЛЬНОГО АВТОРИТЕТА 188

Ірина МАНЬКО

СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАПИТАНЬ ІММАНУЇЛА КАНТА 190

**Секція: ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ..... 195**

Любов ЛИТВИН

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ 195

Ольга ЯЦИШИНА

ЦІННОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ 197

Павло БІЛОУС

ОСОБЛИВОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ОЦІНЮВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ 200

Юрій ГАБРУСЄВ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТНО-
УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ІНФОРМАТИКИ 203

Іван ГОЛОВАТЮК

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ 205

Петро ОЛЕНЧУК

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК
ЧИННИК РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ 207

Іван РЯБЧІЙ

СИНЕРГІЯ МЕХАНІЗМІВ ПЕРФОРМАТИВНИХ ПРАКТИК В
ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ 210

Тарас КОПЧАК

ЦІННІСНА ПАРАДИГМА ВИЩОЇ ОСВІТИ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І
ЗМІНАМИ..... 213

Секція: ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ	216
Максим ГЛАДЧУК	
НАУКА ЯК ВНУТРІШНІЙ ФРОНТ	216
Іван СТАШКІВ	
ПЕРЕВАГИ ТА ЗАГРОЗИ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ	219
Секція: ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	222
Сергій КОЗІБРОДА	
СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ UX/UI-ДИЗАЙНУ В ПРОЄКТУВАННІ ПРОТОТИПІВ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ БАКАЛАВРАМИ В СФЕРІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	222
Анатолій БАЛИК	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....	225
Юрій ЄВСТРАТОВ	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	229
Артем КОРНІЄНКО	
МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ МЕДІА: ЗАГРОЗА СВОБОДІ ВИБОРУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕНАСИЧЕННЯ	231
Віктор МАЛЯРСЬКИЙ	
РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	234
Олег МЯХКОТА	
ЦІННІСТЬ ПРИВАТНОСТІ В ЦИФРОВОМУ СВІТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	236
Віталіна ПАРАСИНЧУК	
ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ	238
Ігор СТЕЧИШИН	
ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	241
Назарій ШУЛЬ	
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО НАУК ПРО ЗЕМЛЮ	243

Секція: АКСІОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ТА ЦІННІСТЬ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ 246

Petro LADYKA, Sergiy GUMENYUK

SPORTS AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON: AXIOLOGICAL ORIENTORS OF MODERN YOUTH 246

Роман ВЛАСЮК, Максим СТЕЦИК

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, ЯК ДОМІНАНТА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА 248

Юрій КУЗЬ

ЗДОРОВ'ЯЗАБЕЗПЕЧУЮЧА СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ..... 250

Петро ПЕТРИЦА, Юлія ПЕТРИЦА, Петро СКОБЛЯК

ГРАМОТНІСТЬ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ..... 253

VII Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Підписано до друку 20.05.2025.

Формат 60х 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 80 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 15,11. Обл.-вид. арк. 15,15

Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/25/1-1.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

